

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204649

UNIVERSAL
LIBRARY

శ్రీ రస్తు

కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణము

నాటకము

మదరాసు పబ్లిషింగ్స్ కాలేజ్ తెలుగు అధ్యాపకులు
శ్రీ చిలక సాగి వేంకటరామానుజశర్మ ఎరచితము.

చెన్నపురి:

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్

వారిచేఁ బ్రకటితము.

All Rights Reserved.

[Price Rs. 2 - 0]

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No T82/V461K

Accession No T4646

Author వేంకట రామమూర్తి శర్మ.

Title హైగర్ సెన్ లెవల్ ప్రెగ్నెన్సీ 1:54
నాల్గవేడు.

This book should be returned on or before the date last marked below.

శ్రీ రస్తు

కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణము

నాటకము

మదరాసు పబ్లిషింగ్ కంపెనీ తయారు చేసినది
శ్రీచిలకపాటి వేంగటరామానుజశర్మ వినియోగము.

చెన్నపురి :

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్

వారిచేఁబ్రకటితము.

1954

All Rights Reserved.

Printed by
V. VENKATESWARA SASTRULU
of V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
at the 'VAVILLA' PRESS
Madras.—1954.

ప్రస్తావన

శీతైదువ్యభూషణలారా ! మహాకవి కాళిదాసునిచరిత్రము రసికజనకర్ణామృతమని యెల్లవారు నెఱింగినదేగదా ! అట్టి యతని చరిత్రమునను భోజరాజుకూతులగు తరుణాంబుజా, విరజాంబుజ లను విదుషీశిరోమణులయు నుదయాదిత్యుం డనువిద్వద్బ్రాజకుమారునియు చరితముతో సంబంధించినకథాంశమును వినోదకథాకల్పవల్లీ యనుపేరఁ జంపూరూప మగుకావ్యప్రబంధముగా రచించి ; ఆమహాకవి మదనసేన యను రాజకుమార్తెను, గాంచనమాల యను (విలాసవతి) వేశ్యాకన్యకను ధర్మపత్నీ, భోగపత్నులఁగాఁ గైకొన్నకథాంశమును బ్రకరణలక్షణోపేత మగుదృశ్యప్రబంధముగా రచించి ముద్రించినాఁడను. రసమును బ్రత్యక్షముగఁ గనఁబఱచుటంజేసి దృశ్యప్రబంధము లనఁబడురూపక గ్రంథములు పూర్వకాలంబున నిప్పడును సరసులయెల్లఁ బుల కానందనివ్వందంబులై యొప్పుచుండుట సుప్రసిద్ధము. కాన నాటకమునకు రెండవది యయినప్రకరణముగా నిది రచింపఁబడినయది.

ఏతద్గ్రంథకథాసంక్షేపము

ఈగ్రంథమునందుఁగరూఢదేశముత్రికుమారుండు గళాచంద్రుండు గురుకాపమునం గాడిచెలమేపువారి గలసియుండి మదనసేన యనురాజపుత్రిం బెండ్లాడి కాళిదాసుం డనుబ్రసిద్ధిపదసి పత్ని గోలుపోయి ధారానగరంబునఁ గాంచనమాల యను వేశ్యాకన్యకంజేపట్టి భోజునిసెయ్యమన వెండియుం దనసతిని బడసినచరిత్రము పద్యములును ; చాటుసమస్యా శ్లోకములును గలసియుండుమృదుమధురవచనకైలిచేఁ బదియంకములు గలప్రకరణముగా స్త్రీలును బాలురును సులభముగఁ జెలిసికొనునట్లు రచింపఁబడినది.

కథాంశాదులవివరణము

౧-వ యంకమున:—మధుమంతపురాధిపేశకుఁడు మదనసేనను దానివిద్యాగురువు గామించి యేకతమున బలాత్కరించి యాకన్నీయ చెల్పుహితముఁ బ్రతిహతము చేసి దానియందు వ్యతిక్రమము సేయఁ గడంగుట ; రసికుండన్నవాఁడు చూడవలసిన శృంగారరసప్రతిబింబము.

౨-వ యంకమున:—గౌతముఁడును సారథియును మదనసేనకు మగనిసంపాదించుచోయి లంబభూషాం డనునెఱుకం బట్టుకొన నమకట్టఁగా ; నాయారణ్యకుఁ డొనరించు ననాగరికసంభాషణాదులు హృదయంగమం బగుహాస్యరసంబుతో నొప్పుమిగులుచుండు.

3-వ యంకమున:—నాగరికవేషము ధరింపఁజేసి మనయండితుఁ డని చెప్పఁ బడిన లంబభుజుఁడు రాజసభయందు విభ్రాంతుండై గ్రామ్యైక్తులు వల్క- గౌతముఁడు వాని వచనములు సాధుతమంటు లని నమర్చించి రాజసభకు త్రవ్వ గల్పించి వివాహము సేయించుట యద్భుతహాస్యరసంబులరూపేక విశేష మయ్య యుండు.

౪-వ యంకమున:—కేళీమందిరమునందు లంబభుజుఁడు వెలుగుపడి యొనరించిన పరిహాసనీయకార్యంబుల నారసి మదనసేన దుఃఖించుటయు ; ఆకన్యకవలన నతఁడు గాళి దాసుం డగుటయు ; గౌతముఁడు కపటంబున నాదంబతుల నెడబాపి మదనసేన నపహరించుటయు హాస్య, కరుణ, అద్భుతరసంబుల కాలవాంబులై యుండు.

౫-వ యంకమున:—గౌతముని నిబద్ధుం గ వించి కరూకాధిపతి మదనసేన నపహరించుట వీరశృంగారరసముల భూమికలై చూపట్టు.

౬-వ యంకమున:—మదనసేనం గోలుపోయి కాళిదాసుండు దుఃఖించుటయు ధారానగరంబున గాంచనమాల యనువేశ్యాకన్యను సంప్రాప్తయోషనం గావించి రాజస్థానకునిచేతం జిక్కికొనఁబోయిన యాకన్యను దప్పించి దానిందనకుఁ బ్రణయపరిగ్రహము గావించుకొనుటయు విప్రలంభశృంగారము నద్భుతహాస్యరసంబులను బ్రత్యక్షీకరించు.

౭-వ యంకమున:—రాజస్థానకుఁడు కాళిదాసుని జుడుదలించి కపటంబున బ్రహ్మరాక్షసునికడకుంజేర్చి నారక్కసుని మెప్పించి కవి తనపత్నియుండువిధంబుఁ జెలిసికొనుటయు ; గాంచనమాలాసురత్వం డగురాజస్థానకుని భోజుఁడు స్త్రీవేషధారి యైన యర్జునుండనువానిచే వంచనాపరిహాసంబున బేలుపుచ్చుటయు నద్భుతహాస్యమయంబులై వేడుకఁ బుట్టించు.

౮-వ యంకమున:—కాళిదాసుండు కాంచనమాలయంటికిఁ జని విలాసోక్తుల నాయొలి నలరించుటయు, నాయలివ కవికిం గలప్రియావరహవృధం గనిపెట్టుటయు, బుద్ధిసాగరుండు కవిం గాంచుటయు శృంగారశాంతరసంబుల యవతారంబులై వెలయు.

౯-వ యంకమున:—కాళిదాసుని యత్యద్భుతకార్యములు శృంగారరమస్యాపూరణములు భోజకాళిదాసులనమావేశమును అద్భుతరసప్రధానంబులై మహామోదదాయకంబులై యుండు.

౧౦-వ యంకమున:—భోజలిలావతులును గాంచనమాలయుఁ గాళిదాసుని మదనసేనం జేర్చుటయు ; కడుకోచనీయావృద్ధయం దుండుప్రియురాలిం గని కవివరం ధూరార్చ్యుటయుఁ గరుణను శృంగారంబున నద్భుతంబునను మానసంబులం జేరించు.

శ్రీ రస్తు
శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః
కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణము
ప్రథమాంకము

నాందీపద్యము

క. ఇదె ! పూర్వకవీంద్రులను, హృదయమున బొడలుబిడ్డినియేగలు మెగి
డృఢం బద్ధవాసినీవా, ద్భద్రవతులకటాక్షలీల ముద్రయ్యలకున్.
(నాంద్యంతంబున సూత్రధారుడు రంగంబుం బ్రవీళించె)

సూత్రధారుడు:—

చ. సరసిజనంభవాదిసురసంతతి కైన నలభ్యుఁడెమహా
పురుషుఁడు వేదనాకృసుతభూతిఁ జెలగుమహాశ్చ గోపికా
తరుణులఁ గూడి భక్తవరతారతి లీలలఁ జేలుచుండునా
పరమదయామయుండు పశుపాలకబాలుఁడు మమ్మఁ బ్రేమభాగె.
(అని పుష్పాంజలివికిరణంబుఁ గావించి)

ప్రకరణప్రకాశిక.

నాటకాదిరూఢకములకు మొదట జెప్పఁబడుచున్న నాంది యనఁబడును.
అందు గావార్థ సూచన ముండవలయు. ఇచట జు ర్వకవి యుటవలననే శత్రు
బంధప్రతిపాద్యుఁడు పూర్వకవి కాళిదాసుండును కావ్యార్థము శబ్దసూచితమగుచున్నది.
మఱియుఁ “బద్ధవాసినీవాద్భద్రవతులకటాక్షలీల ముద్రయ్యలకున్” అనుట
వలన వారు సంపదయుఁ దత్సంపాదకమగువిద్యయఁ గలవా రనునర్థము స్పష్టమయ్యెడిది.
ఈ నాందియందు ఎనిమిది పదము లున్నవి గాన నిది యష్టపద మైననాంది
యనఁబడు.

నాందీశ్లోకంబు ప్రతియించి మొదటిసూత్రధారుడు నిర్గతుఁ డయిన నట్టివాఁడు
మఱియొకరుండు ప్రవేశించి ప్రస్తావనాంగంబుల జరుపును.

సూత్రధారుఁ డనఁగా:—నాంద్యుపకరణముం బ్రవర్తింపఁ జేయువాఁడు. సూత్ర
మనఁగా:—నాంద్యుపకరణములు.

కాళిదాస—1

ఏలకో! నా సేయంగడంగిన రూపప్రయోగంబునకుం దోడ్పడువా రెవ్వరును రాక యున్నారు ?

నటి:—(ప్రవేశించి.)

ఆర్య! భవన్నియోగం బహుష్టింబ నిజ యేగుజెంచినదాన.

సూత్రధారుడు:— నటి! అట్లైన నేతత్పరివృత్తమారాధనంబు సేయబూని నాకు సహాయమై ప్రవర్తింపుము.

గీ గీతకళాకుశలులు ప్రభాతగుణోత్తరులు రసికు లధిగతకాస్త్ర

వ్రాతమహితాత్మ లధికవిసీతులు సభఁ జేరి రిపుడు నెమ్మి దలిర్పన్.

నటి:— ఆర్య! యిట్టియపరిమేయవైదుషీభావణలకుం బరితోషంబుఁ గల్పించునకు శక్యంబగునే!

సూత్రధారుడు:— నటి! అట్లయిననుము. పండితగోష్ఠి నలరించుట కష్టంబు గాదు. వారు గుణమాత్ర గ్రాహకులు గాన సంతసింతురు.

నటి:—ఆర్య! అగుఁగాక! ఇంతదమకం బ్రవృత్తంబులై యుండురూపకంబు తెల్ల సీసరసాగ్రేసరులు గాంచియుండకపోరు. అట్టివి ప్రయోగించిన ఫలం జేమి?

గీ. అనుబంధాదారససమాహార్య మగుచు, నభినవాద్యుతసదృశసుభగ మైన

రూపకవరంబు గాని నిరూఢిఁ గాంచ, దీయభిజ్ఞుల నెమ్మది కింపు నింప.

అట్టిది యారయం దగు!

సూత్రధారుడు:—(ప్రవేశించి యభినయించి వర్ణనంబుఁ జేసి)

ఓనటి! భవద్వచనంబునం; దధావిసమప్రశస్తి వదనీయంబునదిమదీయస్మృతి భగనుంచారంబు గాంచె. అది చిలకపాటి వేంకటరామానుజశర్మ రచించిన కాళిదాస చరిత్రప్రకరణంబు.

నటి:— ఆర్య! సరే! ఏతద్రూపక ప్రతిపాదితం బగువస్తువు తొల్లి యుదయాది త్యక్తముఖులు తమతమ ప్రణయసుఖతో నఖిలాగమవేడు లయనరసికవరులు క్లాఘింపం గవివరునందుం గలగౌరవవిశేషంబున నభినయించినది గాదే!

సూత్రధారుడు:— నటి! ఓను! తదనుసారంబుగ నీ యాంధ్రకవి తెలుగు భాష గల్పించినవాడు.

నటి:—(ప్రమోదంబుతో)

ఆర్య! మన సేయంబూనినసమధిగతాభినయకాస్త్ర పారీణితో ద్రదర్శనంబునఫలంబగు.

కా. శృంగారంబు రసంబు సాధుజనస్మిమప్రమోదానందో

బంగంబు ల్కరుణాదికంబు లలిచిత్రార్థంబు నదన్తు వే

త్తుంగోదారయశు ల్పభాసదులు సంస్తుత్యస్వభావాంబు లై
యంగారుం గవిపల్కు లన్ని యిట నాహా కూడె మోహముగన్.

కానం దత్ప్రకరణప్రయోగంబు మహామోహదాయకంబు గాఁగలదు.
సూత్రధారుడు:—అట్లుగనేని యీయుతు వధికరించి గీతం బొక్కటి నాడుము
నటి:—అర్య ! ఇద భవన్నిదేశం బయ్యెంచెను.

(పాడుచున్నది)

క. * మలయానిలమిళనోత్కట, కలమవకలకలవిరావకలకంఠంబై
లలితమధుల్గుచుట్టద, మిల మధువు ప్రమోదభరము నిగురెల్లించెన్.

సూత్రధారుడు:— నటి! నీవు పాడినగీతంబు కడురసావహంబై యొప్పె. ఈ
వసంతాగమమును నేను వర్ణించెదను వినుము.

ఉ. చారువనస్థలీనవవసంతవివాహమహోత్సవంబునన్
సారసబాలావహ్నిశుభసాక్షిక మై తగుదానియందు నా
సారసికద్విజావధులు జాతముదంబున మాటిమాటికిన్
జేరి మనోహరధ్వనులఁ జెప్పెడి మంగళమంత్ర సుతతిన్.

నటి:—(శ్లాఘించుచు)

అర్య ! మీర లాసరించినమధువర్ణనంబువలన వివాహోత్సవంబునందు ద్విజ
వరులు మంత్రపఠనంబు సేయుదు రనునర్థం జేర్పడుటజేసి మధుమంత్రపురాధిపతి
యగు విక్రమవంతునికూతురు మదనసేనకు వేదవిదాశీర్షినాదమనోహరంబుగఁ బరిణ
యంబు జరుగుట యభివ్యంజనమానం బగుచున్నది.

సూత్రధారుడు:—నటి! అది యిప్పు డెట్లు జరుగును? మదనసేనయందుందమ
కంబుచే దాని విద్యగురువు గౌతముడు దానిలోఁ గలయ నవ్వీకులారుచున్నవాడు.
రాజపుత్రి యందు కొల్లడు. బ్రహ్మణుండును గడుమోసగాడు. అలంబింబోవు
వాడు గాడు.

† (సేవ్యంబున)

* మలయానిలముసంబుధవడుటవలనఁ దద్దయు మీఱునందపుటాముం గొని
కొలెలు కలకలధ్వనులు సేయుచున్న వని యర్థము.

† సేవ్య మనఁగా:—గాయకులు మొదలగువా రుండెడు యవనికాంతస్థులము.

చ. అనుపమరామణీయకపహారపదం బగు మోముదమ్మియు
 నివృతసవాళిరూప్యరమ వేడుక గుల్కెడునంగయప్తియు
 న్నన్యతవిలాసవైభవమునంగు నెలంగెడుకొను నొప్పునా
 వనజదళాక్షిఁ గూడి సుఖవారిధిఁ జేలనిజన్మ మేటికిన్.

సూత్రధారుడు:—(నేవ్యంబువలనికి దృష్టులు నిగుడించి శంకించుచు)

అ! ఇచ్చె పచ్చుచున్నవాఁడు గౌతముఁడు ! మోసగాఁడని తప్పుం బల్కిన
 పల్కు వినియెం గాఁబోలు ! అట్లగు నేని నాయందుఁ గిరుకఁ గాంచు.

నటి:—అర్య ! ఇతఁడు గౌతముఁడు గాఁడు. తన్నేవ్యధారి యయి చనుకెంచు
 మనమణికంతుండు.

సూత్రధారుడు:—నటీ! నన్నునయిత మించుక భ్రమవడిచిన యితనియభినయ
 చతురత కడు నభినందనీయంబు. ఇంక మన మనంతరకరణీయంబునకుం బ్రయత్నింపం
 జనును. పోవుదము రమ్మ.

అని నిష్క్రామింతులైరి.

* ప్రస్తావన.

(గౌతముఁడు ప్రవేశించి)

అ! రాజసుతయగుమదనసేనరూపరేఖావిలాసంబుల నేనెంతని నణంపఁగలవాఁడ.

ఈ. పూర్వశకాంకదిగుమును బోలెడుముద్దులుగుల్కు మోమున

భర్తృత్వావరక్త ధవళియతచంచలనేత్రపద్మముల్

వర్జితచంచలాలతలవాసి నెలంగెడునంగయప్తియు

దూర్జమవెట్టిదిట్టలలు దూలఁగఁ జేయవె మానసంబులన్.

ఈమనోహరాంగి నానో విద్యాభ్యాసంబు సేయం గడంగినొన్ని నాళ్లకు.

సీ. ఇంచుకించుక మించుచ చలభావంబు విప్రువల్గయ్యల మెప్పు గుల్క

శ్రీకరంబై స్వరస్మీరవిలాసము ల్లుఖపంకజంబున మురుపు లీన

చున్నదితంబులై యుదుటనుండు గడుగుచుచకోరకంబులు గులుకులొలుక

ననమగ్రము యొప్పునరుణంపురుగుజిగి యధరబింబంబున నందగింప

* ప్రస్తావన యనఁగా:—సూత్రధారుఁడు నటితోనొండె, నటునితోనొండె,
 విదూషకునితోనొండె మాటలాడుచుం జిత్తోక్తులు దినకార్యంబు నుడుపునెవమునం
 బ్రస్తుతాభోహితీపణము గాంచుట. దీని కాముఖ మధియుం బేరు.

గీ. భావసారథ మెదను జాబట్ట దొడగ

నంగకంబుల లావణ్య మలవరింప

యాపనోద్భేదవేళ నీహృదబోడి

యుండుసిగార మాత్మ మోహోర్తి ముంజె.

ఇట్టియలివొళిసీయం బగుయాపనోద్భేదంబున,

చ. చదువులు సెప్పునప్పు డలచానమనోజ్ఞ విశాస్త్రై గురుల్

మదిని గలంబ సాగ ననుమానమిగ్నను నిడుకొంటి

బొదవడలంచి గ్రక్కునను బుద్ధి మరల్పుచుఁ గాముఁ దూఱుదున్

మదవరికి న్నివేకముఁ గ్రమంబునఁ జెల్పు నెవంబు దోకుగన్.

అదియునుంగాక.

గీ. ముగుడ పరియింపఁ గోరి నామ్రోల నుడ

దానిసోయగ మే మదిఁ దలఁతుఁగాని

కాస్త సారార్థములు వల్కుచాయ లెమి

నించుకేనిఁ దలంపున కెక్క వపుడు.

మఱియు నాచంద్రివదనామణిగు మొగ్గుబు గనుగొనని యొక్కటఁబాటు నయితము యుగసహస్రంబుగఁ దోచుచున్నది. ప్రమక్రమాబున నొడఁబడఁజేసి యేన దీనిఁ బెండ్లాడెదను. ఇది యెల్లవిద్యలయొ దనదృశం బగుపాండిత్యము గడించుచున్నది గానఁ దనకంటె విద్యలయందుం దక్కువైయుండువాని వరియింపఁ గడంగదు. ఏన దీని కంటె సెల్లవిద్యలయం దధికుండను. నామనోగ లార్థము నివేదితము నీయ వల్లెయనుచు.

(చింతయభినయించుచు)

ఏలకా! యాదానిగమన ముత్తరము గాకున్నది! నానోద్యస్తానాద లాన ర్చనప్రకృత నానన్విధికి జేరవాలె నైలాడి మాప్యండు గుణాశరాధిరాధుఁ డయ్యును దడయుచున్నది.

(మ్రోలం గనుగొని)

ఇదె మదనసేనసఖా గుణమాలిని వచ్చెడిని! దీనివేళవెంట నదియు వచ్చు!

(గుణమాలిని బ్రవేశించి. ఊరుపునిగుడ్చుచు. ఆత్మగతమున.)

ఇప్పటికిఁ గదా! నామానసంబు సుస్వస్థతం గాంచినది. రాజపుత్రి ఋణాబద్ధితోఁ బ్రవర్తించుచున్నను బ్రహ్మణుండు సుతానమాన యగుఁవ్యం గోరుట తగునా యని యెంచక మదనసేనయం దనురక్తుండై యున్నాఁడు. పల్లకంబులఁగలఁగలచుచు, గురువు

నం దతిభక్తిగలదిగాన నాప్రియసఖ మదనసేనకది యేమయినోనునో యని తలంచి యెఱింగింపక యుండెను. ఎప్పుడేని యీపాఠుండు వదరివై బహు గడుగు నని భయంపడుచు వీరిరువురనన్ని ధానంబు వదలక 'మెలంగుచున్నదాన. నాగోరుచుండినరాజు ముదలయు నేటి కయ్యె. ఇక నాకుం గంటికిం గూరుకు వట్టు. బ్రాహ్మణునికి వృత్తాంతంబు దెలిసెదను.

(పరిక్రమించు)

అ ! ఈ బ్రాహ్మణుండు మదనసేనయం దానయిడి కడు నీడుములు వడుచున్నవాడు.

ఉ. నిద్దుర లేక రిక్తిరుచినిర్భరమై కనుదోయి యొప్పెడిన్
దద్దయ మేను ఎప్పుశరతాపము హెచ్చుట జిక్కివైశమే
ప్రాద్దురు జింతయి బహు పుల్కలు నుష్ణము లైనయూరుపుల్
పెద్దయు నీతనిం ది'దరి వీడితఁ జేయుచునున్న వక్కటా.

ఈమంద ప్రతిభుం డువరనిపండున క్షణసాచుచున్నాడు. కతోరం బగు రాజుముదలకు వెఱుంగి వదరక బాధలుపడుచుండెడిని. ఈయడియానయని త్రేణిని వర్తింపఁబోయెడి.

(ప్రకాశముగ)

బ్రాహ్మణోత్తమా ! వందనము !

గౌతముండు:—ఓసి గుణమాలినీ! అభీష్టప్రాప్తిచే నలరుచుండుము. విశేషమేమి!

గుణమాలిని:—పెదవిద్వేషిమఁడా ! నీపలుకులు వ్యర్థంబులగునే ! మీర లి'వేళ

*ప్రియార్థంబు వడయఁబోయెదరు.

గౌతముండు:—(సంతసముతో అత్తవలమున.)

ఈగుణమాలిని పలికినవలకు ; మదనసేన నాయందు ప్రియంబు గొనియున్న దమనర్థంబును సయితము బోధించుచున్నది. అట్లుచుగ నేని యంతకంటె శ్రీయంబు నేఱుండు గలదా !

(ప్రకాశముగ)

ఓసి ! ప్రియార్థంబు నీనుడివిసముంబు బహువిధార్థంబుల బోధించుచు నుద్దిష్టార్థంబును చెలువమి'జేసి మానసంబునకుం ద్వారాత్రింగల్పించుచున్నయది. దానివివరింపుము

*ప్రియార్థము:—'ఇష్ట మయినధనము' అనునది వైకి దోచునర్థము. ప్రియయనఁగా నిష్ఠురాలైననాయిక. తద్రూపముగనర్థ మనఁగా 'తరుణ్యైత్తకవస్తువు' అనునది సూధార్థము.

గుణమాలిని:—(నవ్వుచు.)

గురువుగవా ! వీరదంబునకేని శ్రోతకు నిజభావానుసారముగ నర్థము స్ఫురించుటగలదు గాదె ! కాని మీ కనేకార్థంబు లగుచున్నవేమో ?

గౌతముడు:—(ఆత్మగతమున.)

ఈగుణమాలిని బహువచనము. నాకుం గలయుత్కంఠాద్రి యెఱింగియె యిట్లుచున్నది. ఈయర్థంబుఁ గ్రచ్చి యడిగిన నన్ను బేలఁజేయు. కాన నిది మాని యొండర్థంబుఁ బ్రస్తావించెదను.

(ప్రకాశముగ.)

ఓసి గుణమాలిని ! రాజపుత్రి శాస్త్రపాఠంబు పఠింప నింత తడ వయ్యు నేల రాకున్నయది.

గుణమాలిని:—గురువర్యా ! ఇక నీశాస్త్రపాఠంబు లేల ! అన్నియు ముగిసె.

గౌతముడు:—(ఆత్మగతమున)

అముగదయు నావలె మదనశరార్థయయ్యె నేమొ ? కానిచోఁ బాఠంబు లేల పదలుకొనును ?

(ప్రకాశముగ)

ఓసి గుణమాలిని ! మదనసేన శాస్త్రపాఠంబులు పదిలుట యేల ?

గుణమాలిని:—ఓవిప్రాశ్రమా ! నీయద్భుతంబు ఘోరస్థితి బయ్యె. అదియ కారణమనం జనును.

గౌతముడు:—(సంతసంబుతో. ఆత్మగతమున)

ఈగుణమాలిని మాటలతీరు మదనసేన నాయందుం బ్రయంపడియె ండుననునర్థంబు గూచితంబు గావించెడిని. ఇంకను నవ్వుం జనదు. క్రిమక్రమంబుగ మాటలవెంబడిన కల తెఱింగు విస్పష్టంబుగ నెఱుంగుదునుగాక.

(ప్రకాశముగ.)

ఓసి యింతదనుక సిగూఢార్థంబుగ మాటలాడితివి. కలిగినయర్థంబు వెల్లడిసేయుము.

గుణమాలిని:—పండితవర్యా ! గూఢార్థంబు మఱేమియులేదు. భర్తృదారిక మిమ్ము గురుదక్షిణాప్రదానపరితోషితస్వాంతులం గావించ నపరిమితమణిగణపూర్ణంబులగుబంగారువశైరంబుల దాసిగణముచే నెత్తించికొని భవత్పూర్వదార్శనంబున కించుక తడసి వచ్చు. అర్థం బెల్లరకుం బ్రయంబు. అది పుణ్యఫలంబువలనం గాని ప్రాప్తివదు. అది మీ కిప్పు డనంతంబుగఁ గలుగఁ బోయెడిని. కానఁ బ్రయార్థంబుం బడయఁబోయెను

రసియు మీయద్బుష్టంబు ఫలాన్తుభం బయ్యె ననియుఁ బల్కితిని. ఇంచేమియు
సూధార్థంబు గానంబడదే ! ఉండునురా ! మావంటిమూఢాత్మల కె బైలుకపడు ?

గౌతముడు—(వెలవెలబోవు మోముతో ఆత్మగతమున)

కట్టా ! తా నొక్కటి దలంప దైవంబొకటి దలంచు నన్నమాట యథార్థం
బయ్యె. ఏను రాజపుత్రీప్రణయ పరీరంభాదిసుఖాబులం గోరుచుండఁ దదీయదర్శన
సల్లాప వినోదామనయితము దుర్లభంబు గాఁబోయెడిని. హా ! దైవంబు కడుఁ గ్రూర
తరంబు. ఏమిసేయుదు !

(అని తల చాచుకొని యూరకుండె)

గుణమాలిని.—(నవ్వుకొనుచు)

ఓపండితోత్తమా ! అపరిమితంబు లగుచుణిగణంబులు మీకుఁ బ్రాప్తింప
బోయెడినని నేఁ జెప్పినవచనాబు చెవి సోక నవగతభేదుండవై సుప్రసాదాతిశయాబుఁ
గాంచిన మొగ్గుబోలో గన బడవలసియుండ నట్లు గాక దీనతాభాజనం బనా దగిన
వాడవువోలే జూపట్టెని విగి యేలకో ? ప్రియశిష్య యగుమదనసేనం బాయ
మనంబు రాకున్నది కాఁబోలు ?

గౌతముడు—(ఆత్మగతమున)

ఇది యప్రతివచనముగ నధిక్షేపించినయది. రాజకులసాచారసిప్తణ లిట్టియర్థం
బుల నతిచతురులు గారె !

(ప్రకాశముగ)

ఓసి గుణమాలిని ! అందుకై కాదు ! మఱియుఁ గొన్నికాస్త్రంబులు పఠనీయం
బులు గల పవి పఠియింపకయ విద్యాపరిచయముచుండ నిరమించుకొనుట యేలకో
యని విచారపడియెదను.

గుణమాలిని—బ్రహ్మణోత్తమా ! మదనసేన మీతో ననేకకాస్త్రంబు లభ్యసింపె.
ఇంక నివృటి కీయెలజవ్వని యభ్యసింపం దగుకాస్త్రం; బొందు గల దది దానిమగనితో
నభ్యసింపంగలదునూవె ! అందు కేల మీరు విచారంపడియెదరు ?

గౌతముడు—(ఆత్మగతమున)

అ ! ఈచేటిక యెట్లు నూట్లాడినను మరల్పుచున్నది. నామొగమువలన నేను
భర్తృదారికయం దమరత్నండ్రై యుండునర్థంబు రాబట్టం గడంగెడిని. అనువు
మెయింపింపుకొనుచు నూటలాదొజనును.

(ప్రకాశముగ)

ఓనీ ! నీప్రక్రీణా రుద్రుల బటుండనిమ్మ. ఇట్లు దేను రత్నంబుల కాశించితివా

గుణమాలిని:—(మందస్సి తంబుతో)

ఓమహాత్మా ! భర్తృదారికగుణరత్నంబులపైఁ గోరిక యిడినమీకుఁ గేవల రత్నంబులయం దాన వొడమునే !

గౌతముఁడు:—(ఆత్మగతమున)

ఆ ! ఈచేటికకుటిలవచనంబు లేమందును. వీనిని సమర్థించెద.

(ప్రకాశముగ)

ఓసి దాసీ ! దానినినయాదిగుణంబు లట్టిస !

గుణమాలిని:—బ్రాహ్మణోత్తమా ! అట్లగుటంజేసికాదె మనసేనయందుం * బ్రీయం బుంచితిరి.

(నేపథ్యంబునఁ గలకలము)

గౌతముఁడు:—ఓసీ గుణమాలిని ! ఆహాహలా భేమి ?

గుణమాలిని:—బ్రాహ్మణోత్తమా ! భర్తృదారిక మీకు గురుదక్షిణ సమర్పింప మణిగణపూర్ణంబు లగుబాగుపల్లెరంబులు దాసికలు గొనిరఁ దూర్యస్వనములతో భవ న్తందిరమున కేగుచుచున్నది. ఆరాజపుత్రికం బలసికొని యేతొచుగఱపటులయు గుఱ్ఱంబులయు ఘోరకారేహాపితధ్వనంబాలును భూషణగణవిరావంబులును వర్షవరుల సాహాసినాదంబులును బెఱసి యామహాకలకలాంబు వీతెంచెడిని. భర్తృదారిక సమ దెంచు వృత్తాంతం బెఱిగింపఁ దొలుత భవత్సన్నిధానంబున కేఁ జరుకెంచినదాన.

గౌతముఁడు:—(త్వరతో)

ఓసీ గుణమాలిని ! నీవు వైశంబ భర్తృదారికకడ కనిగి నన్నవ్యస్థశరీరుం గా నెఱిగించి బలంగమును వాకిట నాపి ఒంటిమై రమ్మము.

గుణమాలిని:—(ఆత్మగతమున)

ఇది యివిప్రుండు మదనసేనతో నేతంబున మాటలాడ నారసి చేసినయనువు. కానిమ్ము. ఇ దెట్లగునో !

(ప్రకాశముగ)

గురువర్యా ! భవన్నియోగం బనుష్ఠించెద.

అని నిష్క్రాంత యయ్యె!

గౌతముఁడు:—కట్టా ! ఏమిసేయంజాలుదు. మదవలీముఖచంద్రదర్శనోత్స వంబు సతతము నా కింక లభింపం బోదు. ఇప్పుడైన నీయిందివరేక్షణతో మాటలాడి

* స తోషముంచితిరి. అనునది ప్రైకిదోచునర్థము. స్వహముంచితరసునది గూఢార్థము.

యేకతంబున మానసం బెఱింగింతు నటన్ననో గుణమాలిని దాని నెడబాయకుండుటంజేసి
యనువువడం బోలదు. దేవుం డెట్లు సేయనున్నవాడో !

చ. మదివలి నాకడ న్నిలిచి మాటలు నెప్పుడొడంగువేళ నా
మది యెఱిగించెద న్నియలి మదిఘటంబు నిగుడ్చె నేని న
మృదధరణీధ్రకోటిశటమండలి కెక్కినవాడ నౌదు పెం
పొదవు నిలాశలంబున శుభోన్నతి యన్నది యియ్య దారయన్.

ఆట్లు గానినాడు

చ. సుమశరతాపదాపకీళ శుష్కశృణం బులు చచ్చుకంటె నా
రమణిని గొంగిటా బొదివి రాజసిభాననదేహసుగ సౌ
భ్యముఁ ద్రుటి గాంచి భూరమణకల్పింపడన మేరు వాసి ని
స్సమముద మందుదు న్నికృతిశాంతి బట్టెదఁ గామినీమణిన్.

(గుణమాలినీర్విలీయయై ముచినసేన ప్రవేశించుచున్నది.)

మదనసేన:—(సస్పృహముగ నరంగుచు)

ప్రియసఖా! గుణమాలిని! మనయాచార్యుం డింతయన్వృత్యరీతిం దగుటకుం
గతంబేమిటో !

గుణమాలిని:—భర్తృదారికా ! ఈయర్థంబు *తన్మనోజవృత్తివిశేషైకవేద
నీయంతైయన్నది.

(మదనసేనయు గుణమాలినియు గౌలమునిసమీపమునకు జనిరి.)

మదనసేన:—(ఓనయంబుతో)

ఆచార్యులసానికమలముల కంటేవాసిని ముచినసేన యభివాదనముసేయుచున్నది.

గౌలముడు:—రాజపుత్రి ! బుద్ధిమతి పగుదువు గాత.

గుణమాలిని:—(ఇంచుక నవ్వుచు)

బ్రాహ్మణవర్ణులయాశీర్వాదంబు తగ్గింబు గావలయును.

మదనసేన:—ఓమహాత్మా ! మీర లన్వృత్యరీతిలరై యున్నారని వింటిని. నాజన
కునికిం జెప్పిపంపి నిదానమున లగుభిషక్కిరోమణుల రప్పించెదవు. ముచలయే!

*మనస్సునం గలిగినవ్యాపారవిశేషంబున కొక్కటికే యెఱుంగందగినది.
ఆనఁగా:—అలాని మనోవృత్తికే యని తెలియును అని భావము. ఇది తైకిం జోచు
నర్థము. మనోజవృత్తి విశేషము ఆనఁగా:—మన్వభావస్థావిశేషము. తదైకవేద్యము ;
ఆనఁగా:—అది యొకటిగానే యెఱుంగునది. అను నీయర్థము గూఢము.

గౌతముడు:—(అత్తగళమున)

ఈగోల నామంగలిగియుండువ్యాధిని నివర్తింపజేయు సిద్ధావధులు తానయై యుండ నది యెఱుంగక యితరుల నెఱుంగ రప్పించెననుచున్నది. ఇది దీనితో నేకతంబు సుపాదించు వగువెరపు గాంగలను. ఈనెపంబున నీచేటిని 'విడలనడిచి' నేని రాజపుత్రికి మదియనునోరంబు చెలుపవచ్చు. నైవ బయకూలంబై రాజసుత చేత నీమాట నెప్పించె.

(ప్రకాశముగ)

రాజపుత్రి ! వైశంబ యగపంకారంబు బిలిపించుట యొప్పు.

మదనసేన:—మహాత్మా ! అట్లు యొనరించెదను.

(గుణమాలిని గాంచి)

ప్రియసఖ ! నీ పతివంధున బసి యాచార్యులయన్వృత్య శరీరత నాజనుకుని విన్నవించి తల్పేష్మికుల నగదాకూలంబు దోడ్కొనిరమ్ము.

గుణమాలిని:—(విసియట్లు చెప్పి.)

మదనసేన:—ప్రియసఖ!|||| ఆచార్యునికి వ్యాధి ప్రతికలము బెంపు వడయుచున్నది. కడునలనట యగును. ఇందులకు బ్రతిక్రియ సేయ దడయఁ జూడు. నిన్ను పేడకునియెదనే ! వైశంబ చని భిక్షజ్ఞులంబు దోడ్కొనిరమ్ము.

గుణమాలిని:—(అత్తగళమున)

భర్తృదారిక ఋజుహృదయ యగుటజేసి కవటంబెఱుంగక నన్నుం బయచుచున్నది. ఏ నియ్యెడ వాని చనిన నీబ్రాహ్మణు డీమానవేశ్వరునికన్యకయం దతిక్రమంబు గావి పుటోయెడిని. కాముకుల కెట్టియతిక్రమాంబు గావించుటకైనను మానసంబు తెఱుంగును. రాజపుత్రియాజ్ఞను జరవకపోరాదు. ఇచ్చోటు విడిచి పోతి నేని యీనాతికి గడ్డంబు గల్గకపోదు. ఏమైన నేమిసేయవచ్చు. పోకతీరదు. ఇందు రాకమానదు. అగుగాక ! నాశక్తికొలది తన్నిపర్తనోచితసంఘానంబునొనరించెద.

(ప్రకాశముగ)

భర్తృదారిక ! నీచేసినముదల యనుష్ఠింపఁ యుండఁజనునా ! నేనేపాటిప్రణయంబు సుపాదించినను నీరు బరిచారిక నేకదా ! పరిజనమునకు భర్తృదారికలయాజ్ఞ దురతిక్రమణీయం బని యెఱుంగనా !

మదనసేన:—(అనునయముతో)

ప్రియసఖ ! యితడనుక నీవు నామాటజరుపుట కొక్కంకయేసిం దదవు చేసిన దానవు గావు. ఇప్పు డిద్విధంబున నావచనం బనుష్ఠింప నింపు లేనిదానవువోలెం బ్రశ

త్రించెదవు. ఇందుకుగతం బెఱుంగక యుష్టలించుచున్నదానను. ఏనాడేని నీ యందుం బరిజనమునందుఁబోలే బ్రవర్తించియుందునటే ! నాడీవిశ్వికీష పని తలంచుచున్నదానను. సీవయిలేని యాచార్యునిరోగమూలంబుఁ గల తెఱంగున నెఱింగించి తగుచారలం దోడ్పెట్టువని పొమ్మంటిని. ఈయర్థంబు సేయం బ్రయంపడవు. ఇ చేలకో ! ప్రియసఖ ! కరుణించి పోయిరమ్మ.

గుణమాలిని:—భర్తృదారికా ! నేను పోయి వచ్చునంతలోనన యీయాచార్యునికి పేదనాశాంతి గలుగఁబోలు !

మదనసేన:—(సంకయించుచు)

ప్రియసఖ ! సీనుడివినవచనంబున కర్థంబు నిగూఢంబై యున్నది. వెఱ్ఱులు రాక యంతలో వ్యాధి యడంగుట యెట్లు ?

గుణమాలిని:—భర్తృదారికా ! నానుడివినవచనంబులకు గూఢార్థం బేమియు లేదు. మితండ్రికి నే నిది విన్నవించి పెండిపోయి నియ్యెడకు వచ్చునంతలో వైద్యులు ననుకొంచి యితనివ్యాధితాపం బశుపంగల రసియు సీకార్యము పిలువంబోయినదాన మరలి వచ్చునంతలో చక్కంబుగా ననియు నితవైశంబ ప్రవర్తించి పనియొనర్పంగల వార లుండెదరనియు నావచనంబులభాసాను.

గౌతముడు:—(సానూయముఁ ఆత్మగతమున)

సాదాసీపుత్రి భర్తృదారిక నెన్నినవచనంబు సేయక విశంబించుచున్నది. ఇది యాచోటు నిడివిపోకయే యిట్టిస్మృత్యుక్తివచనంబులూ బ్రౌద్ధపుచ్చునని తోచెడిని. దీనింపఱుమక కార్యంబు గాదు. కాలం బలిక్రాంతం బయ్యెడిని.

(ప్రకాశముగ)

ఓరాజపుత్రి ! నేను శిరోపేదనాపీడితాండ నయి యున్నాఁడ నాన మియిరు వురమాటలు వినుటకు గూఢము కట్టవలెనున్నాఁడ. ఉరకుండుండు. నుని వించుక యేని లేకుండిన నది సుభృతార్థులకుం గొంత యుపశాంతిఁ జేయ.

మదనసేన:—(తవ్వతో)

ప్రియసఖ ; ప్రియసఖ ! యాచార్యునికి జ్వరాత్తి త్తణితమున కధిక మగు చున్నది. వైద్యులు వచ్చునంతలో నేమగునో ! ఓసి ! నాప్రాణంబులపై యాన. కక్షణమ నావచనం బయిష్టింపుము.

గౌతముడు:—(ఆత్మగతమున సంకసించుచు)

ఈలంబ యింక నేమి సేయఁగలదు. పోవలసివట్లు విధి యయ్యె.

గుణమాలిని:—(ఆత్మగతమున)

బుజుబుద్ధి యగునీర్థర్పదారిక కింకను వీనికపటం బవగతంబు గాకయున్నది. నేను తనమాట నలుపనితోడమున నొట్టువెట్టి చెప్పెను. ఇంకఁ బోక తప్పదు. ఇప్పుడు నాలి విస్పష్టంబుగ నీయర్థంబుఁ దెల్పుచుం జనియెద.

(ప్రకాశముగ)

వారు వచ్చునంతలో నేమికావలయునో యది యగును.

అనుచు నిష్క్రాంతయయ్యె.

మదనసేన:—ఓమహాత్మా! ఇంకదయక నొక్కనాడేని పగలుమాటిని మద్వచనంబునకు మాటు పల్కియెఱుంగదు. ఇప్పు డట్లు సేయకుండుటకు గతంబెద్దియో! ఆయర్థంబుం బటండనిండు.

ఓమహాత్మా! మీ కిప్పు డిట్టిజ్వరాత్తి దుర్భరమై పెరుగుటకు గారణంబేమిటి?

గౌతముడు:—(మందస్థితము సేయుచు)

ఓకామిసీమణి! యిది యిట్లు పెరుగుటకుం గారణంబు వ్యాధితత్వంబు జెఱింగి చికిత్ససేయం గడంగుటకు లేకపోవుటయే!

మదనసేన:—ఓమహాత్మా! నాశండ్రికడ నుండువైద్యులు కడు సామర్థ్యముగలవారు. వార లియ్యెడకు రాఁగాఁ గలగుణంబు జెఱింగి ప్రతీకారంబు సేయుదురు. మీకు శరీరారోగ్యంబు గలుగుట కెద్దియే నీఁజూనియున్నదానను.

గౌతముడు:—(మోమున వింత యగువిలాసముతో)

ఓకలువకంటి! ఈ వ్యాధితత్వంబు వైద్యులెఱుంగునవిగాదు. దీనిని గుదుర్చుటకు వారు తగరు. నా కారోగ్యంబు గల్గుట కెద్దియైన నిచ్చెద నని నీవాడినపల్కునత్యంబు గావించెదనేని నా కీజ్వరాత్తి యడంగు. కానిచో నంతకంతకు దుర్భరమై ప్రాణాంతంబుం జేరించు.

మదనసేన:—మహాత్మా! అది తప్పిపోవుటయుం గలదే! కులపాలికాజనంబున కిది తగునే! మీకు దేశారోగ్యంబు గల్గుట కేదియే నీ నున్నదానను. ఈవేదనం గుదుర్చుటకు వైద్యులు దగ రని యానతిచ్చితిరి. మఱి యెవ్విధంబున నీజ్వరాత్తి యడంగు?

గౌతముడు:—ఓమదవలీనతంబమా! నాకుం గలిగియుండు వేదనకుం బ్రతీక్రియ వినుము.

చ. కమలదళాక్షి నీదు విరికొగిటు జేర్చి యురోజవర్చితో

త్వమనవకుంకుమంబును నుదారత మై గలయంగ నొల్లెకా

మమువను మోవిపానకముఁ గ్రక్కున నానఁగ నిచ్చితేని నా
నుమృశరసంజ్వరాత్రి యిది శోభనగాత్రి యడంగు జెప్పెఱన్.

మదనసేన:—(వెలుగుపడి, తలవాంచుకొని యూరకున్నది)

గౌతముఁడు:—ఓవరవర్ణి నీతిలకమా ! ఏల మోము వాంచుకొనియెదవు.

ఉ. దుర్భరతాపకారణముఁ దోయజనేత్రి వచింకు బూనునం
దర్శముదాఁకఁ దత్తరిలి తన్వీయి జేలకొ ! యూరకుండె దా
విర్భవదుక్కటార్తిఁ గని పేమరు బల్కినవల్కు కల్లయో
నిర్భరమన్నభాస్రశిఖి నిచ్చలు గ్రాడెనున్నుఁ గావుమా.

మదనసేన:—(అత్తగతమున)

అ ! ఏమనవచ్చు ! ఇట్టిసర్వవిద్యానిధు లయ్యు నీయాచార్యులు కామునిం
జయింపలేకయున్నారు. కామాంధులు కృత్యాకృత్యంబు తెఱుంగరనుట నిక్కవంబయ్యె.

(ఉక్తవాక్యం బధిక్షేపించుచు)

ఇట్టివారి కిదియొకదోషమా పో!

కరమువిరక్తు లయినమహర్షులు సయితము కామినీమణుల రూపాలిశయములకు
మనసు గరంగి తత్పరతంత్రత వైకొన్నవారు. ఇంతమాత్రానన యామవజుటిని నిరాక
రింపం జనునా ! విద్యాగురువునందు భక్తిఁదొఱంగినం దమ క్షంబులగునర్థంబులు స్ఫురిం
చక నిరర్థంబులై చెడునని చెప్పుదురు. కాన నితనిం గుపితునింజేయుజనదు. అచువుమెయి
వనునర్థించి యాదుర్వ్యవసాయంబువలన నివృత్తుజేసెదను.

(ప్రకాశముగ)

మహాత్మా ! మీర లిన్నిదినంబులదనుక యాయులేవానినియందు నుతావత్స
లతం బ్రకాశించుజేసి యిప్పుడివ్విధి ననుచితంబు లయినవచనంబు లాడుట తగవా ?
సమస్తధర్మంబులును మీవలన నేకదామిడిని. నాశండ్రి నన్నింక నంతకపురంబు
బాసిరాజున దనిముదలయిడియె. మీలో విద్య లభ్యసించినందుకు మీకు గురుదక్షిణ
లొసంగి యనుజ్ఞపడసి చనం జనుచెంచున్నదాన. శిష్యవాత్సల్యంబున నా తెచ్చినపస్తు
వులం వైకొని నాకుం బోవ నాజ్ఞయొనంగుడు. అనర్థంబులగుమణులును బుగారం
బును మాయయ్య మీకుం బాపియున్నాడు.

గౌతముఁడు:—ఓమదపరీవతంసమా ! ఈమణులు నాకేల? ఈబుగార మేల ?
అభినవకాగమనీహరం బగునీయధరవిద్రుమమణియ నాకిష్టంబు. నాకుఁ గావలసినబం
గారము నీయొడలిబుగారమే ! ఇది యెఱుంగక నీజనకుండు పెరయది బాపిన నాకవి
యేల? ఓరసజ్ఞరాజా! నాతో విద్యాభ్యాసంబు సల్పినదానవు; సమస్తకళాకాళంబున
సరస్వతి బోలెడుదానవు ; నీకంటెం గళాకాళంబున నధికుండు మదన్మండులేడు.

చ. ముదము దొంగఁ జేడె యొకమూఁగుని గూడి యడంగుకంటె నా

ముదవలి పండితోత్తముని మానితరీతి వరింప నుత్తము

బది యొకరత్నహారము నియత్యభియుక్తిని గోలిచేత నా

బదబడుఁ జిక్కి ; కాంచెడిని భద్రము రత్నగుణజ్ఞులబ్ధమై.

కాన నోమానినీమణి ! యితరములయినతలంపులు మాని మాననీయత నన్నుం జేపట్టుము. నీకుం దగినవరుండు పండితుండును రూపయావనసంపన్నుండును నగువాఁడు నాకంటె క్లాఘ్యతముండు లేఁడు.

చ. కమలముభవతంసము ! నికామరతి న్ననుఁ బొడ్డియాడి భ

ద్రముగఁ గళావళిజలధిఁ దాఁటిననేరుపు సార్థకంబు నే

యుము పెరవానిఁ గోరి విభవోజ్జ్వలమారసభావవిజ్ఞతక

గ్రనుము దొంగ బుద్ధినిడి కాననచంద్రిక సేయఁ బోకుమా.

మదనసేన:—మనఁతే ! కన్యకాజంబునకుం దగినవరుని సంపాదించుట తలి దండ్రులవని. ఇతరుల కందుం బ్రవర్తించుట తగదు. కొందఱు రాజకన్యకలు తామె మగల వరించిరి. నకల గురుజన్మాఘ్యుతఁ బడయుటాజేసి యది యుక్తంబు లయ్యె. అట్లుగానివాఁడు తామ పతులం గోరువారు పుట్టినయిటికిం జెట్ట గలిగించువారలు గాక పోరే !

శ్లో. * పితా రక్షతి కామారే భర్తా రక్షతి యావనే,

రక్షతి వార్ధకే పుత్రా న స్త్రీ స్వాతంత్ర్య మర్హతి.

అనుచుక్తియు మీరు నాకుం దెప్పినదియ. మఱియు,

శ్లో. † జ్యేష్ఠా బ్రాతా పితా చైవ యశ్చ విద్యాం ప్రయచ్ఛతి,

అన్నదాతా భయత్రాతా పంచైవే పితర స్సన్మతాః.

* కుమారి యయి యుండఁగాఁ దండ్రీ రక్షించు. యావనమునందుఁ బలి రక్షించు. వృద్ధురా లైనఁ బుత్రులు రక్షించెదరు. కాన స్త్రీకి స్వాతంత్ర్య మునునది లేదు. ఇవటం గుమారి యై యుండునప్పుడు తండ్రీరక్షించుట యనునది; సముచితవరసంప్ర దానంబుదనుక నని భావము. దీనఁ గన్యకకు వరసంపాదనము జనుకొందు సేయునది గాన నందుం బాలన్యతంత్రయై 'బ్రవర్తించు జన దని తెలియవఱుచుచున్నది.

† జ్యేష్ఠభ్రాతయు, తండ్రీయు, విద్యనేర్పినవాఁడును, అన్నమిడినవాఁడును, భయంబువలనం గాచినవాఁడును అను నీయైదుగురు దండ్రు లగుదురు. ఇందు గౌర ముండు విద్యాప్రదాత గానఁ విత యయ్యె. పితరు బెండ్లాడఁజనుడు గాన నతనిని బెండ్లాడందగ దని భావము.

అని యుండుటంబట్టి మిమ్మును గోరం దగదు. పితృసమానుల రగుమారు నన్నీ కాస్త్రమర్యాదాపేతం బగుహంబునకుం బూన్పం జను.

గౌతముడు:—ఓమందయానా ! నీనుడివినవల్కులు యుక్తంబుల. ఒందు వినుము.

గీ. జనకతుల్యుండ నగుటచే జాన నీదు, కష్టసుఖముల నారసి యిష్టముగను
హితముఁ దెల్పితి దుఃఖంతు నెలముఁజెప్పి, నట్టిచదువులు వ్యర్థంబులగునెయనుచు.
ఓమతిమంతుగాలా ! నీ వెలంకారకాస్త్ర విచక్షణురాలవు. విద్యాప్రదాత జనక
తుల్యుం డనుటకు భావం బెఱుంగవే.

గీ. యెదువస్తువులకు సమరీతి గవులు, నెప్పు ; నఖిలార్థముల నది యొప్పుఁబోదు
జనకతుల్యత హితకాంక్ష నలంప నగున, ! టన్న దేశాని; కా దఖిలార్థసమక.
యర్థంబు బిల్వణు నేలంకొన్నయామిసీపూర్ణ తిలక వివరించియుండలేదా !
అకవి విద్యాగురు వయ్య నఖిలగుణగణంబు లొప్పియుండు రసజ్ఞశిఖామణి యని
యేకదా ! యారాజముభిమణి తానె కామించె. ఈ వట్టేల సేయవు.

మదనసేన:—ఓమహాత్మా ! మీరు నుడివినయర్థంబు సంగతార్థంబు యయ్యు
నాదరణీయతం గాంచుబోదు. నకలధర్మతత్వవేది. యగునర్జునుండు తనవలన నాట్యవిద్యా
భ్యాసంబు నల్పినవిరాటదుహిత సుత్తరయనుదాని దానిజనసేజనకులు బెండ్లాడం బ్రార్థిం
చినను శిష్యయగుటజేసి సుతానిర్విశేష యని యాదరింపక పోయె. కాన విద్యా
ప్రదాతకు జనకతుల్యత్వంబు నెప్పుటకుం బరిణయాదికార్యంబులందును నిషేధంబె
భావం బగును.

గౌతముడు:—(నవ్వుచు)

ఓసినతురా ! నీనుడివినవచనంబులు నీకే విరోధము లయ్యె. ఎట్లాటివేని !
అయధ్దును దుత్తర తనకు సుతానిర్విశేష యయిన దనకుమారుఁ డగునభిమత్యునికి సగ
ర్భానిర్విశేష గాడె !

శ్లో. * గురుపుత్ర స్తథా భ్రాతా పోష్యః పరమబాంధవః,

అనుప్రామాణికోక్తి యెరుంగకయ కాఁబోలు ! తనశిష్యును దనకుమారునికి
గట్టి పెట్టినవాడు. మననీయులగుజైవపాయనాదిమునులును దాని కభ్యుదయము
నల్పిన, వారల ! ఇవి యారసి. చూడ నతనికి విరాటదుహితం దాను బరిణయముచేసి
కొనుటకు వ్రియంబులేక పయోవిశేషదులు దదమరూపుడై యుండుటజేసి తన

* గురువు తండ్రియయినట్లు గురుపుత్రుడు భ్రాతయగు. అంతయగాదు
పోష్యవర్గంబునను జేసినవాడు. పోరానిచుట్టుము నగు,

కుమారునికి దగనుని యెంచి తన కాశన్య యిష్టముగా దళమాటకు జడులుగా శిష్య యగుటచేసి తానిష్టకద ననియె నంతయు కాని శిష్యును బరిణయముచేసికొనం గూడ దనికాదు ; నీవు కాస్త్రార్థము తెలిసిందనవు. అరసి చూడుము.

కుదనసేన:—మహాత్మా ! మీరు బుద్ధిచాతుర్యంబునందు గీష్మలినమాసలరు వివచనంబుల కేకధల కేయాచారుంబులకు నైన నభిమతార్థానుయోగంబుఁ గల్పింపం జాలినవారు. మీతో వివాచంబు నలుప నే సెంతటిదానను. విద్యాప్రదాత శిష్యం గోరుటయు నది యియ్యకొనుటయు నియ్యెది యయ్యరువుర కులయశోవిధవంబులకుం గళంకంబయగు.

గౌతముఁడు:—విదుషీరత్నమా ! నీ వఖిలపురాణంబు తెలిసిందనవు. నానుడు వందోవునర్థం బందు విష్ణుష్టంబు గాదె ! మహనీయు లగువారలు తాము గోరిన సారంగవయనలం గూడుటయె సంప్రదాయాగతం బగునర్థం బని యెఱుకవడుచున్నది.

చ. లలనల రూపయావనకళావిధవంబుల నొప్పవారలకే

గలయంగఁ గోర్కి యుష్మతిలఁ గా నిటు లాత్మల సంతయించిరే

నలలజసూరి చంద్రుఁడును సర్వసుఖర్వగణాధి నేతయుకే

గలయెర కుతుతో గురునికామినితో మునినాథువల్మీకితోన్.

కుదనసేన:—మహాత్మా ! మీర లానతిచ్చినయర్థంబు విష్ణుష్టంబు. *లేజ్యు లగుటచేసి వారికార్యంబులు పాపాపహంబులు గాకపొయెనని సమర్థింపం జనును గాని ప్రమాణంబు లని యంగీకరింపంజనునా ! చదు నందురేని నిషేధకాస్త్రంబులు నిష్ప్రయోజనంబు లగు మఱియు.

చ. †అలఘుమహత్వపూజితలయాచరణంబులు సుప్రమాణతకే

జేలగవు వారివాక్యములు సూచె ప్రమాణతరంబు లౌను ని

ఇందుకుం బ్రమాణము శ్రీభాగవతము.

శ్లో. *ధర్మవ్యతిక్రమో దృష్ట మిశ్వరాణాంచ సాహసం,

లేజీయసాం న దోషాయ వహ్ని సర్వభుతో యథా.

ఇందుకుం బ్రమాణము.

శ్లో. †నైత త్వమాచరే జ్ఞాతు మనసాపి హ్యనీశ్వరః,

విశ్వ త్యాచర స్వాధ్యా ద్యథా రుద్రోద్భిజం విషహ.

ఇందుకుం బ్రమాణము.

శ్లో. ‡కశ్వరాణాం వచ స్సత్యం తదే వాచరితం క్వచిత్

లేహం యత్స్వపచో యుక్తం బుద్ధిమాం స్తత్త దాచరేత్.

కాళిదాస—2

స్తలభునయోగవైభవులు దుర్గినా మై తగు కారణముచే
నలనుజనాళి నేయన్క్రియల్ రచియించిరి తొల్లి యిచ్చమై.

సీ. క్రిష్టప్రేక్షకర్తకు దొల్లిస్సృతివివాళము గల్గ భగవదాదిష్టయై బ్రాహ్మినలవ
మోమునఁ బొడనాసి కామినియయ్యె నాతనికి వెండియు స్పృతిదప్పకుండ
చందురుం డలగురుచంద్రాననను గూడెనుమతయందు వ్యతిక్రమముగురుఁడు
నలుపుటఁ జేసి యానన్దార్థవర్తికి దౌష్ట్యంలివంశంబు ధరణియందు

గీ. వితథఁ గల్పించి వెండియు విస్తరిల్లిఁ
జేయుటకె యట్టిమఱిఁ గల్గఁ జేసె విధియు
త్రిదశపతి కాయహల్యకు మది గలయుట
వేదములయందుఁ జెప్పఁగా వివమె యెపుడు.

శంభుండు లోకహితార్థంబు విసము మెనవె నని యది దినం గడంగినం బెర
వారలు తనువు నిల్పుకొనం గలరె.

గౌతముఁడు:—(అత్యంతమున)

కట్టా ! తన్నుం గట్టఁ ద్రాళ్లు తానె తెచ్చుకొన్నట్లు దీనికి నిఖిలవిద్యా విశే
షంబులం గఱపుట నాకె నంకిలు లయ్యె. ఉత్తరోత్తరయుక్తివాదంబున దీనిం జయింప
లేను. జయించితినిపో ! ఇది యీవిధంబున నీయర్థంబునకు నప్పటింపడు.

మఱియునిట్లుప్రశ్నితరంబులునలుపుచున్న గుణమాలిని ననుచెంచేనేనిగార్వంబు
నెడు. ఇంతలో నీయింటిని బలాత్కరించియుద్దిష్టంబునఁజేర్చుకొనుట యురవు. విద్యా
ప్రదాతయనుగౌరవంబుచేతనైన నామనోరథంబు ననుమరింపకపోదు. దీనిచర
ణంబులవైచ్రాలి వేడుకొనుదు నేని శృంఖలానిగళితయగుకరేణువుపగిది గట్టువడు.

కీ తొల్లి సరస్వతి భగవత్సన్నిధానమున నుడి ; బ్రహ్మ కదాటునవివృష్టమై
పోయినస్సృతిని వెండియుఁ బుట్టించి యాస్సృతివిభ్రంశము వెండియుఁ గలుగకుండ
నాకుద్దసంభవునిదండన యుండు మని యాభగవంతునిచే నాశ్వాశితయై యట్లొనర్చె.

ఇదియుఁ జంద్రుడు తారను బట్టినకథయు నలివిపులముగ నే నాంధ్రీకరించియుండు
క్రీలవ్వావైవర్తమహాపురాణమునం దెలిసినవచ్చును.

బృహస్పతి యుచఘ్ననిభార్య యగుమమతయనుదానిం బలాత్కరించి దానితోఁ
గూడె. తనసహోదరునిభార్యయం దిట్టివ్యతిక్రమంబుసేయుటంబట్టి యితనిభార్యను
పరుండపహరించునట్లు సంభవించినది. దేవగురువునకును మమతకును వితథుం డనువాడు
జనియించి సుతానాధియై యజ్ఞ మొనరించినభరతునికి దేవతలచే నీలుడి యతనికి వంశ
కరుండయ్యె. ఈతఁ భాగవతనవమస్కంధమునఁ జాడవచ్చు.

(ప్రకాశముగ)

ఓవృథునితంబా ! వింబాధరా ! ఇందు కొడంబడుమా !

చ. కలికిరొ యిట్టిదల్కులకు గాలము వుచ్చుట యేల యూర?

నలినజబాణబాణచయనంతతనర్ష మనహ్య మయ్యె నీ

తులుకుమిటారి గద్దించుగొండలయండకు జేర్చి కావు ని

ర్పలమలి నీచదంబులకు మానిని మ్రొక్కెద నాదరింపుమా.

అని నమస్కరించుచున్నాడు.

మదనసేన:—(సూభి)మంబుతో, ఆత్మగతమున)

ఆ ! ఈతండు కామపికాచాళిభూతుడై కృత్యాకృత్యవివేకంబు మాని నాకుం బ్రణమించుచున్నాడు. ఇంతటిచికిరి బూనినవా డేక శెంతటి కార్యంబునకేని యోహాటించునా ! ఇక నియ్యెడం దడయుట యుక్తంబు గాదు. ఈయర్థం బెఱింగియేకాబోలు గుణమానిని నావశువునవ్వడు జంపు చేసినయది ! దానిభావం బెఱుంగక మందబుద్ధిచై కఠినంబుగఁ బల్కి పంపితిని.

అని యుచున్నచు గృహబహిర్ద్వారాళిముఖ యై త్వరితముగఁ బరిక్రమించుచున్నది.

గౌతముడు:—(ప్రణమించి లేచి)

ఆ ! ఇది నాకు శిష్య యయ్యుఁ బ్రణతుండ సై నన న్ననాదరించె. ప్రణా మంబునకుం గడంగినవాడను వైకొనుటకుం గడంగితినేని యభిమతార్థంబు నమకూరి యుండదే ! ఇది తొలుతం దోచకపోయె. ఏమిసేతు ! “* విప్రాః పశ్యిమబుద్ధయః” అన్నలాశోక్తి నాయంద యన్వయించె. ఇప్పటికిని కార్యం బేమియు జేడలేదు. త్వరితగతి దానివెంటంటి యాయుల్లుదాటుచంతలో నావల్లవాధరబట్టుకొని మనో రథంబు దీర్చుకొనియెద.

(అని సత్వరముగఁ బరిక్రమించుచున్నాడు.)

మదనసేన:—(వెనుకకు తురలిచూచి, భయపడుచు)

ఆ ! ఈతండు నామెనువెంటంటి సరభసగతి నేతెంచెడిని. నన్నుం బలాత్కరించి యశ్రీయంబు జరుపం బూనియున్నాడని తోచెడిని. నాకు రక్షణార్థంబుగ నణువెంచి యుండుభటులు బిలుతునన్ననో వారలు కడుదవ్వల నుండుటంబట్టి నా పిలుపు వారికి విసంబడదు. ఈగృహబహిర్ద్వారంబు గడుచునంతలోనే నితనిచేతం బడక

* బ్రహ్మణులు ముగదాలాచనలేనివారు.

తప్పించుకొనలే నని తోచెడిని. శక్తి గలకొలది దప్పించుకొనఁ బ్రయత్న పడవలయు. అనంతరము వైవాయుత్రము.

(అని తలంచుకొనుచు ద్రుతతరంబుగఁ బఱచుచున్నది.)

గౌతముడు:—(పరువునం జనుచు)

అ! ఇప్పుడు గదా! నానయనంబులు సఫలంబులయ్యె. ఈమందగమన గడు సంభ్రమాబున నరుగువలెనా ముల్లంబునకుఁ గరము మోదావహంబయ్యెడిని.

చ. కులుకుఁగుచంబులం బయిటొంగు వెనం దిగజాఱఁ గట్టుకొం

గలఘునితంబబింబయుగమందలికాంచగుణానువక్తమై

శైలిసొ ముగురు లెందరి నెమ్మెగమెల్లను గ్రమ్ముచుండ నీ

యధికచ వోవునీటు సురతాంతవిలాసపులీలఁ గ్రాలెడిన్.

ఓ బాలికామణీ! యిదె చేయలంటిం జిక్కితివి. (అని పట్టుకొనం దరిసెను.)

మదనసేన:—(భయంపడుచు)

హా! ఇతనిచేతం జిక్కుకొంటినే!

(అని పరువుపాటుచున్నది.)

గౌతముడు:—ఓ రాకేందుబింబాననా! రావే రావే!! (యని వైశంబ పట్టుకొనం బోయె.)

మదనసేన:—(విగ్రరగ)

ఓ యయ్య! సుతాపత్నల! యీనిర్దయునిచేతం బడంబోవునన్ను సత్వరంబుగ వచ్చి రక్షింపుము రక్షింపుము.

(సంభ్రమాబుతో రాజును గంచుకొనియు బ్రవేశించిరి.)

రాజు:—ఆయుష్షుతి! భయంపడకుము; భయంపడకుము. నిన్నుంగావ నిదె చను దంచుచున్నాడను.

మదనసేన:—(నిలువంబడి నిట్టూరుపుచున్నది. తులుము చక్క నొత్తుకొని చీర సవరించుకొని. అత్తగతమున.)

అ! దైవగతి నిప్పుడు రక్షిత నైతిని. ఇక స్వస్థచిత్తనయ్యెదను.

గౌతముడు:—(భేదముతో మదనసేన కనుమదమున నిలువంబడి. అత్తగతమున.)

కట్టా! విపరీతపునిధి యీభూపతి నియ్యెడకు రప్పించె. వ్యర్థమనోరథుండునై చెడు టయగాక యార్థావరాధంబుతోఁ బట్టువడినవాడనైతి. తోడు దండింపకపోడు. ఇప్పుడేమిసేయంగలవాడ.

రాజు:—ఆయుష్షుతి! నీదిట్లు కాకరభావంబుం తెందం గారణం లేని!

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున)

ఇప్పు డీకంఠానరించినయపరాధంబు బయల్పడిచితినేని నాయయ్య యీ విశ్రు
సండుం గడుఁ గ్రూరం బగునాగ్రహంబుం జెంది తలదునిమిషేయక పోఁడు. బ్రాహ్మణ
హననంబున నైనపాపంబు దప్పక గలుగు ; అంతియ కాదు. ఇకండు నాకు విద్యా
గురువు గానగురుహత్యాదోషంబు సంభవించు. కాన నిప్పుడు భయకారణంబు బన్యంబు
వచ్చించి యీతని రక్షించుటయ యరవు.

(ప్రకాశముగ)

అయ్య ! మఱేమియు లేదు. ఆచార్యుండస్వస్థకరీరుండై యున్నాడని
మీకడకు గుణమాటని నగదంకారులు బిలుచుకొనిరానంపి యది రాఁదడవగుటయుఁ
దస్తాధిపతిపాలనంబు సేయఁ దలవాకిట కేతెంచుచుంటి. మరియుందుం గలభ్రమంబున
నేమొ యొక బ్రహ్మరాక్షసుండు నాపైఁ బడవచ్చినట్లుండె. అసహాయనై యెన్నఁడు
నున్నదనఁ గాను. కాన భయంబడి నిన్నుం బిలిచితిని.

గౌతముఁడు:—ఆ ! ఏమి దీనిచాతుర్యంబు ! జరిగినయర్థంబు క్షేపార్థోన్నేయం
బుగ నన్యథాగమర్థితంబు గావించె. నే నపరాధంబుఁ జేసినవాఁడ నయ్యు నన్ను బట్టి
యాజున దని యెంచి యట్లు చేసె. దైవవశంబున మృత్యుదంష్ట్రులవలనం దప్పించు
కొంటిని. ఏను నీమానసిమణివచనానురూపముగఁ బల్కుం జనును.

(ప్రకాశముగ)

మహారాజ ! జయం బగుంగాత. ఏను గొన్నిదినంబులనుండి మద్భహంబును
గాచి యప్పుడప్పుడు పొడనూపి జనుల భయపెట్టుచు వచ్చుచుండిన యొక బ్రహ్మ
రాక్షసుని నుచ్చాటితునిఁ జేయ మంత్రోపాసనంబు నల్పుచున్నవాడను. దాన
సారాక్షసుం డిట్లు విడిచి పోవలసి నట్లయ్యె. తాఁబోవుకాలంబున నాయసుర యీ
మదనసేన కగపడి భయంబుపుట్టించె. ఆ బ్రహ్మరాక్షసుండును నిగ్రహితుం డయిన
వాడు. ఇది భయభ్రాంశయో విగ్ధరగ నతిచుటంజేసి దీనిం గావ నేనును ద్వరితగతిం
బలతెంచుచున్నాఁడ.

రాజా:—(ఆశ్చర్యముతో ఆత్మగతమున)

ఆ ! శౌరిషికుండు నెప్పినవచనంబులకు నియ్యెడం జరుగుచుండు వృత్తాం
తంబు నరితోయినది. ఇది కర ముప్పరలై తోఁచెడిని. ఆవృద్ధ బ్రాహ్మణుండనయము నా
సేనుల యాకాంక్షించుచుండువాడు. నక్షత్రశాస్త్రపరికిలనంబున రాఁబోవు నెడరూ
దెలిసి తాన సునదెంచి నాకుం దెల్పినవాడు. ఇట్టిసంకటంబులందుఁ దొలుతం దెలిసి
తత్ప్రతిబిధానంబు గావించు బహుచుటకేకద భూపతులు శౌరిషిమిద్యానిధుల నురి

మితధనంబు లొసంగి తమకడ నుంచుకొని పోషించెదరు. బ్రాహ్మణపోషణంబు సేయు వారల నారసిభగవంతుండు గాచుచుండుఁ గాదే ! బ్రహ్మరక్షోభిభూత యగు నా ముద్దులపట్టి నిట్టియనరునం గాంచినవాడు గౌతముఁడు నూవే! ఇతండు చేరువకుం బలి తెంచినకతంబున నారక్కనుండు నాకూఁతుం బాసి పోయెనోటు !

(ప్రకాశముగ)

ఓ పట్టి ! వైవశంబుచే బ్రహ్మరాక్షసునివలన విముక్తవయితివి. ఇప్పుడు నిన్ను వెండియుం బుట్టినదానవుగా ననుకొనియెదవు. గుణమాలిని నాకడ కంపితి నంటిని. అది నాయొద్దకు రాలేదు. ఆ చేటి నాసకాశమునకుం జేరువంతలో నే నాస్థాన మండపమును బాసి వేఱొందుమార్గంబునం జనుచెంచియుండుదుం గాఁబోలు ?

మదనసేన:—తండ్రీ ! అట్లయిన మీర లియ్యెడ కిప్పుడు జనుచెంచుటకుం గతంబేమి ?

రాజు:—పుత్రి ! వినుము వీరు గొన్నినిమిషములకాలమునకు ముందు సభాస్థలం బున నుండునప్పుడు కాశీకుం డకుమనయాస్థానశ్లోలిషకుండు త్వరితగమనంబునం జను చెంచి నాయుచ్చునర్హాదికంబు నొప్పరికించి నన్నుం జూచి యిట్లనియె. ఓరాజా ! నీముద్దులపట్టి మదనసేన కుత్తరక్షణంబున బ్రహ్మగ్రహభియోగంబుచే నెడరు దొడరం బోయెడిని. అయెడరున గావ నీ వయ్యలకడ కఱుగం జను. జంపు సేయం జనుదు. నీపుత్రికజన్మపుత్రికం బరికించుచుండి గ్రహసంచారానురూపముగ సంప్రాప్తంబు గాఁగల యాయెడరు నామానసుంబున కదాటునం దోఁత నది నీకు దెల్పి తత్ప్రతివిధానం బును గావించ నిజ యతిత్వరితగతిం జనుచెంచినవాడ. అని చెప్పుగా నే నదరిపడి చాకురగ్రాహిణివలన నీ వియ్యెడకుం జనుచెంచియుండుట యెఱింగి ససంభ్రమముగ నిజ పాదసంచారమునఁ బరువిడుచు నేలెంచిని. వైవశంబున నీవు సురక్షితవై యుండఁ గాంచిని. ఓయవ్వు ! నీ వియ్యెడ నుండి గురుదక్షిణ లన్నియు సమర్పింతుం బాలవు. తళంచుకియె టరిచారికానమానీకంబు లైననానావిధరక్షంబులును ధనంబు లును వస్తువాహనాలంకారాదులును వెవ్వెఱి నీవిద్యాగురునకు సమర్పించు. నీవు బ్రహ్మ గ్రహభియోగజనితం బగుభయాతిరేకంబునఁ గడు నలనటంచెంది యున్నావు. వైశంబ నాతోఁ జనుచెంచియుండు టరిచారికాజనంబు గొల్వనీయింటి మొగ పాశంబునకుం దేఱద యుండుకఠేణుకానత్రమాంబు నధిష్ఠించి నీతల్లికడకుం జనుము.

మదనసేన:—తండ్రీ ! అట్లే ! (అనిపరిక్రమించుచు, అత్తగతమున.)

ఇప్పుడు జరిగినమనీయజనకనమావేశంబుం గనుగొన గుణమాలిని కరము చతురకం బ్రవర్తించినవిధంబు మానసుంబునకుం దోఁచుచున్నది.

అనానభి గుణమాలిని యాచార్యుండు సేయబోయెడుదురభిక్రమంబుం దొలుత నూహించి, వైద్యులు బిలిపించు బంపు వడసి పోయినయాయువున నన్నీ యెడరు వలనం దప్పింప నను వారసి కాళికునికడకుం జని యాతనిం గొని నాతండ్రి నియ్యెడకుం బుపెను. నాయుపజ్ఞ లేక నాయయ్య కీగౌతమునిదుర్వ్యవసాయం బెఱింగింప నిచ్చు గింపక యీచని యొనర్చినయది. దీన నే నీయాచార్యునిచేతం జిక్కువడక తప్పించు కొనుటయును బ్రహ్మాణదండనజనితపాపంబు సంభవించక పోవుటయు నయ్యె. నావిద్యా గురుని దురుద్యమంబు విన్న నాయయ్య కరము కినుకం జెంది యతని దండెరుని జేయకపోడు. ఇం దను వారసి సమయోచితకార్యంబు సలిపినగుణమాలినికి గుణమాలిని యన్న పేరు తగినయదియ. ఏ జని దాని నభినందించెదను.

(అని తలంచుకొనుచు నిష్క్రాంతయయ్యె.)

రాజా:—(గౌతమునిం గాంచి)

ఓపండితోత్తమా ! ఇంతకుం బూర్వమున నే నియ్యడకు పచ్చునప్పుడు రావే ! రావే ! యని యొకండు పిలిచినవిధంబు నాకుం గర్జగోచరం బయ్యె. అందు నంది యంబు నొందియున్నాడను. తత్ప్రకారం బెఱింగింపుము.

గౌతముడు:—(భయంబడుచు ఆత్మగతమున)

ఈరాజా మోహవేశంబున మదనసేనున నే బిలిచినమాటలు విన్నాడు. సంశ యాకులందై యడిగె. దీని నాబుద్ధిచతురతచే వేఱువిధంబుగ సమర్థించి యితనిమనః కాలవ్యంబుం బోనడంచెదను.

(దైర్యంబుం జెచ్చుకొని ప్రకాశముగ)

ఓరాజా ! రావే ! రావే ! యని నుడివినది యేన. అది నేను దొల్లి రచించిన పురవర్ణనమును బోధించుసంస్కృతపద్యంబులానివి. అది యిప్పుడు స్మృతివ్యంబునకు వచ్చి పునరుచ్చరితంబు లయ్యె.

రాజా:—(ఆత్మగతమున)

ఇతడు వర్ణనంబునం గరము సమర్థుండు. ఇతఁ డొనరించినపురవర్ణనంబు కడు రసావహంబై యుండకపోడు. వినవలయు.

(ప్రకాశముగ)

ఓపండితోత్తమా ! మిరచించినపద్యంబు రసోత్తరంబై యుండు, కరుణించి వినిపింపుడు.

గౌతముడు:—రాజా ! వినుము. ఈపద్యంబు భవత్పురవర్ణనంబు గావించుచు తానుడివినయది.

శ్లో. *గేహేగేహే జంగమా హేమ వల్లి వల్ల్యాంవల్ల్యాం పార్వణః చంద్రవీంబః,
 వీంబే వీంబే కోకిలానాం విరావో, రావేరావే మన్మథః పంచబాణః.

రాజా:—(పరమా మోదంబుతో)

ఓకవివరా ! భవద్వచనసరణిం గలసారస్యం చేమని పొగడంగలను ?

గీ. ఇత్తురససారసంపద లెలమి గాంచి, ముగుడతనమున నుండెడుమగువమిన్న

ప్రణయలజ్జాకులాపాంగప జ్జివోలె, నుల్లము హరించె నీపల్కు లురపు మీఱి.

పండితోత్తమా ! ఇక మీకు బాలికాధ్యాపనకార్యంబు లేదు. కాన మత్స్య భాస్థలంబున నుండుపండితులకుం బ్రముఖత్వంబుఁ దాల్చి యాసన్నాననాదులు పడయుచు నాకడకు దినదినము వచ్చుచుం బోవుచుండుదు. భవత్సల్లాపామృతధారలమే మా మోదించుచుండంగలవారము. ఇప్పుడు నాకంచుకి సమర్పించబోవురత్నంబులం గైకొనుఁడు.

(కంచుకివలసికిం జూచి)

కంచుకి ! మదనసేవివిద్యాగురుదక్షిణావస్తువుల మోచుకొనివచ్చిన పరిచారికా జనంబుల నిర్మోదకంఠం దవ్వల నిలువంబడియుండువారిం దోడ్కొని వచ్చి తత్సమాసీ శంబులగురతనంపుంబులైరంబుల నీపండితోత్తము నకర్పించి యితనిముదలఁగొని నాకడకు రమ్మ. నేను సభాస్థలంబున కేగి కొకికుని సన్మానింపవలయును. పోయెదను.

కంచుకి:—మహారాజ ! ఇదె యుత్తమతరంగంబులం బూర్నినరథం బాయతంత్రై సారథిసమాసీతం బగుచు వాకిలిముంగట నున్నది. మహారాజా సభాస్థలంబునకు విచ్చేయ రథారోహణంబు నొనరింపుడు నేలికనీయోగంబునప్పింప నే జనుచున్నాఁడ.

రాజా:—కంచుకి ! అగుగాక. రథంబుకడకుం జనియెద.

కంచుకి:—దేవ ! ఇటు ! ఇటు !

సంస్కృతశ్లోకమునకు సరి యయినవి నీసపాదములును, వానిభావముఁ దెలుపు నట్టిది గీతము నీక్రిందివద్యమునం దుండు.

* నీ. ఇంటింట గడ్దాన హేమలతాకరు లంచితరలి నుంచరించుచుండు

లతలత కొక్కలలితపార్వణకారదేందు వీంబము వొల్పుచంద మమరు

ప్రతిపార్వణేందువీంబును గలకంకకంకనాదంబులు గడలుకొనును

రావరావమునకు రలిపలి ధృతపంచబాణుడై మొనయుచు రాజు తెలఁగు

గీ. ననలగ బుగరుదీపెల కెన యనంగఁ, తాలునెలజవ్వనపుకరచ్చంద్రముఖుల
 కంకనాదము కలకంకకంకరుతము, మాడ్పిక గలిగించు నంగజోన్నాదమునట

(రాజాను గంచుకయు నిష్క్రామింపబడిరి.)

గౌతముడు:—(మహాదుఃఖముతో)

ఇక నేమి నేయగలవాడను. ఇక్కన్యక నే నెంత యచవర్తించినను నా పేడితోలన కియ్యకొనకపోయె. నకలకాస్త్రప్రవీణుడ నగునన్ను నొప్పరికించినది గాన దీనివిద్యాభిజ్ఞసౌభాగ్యగర్వం బడంగునట్లు మూఢుని నొక్కని బలి నేయ వలయు. తదర్థ మను వారముచుండి యది గావించి నూడు దీర్చుకొనియెదను. ఇప్పుడు కన్యకారత్నంబు చెయిజారిపోయె. తక్కినరత్నంబులనైన నేల విడువ వలయు. పోయి కైకొందుం గాక.

(అని నిష్క్రామింపబడియె.)

కాలిదాసచరిత్ర ప్రకరణంబునందుం బ్రథమాంకము సంపూర్ణము.

* రంగప్రవేశంబుచే నాయకునిచరిత్రము ప్రశస్తిముగఁ గాన్పించుచు; నర్థ ప్రకృతి పంచకమునంజేరినబిందువును వ్యక్తము నేయుచు నానావిధము లగునవాంతర ప్రయోజనములకును గఱానన్ని వేశములకును రసములకు నాశ్రయమై యుండునది యంక మనంబడును. ఇది ప్రాయికము.

మిందు పదఁగాఁ—అనాంతరఫలములచే విచ్చిన్న మయినప్రధానఫలంబు వెత తుండుటకుఁ గారణ మయినయొకయర్థప్రకృతి.

శ్రీ రస్తు కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణము

ద్వితీయాంకము

(గుణమాలిని ధనమాలిని అనుచేటికలు ప్రవేశించిరి.)

ధనమాలిని:—ప్రియసఖా! నన్నుం గాంచినప్పు డెల్ల నత్యాదరంబుతో మాటలాడుదానవు నే నేతెంచి యింతతడ వయ్యుంబల్కురించుకొనక యున్నావ డేలనే!

గుణమాలిని:—(అనునయముతో)

ప్రియసఖా! కోవగించుకొనకుము. నితాంతచింతాసంతానసమాకులస్వాంతమై యున్నదానను. ఈకలంబున నీవు వచ్చుటయు నెఱుంగను. నాతప్పు మన్నింపుము.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖా! యుపచారోత్తులటుండనిమ్ము. నీవు నాకు వాగుపచారంబు నల్పులే దని గాదు చెప్పినది! ఇట్టిచింతకుం గారణ మేమని యడిగినదానను.

గుణమాలిని:—ప్రియసఖా! వేఱుకారణంబే మున్నది? మనభర్తృదారిక మదనసేన తాఁబట్టినకుండేటికి మూడేకాళ్లని సాధింపగదాగియున్నది. అదియే.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖా! మనభర్తృదారిక పట్టిన పట్టేమి? యేల యిట్టి బద్ధుడటై?

గుణమాలిని:—ప్రియసఖా! ఈమదనసేనకుం బరిణయయోగ్య మగుప్రాయంబు సంప్రాప్తం బయిన దానికి మనరాజు సకలదేశములరాజకుమారులం బిలిపించి కూతుతో నీకుం బ్రియుదగువానిని పరియింపు మన నావిదుషియు నొక్కొక్కని నొక్కొక్క దుర్బేహ మగునమస్య యిచ్చి యెఱింగించి యిట్లందఱుం దఱుమం గొట్టినయది. తనకంటె విద్యా విశేషసంపన్నుఁ గాని పరియింపదట. అట్టివాడిందనుక దొరికినవాడు గాఁడు. ఈయర్థంబునం బ్రవర్తించి రాజును రాజియుఁ గడు నలయుచున్నవారు. వరునితో సంగత యైన కూతుఁ జూడఁ గోరి త్వరాకులతహృదయులై పరసంపాదనమునం దశారతమాత్మ వృత్తులు నెల్లించెరు. ఇది యెట్లు పోయి యెట్లు వచ్చునో! ఈయర్థంబునం బ్రియసఖా! నే నెంత నెప్పినను భర్తృదారిక పెడఁచిం దెట్టుచున్నది. ఇది మంచి కగునో! తెడుగున కగునో!

ధనుమాలిని:—ప్రియసఖ! స్త్రీల కిట్లు మిస్కుటముగ విద్యాభ్యాసము సేయుచుట యెప్పటికిఁగాని యనర్థపహంబు గాకపోదు. మనరాజు మదనసేనను సర్వవిద్యలయందుఁ గరము చతురుఁ గావించినవాఁడు. దాన నిట్టికష్టంబునకుఁబడినట్టె.

గుణమాలిని:—ప్రియసఖ! తొల్లింటిరాజకన్యక లెల్ల నపరిమళవిద్యావిచక్షణత్వంబు గలవారలు గారే! వారివలన సాతవితండ్రుల కిట్టిదుమలు వడవలసివచ్చెనా! గౌతముఁడు రాజపుత్రికతోఁ దనకంటె విద్యావిచక్షణుఁడు లేడని గర్వించి చర్మినట. కాన వానికంటె బుడిచుని బరీక్షించి తెలిసికొని యట్టివానిన పెండ్లాడవలయు నని యున్నది. ఇది యిట్టిపద్దు పట్టుటకు మూలంబదియ. స్త్రీలకల్పవిద్య యగునేని యనర్థపహంబగు గాని సత్సృష్టదాయలబ్ధ బయిననిరవధికవిద్యావిశేషంబు లిడుమలకు మూలంబు లగునే! మఱియు నట్టివారలు * సానిత్రీ, ద్రావదీప్రముఖులవలె బలిసౌఖ్యప్రద లగుదురు.

(నత్వరంబుగ వసుమాలిని యనునొకచేటి ప్రవేశించి. తొమ్మన చేయి యిడుకొని.)

కట్టా! కార్యంబుగతి యిట్లు లయ్యెఁగా! దీన ననర్థంబు వాటిల్లక పోదు. ఈయర్థంబు ముగియుదునకు నూడి తనకుఁ దెల్పు మని చెప్పిన నన్ను రాజకులంబున నుండి యార్య గుణమాలిని యింటికిఁ జనినయది. త్వరితగతి జని జరిగినవృత్తాంతంబు చెప్పెదను.

(అని పరిక్రమించుచున్నది.)

గుణమాలిని:—ప్రియసఖ ధనుమాలిని! రాజకులంబునం జరుగుకృత్తాంతంబున తెలిసికొని వచ్చి నాకుఁ దెల్పు మని నాయనుజాతను వసుమాలిని నయ్యెడ నిలిపి వచ్చితిని. ఈ దినము కరూకాధిపతికుమారుండు మనభర్తృదారికతో విద్యావివాచంబు సేయ నేతెంచియున్నాఁడు. అతండు జయంబు వడసి రాజపుత్రిం జెట్టపట్టంగలఁడా? లేక యోటువడి పరిధవంబున కొడిగట్ట గలఁడా? ఇతండును విజితుం డయ్యెనేని యెప్పటిరాజకుమారులలో నింక సీమదనసేనం జయింపఁగలవాఁడు లే డనవలయు. వృత్తం దేమయ్యెనో వసుమాలినివలన నెఱుంగ నగు.

(ముందుకు దృష్టులు నిగుడ్చి, కుతూహలంబుతో)

అవసుమాలినియు నిదె వచ్చుచున్నది. ఓసీ! ఆయుష్షుతి వసుమాలిని! కరూకాధీశునికుమారుండు మనభర్తృదారిక యడిగినప్రశ్నల కుత్తరంబు లేమైనఁ జెప్పెనా!

వసుమాలిని:—ఓయార్యా! ఉత్తర మన్నమాట యెక్కడిది! గౌతముని కటటమునం బరానిసంధానంబునందుఁ బరము కౌశలముం గానిపించు మనభర్తృదారిక యొగుంగు విషమసమస్యలకు గీమలి గాక మనుష్యమూర్తుండు క్తరము సెప్పం బాలునే!

* దీరు భర్తలకు సౌఖ్యముఁ గల్పించిన విధము గ్రంథాంతంబునఁ దెల్పబడు.

గుణమాలిని:—ఓసీ ! ఏమే యీమింత ! సకలకాస్త్ర పారంగతుం డనియు గవిశాసారసర్వవ్యవేదియనియు బ్రఖ్యాతి గాంచినయీకరూకాధి నేతకుమారుండు నిట్లయ్యెనా ! ఇతఁడు నితని సెయ్యుండు కళాచంద్రుండు నీయిరువురే మదనసేనను విద్యావిజాఢుబునం గెలువంగలవార లని యెల్లరు జెప్పుకొన విని సుతసంబు నందుచున్నందు కితనిగతి యట్లు లయ్యెగా ! కళాచంద్రుండు గొన్నినాళ్లనుండి యున్నచో తెలుక చదక యుండెడిని. ఇంక మదనసేనను బెండ్లాడంగలవా డెవ్వఁడో తెలిసికొన శక్యంబు గాకయున్నది.

వసుమాలిని:—ఓఆర్యా ! గౌతముండు దగ్గఱుండుదనుక నీరాజసుతను జయింప సేవ్వరికి నలది గాదు. అతఁడు మాయావి. కరము కుశలుండు. కపటయంత్రులచే బరుని బరాభూతుని గావించుసామర్థ్యం బతివేలంబుగఁ గడించి యున్నవాఁడు. రాజపుత్రికివాని నేరిసి దానిచే నశ్శిలవిద్యావంతులను మోసపుచ్చుచున్నవాఁడు.

గుణమాలిని:—ఓసీ ! మనభర్తృదారిక తనయందుం గపటపుత్రి జరించుచున్నాడని గౌతముని నిరాకరింపకయున్నది చూచితివా ! ఇద్విధాబునం బండితుల సెల్ల నిరాకరింపఁగా భర్తృదారిక తన్నే పెండ్లాడు నని యెంచి సుమా ? యీగౌతముం డిట్లు సేయుచున్నాఁడు. ఇది మదనసేన యెఱింగియుండదా !

వసుమాలిని:—ఓ ఆర్యా ! అంతయు సెఱింగియు సెఱుంగనిదానివలెఁబలికెదవు. నీప్రేమం బట్టిది. మనభర్తృదారిక ; గౌతమునికి గురుదక్షిణ సమర్పింపబోయిన గాఁడతండు గావించినమహాత్రిక్రమమును సయితము గురుభక్తివిశేషంబున మనసునం దుంచుకొనక యిఁకని తఁడేమిసేయంగలఁ డని యొప్పురికించి యథాపూర్వముగ నతని యందు నిర్వాణజములగు వినయభయభక్తులతోఁ బ్రవర్తించుచున్నది. అట్టిబుజాకూదయ తక్కిన యవగుణలేశంబుల గణించునే !

గుణమాలిని:—ఓసీ ! నీనుడివినిది సరే ! ఆసాక్షిగౌతముండు భర్తృదారిక యందుం జేయంగడంగినమహాత్రిక్రమంబు రాజానకుం దెలిపియుండిన నప్పు డతండు దండితుడై యెప్పటికేని రాచనగరునం బ్రవేశంబుఁ గాంచకపోవుం గదా ! అక్కాలంబున స్త్రీబుద్ధి సంకాతం బగు బ్రాహ్మణుండనపాపభీరుత్వంబు ప్రబలినకతంబున మదనసేన నాయెడలననుండి తప్పింప మాత్రమే తలంపుఁగొని రాజానకత్యంతగౌరవ్యుండును వృద్ధ బ్రాహ్మణుండును తదీయక్షేమకాంక్షియు నైయుండుకారాంతిమని బ్రార్థించి యాశని గొని భూతుని భర్తృదారికను గావం బనిచితిని. అప్పుడు నాకు బుద్ధి పెడతలఁ బట్టి యుండె. ఇప్పు డయినను రాజపుత్రికి గౌతమునికపటంబు దెల్పిమరల్పుదు నన్ననో జుడవతికిగలగురుభక్తినిఁబునామాటను చెవిం తొరనిదనియెంచుచు నూరకన్నదాన.

వసుమాలిని:—ఓ ఆర్యా! ఇట్లనవరకము స్నేహధర్మమున నాచరానిచింతా సంతానంబున బొక్కుచుండు నీకు నప్రతివిధేయం బైనవేటొకసూకటమును సూక్ష్మాత్వం బయి యున్నది. అది యెన్ని యాటి వేని! వినుము. ఈదినమునఁ గరూళదేశాధీశుకుమారుని మదనసేన తనతో ననేకవిద్యల వివాచంబు నలిపి జయంబుఁ గాంచిన వానిం దుదకు విషమసమస్యల నోడించెను. అది రాజెరింగి తనపుత్రికయందు గుపితుడై సమీపమున నుండిన గౌతముని గాంచి యిట్లనియె.

ఓ విప్రాత్తమా! ఈ మదనసేన భవదుపదిష్టం బగువిద్యావిశేషంబున గర్వించి యఖిలరాజపుత్రుల సవమానితులం జేసినయది. ఏతస్కాలకముగ రాజచక్రంబునకు నావయి విరోధంబునయ్యె. ఇక దీనికిం దగినవరుని సుపాదించుట నీ భరంబు. అందుకుం గావలసినధనసంచయంబులు మదీయాజ్ఞానుసారి ము ణిశాధికారులవలనం బ్రకృతి యితరదేశంబుల కరిగి యురవైనవానిం దోడ్కొని రమ్మ. వాడు బ్రాహ్మణుడయియొండె క్షత్రియుం డయియొండె నుడనగును. అని ముదల చేసె. అది విని గౌతముడు కడుసూతసంబున తేని వీడ్కొని పోయినవాడు. గౌతముడు రాజపుత్రి కెగ్గనేయదలంచి యున్నాడని నీవు భయపడుచుండిన దానికిం దగినట్టులు విధియుం బ్రవ రించుచున్నయది.

గుణమాలిని:—(వెలవెలబోవు మొగంబుతో)

హే వై వమా! యిద్విధంబుననా! యొనరించితివి. ఓ వసుమాలినీ! నాకు హృదయావేగం బుత్పటించితి శిరోవేదనాదిబాధలం గలిగించుచున్నది. అప్రతివిధేయం బగు కార్యంబున నేల యిట్టిచింత యని యనుకొనినను మానసంబు నివర్తింపకయ యుత్తలం పడుచుండెడిని. బాల్యంబుదొట్టి సహవాసంబు రచియించుచు పచ్చిన కారణంబున నెచ్చెలి కభద్రం జేమగునో యని చింతగూరుచున్నది.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖ! గుణమాలిని! ఎందుకే యిట్లుప్తులించెదవు! గౌతముడు తోడై వచ్చువా డతనికంటెఁ గడు సమర్థుడై యుండఁడటే!

గుణమాలిని:—ఓసి ప్రియసఖ! దురాలాచన లేనిదానవై పలికెదవు! రాజపుత్రియందుఁ దమకంబుం గొనియున్నవాడు దానికిం దనకంటె వలంబిం దెచ్చి కూర్చునే! ఇంకమాత్ర మెఱుంగవా! అతడు కడు మాయావి భర్తృదారిక తన్ను నిరాకరించిన దనునాడు మనంబున నుంచుకొని యుండువాడు. ఈరాజపుత్రి కేదిధిమైన గర్వభంగంబు సేయవలయు నని యాయారాచనగరుదాసికలతోఁ జెప్పు కొనుచున్నాడు.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖ! గౌతముఁ డెవ్వనిఁ జోడైచ్చినను మనభర్తృదారిక పరీక్షియక పరిణయముఁ జేసికొనదు గదా! పరీక్షనమయమున నెట్టివాడైనదియు అయల్పడకపోదు.

గుణమాలిని:—ఓసి! ఆపాటుండు తాఁ జేయునిక్కట బయల్పడసేడు. మూఁడు నిం బాడితుం డని యనిపించు. ఎట్టివారికేని మతిభ్రమంబు గల్పించు. నికృతికల్పనం బున మయశంబరమారీచాదులతోఁ దులదూగువాఁడు గాని సామాన్యుండు గాఁడు.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖ! యేలనే యిట్లు లేనిపోనిచింతలు గల్పించుకొని దుఃఖిం జెడవు! నాఁడు నొనట ప్రాసినవాఁడు నేఁడు తుడువఁబోడు.

శ్లో. *హరిణాపి హరేణాపి బ్రహ్మణాపి సురై రపి,

లలాటలిఖితా రేఖా పరిమార్చు నశక్యతే.

అని నీతివశాలులు వక్కాణించి యుండలేదా? ఈచింత మామము. జరుగ వలసినది జరుగకపోదు. త్రోవ బోవుచు బ్రియసఖివగుట నిన్నుం జూడ వచ్చి పిని. ఇంటికిం జనవలయు.

గుణమాలిని:—ప్రియసఖి ధనమాలిని! మంచిది! అట్ల యొనర్చుము.

(వసుమాలినిం గాంచి)

ఓసి వసుమాలిని! ఇప్పు డేమి యు మాటలాడుటకు మనం బొల్లదు. నేను గొంతతడవు విజనస్థలంబున నుండినంగాని యీమనోవ్యాకులత యువరమించదు. నీవు గృహకార్యంబులు సూచుకొనుము. నే నీయింటిచంద్రకాలయందు వివిక్తం బయిన చోటఁ గొంతతడవుండి హృదయవిక్రాంతి బడసెన.

(అని యందఱు నిష్క్రమింతులైరి.)

† ప్ర వేశ క ము

గౌతముఁడు:—(ప్రవేశించి)

* హరియొండె హరుడొండె బ్రహ్మయొండె సురలొండె నొనటిప్రాత దుడువంజాలరు.

† ప్రవేశక మనఁగా:—పూర్వాంకంబునందు శేషించియుండునవియు సుత్ర రాంకంబునందు సూచితముజేయఁదగినవియు నయి యొప్పుచుండు కథాంశంబులం దెలుపునది. విష్కంభప్రవేశకములచే సూచ్యార్థంబు సూచిత మొనరించి యంకంబులందు దృశ్యమగు వస్తువును సందర్శితము నేయుదురు. ప్రవేశకము నీచపాత్రప్రయోజితమయి యుండు.

అ! మదనసేనకు మగని సుపాదింపు మని రాజు నుడివిననుడువు గొంతనంత
 నుంబున నైకొంటినో! అంతసంతాపంబు వడుచున్నాడను. ఎంతకష్టము సంభవించి
 నను దాని కోర్పుకొని మఱియు గొన్నిదేశంబులు సుచరించినైన మదనసేనకు గర్వం
 బడంగ నే నుద్దేశించినవాని డెచ్చి పెండ్లిసేయవలయునని పద్ధ వట్టిలినే! కట్టా!
 నా యభీష్టంబు నెఱవేఱుట యెట్లో! ఆభినవమన్నగ్రమానం బగురూపంబు గలిగి
 కరము మూఢాత్ముడై యుండెనువాడు గదా మదీయాభిప్రాయంబు తుదముట్టించు
 వా డగును. అట్టివాడు దొరకుట కడు దుర్లభంబై యున్నది. పెక్కుదేశంబులు
 దిరిగి యురవైనవాడు సేవారమి మరలి మధుమతపురసమీపకాంతారంబుం తేరి
 యున్నాడ. ఇక నెయ్యడ వెదకుదు? ఉద్విష్టకార్యంబులహలతావిరహంబున నా
 యాస్రద మయినకారణంబుచే మనంబునం గలయుల్లాసంబు దక్కె. ఏకవలయుండు
 నిలిక ర్తవ్యతాజ్ఞానంబు స్ఫురింపకయున్నది. నే డలంచియుండువాడు బ్రహ్మశ్ర
 వంశములలోనివాడు గాక సీచకులజాతుడైనను తోడ్కొనిపోయి యుత్తవంశ
 జుం దనిబొంకియైనఁ గార్యము ముగింపవలయు. నాతోఁ జరుడెంచియుండు సారథి
 జయసేనుడు బహుదినములుగా నొప్పుకొనకయుండి దేశాటనశ్రమాబున కోర్కక తుద
 కెట్టివానిసేని రాజున కల్లందని తోడ్కొనిపోయినం జాలు నని తలంచి నాతో నో
 యార్య గౌరవముఁడా! రాజపుత్రికి వరుని సుపాదించుటయందు నీ కింక బ్రతికూ
 లాభిప్రాయము గలవాడఁ గాను. నీవు నన్నెట్లు పొమ్మన్నను నా కిష్టమే! ఎట్టివాని
 నైనం దోడ్కొని వెళ్తేంబ యూరికిం బోయి చేరుట నాకుం బ్రియంబు. ఏపనిజరిపి
 నను జేసికి సమాధానంబు నెప్పవలసినవాడవు నీవ యైయున్నాడవు. అని నుడివి
 శిథిలప్రయత్నంబుడై యుండెడిని. ఇక నాసేయుపని కడ్డకియు నుండదు. అయిన
 నేమి సేతు. రూపవంతుండును లేఁబ్రాయముగలవాడును దొరకినచో వానిని సుపేషా
 లంకృతునిం గావించి వండితుం డని చెప్పి నికృతిమెయి నాబుద్ధిచాతుర్యంబున రాజును
 రాజపుత్రిని శ్రమింపందేసి వానికి మదనసేన గంతముసూపున ట్టొనర్తు. జరగవలసిన
 కార్యంబుగలి యిట్టిదే! ఇట్లైనం గాని దానిగర్వం బడంగదు. ఇప్పు డిక్కాంతారం
 బున ననేకతరువండమండితంబగుదానియందుం బ్రవేశించి దూరదేశప్రయాణాయాసంబు
 వాయం గొంతసే పుండి సురభికుసుమరాజివిరాజితం బగువనరాజిం గాంచుచు; రథరథ్యం
 బుల నేటిసేటం గడిగి పచ్చనిపచ్చిక కడుపార మేపి జయసేనుడు రథంబునకు రథ్యంబు
 లం బూన్చి తోలుకొనివచ్చునంతదనుక గాలంబుఁ గడపెదను.

(దూరమునకు దృష్టుల విగుడించి)

అదిగో యింకను కెంతల మనుష్యులు మెలంగునిధంబు జూపబడ్డెడు. వారి నారయుదు.

(పరిక్రమించుచున్నాడు.)

(ఇరువురు కిరాతకుమారులు ప్రవేశించిరి.)

ఒకఁడు:—లంబభుజుడా ! మనయొడయందు పాతరాజునకు బోలేరికిని జాతర నేయం గడంగినవాడు. ఆ దేవరరానికి బదిరి పెట్ట గట్టిగూచంబులు నటికి తెండని ముదలయిడియె. కానఁ దబుడుగ నుర వైనచెట్టు లుండునిరవులకుం జని చెట్టులు నటికి తెత్తము. గొడ్డలి మున్నగుకొఱముట్టులు గొనిరమ్ము. పాదము.

లంబభుజుడు:—ఓరీ కుటిలభుజుడా ! పోవచ్చుచుగాని నేనడిగినకత యొకింత సెప్పము. మాయయ్య యిప్పు డున్నట్టుండి యాజాతర పెట్టుకొన్నాఁ దదేలా !

కుటిలభుజుడు:—ఓరీ నీ వెఱుంగవా ! కడచినరేయి పెదలకడ నొకగద్దెసెప్పు గొలుకలసాని మనచనుపకు వచ్చినయది. ఆపె గూరుచుండుబెట్టి కొల్లాపురమ్మకు బాదే రందిడి యాపెను మాపిల్లవానికి రాఁబోవుబాగెంబు సెప్పు మని యడుగఁగా నా యెఱుకత తనయులుచేలుపులకు మ్రొక్కులిడి నీతలిదండ్రులతో నిట్లనియె. ఓ యెఱుకయొడయఁడా ఓ యొడయనిపడఁతీ ! మీకొమరుం డీనాడేలు తేని కల్లండు గాఁబోయెడి. వాని బాగెంబు సెప్పం దరంబు గాదు అనియెను.

లంబభుజుడు:—(సుతసముతో)

ఓరీ అల్లండ నగుదు నన్నఁ గూఁతురిమగడనగుదు ననియేకదా ! తెలివిడి.

కుటిలభుజుడు:—ఓరి కూఁతురిమగడవుగాని మఱి మేనల్లుండ వగుదునా !

లంబభుజుడు:—(కొఱుకంబుతో చంక లెగరవేయుచు.)

ఓరీ రాజాకూఁతురుబాగుండు నందురు. మనకొదమగాడఁజెవరె నుండదటరా !

కుటిలభుజుడు:—ఓరీ మనయాఁడగు లప్పుడప్పుడు పాలభూస లమ్మున రాచ నగరనకుం జని వరపుడంపుంబడంతులు విలచుకొని పోగా రాచగఱితక లుండుచోటు లకుం జనుటఁ గలదు. మనగాజుభూసలకంటెం దళితకలాడు పెక్కువస్త్రలబలుపురాలు వొడిగినసొమ్ములు వారు పెట్టుకొందురట. వారికన్నులు జీంకపిల్లలకన్నులవలె గడు సొంపై యుండునట. ఆకన్నులతో బెదరి బెదరి చూతు రట. వారినడుము కంది రీగకుంబోరె గడు నన్నై యుండు నట. వారియొడలిచాయ బచ్చి భుషుమోడితోఁ దులఁదూగుచుండు నట. విండితోఁ జేసిపెట్టిన బొమ్మలె యనవచ్చు నట.

లంబభుజుడు:—ఆ ! అంత యందకత్తెలా యా పడంతులు. వారేనా నాకుం తెండ్లాలు గాఁబోయెడివారు.

కుటిలభుజుడు:—పీరి యదఱు గారు. అం దొక్కతమే నీకు పెండ్లా మగునది.

లంబభుజుడు:—ఇనీ ! ఒక్కతె నా కెందుకు ! మనచుచున్నా సెవ్వడైన నీరు పురకు మువ్వరకుందొక్కవగఁ బెండ్లిసేసికొనినవాడు గలఁడె ? ఒక్కతెను జేసికొనుట గారవంబునకుం గొఱత కాదా !

కుటిలభుజుడు:—పీరి ! ఒక్కతెను మగఁడైన నంతకుం బైనచాచుకొన వచ్చును. దానికె బైమాటలు గదా నీవు సెప్పనది. ఇప్పుడు కూచములు నఱుకుటకుం బోదము రా !

లంబభుజుడు:—అట్ల కానిమ్ము.

(అని గొడ్డలిమొదలగు కొఱముట్టులు వైకొని.)

పీరి యింకబోదము రమ్ము.

(పరిక్రమించుచున్నారు.)

గౌతముడు:—ఇయ్యెడ సెఱుకలు దిరుగుచున్నట్లు దోఁచెడి. వీరలుండుచు నయు నమీభమున నుండం బోలును. కొంతదూరము నని వారి జాతము.

(పరిక్రమించి లంబభుజునిగాంచి ఆశ్చర్యం బభిసంబించి)

కౌర ! ఇట్టి యు త్రమలక్షణవంతుం డగుమహాపురుషుని నితదనుకఁ గాంచినది లేదు. ఏమి వీనిగాంభీర్యము ! వీనినగుమొగం బున్నత భ్రూయుగళోభితంబు నలిదికాల లోచనవ్యయశోభాది భ్రాజితంబు నీమచ్చలితకుటిలనీలకుంకలావృతనిటలకటఫలకామనో హరంబును నయి సౌందర్యలక్ష్మీనివానం బగుకమలంబు నాఁ బోలుపారుచున్నయది. కర్ణంబులు దోస్తంభదోలాయమానంబులై యొప్పెడిని. భుజార్గళంబులు జాను భాగ పర్యంత ప్రలంబంబులై యలిమనోహరంబులై పొల్పెడి. ఉరంబు కడువెడందయై యానందంబుం గూర్చెడిని. కలక్షణంబులును చేజంబును గనుంగొన నితండు బలవ త్కారణంబున నీయెఱుకలలోఁ జేరినవా డనియు రాజకుమారుడొండె బ్రాహ్మణ కుమారుడొండె నిట్లు కిరాతులతోఁ గలసికొనియున్నాఁ డనియు వినివృత్తం బయ్యె డిని. ఇట్టియాకారంబుండియు నా కేమియు నుపయోగము లేదు. మూఁడు నై యుండవలె గా ! నీ డట్టివాడు నయ్యెనేని నాకోరిక కుండెయ్యదియ. ప్రాయ కంబుగ నిట్టివారు మూఁడులై యుండరు. ఇంతుక తడసి చూచిన వీనియొగ్గతయు తెల్లడి యగును.

(అనినిలంబుండుచున్నాడు.)

లంబభుజుడు:—పీరి ! కుటిలభుజుడా ! నే నీతెట్లున కెక్కడ. నీ వాతెట్లున కెక్కము.

కాళిదాస:—3

కుటిలభుజుడు:—ఓరీ ! అగుఁగాక. నీవు వైశంబ యెక్కి యురవై నొప్పుల నఱుకుము.

లంబభుజుడు:—ఓరీ ! ఇదె నటికెదను జూడుము నాదెబ్బ !

(అని చెట్టెక్కి యాచెట్టుకొన్న మార్ధవ్వాబునం గూరుచుండి దాని యధోభాగం బును నఱికి దానిలో నిలబయిబడి లేచి మరలమరల నట్లే గావించుచున్నాడు.)

గౌతముడు:—(సంకసంబులో)

అ ! నే నెట్టివానిని సుపాదించు దలంచియుంటినిో యట్టిమాధుండె యలి నుందరవిగ్రహుండు నా కనుకూలం బయినవిధిచేతఁ గాన్పించుబడియె. చెట్టుకొన్న కొనకెక్కి దాని మొదలు నఱుకువాఁ డెట్టిమాధాత్ముం డనవచ్చు. ఇట్టివానిని సుపా దించు నే ననేకదేశంబులు దిరిగి తిరిగి తుదకు మధుమంతునగరసమీపమునన గనిపెట్టితిని. కాలంబుకూలించిన నేకార్థంజేసి తనకుఁ దాన యరుకూల మగును. వీనిసమీపము నకుం జని వృత్తాంతము విచారితము.

(దగ్గఱకుం జని)

ఓరీ యెఱుకా ! యిటు రమ్మ.

లంబభుజుడు:—(మరలిచూచి. భయంబులో)

అయ్యలూ ! ఏదో యొకదయ్యము నన్నుం దినం బిలుచుచున్నది. ఓరీ కుటిల భుజుడా ! మన మియ్యెడ నుండం జనుదు. నీవు నాలోఁ బరువిడుచురమ్మ.

(అని పరువిడుచున్నాడు.)

కుటిలభుజుడు:—ఓరీ వీడు మానిసివోరె నున్నాడు ! దయ్యము గాడు. మన మెన్నఁడును జూచినవేషంబు గాదు గాన బూచి యని లోఁచుచున్నది.

గౌతముడు:—(నవ్వుచు. ఆత్మగతమున)

నా నాగరికవేషంబు గాంచి యిట్టివేషము ధరించినవారిని జూడనియార ణ్యకులుగాన వీరు నన్నుఁ బికాచం బని యనుకొని దగ్గఱకు రా భయంపడియెదరు. నేను వీరిలో సంతాపించినచో నీ సంకయంబు వీరికి నివర్తించు.

(శ్రుతాకముగ)

ఓరీ ! నేనుదయ్యమనుగాను ముచున్నాడను. భయంపడకుడు. దగ్గఱకు రెండు.

లంబభుజుడు:—ఓరీ ! దగ్గఱకుఁ బోకుము పోకుము. మోసపుచ్చి నిన్నుఁ దినంబోయెడిని. మానిసి యైన నిన్నాళ్లు రానివా డిప్పుడేల యియ్యెడకు వచ్చె. ఓరీ మానిసియైన వీ డియ్యెడ కేల యేతెంచెనో యడుగుము. మనల నేల తిలకుచున్నాడో తెలిసికొనుము.

గౌతముడు:—ఓరీ ! మీలా నొక్కరునితో నక్కరయుండి వచ్చితిని.

లంబభుజుడు:—ఆ ! తెలిసింటివా ! మీదు మనలా నొక్కరుని బట్టితినం బోయెడిని. మీదు దయ్యముతు నిక్కవంబ. ఓరీ అక్కడ నుటివేని యాదయ్యము వాతం బడ బోయెదవునుమా ! వేగముగ రమ్మ. ఈయడవులలో మానిగులుండుదురా ఈతెట్లనడుమ దయ్యంబు లున్నవి యని విందును. తనకుం జిక్క పోవుదమని తలంచి యనువుమెయి నీపాటుఁ బన్నినయది. తప్పక పట్టుకొని తినును. వేగిరంబ రమ్మ. నేఁబోవు చున్నాడను.

(అని కిలకిలారవంబులు సేయుచుం బరువిడెను)

గౌతముడు:—(ఆత్మగతమున)

కొర ! మీఁడెంతమాఘండు ? మీఁడేమి సెప్పిన నొప్పుకొనఁడు. ఏమి సేయుదును. నేను దగ్గఱకు బోవం బోవ మీదు బెగ్గడిలి వరువిడుచుండం బోయెడిని. మీ సెట్లు పట్టుకొననగును ?

(చింత నభినయించి)

జనసేనుండు నాకు రథంబుఁ దోలుకొనివచ్చినవాఁడు ననుచుండెనేని మీ నిర్బంధ వఱచి పట్టుకొనును. ఇతరప్రకారంబునం గాదు. అతం డితకుం డెంతల నేటిసీట గుఱ్ఱంబులం గడగఁ దడసినవాఁడు. నేను కాననలక్ష్మీచిల్కనోత్కంఠచే నింతదూరము చను దెంచితిని. ఇంక నతఁడు రాలేదు.

జయసేనుడు:—(రథంబుతోఁ బ్రవేశించి)

అర్య ! గౌతమ ! ఇదె వచ్చినాడ. నాకేదేని ముదల గలదే !

గౌతముడు:—(కరముచే నవవారణము. గావించుకొని).

ఓజయసేన ! నీరథచోదనసామర్థ్యంబు మెఱయించుచుం జని యాపాదనూపు కిరాతకుమారు నతి సుందరాకారుం బట్టిరథంబున బెట్టుకొని రమ్మ. ఇంతకు సమీపమునన యాతఁడు వసియించుచునువ యుండఁబోలును. అందు మీదు సారఁ బోసీక రథంబు నడ్డంబుగ నడపి యనువుమెయి మీనిం బట్టికెమ్మ.

జయసేనుడు:—అర్య ! గౌతమ ! యట్ల కానిమ్మ.

(రథమును లంబభుజునికడకుం దోలుచున్నాఁడు.)

లంబభుజుడు:—(చూచి నెవ్వెఱుఁడుచు)

ఆ ! ఇదేమి ! ఎన్నడును గాంచినది గాదే ! కట్ట ! ఇది నాకడకీ వచ్చుచున్నది. వేగముగఁ బరుగెత్తి విడారంబుం కొరవలయు.

జయసేనుడు:—అనేకవిధము లగురగచర్యలఁ జూపుచు లంబభుజుని బోసక
యలయించి వట్టుకొనెను.

కుటిలఘ్నఁడు:—(కనుగొని)

అ! నీని బట్టుకొన్నాఁ డింక నన్నుబట్టుకొనును. వీనిచేలికిండిక్కక పరువిడెదను.
(అని నిష్క్రాంతుండయ్యె.)

లంబభుజుఁడు:—(ఏడుచుచు)

ఓయయ్య! నన్ను వదలిపెట్టుము. నీపాదముల కిదె మ్రొక్కెద.

(అని చేతులు మొగుడ్చుచున్నాఁడు.)

జయసేనుడు:—ఓరీ! నీపాదంబుల కేమెల్లరము మ్రొక్కవలసినకాలము వచ్చి
యొండఁగా నీవు మాపాదంబుల కేల మ్రొక్కెదవు?

లంబభుజుఁడు:—(దీనత్వంబుతో)

సామీ! నన్నేమియు నిడుమలు వెట్టఁబోకుము. నేను మీబానిసను సామీ!

జయసేనుడు:—ఓరీ! ఈతని నింశదకుక దయ్యం బని యంటివి గాదా!

లంబభుజుఁడు:—దేవరా! అంటినయ్యా! ఎఱుకలేక చెప్పిన యాయెఱుకను
మన్నింపుము.

జయసేనుడు:—ఓరీ! నా చెప్పినచొప్పునం బ్రవర్తించెదవేని నిన్ను దండిం
చును. లేనిచో దండింపకపోను.

లంబభుజుఁడు:—ఓ యయ్య! నీమాటకు జవదాటను. నీ నెప్పినవను రెల్లం
జేసెద. మాయవ్యకడకుం దోడుకొని పోయెదవా?

జయసేనుడు:—ఓరీ! ఆమాట యనం బోకుము. ఇంక నవ్వుయులేదు. అబ్బయు
లేదు. వారలం బాసి నీవు నగరుంబునకు రావలసియున్నది! ఇంక నింటిమాటయనఁబోయె
దవు నుమా!

లంబభుజుఁడు:—(శోకముతో)

అయ్యలూ! మాయవ్యను జూడనీవా!

(ఏడుచుచున్నాఁడు.)

జయసేనుడు:—(కళాహస్తుండై)

ఓరీ నీవెలుంగెత్తి యేడ్చెదవేని యాకళచే గొట్టుదును. నోరు మూసికొనుము.

లంబభుజుఁడు:—అయ్యలూ! ఏడవనయ్యా! కొట్టవలదయ్యా!

(అని రెండుచేతుల నోరు మూసికొని పెక్కుచున్నాఁడు.)

గౌతముఁడు:—సారథీ! మీడు కరము భయయడినవాఁడు. ఇంక వెతికింబడుము.

జయసేనుడు:—అర్థ! గౌతమ! గానుగరోకట నలవక చెఱుకా! పా లివ్వు
నిన నిచ్చునా! సామంబున వీడు సాధ్యుం దగునే! ఇప్పుడు చూడు మేదేనికెప్పునా!
(లంబభుజానిం గాంచి.)

ఓరీ! కిరాత యాతనికి మ్రొక్కుము.

లంబభుజాడు:—(కాళ్లు గౌతమువలనికిఁ జూపి జయసేనునిం గాంచుచు నిల
తలంబునం బడియె.)

జయసేనుడు:—ఓరీ మూఢ! మ్రొక్కువేయవలసినవిధ మిదియేనా ఏమి?
నీవు ఒడలెఱుంగక యున్నాడవు.

లంబభుజాడు:—(భయసంభ్రమాబులతో)

దేవరా! యేను మ్రొక్కుపేసి యెఱుంగ. నాకు మీరు మ్రొక్కి చూపుడు.
అట్లు గావించెదను.

జయసేనుడు:—(అశీకకోపముతో)

ఓరి నీకావరం బెంత యనవచ్చురా!

లంబభుజాడు:—దేవరా! కోపము సేయవద్దు. తెలియక యడిగితిని. ఎంతటి
వారికైనఁ జెప్పనిది యెట్లు తెలియును?

గౌతముడు:—ఓరీ! యెఱుక! నీవు నేఁజెప్పినచొప్పున నుంటివేసి నీకుం
గొప్ప మేలు నమకూరం బోయెడిని.

లంబభుజాడు:—సామీ యట్లే వినియెదను. నాగాడిదెకుఁ గాలు విఱిగియున్నది.
అది కుదురునా?

జయసేనుడు:—(కన్నులెఱ్ఱజేసికొని.)

ఓరీ ఇంకను గాడిదెను దలంచుచున్నావు. మూఢ! ఆ మాట సీనోట నిక
వచ్చెనేని నిన్ను పెడఱొక్కలు విఱిచికట్టి కొట్టెదను సుమీ!

లంబభుజాడు:—(తైన్యంబుతో)

అయ్య! యది కొదమగా నున్ననాటంగోరి దాని నేన పెంచితిని. దాని నెట్లు
విడుతును. దానికి నిన్ను కాలు విఱిగినది. కట్టుకట్టి వచ్చినవాడను.

జయసేనుడు:—ఓరీ మూర్ఖ! ఇంక నీ కాచిచార మక్కరలేదు.

లంబభుజాడు:—అగుఁగాక! అయ్య! నాగాడిదెల నీవు గాచెదవా! అట్లేన
నే నాకలంపు మానుకొనియెద.

జయసేనుడు:—ఓరీ ముద్దిహీనుడా! నీ కింక గాడిదెలవిచార మక్కరలే దను
మాటకు నే వానిని గాయుండు ననియటరా యర్థము! వినుము. అది యర్థము గాదు.

నీ కింక గాడిదలఁ గాయవలసిన కష్టము లేదు. అది యిట్లుంటినుండి తొలగినది యనుచున్నాడను.

లంబభుజాడు:—ఓయయ్య! గాడిదలఁ గాయక యూరకుండిన నా కింట మా యవ్వు కూడువెట్టదే! కూటికిఁ ద్రోవ యేమి?

జయసేనుడు:—ఓరీ మందుఁడా! నీవు నగరంబునకు రాబోయెదవు. నీకు నీ కల్లియుఁ దండ్రియు నిం కేలా! అయ్యెడ నీ కన్నమునకుఁ గొఱుతా! ఆన్నము వెట్టువారు లేరా!

లంబభుజాడు:—అయ్యో! అక్కడ నా కొకయవ్వు యున్నదా! ఆ యవ్వు గాడిదలు గాయకయే కూడు వెట్టునా!

జయసేనుడు:—(కళం జూపుచు)

ఓరీ ని న్నిక విట్టు గొట్టెదను. ఇంకఁ గాడిదె యనుమాట యెత్తఁ బోయెదవు నుమా!

లంబభుజాడు:—అయ్యలూ! లేదయ్యా లేదయ్యా!

(అని నోరు మూసికొనుచున్నాడు.)

గౌతముఁడు:—ఓరీ కిరాక! నీకట్టుకొనియుండుపుట్టము వీడ్చివేయుము.

లంబభుజాడు:—అయ్యా! బట్టలు సముత మూడఁ బెఱుకకొంటారా! నేను దిస మొలతో నింటి కెట్లు పోదు. పోయిన మాచనువలొనివారు నన్ను దూఱుదురునుమా! నాబట్టలు మాత్రము వీడ్చుకొనకుండు.

జయసేనుడు:—ఓరీ! చాల్చ! నీ దుర్భగము లైనపుట్టములు మేము సంగ్రహించుకొనిపోవుటకుఁ గాదు నీబట్టలు వీడువుమన్నది! మఱి మహర్షంబు లగుజిలుగు వలువలు నీకుం గట్టుటకు!

లంబభుజాడు:—ఓయయ్య! నాబట్టలకంటె నవి నాశముగలవో! బట్టలు పెద్ద నీగా నుడునా! వీనికంటె మఱిత దళసరిగానుండునోటు!

జయసేనుడు:—ఓరీ! మూర్ఖ! ఉత్తమవస్త్రము లనగా నిట్టివియే యవి యవి కొంటివో! తొల్లింటిపుట్టములు వీడుత్తము. మఱియు నీ యణుత క్రేరాడుపాలపూసల కండలును దీక్షియము.

లంబభుజాడు:—(సోకముగ)

ఈ దండలు మాయవ్వు గట్టిన వయ్యా! ఇంటికిం బోరినేని నాకల్లి పెద కంఠ తెక్కుడ నని యడిగిన నేమి చెప్పుదును! అని పలకయ్యా!

జయసేనుడు:—ఓరీ ! ఆనర్హమణిగణభచితంబు లగునాభరణంబులు దాల్చుకొన వలసినయదృష్టంబు నమిపించియుండ నింక నీపాలపూసల కేడ్చెద వేమిరా ! ఓరీ నీకు బుద్ధిలేదా !

లంబభుజుడు:—సామీ ! కోపగించుకొనవలదు. మీకిది గావలయునా ! కావ లసియున్న మాయంట నున్నది యెల్ల మీ కిప్పించెదను. నన్ను మాగుడినెకుం బోనిండు.

గౌతముడు:—సారథీ ! వీడు కడు మూఢుడు. మనమాట విన్నాడు. వీనిం బట్టి యీ చెట్టునకుం గట్టి యొడలితోలు వ్రీలం గొట్టుము. అట్లయిన వీడు తనచారల ప్రస్తావంబు మానును. మనయిష్టానుసారంబుగఁ బ్రవర్తించు.

లంబభుజుడు:—అయ్యలూ ! మీరు నెప్పినట్టు లుండెదనయ్యా ! నన్నుం గొట్టవద్దు.

జయసేనుడు:—ఓరీ ! అట్లయిన రహస్యస్థలంబునకుఁ బోదము రమ్మ. అయ్యె డకుంజని యీపుట్టంబులు వీడిచి నుంచిన గట్టుకొని యీపాలపూసలకు బదులుగా రక్షణరములు దాల్చుకొని రాగలవు.

లంబభుజుడు:—ఓయయ్య ! మీ రేమిచేసిన నేమి ! మీసేతలకు మాటుసేత గలదా ! (అని దీనానయదై జయసేనునితో నిష్క్రమించి ; వస్త్రాభరణభూషితుండై ప్రవేశించి.)

(జయసేనునితో)

ఓయయ్య ! ఇది నాప్రాంతపుట్టంబులు ప్రాంతసాములు. ఇవి పదీలపఱచి పెండియు నాగూడెమునకుం బోవునప్పుడు నా కిమ్ము.

(అని ప్రాంతపుట్టంబులను పాలపూసలను సారథిచేత కీగఁడుచున్నాడు.)

జయసేనుడు:—ఓరీ మూఢ ! అవి యటంచినమ్ము.

లంబభుజుడు:—(వస్త్రాదు లిలవయి బెట్టి)

అయ్య ! నా కిప్పుడు కైసేత చేసితిరిగదా ! పోలేరి కిట్లుకై సేయఁగాఁ గోడి పుంజాలను గొఱియలను బలి యిచ్చుటగలదు. అట్లు నాకుం బలివెట్టెదరా !

జయసేనుడు:—ఇక వీ డిర్విధంబున ప్రల్లదంబు లాడుచుండు. వీని మాట లాడకుండఁ జేయనగును. ఓరీ యిక నీవు నోరు దఱచిలిపేసి నీపడఁబోవుపాట్లు జూడుము.

లంబభుజుడు:—దేవరా ! నోరుదఱవకయెన్నఁ గూడు గుడుచుట యెట్లు ! పడువనేని బ్రతుకంగలవా !

జయసేనుడు:—ఓరి కుటిలబుద్ధి! మాటలు నిలుపు మంటిని గాని నోరుదెలువ వలదన లేదు.

లంబభుజాడు:—దేవరా! అ ట్లయిన సరే! నాయబ్బతోడు. ఇక మాటలాడను. (అని చేతులతో నోరు మూసికొనుచున్నాడు.)

గౌతముడు:—సారథీ! వీ డాకారంబున నతిమనోహరుండై యుండెడిని కాన రాజపుత్రి వీనిం బరిణయంబు చేసికొనం గడంగు. రాజా వీనికిం బ్రణామము చేసివచ్చుడుగాని రాజపుత్రి నమస్కరించినప్పుడుగాని వారల నాశీర్వాదించుకున్న మన కపటంబు బయల్పడి కార్యంబు నెడును. ఇందు కొక్కయనువుల బన్నవలయును. ఇరువదేడునక్షత్రములపేర్లు వీనికిం జెప్పి యిది వీనిచేత నానమయంబునం జెప్పించి తదనుసారముగ నమర్చి యుకొనియెదను.

(అని యశ్విన్యాదినక్షత్ర నామములు నెప్పి, యవి నెప్పు మనుచున్నాడు.)

లంబభుజాడు:—(నోరు మూసికొని యూరకుండెను.)

గౌతముడు:—(అనూయతో)

కర్తము కప్తము! వీడు కడు మూర్ఖుడు. మాటలాడవల దన్నందు కిప్పు డూరకుండెడిని. ఓరీ మూఢ! నోరు తెలుపుము.

లంబభుజాడు:—(నోరు తెలుచుచున్నాడు.)

గౌతముడు:—(‘వెడనవ్వు నవ్వుచు)

ఓరీ నోరు తెలువ గాదు; నానుడివినపలుకులు నుడువు మనుచున్నాను.

అశ్విన్యాదినామము లిటువదియేడును జెప్పించెను.

ఓరీ! ఇది రాజా వీకు మ్రొక్కుజేయునపుడు నెప్పుము. రాజపుత్రిక వచ్చి నమస్కరించునపుడు “ప్రిషీడాపరిహారోస్తు” అని యాశీర్వాదింపుము.

(జయసేనునిం జూచి)

సారథీ! పురోవచనసీమము జేరి మఱియు వీనిని దిద్దవచ్చును. వీని రథాఽ రూఢునిం జేయుము.

జయసేనుడు:—అర్హ గౌతమ! అగుగాక.

(లంబభుజానిం జూచి)

ఓరీ! ఈరథంబుమై కెక్కుము.

లంబభుజాడు:—కడు వేగముగ రథముకొన కెక్కెను.

జయసేనుడు:—(నవ్వుచు)

అ! ఏమి వీనిమూర్ఖత!

(కోపముఁ జెచ్చుకొని)

హీరీ ! అక్కడ నా ! కూరుచుండవలసినది.

లంబభుజుఁడు.—(భయం బభినయించుచు)

దేవరా ! నీవు వైకెక్కువన్న నెక్కితిని.

కోపగించుకొనుచున్నా వదేమి? ఎక్కడ నుండు మనియెదవో అక్కడ నుండెదను.

జయసేనుఁడు.—హీరీ ! యడుగునఁ గూరుచుండుము.

లంబభుజుఁడు.—దేవరా ! అట్లయ !

(అని రథంబుదిగి దానియడుగునం గూరుచున్నాఁడు)

గౌతముఁడు.—(నవ్వుచు)

సారథీ ! ఈయనాగరికుని సముచితస్థలంబునం గూరుచుండం బెట్టుము.

జయసేనుఁడు.—(అట్లు గావించుచున్నాఁడు.)

గౌతముఁడు.—సారథీ ! ఇదె నేను రథం బెక్కెదను.

(అని రథారోహణం బభినయించి)

సారథీ ! ఇక న్యందనంబును మృదగమనంబునం బోనిమ్ము. నగరంబునకుం జేరు నంతలో రాజుకడను రాజపుత్రికడను గార్యంబు ముగియఁనంతదనుకఁ బ్రవర్తింపవలసిన విధంబు గఱపెదను. ఇదె దినకరమింబులు చరమగిరిసానుశటివిలంబమానంబై గగనలక్ష్మీ కరగళితం బయినలీలారవిందంబుగలిం దోఁచుచున్నది.

చ. మరునిధనుర్విలాససుషమం జేలువొంచెడుముగ్ధుఁ డౌసుధా
కరునికిఁ గాంతినిర్భరతఁ గల్గఁగఁ జేయఁ గడంగి సుధ్యయు
ద్ధరతరరాగయై పెలుచఁ దోచెడుతారకలక్ష్మీతోఁ బలి
పర యగుకాంతరీరిని విభావిత యయ్యె నతిస్ఫుటంబుగన్.

జయసేనుఁడు.—(రథ మేగము నిరూపించుచు)

అర్చ ! గౌతమ ! మహాజవంబు లగునశ్వవరంబులం బూన్చిన దగుటంజేసి వైశంబ పురనమీవంబునకు రథంబు వచ్చి చేరినయది.

గౌతముఁడు.—సారథీ ! అట్లయినఁ బురోపవనసీమకు రథంబుం బోనిమ్ము. అయ్యెడ కరదంబు సేరుఁడు. నీవు దిగి మున్ను తేనికడకుం బోయి మదాగమనంబుం దెల్పి యటనిమేయవైదుషీభూషితుం దగువయందు దొరకినవాఁ డాతని నెదుర్కొన రాజునని యాభూషణికి నాచెప్పించునరీతిం దెల్పవలయు.

జయసేనుఁడు.—(అర్చ ! గౌతమ ! అగుఁగాక!)

(అని రథగమనంబు నిరూపింపుడు నాదలు నిష్క్రాంతి లయిరి.)

కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణంబునందు ద్వి తీ యాం క ము సంపూర్ణము.

శ్రీ రస్తు కాళిదాసచరిత ప్రకరణము కృతీయాంకము

(అంతఃపురమునందు దేవీసహితుడై రాజు ప్రవేశించుచున్నాడు.)

రాజు.—దేవీ! మనమదనసేనకు విద్యాధికుం దైనవరుని సుపాదింప గౌరముండు దేశాంశరంబునకుం జనియున్నాడు. బహుకాలా బయ్యు నితదనుక రాకయుండె డిని. అట్టివిద్యాధికుండు లభించిన మరలి రాకయుండునే! ఇంతదనుక దొరకి యుండఁ దని తోచెడిని. ఈ చతురుదధి పేలావలయుతు బగుభూమండలంబునం గల బ్రహ్మశ్రంబులందు నీ మదనసేనకంటె నధికుండు లేకయున్నాఁడా! ఏమి యీ యాశ్చర్యము!

దేవి.—ప్రాణనాథ! మదనసేనకుం దగువరుని సుపాదింపవలయు నన్నవ్యసనంబె మీమానసంబునఁ జెల్లగొనియున్నది. దీనిచే ననుకలము వ్యాకులపడుచు నన్నము నిద్రయు ననాదరించి యుండెదమి. విధి దాని కనుకూలుఁ డగునేని తగువరుండు లభించు. కాఁడేని మన కట్టివానిని సుపాదింపం దరంబు గాదు. పురుషుండు దా నుద్దేశించినవనిఁ జేయంగఁడగుటయు తాఁ జేయఁ దగినవని. సఫలంబు నేయుటకు దైవంబ స్వతంత్రంబు. మన మిట్లు చింతించియు నుపయోగంబు లేదు. గాన భగవంతునిపై భారంబు మోపి తదీయధ్యానంబు నేయుచుండఁ జనును.

రాజు.—ప్రాణవల్లభా! ఏమి సెప్పెదవు! సంపూర్ణయావన లగురాకేండు ముఖులు రసభావాభిజ్ఞ లగువారు మగలపొందు వడయనినాఁడు వారియుడుమలు దుర్వి భావ్యంబులయి కాఱియపెట్టుచుండు. ఎట్లనెన!

చ. మనమున నుప్పులిల్లఁ గలమాననితోర్కలు లీయమానతం

గనఁ దమబోటిజవ్వనులు కాంతులకొఁగిరల స్సఖించుటన్

మునుకొని చూచి దుఃఖమున ముగ్ధుఁడెందము రాయి చేసికొం

చనుకశమారకేదనల నన్వహముం దపియితు రాత్సలన్.

ప్రతీనతి:—(ప్రవేశించి)

మహారాజ! గౌతమప్రేషితుం డగుసారథిపుత్రుండు జయసేనుండు ద్వారంబు గడ నిలువఁబడి లోనం బ్రవేశించ నేరికయానతిం బ్రతీక్షించుచున్నవాడు. ముదల యయినం దోడ్కొనివచ్చెద.

రాజా.—(నత్వరంబుగ)

ప్రతీహరి! తడవే! వైశంబ ప్రవేశపెట్టుము.

ప్రతీహరి.—మహారాజ! ప్రసాదంబ.

(అని నిష్క్రమించె.)

రాజా.—దేవీ! జయసేనుడు రాగలడు. యవని కాంతరితవై యుండుము.

దేవి.—(నిష్క్రమించుచున్నది.)

(ప్రతీహరితో జయసేనుడు ప్రవేశించె.)

ప్రతీహరి.—సూతపుత్ర! ఆవ భూపతి పశ్చిమసంక్రమింపఁబడినది భవత్సమావేశమునకుం బ్రతీక్షించుచున్నవాడు. దగ్గఱకు బోము. (అని నిష్క్రమించె.)

జయసేనుడు.—(రాజాసమీపమునకుం జని)

మహారాజ! విద్వజ్జామాతృలాభాబునఁ జేసి వర్ధిల్లుదువుగాత.

రాజా.—(సంతసంబుతో)

భద్రముఖ! నీ విట్టివచనంబు వల్కుటఁజేసి నా కభివృద్ధి నికలంబు. భవద్వచన సుధాధార నామనంబునం గలసంతాపం బొచ్చె. అనుమాలు దగుజామాత లభించెగా!

జయసేనుడు.—మహారాజ! మన మిన్నినినంబులదరుకఁ బడినయిదుమలు నేటికి సుఖిరాసుంబు లయ్యె. నీ వొనరించిన పుష్టియబలుపట పండినయిది. ఇప్పుడు నీకు లభించియుండెడుజామాత మానవశరీరాబు దాలించినసరస్వతియే యనవచ్చు. ఆ మహా పండితు నెదుట మన గౌతముడు సముతము మాటలాడ నోహడు. పెరవార లెంతటి వారు! బహుదేశములు దిరిగి మేము మానుషలోకబృహస్పతిని సంపాదించితిమి. ఆతనిని దోడైచ్చి యస్తన్నగరబహిరుద్వానసీమను విడిచి వృత్తాంతంబు చెప్ప గౌతముడు నన్నంపినవాడు. ఇప్పుడ యతని నెదుర్కొని పట్టణంబునకు దోడ్కొని రావలయు.

(నేపథ్యంబునం గలకలంబు.)

రాజా.—(అలకించి)

సూతపుత్ర! మనగరువాకిటా బోలె నున్నది. ఇంత కలకలం జేల!

జయసేనుడు.—మహారాజ! నేను గౌతమప్రేక్షితుడనై యతివేగంబున రాజ రక్షయందుం జనుచుచుండ ముత్రిపుంగవుడు భవదీయంబు లగురాచకార్యంబులు సూచిరాత్రియగుట నింటి కరుగుచుండువాడు నా కెదురుపడి నన్నడిగి వృత్తాంతంబుం తెలిసికొని నన్ను విడిచిపుచ్చి యింటికిం బోక మరలి యేలిక పండితవర్యు నెదుర్కొనం తోవుటకుం దగురీతి నియోగిజంబులచేత వికలసేనానముదయంబులను రథాశ్రిగజ

పాదాతంబును గణికాజనసంతానంబులను రప్పించి నీకు వృత్తంబు లెఱుకపడునంతలోఁ బౌరులను రప్పించం బ్రయత్నించుచున్నవాడు. ఇప్పటి కందఱును జేరి యుండం జను. ఆకలకలరవంబ వీరెంచుచున్నయది.

రాజు:—(కరమును మోదంబుతో)

అట్లయిన మనమును ద్వరితగతి నరిగి గౌతమానీతుం డగుపండితుని బహూక రింకము.

(అని లేచి)

ఎవ్వతె యక్కడ ?

(చేటిక ప్రవేశించి)

మహారాజ ! యిదె బానిస నాజ్ఞాపింపుడు.

రాజు:—ఓసీ! మేము జామాతం దోడ్కొని వచ్చునంతలో నగరంతయు మంగళాలంకారాలంకృతము గావింపవలయు. సర్వాంశఃపురసుందరీనికరంబులు సమస్తాభరణంబు లలంకరించుకొని పరిణయకార్యంబులు సేయించుండగు. మదనసేనయు సర్వాభరణభూషితురాలై కన్యకాంశఃపురంబునం బ్రతీక్షించుచుండం జనును. మీరెల్లను దేవ్యాజ్ఞానుసారిణులరై పరిణయకార్యంబులు దీర్చుడు. ఈవృత్తంబు దేవితోఁ జెప్పి యెవ్వరి నెవ్వరి నేయేపనుల నియుక్తల జేయునో వారు వారు శత్రుత్వార్థంబులు సేయుడు.

చేటి:—మహారాజాజ్ఞానుసారిణులమై ప్రవర్తించెదము.

(అని నిష్క్రమింపక యయ్యె.)

రాజు:—సూతపుత్ర! మనగౌతముడు మెచ్చితెచ్చినవాఁ డెంతో మహత్ముడై యుండకపోడు. ఆట్టివానికడికుం బాచిచారులమై యెగుట లగ్నగదా !

జయసేనుడు:—మహారాజ! భవదభిమతం బెట్లొ యట్లే ప్రవర్తింపుము.

రాజు:—అట్లయినం బోదము రమ్ము.

(అని పరిక్రమించుచున్నాడు.)

మంత్రి:—(ప్రవేశించి)

మహారాజ ! ఆభిమతకామాత్మసంప్రాప్తిచేత నరులామోదంబుం గాంచుము. ఏను జయసేనునివలన గౌతమసమానీతుం డయినకామాత యుపవనంబున నున్నాఁ డని విని యతండయ్యెడం దడయుట యుక్తంబు గాదని యెంచి నీతోఁ గదలిపోవుటకుఁ దడవగు నని నకలపౌరవృద్ధులను సేవాసముదయంబులను జేర్చుకొని కామాత విడిసియుండు తోటికిం జని యాతని మత్తదంతిసమూహాధిని జేకొని తోడ్కొనినవాఁ డను. కామా

తయ నేనుగం దిగి యిదె గౌతమసహితుడై వచ్చుచున్నవాడు. తత్సమావేశమహా తత్సమఖం బవధేవింప సభాభవనంబునకు విచ్చేయుము.

రాజా:—(సంతసంబుతో)

ఓమంత్రి! సీవంటిమంత్రి కుశలుండును గౌతమునివంటి పురోహితుండును భాగ్య విశేషంబునఁ గాని లభింపరు.

మంత్రి:—మహారాజ! అతిరూపగుణోపేతుం డగుజామాత దొరకుటజేసి నీ భాగ్యంబు సకలజన్మశ్లాఘనీయం బయ్యె. వైశంబ జామాతయు రాగలండు. సభాభవ నంబునకు విచ్చేయవలయు.

రాజా:—మంత్రి! అట్లయగుగాక.

(అని మంత్రితోబరిక్రమించుచున్నాడు.)

(లంబభుజుండును గౌతముండును బ్రవేశించిరి.)

గౌతముండు:—(లంబభుజునిం గాంచి.)

మహాభాగ! ఇటరమ్ము.

లంబభుజుండు:—(చక్రమించుచున్నాడు.)

రాజా:—(లంబభుజునిం గాంచి. మహాశ్చర్యంబుతో, ఆత్మగతమన.)

ఉ. చందరులతోలు మోము నవసారసప్త సమానభావముం

జెందిననేత్రయుగ్మమును శ్రీరమణీయ యురస్థలంబు నిం

దిందిరవారిసెలయచి దేరెడుముంగురులుం ప్రలంబ మా

నందపుబాహుయుగ్మము మహాపురుషం డితఁ డంచుఁ దెల్పెడిన్.

గౌతముండు:—మహారాజ! సీహుంతుకుం దగినమగని సంపాదించినాడ. ఇప్పుడా సీయుని పాండిత్య మనన్యార్థశము. మాబోంట్టితనియెదుట నోరు దాతించిన నుప యోగంబులేదు. సకలవిద్యావివక్షణుండు. ఇతనివిద్యాపరిశ్రమము నాకెగాక యిత రులకుం దెలియదు. విప్రకులకలకవయోరాశిపూర్ణచంద్రుండు. నాయొనర్చిననిర్బంధంబు వలన నీవిశుద్ధయశస్కుండు భవత్కన్యకాపాణిగ్రహణంబున కొడంబడి భవద్వంశంబు వసుగ్రహింప విచ్చేసియున్నవాడు.

రాజా:—బ్రాహ్మణోత్తమా! యామహాత్మునియతిగభీర మగునాకారంబు సకల సుజన్మశ్లాఘ్య శేషుషీషభూషితునిగఁ దెల్పుచున్నది. నీవు సయితము మెచ్చుకొను నట్లుండ నింక నితనియోగ్యతావిశేషం బడుగవలయునా! త సాధుచరిత్రుని పాదపంకజ ములరణంబు సోకి నాయెల్లు పవిత్రంబయ్యె. వీ ననుగృహితుడ నైతి.

(అని లంబభుజునికి నమస్కరించెను.)

గౌతముండు:—(లంబభుజునిం గాంచి.)

ఓమహాత్మా! ఈభూకాంతుండె మీకు శ్వశురుడు గాఁబోయెడిని. ప్రణ
తుండయిన యితని నాశీర్వదింపుము.

లంబభుజాఁడు:—(అత్తగతమున.)

కట్టా! ఈపాఱుండు నాకుం దొలుకఁ గఱపినది మఱచితిని. అది యిప్పుడు
రాజు నమస్కరింపఁగాఁ జెప్పవలసినదిసూచే!

(అని తలంచుకొనుచు సూరకుండెను.)

గౌతముఁడు:—(అత్తగతమున)

కట్టా! ఈమూఁడుండు లొలుతనే గఱపి; రాజుప్రణతుండైనం జెప్పుమన్న
దానిని మఱచిపోయినాఁడు. అది యితనికి స్మృతి కందంజేయవలయు.

(ప్రకాశముగ)

ఓమహాత్మా! ఆశ్వపతికులంబునం జనించిననాఁ డీరాజు?

లంబభుజాఁడు:—(స్వరణంబునకుం దెచ్చుకొని)

బొనా! సరే!

(తలవంకించి)

(అశ్వని, పునర్వసు, శేవతి, కృత్తిక.)

(అని చెప్పి యూరకుండెను.)

రాజు:—(భీమంబుడుచు, గౌతమునిముఖంబుం గాంచి)

ఓబ్రహ్మణోత్తమా! ఈమహాసీయుండు నాల్గనక్షత్రములనామములు మాత్రము
నుడువుటకును, అదియుఁ గ్రమంబు దప్పి యుండుటకును భావంబు స్ఫురింపకయున్నది.
ఇది విశదీకరింపం గోరదను.

గౌతముఁడు:—(అత్తగతమున)

కట్టా! వీనికి నశ్విన్యాదిక్రమంబుగ నిరుపదేడునక్షత్రములనామములు రాజు
'సెడుటా' బ్రథమదర్శనంబు గలుగునప్పుడు సెప్పు మంటిని. తత్క్రమానుగుణముగఁ
బద్ధ్యములు రచించి రాజునకు మనస్సుమాధానంబుఁ గల్పింప నగు నని యుంటిని. ఈ
వైధేయుండు నానుడివినక్రమంబు మఱచి యిట్లు సెప్పినవాఁడు. అయినను ఎ గ్గేమియు
లేదు. నాబుద్ధిలంబున సమర్థించెదను. ఇది యీమాధునియందుం గరము గౌరవము
గలుగుటకుఁ గారణము గాఁగలదు.

(ప్రకాశముగ).

మహారాజా! ఈకుండితాగ్రేసరునిభావంబు మాఁబోటివారలమానసంబులకు
సయితము నిలుకడమీద గాని యెఱుంగ ననువుకదదు. అట్లుండ నితరు లెంతటివారు.

ఈవిద్యనాచరించుటలభావము సాధారణులెఱుంగక దూషింతు. ఇతఁడు కరము మిక్
భాషి. ఇప్పుడు అశ్వని, పునర్వసు, రేవతి, కృత్తిక అని యీకవిపూర్వపుండు సెప్పినందుకు
భావము; నకవిద్యావర్తికముంబు గలవాడ నగుటజేసి నా కింతసేపటి
తెలుకపడెను.

అతనిభావముఁ దెల్పెదను వినుము.

శ్లో. *అశ్వనీ భవతు లే తు మందురా మదిరే భవతు లే పునర్వసు,
రేవతీపతికనిష్ఠ సేవయా కృత్తికాశనయవిక్రమో భవాన్.

(అని యీకవి ని న్నాశీర్వదించినవాడు.)

రాజు:—(మహాశ్చర్యంబుతో.)

ఇట్టియతిగభీరహృదయులభావం బెఱుంగ మే మేపాటివారము. ఈమహాత్ముండు
పురుషమూర్తిఁ దాలించినరస్వతియే యన నొప్పును. ఇట్టిమహామతినిఁ బలింగాఁ బడయఁ
గలనాహూతురగు మదనసేవభాగ్యం బేమందు. అలాంటి లగునెలఱతల కీమహనీయునిం
జెట్టపట్టం గలుగునే! ఇన్నినాస్య మన మరురూపజామాతృసూపాదనార్థంబు వడిన
కష్టంబులెల్ల నీవిద్యదత్తలభావముచే నుభరూపంబు లయ్యె.

గౌతముఁడు:—ఓమహిపతీ! ఇకం బరిణయమునకు జాగు సేయఁ దగదు.
మనమదనసేవయు నితనిం బరీక్షింపవలసియున్నది. ఈసభాభవనంబున నందఱును
గూరుచుండి విదుషీరత్నంబుచేఁ బరీక్షితునిఁ జేసి యనంతరకార్యంబునకుం గడంగుదము.

రాజు:—ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! నీమాట కడ్డు గలదా.

(లంబభుజునితో)

ఓ మహాత్మా! ఈరత్నపీఠం బలంకరింపుము.

లంబభుజుఁడు:—(ఈన్నతాసనంబునం గూరుచుండెను.)

రాజు:—ప్రతీహరీ! నీవు కన్యకాంతఃపురంబునకుం జని మదనసేవకు; స్వయం
వరసముచితాలంకారముతో నుండుదాని నీ యవనికాభ్యంతరంబునకుఁ దోడ్పొంది రమ్మ.

* లే మందురారు = నీగుఱ్ఱపుఁబాగా, అశ్వనీ = ఉత్తమాశ్వములచే నొప్పు
నది, భవతు=అగుఁగాత. అనఁగా నీ సేనాంగంబులు కడు పెంపుఁ జెందుచుండు దగు
ననుట. లే మందిరేతు = నీగృహమునందు, పునః=మఱియు మఱియు, వసు=ధనము,
భవతు = కలుగుఁగాత. రేవతీపతికనిష్ఠ = రేవతీదేవికి భర్త యగుబలరామునియొక్క
తమ్ముఁడగుకృష్ణుని, సేవయా = పరిచర్యచేత, భవాన్=నీవు, కృత్తికాశనయవిక్రమః=
కార్తికేయుఁడగుస్కందుని. పరాక్రమమువంటిపరాక్రమము గలవాడ వగుదువుగాక.

ప్రతీహరి:—మహారాజ యట్లయి.

(అని నిష్క్రాంత యయ్యె.)

రాజు:—ఓ గౌతమా! బ్రహ్మలోత్తమా! ఈ యభినవసరస్వతీవిగ్రహంబుతో నొకింత సంలాభము సేయుటకేని మాబోంట్లకు యోగ్యత లేదు. ఇట్టి మహానీయుని సంపాదించిన నీకు నే నేమి ప్రత్యుపకారంబు సేయంగలవాడను. నాయుండు గరుణించి నాసేయునర్హనం బుగీకరించి నన్నుం గృతార్థుని చేయుము.

(అని మృత్రి యందిచ్చుమణిగణపర్యూర్ణంబు లగుబంగరుపల్లెరంబు లందుకొని గౌతమునిపాదములందు రత్నంబులు గ్రుచ్చురించుచున్నాడు)

(లంబభుజుడు:—నలువలంకులు సూచుచు, అత్తగతమున)

ఈ కొలువునఁ గోడలపైన నీవన్నెలగీత లేమిటివో!

(స్వరణ మభినయించి)

చిత్తరువు లని చెప్పుదురు సూపే! చిత్తరువునందు రామాయణపుంగతలు వ్రాయం బడియుండును అని విందు. అవెక్కడ నున్నవో!

నిరూపించిచూచి:—(చింతించుచు)

మనచనుపటాఁ గైతగాండ్లు కతలు నెప్పవప్పడు ఎవ్వనికో పదికల లున్నవని రామాయణకతలందు వినియున్నాడను. వానిపేరు నెప్పరాకున్నది.

(సంతసంబుతో)

ఆ! తెలిసెను జెలిసెను! ఆయినను బాపవయ్య నడిగెద.

(ప్రకాశముగ)

ఓ బాపయ్యా! పీడేనా రాధణుడు!

(తక్కినవారందఱును సంతయాకులత్వంబుం గానిపించిరి.)

రాజు:—(అత్తగతమున)

ఈ మహాత్ముని సర్వవిద్యాధికునిగ గౌతముండు నుడివె. ఇతండు దురూహంబుగ వచ్చియించినవాడు. ఇప్పుడు రావణు డనవలసినశబ్దమును రాధణుడని బల్కుచుండె డిని. ఇందు మానసంబు సంజేహకులంలై యున్నయది. గౌతముని నడిగి తెలిసికొనం జనును.

(ప్రకాశముగ.)

ఓ గౌతమా! లోకీకృతయోగసిద్ధంబు రావణశబ్దంబు గాని రాధణశబ్దంబు గాదు. ఈ మతిమంతుండు రాధణు డని యుచ్చరించుట కుపపత్తి యేదియో యెఱుంగను. ఇది తెలియం బల్కుము.

గౌతముడు:—(అత్తగతమున)

కట్టా! యీవై భేయుని నోటు చెఱవకుండు మని చెప్పియున్నందు కది మూచి నభి నచనదిలోకనసంతోషాక్షి బ్రహ్మదయుండై తాము వాడుకొనువిధమున రాభణుఁ డని వక్కాణింపె. దీనిని చతురముగ నమర్థింపకపోతి నేని కడు సంకటము వాటిల్లు.

(ప్రకాశముగ)

ఓ మహీపతి! యితం డనేక వ్యాకరణాబులు నదిని యున్నవాడు. వలకు భేదంబు లేనట్లు వధలకును భేదంబు లేదు. మఱియు నామక్రమాబునకు భంగము లేక యుండవలెనని యీ చండితోత్తిముని భావము.

శ్లో. * కుంభకర్ణే భకారోస్తి భకారోస్తి విభీషణే

అగ్రజశ్చ స్వయం రాజా రాభణో న చ రావణః.

ఇది యీతని భావము.

కుంభి ప్రముఖులు:—కాయర్థంబు సమాజసంబు నలివిచిత్రంబునైయున్నది. ఇది వినమహాముదంబు గల్గినయది.

రాజా:—(అశ్చర్యపడుచు)

ఏమి యీమహాత్మునిజ్ఞానము! ఇది యెఱుంగ మావంటివారి కించుకయేని యందరాకున్నది. అలోకసాధారణం బీతనిపాండిత్యము. ఇతఁడు సెప్పినయర్థంబు లోకవిరుద్ధంబయ్యు నెల్లదు మెచ్చుకొనం దగియున్నది.

(భేదముతో)

ఆ! మదనసేన యితదనుక రాలేదు. వైశంబ పరిణయమహోత్సవంబు నిర్వర్తించి కన్నులపండువుగాఁ జూడవలయు నని నామానసంబు త్వరాకులంబైయున్నది.

(నేషధ్యంబున మండీరధ్వని వినంబడుటయుఁ బ్రతీహరి ప్రవేశించి)

మహారాజ! మదనసేన యవనికాభ్యంతరంబున కేతొచియున్నది. మన్మథుంబునం బండితోత్తిమునికి నమస్కారం బెఱింగింపు మన్నది.

*పులస్త్యమునికుమారులు మువ్వరు. అందు రెండవవాడగు కుంభకర్ణునిపేర భకారమున్నది. మూడవవాఁ డగువిభీషణునిపేరను భకారమున్నది. అట్లుండ, అట్టి భకారము; రాక్షసులశ్రేష్ఠుఁడును ప్రభువునగు పులస్త్యముని మొదటికుమారునిపేర లేక పోవుట క్రమభంగ మగును గాన రాభణుడని చెప్పుట తగును. రావణుడని చెప్పుట సరిగాదు. వలకుభేద ముండును గాన వధలకు నభేదమే. వకారముండుటచేఁ దోచు నర్థము భకారముండినను దోచును అని భావము.

కాళిదాస—

గౌతముడు:—(చేయిచాటునకు లంబభుజానిం దిలిచి)

ఓరి! రాజపుత్రి నమస్కరించుచున్నది. త్రిషీడాపరిహారోస్తు, అని యాశీర్వదింపుము.

లంబభుజుడు:—(త్వరపడుచు)

త్రిషీడాస్తు, (అని చెప్పెను.)

(ఎల్లవారు నెవ్వెఱవడిరి.)

గౌతముడు:—(అత్తగతమున)

కట్టా! యీమాధాత్తుండు త్రిషీడాపరిహారోస్తు అని చెప్పుమన్నం త్రిషీడాస్తు అని యనెను. దీనికేమి సేయంగలను. ఇప్పు డిది సమర్థింపక పోయినం గార్యంబునెడు. నాయభీష్టంబు నెఱవేఱడు.

(ప్రకాశముగ)

ఓరాజపుత్రి! మదనసేనా! ఈవిద్యాస్వయావరణతి సుడివిన త్రిషీడాస్తు అను దానికి భావం బెఱుంగవు గాఁబోలు! కాననే సుశయాకులవై యూరకుండెదవు. ఈ మహితచారిత్రు నివచనములయందలిగభీరభావంబు నింతకు గొంతప్రవేశంబుఁ గాంచి యుండునాకుం గాక యితరుల కెఱుంగ శక్యంబు గాదు. త్రిషీడాస్తు అనుదానిభావంబు వివరించెదను వినుము.

శ్లో. *అననే బాలపీడాచ శయనే పరిషీడతః,

భోజనే బంధుపీడాచ త్రిషీడాస్తు సదా తవ.

* ఓకాంతాలికమా! నీకుఁ గుమారులు గలిగి నీవు సుఖానందమునఁ గూరుచుండునప్పుడు ఆ శిశువులు నీవయిం బడి యాడుకొనుచు నిన్ను నలయుతురుగాక. అనఁగా నిట్టియలయిక ప్రాథమీయము గానఁ దత్కారణ మగుపుత్రసంపద కలుగుఁగాక యనిభావము. మఱియు నీ వింటివలు దీర్చుకొని శయనంబుకడకుం జేరునప్పుడు నీభర్త కడుఁ దమకమున ననేకవిధరతిబంధములకు నిన్నుం దార్చి యలయించి సఖిదం తక్షతాదుల నతిసుకుమార మగునీదేహమునకు శ్రమ గలిగించి “సురతమృదితా బాల మితా తనిమ్నా శోభంతే” యన్నట్లుచూడఁ జూడ నానందము జనించు తెఱుగు దోపిండు జేయ నది పీడనమయ్యు సుఖప్రదంబు గాన నాయతిశయము నీ కగుం గాత. అనఁగా నీభర్తకును నీకును నిరవద్యయౌవనం బుండి యాసుఖం బుభవించుచుండు నగు నని భావము. బంధుగులతోడ భోజనము సేయుట యుత్తమము గాన నట్టిసమయంబున వారల సమకూర్చిని పోవుటవలన నగు శ్రమము నీకుఁ గలుగుఁగాక అనఁగా “ఎవ్వడు

అని యాచిద్యానిధి నిన్నాశీర్వదించినవాడు.

ఇతనివచనంబులభావము వివరించునదవుక మనంబునకు నమాధానంబు చూపట్టదు.
నీ వేమేని యితనిం బరీక్షించుట దలంచితివేని వైశంబ యడుగుము.

(పుష్పమాలాచాస్తయై గుణమాలిని ప్రవేశించి)

అర్య! గౌతమ! భర్తృదారిక యామనోత్పనియందుం గలవైదుషీవిశేషంబు నకుం గర మామోదించి ముక్తుభాబున నిట్లు విన్నవించుచున్నది. శిష్యునగునాయందుఁ గలవాత్సల్యవిశేషంబున మీరలు కడు పరిశ్రమంబుం బడి యిట్టిసరస్వతీస్వరూపుని నుపాదించి తెచ్చి యిచ్చినందుకుఁ బ్రత్యుపకృతి యేమి సేయంగలరు? ఇది నీకంజలి యొసరించెదను. బృహస్పతితో నమానుండగునీమహాశయి నుడివినవచనంబులకె మాబోటి వార లర్థంబుఁ దెలిసికొనఁ జాలక యుండఁగా నితనిం బరీక్షించుట యన్నమాట లేటిని! ఇది సర్వజనాభినందనీయముగ నీవిద్యానిధిని పరియించెదను. ఈపుష్పమాలిక మన్నియ నభిషేకంబువలన నితనియంశంబున నిడియెద.

ఉ. ఈమహితాత్మవైదుషీ య దేరికి నైన నెఱుంగ శక్యమే

భూమిని వాణి యీపురుషభూషణమై జనియించె జావె యీ

శ్రీమహితాత్మపాదసరిసీరుహయుగ్మముఁ గొల్వ నాకు నా

శ్రీమహితాత్మప్రియుండు గృహచేసినవాఁ డధికప్రియంబునన్.

(అని లంబభుజానియంశంబునం బుష్పమాలిక యిడెను. నేపథ్యంబునం దూర్వ వాద్యధ్యానములును మంగళాశీర్వాదవిరావంబులు వినంబడియె.)

రాజా:—(సంతసంబుతో)

ఎన్నిదినంబులుగానో యిష్టహోతృవంబుఁ గనుంగొనఁ గోరి యుంటిని. ఈదినము నాతోరికి సఫలం బయ్యె.

గౌతముడు:—(అత్యగతమున)

నాపంతంబు నీడేర. నన్ను పరియింపు మన్నమాటఁ ద్రోచిపుచ్చినయారాచ కన్నియ గాడిదలమేపువానితో నేమిసుఖంబుఁగాంచం బోయెడినో చూతము.

(ప్రకాశముగ)

సంపద గలిగిన నవ్వుడు బదుగులు వత్తురు” అన్నట్లు బంధునమావేశమునకు సంపద కారణ మగుటాబట్టి నిరతిశయసంపద నీ కుండం దగు నని భావము. ఈమూఁడు బాధలు నీ కెల్లవ్వుడు నుండ నగు నని యాశీర్వదించుచున్నాడు.

ఓమహారాజ! ఇక నన్నిసాక్షికముగఁ బాత్రగ్రహణము జరిపింపఁజరుసు. తదర్థము వైశంబ ప్రవర్తింపఁ దగు. పరిణయమందపమునకు నీవధూవరులం జోడ్కొని పోవలయు. ఎల్లవారు నామహోత్సవంబుం గనుగొన నయ్యెడకు రెండు.

(లంబభుజానితో)

ఓమహారాజ! పరిణయవేదికకడకేగుదము. లెమ్ము.

ఎల్లవార లాననంబులు విడిచి లేచిరి.

లంబభుజుడు—(అత్తగతమున)

ఈబాచనయ్యనాతో రాజకూతురు గాడిదకొదమవలె నందము గానుండు నన్నాడు. అవ్విధంబునం గానంబడదు. నామూపువై నొకలంజ వేసిపోయినయిదియ రాజకూతురేమొ? ఇట్లైన నిది నాకెందుకు?

(అందఱు నిష్క్రాంతులైరి.)

కాలిదాసచరిత్ర ప్రకరణంబునందు దృతీయాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ రస్తు కాలిదాసచరిత్ర ప్రకరణము

చతుర్థాంకము

వీణావాహిని యై గుణమాలిని ప్రవేశించి. చింతయభినయించుచు.

అక్కటా! మనభర్తృదారికను గౌతముడు వచ్చిందె నని తోచుచున్నది. సర్వవిద్యావిచక్షణులగుదేశాధీశకుమారుల రప్పించి విద్యాగర్వంబువలన వారి నవమానితులఁ జేసినందుకుఫలము చేసేత నమకూరినయది గాఁబోలు! ఈలంబభుజాఁడు గడు ననాగరికుండు. వీడు వచ్చించునవి యెల్ల గ్రామ్యోత్తలు. గౌతముడు తనకుఁ గల విద్యానైపుణ్యంబున వాడువచ్చించిన యనాగరికోత్తలనలించుతురముగ నమర్శించిచెప్పి మదనసేనకును రాజానకునుమతిభ్రమంబుఁ గల్పించి రాజపుత్రి తన్ను వరింపక యొప్పురికించె ననుసూడు తీర్పుకొన్నాఁడనితోచెడిని! పండితవర్గుండు గాన నపండితులతో మాటలాడఁడని కపటంబు నల్పి యుండఁబోలు. వీడు పండితుం డగునేని పాండిత్య ప్రకటనసమయంబునం దన కీడుగానివారలతోఁ బలుకక యుండు నతియశాని తనకుం గావలసినపనులకుం బరిచారకజనంబును బహువైన నోరు చెఱవకయుండునా. ఈ ముందు పురుషాకృతి గలరాతిబొమ్మవిధంబున సూరకయ యుండెడిని. అదియునుంగాక.

ఈ. వీరభటానిఁ గన్గొనిన వేమణు లోఁ బెగఁదొంది కాంచు శృంగ

గారవతీవతంసములు గన్నడఁ గా వెఱి గంది చూచు భూ

దారునిమ్రాల భీతిలుచు దా నిలుచు నెఱిబొమ్మమాడ్కి నీ

ధీరహితుండు గన్నడెడి దీనతతో మనచారికై వడిన్.

నగరవాసం బెఱుంగనిపండితుండై యుండఁబోలు నని యచుకొనవచ్చునన్ననో! యట్టిపండితుం డయ్యెనేని గావ్యనాటకాలంకారంబు లెఱింగి శ్రుతపస్త్యసందర్శనంబున నామోదంబు జెందువాడై యుండవలదా? ఏమియుం గానఁబడదే! సర్వవిధముల నారసీమాద గౌతముడు మదనసేన తనకు పశగత గానిసూడు మనంబున సుంచుకొని రాజపుత్రిఁ గరము మూఢాత్ముని చెచ్చి మగనిం గావించినవాడని నిర్ణయింపం జను. నిర్ణయించితినివో! యిట్లు దేమి శీయంగలదానను. కార్యంబితక్రమించినయది.

(ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి)

ఏలకో! భర్తృదారిక కడ నుడుబనిచినధనమాలిని వత్సరముగఁ జనుచెంచు చున్నయది.

(వత్సర యై ధనమాలిని ప్రవేశించి)

ప్రియశఖ! గుణమాలిని! నీవు మనభర్తృదారికకేళికాగృహమున సంగీతోప కరణాబులునిచి భర్తృదారికాప్రాణనాథు నయ్యెడమఁ దోడ్చెచ్చి వృత్తంబు నివేదింప ననుజ్ఞాతవైనదానవు; వైశంబ జరుపవలసిన యిక్కార్యంబునందు దురంతచింతాసమా శ్రాంతస్వాంతవయినదానవువోలె నత్యాలస్యంబునం బ్రవర్తించుచున్నదాన వదేలా?

గుణమాలిని:—ప్రియశఖ! ఇం దే జరించి చేయగల దేమున్నది? ఎవ్వ రికింగాని పుట్టినప్పుడు బ్రహ్మ నొనట వ్రాసినవ్రాతం దప్పింపం దరంబగునే? అది యట్లుండనిమ్ము. నీ వివ్వ డింతవత్సరతో వచ్చుటకు గతంచేమి?

ధనమాలిని:—ప్రియశఖ! అట్లడుగుచున్నా వదేమే? మనభర్తృదారిక యను భవించు నుత్కంఠార్తి యెఱుంగనిదానవువోలె నుడివెదవు! ఇవ్వ డాయొప్పలకుప్పకుం గల వంకాక పీఠమెఱుఱు బెరిగి యింతింతనరాని యిడుమల కాకమలనయనం బాల్పఱుచు చున్నది వినుము.

చ. నిరుపహాతోద్ధృతప్రణయనిర్భరదుర్భరదీనభావ యై

యరుదుగఁ జండభాసుని నవాద్దీనియు స్మగలాంధను నసమా

దరమున నాకుముద్వలియుఁ దద్దయుఁ గోరుచుచుండుచాడ్చునకో

దరుణియు నాథుకేళికఁ గృతత్వర వేమఱు దత్తలేల్లెడిన్.

అట్లు ధృలోక్తంఠయై యాకలకంఠి పడుచుండుపాట్లు వినుము.

చ. సొలయుఁ బరుదు లేచు మఱి స్రుక్కును సెక్కినుచైనన్యసంగతి

జాలయును ద్రెళ్లు లేచు వగవుగొను నెవ్వెఱిపావు నొంటిమైఁ

బలుకును గోపగించుకొను బాష్పమరాలుచు నూరకుండు న

గ్గల మగుతాపభారమునఁ గ్రాగు బయల్గు మూర్ఖుఁ గైకొనున్.

ఈ యర్థంబు నీ కెఱింగించి యుద్దిష్టకార్యంబు వైశంబ సాధించుటకు నిన్నంప గేగుచెంచితి.

గుణమాలిని:—ప్రియశఖ! ధనమాలిని! నూరినీళ్లు కెల్లవఁ జోవు నని కహశహ బడుచందంబున నున్నది. మనభర్తృదారిక యిట్లు పంభ్రమించుట యేలనే! అకఁలిఁ గొన్నవాఁడు రెండుచేతులం గుడువ గడంగునదే! రాజాప రాణియుఁ బరిణయ కార్యంబులుదముట్టుగా నీదంపతులం కేర్పం ద్వరపడుచు మంచిముహూర్తంబు విచా

రించుచు గార్తాంతకులవలన నీరాత్రి సముచితం బని యెఱింగి యల్లుని గూతుం
గోమందిరసమావిష్టలం జేయం గడంగి తదుచితకార్యంబుల నెఱవేర్చు మనకు ముదల
యిడియున్నవారు. మనమును శుభవేళ సుప్రాప్తం బగునంతఁగాఁ బరుల నన్నిటిని ;
బూర్వమున నిర్వర్తింపం దగు వానిని నిర్వర్తించుచుండెదము. ఇక దినమణి యస్తం
గతుం డగుడు భర్తృదారిత శ్రీడాసౌధుబునం దననాయకునితోఁ గలయంతఁయెడిసి
ఇంతలో నిట్టి దుర్విషహవిరహవేదనా యీనవశిక్రృత యగుట కర మాశ్చర్యకరంబై
తోచుచున్నది. ఎందు నతిప్రవర్తనము కష్టసంపాదకం బగును సుమా ! ఈ మదన
సేనకుం గలిగియుండుమదనజ్వరాత్రి దలఁచి చూడ నీ రాజపుత్రికకు మనోర్షలాభం
బున నడ్డుకి లేక యుండనగునే యని మానసంబు చింతాకులత్వంబు నందెడిని. ఇందు
కేమి సేయంజాలుదును ?

ధనమాలిని:—ప్రియసఖా ! నీస్వభావం బెల్లప్పుడు నెల్లయర్థంబులందు నస్థాన
శృంగంధగిరి వగలం బొగులుచుండుట మే మెఱింగినదే ! లేనిపోనిసందేహంబులు గల్పించు
కొని యుత్తలంపడియెదవు. మదనసేన దనకుం దగినప్రాణనాయకుఁ డుపలబ్ధుం డగుడు
సుచిరకాలంబుచుండి యందుల కువ్విధులూరుచుండిన యాయండజయన యిప్పు
దుత్క్రంతితయగుట యరుదా ! అదియునుగాక యీ మదనసేనమగనిరూపరేఖావిలాసం
బులు మానిచులన్న వారలమానంబులఁ గొల్లబుచ్చకపోవునే !

ఈ. ఆనళినారిబింబరమ కాశ్రయ మానగుమోముగోము నా
జానువిళం బీనఘనచారుసువృత్తము లైనబాహువుల్
సానుమదింద్రశృంగసమసారమహోన్నత మంసయుగ్మముకొ
సూనశరాసుఁ గీడ్చుచునుందరరూపము నానుఁ గొల్పడే.

విచుము. మఱియును,

ఈ. ఆనవమోహనం గనిన దాదిగ నీపుట భేదనంబుల
మానవలీమణుల్ మదనమార్గణవృష్టికిఁ జిక్కి సుక్తి సు
న్నానితరీలిఁ బైకొన మనంబున నువ్విధులూరుచుండు సు
ష్టానవమనఁ ధుం గలయ నానజనింపనిచాన లే దిటన్.

అట్టి యతిరమణీయరూపకళావిశేషంబుల నొప్పుమగనిం బడసి కళ్ళమాగమ
సుఖంబునకు మదనసేన త్వరపడుట యొకచింతనీయం బైనయర్థంబై ! సర్వకళాసార
సర్వస్వవేదిని గదా యీమదనవలీమణి !

గుణమాలిని:—ప్రియసఖా ! నీనుడియెల్ల సత్కలంబులే !

గీ. కనకకుసుమంబునకురూపగరిమయున్ను, భీమరపాలికిమధువాచు బాలువడెనె
యగద్యకామెదభరితమాకుసుమమంద, యట్టిసుఖముబు రలిగల్గనానమించు.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖ! నీనుడివినవచనంబులవలన నసమానరూపవై భవోపేతుం
డయ్యె భర్తృదారికాకాంతుండు లజ్జావతుల జాతికళాచాతుర్యంబు లెఱిగి వారల
శేలుకొనంజాలని యనాగరికుండై యున్నవా డనునర్థంబు దోచెడిని. అట్లుండినను,

గీ. సర్వవిధవిద్యలం దలిచతుర గాన, మదనసేనయ తననాథు మదనసదృశు
రతికళానూనచాతురీగతులయందు, వాని దా దిద్ది యేల్పొన్న వలఁతి నుమ్ము.

గుణమాలిని:—ప్రియసఖ! నీ చెప్పినచొప్పు నొప్పిదం బైనదియ. అయినను మదీ
యమానసంబు శంకాశంకాకులత్వంబు బాయక యున్నది.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖ! “అతిశ్లేషాపాపశంకీ” అని యుండలేదా! మదన
సేనయం దీ వతిప్రియం బునిచినదానవు గాన నీమానసం బాయతివయం దట్లు చింతం
గూరుచున్నయది.

క. ఎవ్వరి కెవ్వరు ప్రియులొ, యవ్వారలు వారలందు ననిక మశుభముల్
నివ్వటిలునో యటంచుకొ, నెవ్వగలం బొగలుచుండు నిరతప్రిన్.

ఇది లౌకికవ్యవహరిసద్ధంబు. ఇదియును గాక,

ఉ. ఇప్తజనంబు గవ్వబడ నెయ్యది దోఁబక చింత గూరుటల్
నప్పనిచేకు లాప్రజలన న్ననుచుండుదు రార్యు; లద్ది సు
తుప్పికరంబు గాదు; తమతోయమువారు మహర్షి గుండఁ గా
నిష్టముఁ గూర్చఁగా గడఁగి యింపుఁ జనింపఁగఁజేయు టొప్పుగున్.

కాన మనము మదనసేన కిష్టసఖజనం బగుటంజేసి యిది వేరరపడుకార్యంబున
వనిరూపుర్రస ర్తనంబునకు గడుగుట మనకుం గర్తవ్యంబు. ఉద్యుక్తకార్యంబునకుం
దృఢపడుము.

గుణమాలిని:—(నిట్టూరుపు విడిచి)

ప్రియసఖ! నీ వెంతలోధించినను నామనంబు సమాధానపడకున్నయది. ఏమి
సేయ నగును? నిరతికళామెదంబున నానందశీఘ్రి సమారాధయవోలె నాచేయవల
సిన యాకువలయందు మదీయర్రయత్నంబునంగాని కరచరణాదులు బ్రవర్తింపక
యున్నది. చిత్తంబును గరుణాయత్తై యుక్తలంబడియెడిని. ఇందుకుం గతంబు న్నురిం
పక యున్నది. ఓసి! ఎట్లున్నుం దీరునే! చేపినియోగం బనుష్ఠింపు జనుచుగాదె!
కాన నేను భర్తృదారికకేమిదిరంబునకుం జని యానీచియ నయ్యెడ నునిచి మదన
సేనకుగని నందుం బ్రవేశపెట్టి భర్తృదారిక నాతనితోఁ జేర్పదను. వైకంఠ భనులం

గావించెదను. భర్తృదారిక యెంటి నుండు బోలదు. దానికడను బొమ్మ ఇది కలిగృహంబునకుం జని మరలి వచ్చెదను.

(అని నిష్క్రాంతి.)

ప్రవేశకము.

(అంతం గామయమానావస్థ యై మదనసేన ప్రవేశించె.)

మదనసేన:—కటకటా! ఏమి సేయంగలదానను!

ఉ. నిద్దర రాదు కంటికిని నిన్నటినుడి కరంబు దీర్ఘమై?

ప్రాద్ధను బోదు నెచ్చెలులపొందు మనంబునకుం బ్రియంబు గా

దెద్దియు దోచ దాత్త కిపు డిక్షుకరాసనసాయకౌఘముల్

తద్దయు నేచసాగె నిరక దాళంగ జాల వియోగ వేదనల్.

ఏలకో దురంతం బగుకారుసంతాపంబు త్రిటికొక్కవిశేషంబులో బయింబయి నెచ్చుచు వచ్చుచున్నది. ఎవ్వరలకేని యితవేగిరంబు యిట్టిదురవస్థావిశేషంబు సుప్రాప్తం బగునే! ఇప్పు డిట్టియనర్థంబు గల్గటము గారణం బేమొకో! ఏమిది! మఱియొకకారణంబు జేరింపవలెనా! ఎట్టి ధీర లయినసాగసవదనామణులును మదీయప్రియతమునిరూపరేఖావిలాసంబులను జుద్రకాంతమణిస్థంబులు చంద్రకిరణంబులకుం బోలె గరంగి లతాంతాయుధనితాంతసంతాపంబుల బరవశలు గాక యుందురే! ఔరా! ఆసుకుమారాకారుని చక్కదనం బేమని పొగడం గలదానను.

చ. మదనుడు కాంబరీమహిమ మానవదేహము దాల్చిపోల్చెనో

విదితగతి న్వసంతుం దురువిశ్రుతవైభవ మాన జాప న

మృదమున భూజనంబు ననుమానము మానంగ గానవచ్చెనో

కద! యిటు గానిచో బడయ గల్గనె యిట్టిసరూపసంపదల్.

మఱియుం బరిణయమండపంబున సారూపసారనిర్మాణుని యభినవవికచళిత పత్రలక్ష్మీమనోహరం బైయొప్పునగుమొగంబు గాంచిన దాదిగ మించుచుండు సుత్కంతార్తి దన్తయత్వంబు జేసి డెందు బన్యంబు దలంపక యున్నది. ఆ సౌభాగ్య మేమని వర్ణింపనగును?

చ. ఆభినవముగభంగజము నాన నెలంగంగ గ్రమ్మ లేట్లు నా

సుభగక గాంచుముంగుటలు సుందర మై శరదించుటంబు

న్నిభ మయి యొప్పునెమ్మెగము నిండి పయింబులు గ్రమ్ముచుండునా,
యభినవకామమూర్తిసౌభ గట్టులు గల్గుటకు న్నలం బగున్.

తలంచిచూడ నంకురితదరహాసభాసురులై యరుణాధరదళోభావిభ్రాజితం బగుచు
నలిసీలకుంచితకుంతలకోమలశ్యామితో రామణీయకంబునకు నెలవు నా నొప్పనలని
ముఖాంకుజంబు నాయెదుట బొడసూపు నట్లున్నది.

(వైలక్ష్యంబుతో వియోగ వేదనాసహ్యత నభినయించుచు)

ఇంతదనుక నహంబు దానఁ దహతహ యించుక యడఁగియుండె. ఓర్వంజాలి
యుంటిని. ఇప్పుడు గాళరాత్రివోలె రాత్రియు సుప్రాప్తం బయ్యెడిని. ఇంకం బడంబోవు
నిడుమలు కడుదుస్సహంబులై కాఱియందెట్టక బోవు.

(కన్నులనుండి వెడలు బాష్పంబులతో)

ఉ. కట్టా! మారుండు స్రూరుడై వెలుచ న న్గారింపఁగా సాఁగె నిం
కట్టా! తోడ్పడె రేవెలం గితని; కీయిక్కట్టు లెట్లొర్తు! జూ
పట్ట న్నట్టిడి వేసి కూయఁ దొడఁగె న్నల్లాణు నీకోవెల్
జాట్టుం బయ్యెర గ్రమ్మి ప్రాణముల నాశుప్రక్రియన్ దీనిడిన్.

(అని మూర్ఛపోవుచున్నది.)

ధనమానిని:—(ప్రవేశించి, మునసేనం గాంచి ఉర్రుమునఁ గరం బిడుకొని)

కట్టా! ఈర్థదారిక యెట్టిదారుణదశావిపాకం బనుభవించెడిని!

(త్వరితగమనంబున మదనసేన యుండుచోటికిం జని)

ప్రియసఖా! భర్తృదారికా! ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము!

(నిరూపించి చూచి)

కట్టా! ప్రియసఖా! మూర్ఛ కరము గాఢంబై వాటిల్లెడిని. ఏమి సేయుదును!
ఇంతకడ వయ్యుఁ దెలివి దెచ్చుకొన నలవడకయున్నది. చంద్రాశకు, మలయమారుత,
కోకిలాలాపప్రముఖంబు లెల్ల రాత్రియగుకళంబునం గంతునికె దోడ్పడి దురంతం బగు
సంతాపంబుం గల్పించుచున్నది. గుణమానిని సుమదించి ప్రాణనాశనికడకుం దోడ్కొని
పోవునంతలో నీకాంతాలికం బగణితము లగువగలం బొగలునని తోచెడిని. ఈకష్టంబుం
గఱుంగొనుచు కెట్లొర్తు! ఆహా! మారుండు కడఁ గ్రూరుండు. నుకుమారు బగు కుల
కుమారీజనంబునం దప్రియంబు గావించుటయ వానిపని. త్రిపురాంతకునంకటివాని
చూరువం బర్థంబు గావించిన త్రిభువనమోహనంబు లగు నాతనియస్త్రంబులకు నీకీరివ
కుసుమజోమలి యెట్లొర్చు! విధి యేమి సేయఁబూన్దో! ఒక్కయడుగున నిట్టి
దురవస్థ సంభవించుట కరము చింత్యంబై యున్నయది. ఏమి సేయం గలను. సఖిజనకల్ప

నీయం బగు విరహతాపాపశమనంబు సంపాదించు శీలోపచారంబులు గొన్ని నల్పదను.
ఇంత దనుకనే మనకు సాధ్యము.

(అని నాట్యంబున శీలోపచారవిధులు నలుపుచున్నది.)

మదన సేన:—(ఇంచుక యాశ్వాసంబుం జెంది)

ఆ ! ఈమందభాగ్యకు సకలసౌభాగ్యభాగ్యనవావతారుం డగు మనోహరునితోఁ
గలయునుఖంబు గల్గు బోదు ! కాదేని వలమాత యింత దురుత్తంబై కాంతుని నమా
వేశంబగునంతలో ని ట్లైతయుం గాతీయ పెట్టు బూనుకొనునే ! మదీయంబు లగు
లావణ్యాదులు కాననంబునం గాయు వెన్నెలవలె గాఁబోయెడినో ! మత్కులదేవతల
యనుగ్రహంబు నాకుం గలిగినం గాని యీభాగ్యం బబ్బునకుట యెక్కడిమాట !

(నిట్టూరుపు నిగుడ్పుచు)

ఉ. ఎప్పటి కాత్తనాథు నిక నేల్కొనఁ గల్గునొ మోద మారఁగా
నెప్పటి కబ్బు నానరసు నిపునఁ గొగిటఁ జేర్చు సౌఖ్యమిం
కెప్పటి కానోఁ రతుల నెక్కటి యై వగకానిఁ గూడ నిం
కెప్పటి కానోఁ దులుతుని పగువాతెర నొక్కి సొక్కఁగన్.

ధనమాలిని:—(ఆత్తగతమున)

నహజలజ్జావిభూషణం బగు కులకుమారీజనంబు సముతము శీలం బున్మూలితంబు
సేసి యివ్విధిం బ్రలపించునట్టు లొనరించెడిని. ఈయనంగు ననర్థకారిత్యంబు నేమని
చెప్పంజనును.

(ప్రకాశముగ)

ప్రియసఖ ! ప్రియసఖ ! ఇంత పంతవడియెడవేల ? త్వరితగతిం జని నీప్రియ
తముని దోడ్తెచ్చి కేళిగృహంబున విడియించి యాలస్యంబు మాని నీకుం డెల్ల గుణమా
లినింబనిచి వచ్చినదానను. అదియు నట్లప్రవర్తించు. ఇంచుక సే పూరణిలియుండుము.

మదన సేన:— (లిరిగించాచి, లజ్జపడుచు, ఆత్తగతమున)

అక్కటా ! ఏమ మోహపరవశనై సిగ్గుమాలి యుత్కృతార్తిమన్తు క్షకంతంబుగఁ
బల్కితిని. ఇంతకంటె నవినయంబు గలదే ! కులకుమారీజనంబున కిది తగవే ! ఏమి
యిట్టిచిత్తభ్రమాంబు ? ప్రియసఖ యే తెంచినయర్థం బెఱుంగక యిట్లు గావించితిని.
మించిన కార్యంబునకు వగచి యేమి సేయంగలదానను ?

(అని యూరకుండెను.)

ధనమాలిని:—ప్రియసఖ ! ధర్మదారికా ! నన్ను నీవు నీకెడవహృదయం బని
యొంచి యుండెడుదానవు. ప్రియజనసంవిధక్తం బగుదుఃఖివేగంబు నహృదేదనం బై
యొందుం గనుక నాకుం డెల్ల యిండుక యాపార్యుత పదయుము.

మదనసేన:—(కరుణతో)

క్రియశభ! నీకు గోష్ఠంబు సేయునర్థంబే నాకుం గలదె! వేయిమాట లేల!
చెప్పెదను వినుము.

చ. విలయకృతానులీలఁ గడు వృద్ధి వహించి వియోగతాప మా
కులవడఁ జేయ నా కిపు డకుంతిత మై తమకంబు మీఱుటన్
గలయును గల్గుకోటిశతకాలముగాఁ గనుపట్టసాగె నె
చ్చెలియును రాదు వేగఁ బతి జీరఁగ నేగిన దేమి సేయుదున్.

గుణమాలిని:—(ప్రవేశించి విశర్కించిచుచు)

కట్టా! కఠోరచరితం బగుదైవంబు మదనసేన కెట్టిదుఃఖంబుఁ గల్పించె! హఠా
దైవమా! యేమియు నెఱుంగనిగోల నెట్టియిడుమలు వడఁజేయ నమకట్టితివిరా!
ఇందు నీ కగులాభం దేమియో యెఱుంగ! నకలవిద్యాసారసర్వస్వం బెఱింగి యప
రభారతి యనం బోలు నీలీలాపతి కొక్కఁ ముక్కడిమానిసిం దెచ్చి కూరిచితివి. ఈ
వసిబాలయందు నీదుఃఖదాన నై పుణ్యంబు జూపితివి. ఇం దేమి సేయంగలవు?

(స్వరణ మధినియించి)

బౌరా! ఏమనవచ్చు నామానవుని మూఢత్వంబు? నే నాపనచారిం దోడ్తెచ్చి
చంద్రకాలయందుం బ్రవేశపెట్టనవ్వదు,

ఉ. కేళిగృహంబుఁ గాంచి బలు కేళు వేయుచు మ్రొక్కెన్ నొక్కమై
బానిసి గీలుబొవ్వులను భామిను లంచును బల్కరించుచున్
వారిడివోలెఁ దాను వలవంతల జూపెను హంసతూలికా
లాలికలవ్వు మెక్కెను లులాయమురీలిని మోరటిల్లుచున్.

వీడు నాగరికజనంబులం గనినమూఢాత్ముం డని విన్నవ్తుం బయ్యె. అంతయు
గాదు! కడుదుర్బగులతో మెలంగుచుండినవాఁ డనియు నెఱుకవడుచున్నది.

కా. కిలుంబొవ్వులఁ జూచి గాడిదల సాగించుప్రకారంబునం
దోలం బూనె వితానమాలికలయందుం దాను బన్నుండె ను
త్తాలక్రికరకేతునంతతుల నందర్పించి లంఘించితా
లీలం దన్నువచిత్రవస్త్రముల మాళిం దార్చె ఖండించుచున్.

కట్టా! ఏమి సేయుదు. ధర్మదారిక లోకంబున సాటిలేని విద్యావిశేష విచ
క్షణుని గోర నందుకుం బ్రతిగ లోకంబున సాటిలేనివరమమూఢుండు నుప్రాప్తుం
డయ్యె. ఈవృత్తం దెఱింగినేని యామదనసేన యిప్పుడు ప్రాణంబులు వాయు కాన

నెఱింగించు జనదు. తానె వానిమూఢత్వము నెఱింగెనని యప్పటి కేవిధమున నైన దిద్దకొనును. ఈమొకజేక్షణ సర్వకార్యముల నలిపిచక్షణ గాదె ?

(ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి)

ఇదె కన్యాశుభ్రురంజన విరహోపచారములు వడయుచు భర్తృదారిక యున్నది. దగ్గఱి దీనితో దీనిమగనిని గేళిగృహంబున విడియించితి నని చెప్పెదను.

(ఆని చరిత్రమించి)

భర్తృదారికా ! సీవల్లభుని గేళిగృహంబున విడియించి యిదె వచ్చితి. భవ దాగమనమునకుం బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు. అలస్యం బగునేని యతనిగతు తెల్లగునో ! లేమ్ము. పోదము రమ్ము.

మదనసేన:—(నిట్టూరుపునిగుడ్చుచు, లేచి)

ప్రియసఖ ! గుణమాలిని ! ఏలకో యెఱుంగ ! పాతాళంబునం బడినదానం బోరె నేమియు నెఱుంగక యున్నదానను. ఏమి సేతు ?

గుణమాలిని:—(ఆత్మగతమున)

ఓసి! దైవంబు నిన్నుఁ బాతాళంబునన ద్రోచినయది. ఇంకంజేయునదేమున్నది !

(ప్రకాశముగ)

ప్రియసఖ ! మోహంధకారుం బట్లు గ్రమ్మి నిన్నుం గాఱియపెట్టుచున్నది. ఇంక నదియు నివృత్తం బగును.

మదనసేన:—(లేచి నిలువంబడి, కలయ నవలొకించుచు)

ప్రియసఖ ! గుణమాలిని ! శారదచంద్రికాపూరపూరితం బగుసీఘ్రవసాంతరాళంబు గంగాప్రవాహసహస్ర సంప్లావితంబు వోరెఁ బొడసూపెడిని. చూడుము.

గీ. అమృతసాగరపూరవిభీమముఁ గ్రమ్మనిదుమండలమిలజ్యోత్స్ననింపఁబొడంగ
పాండురదీప్తపరవాసభవ్యగరిమ, గాంచుచున్నది వోరె లోకంబు నెలఁగె.

గుణమాలిని:—(ఆత్మగతమున)

కట్టా ! ఇట్టియుదారకవితాచాతురీవిభూషిత యగుమానవలోకభారతి కొక్క యెడ్డఁడు సంప్రాప్తం దయ్యెఁగా ! ఇట్టియనమరూపఘటనయందు విధి కేమి ఫలంబో ! ఎఱుంగను.

మదనసేన:—ప్రియసఖ ! మద్విరచితం బగుచంద్రవర్ణనంబు సీమానసంబునకుం బోలినట్లు గవంబడదు. కాదేని పూర్వపుఁదెలింగున నాపచనాథంబునం గలగుణగుణంబుల నుడువవా !

గుణమాలిని:—ప్రియసఖ! భర్తృదారికా! నీకుం గలయుత్కంఠావిశేషముం గాంచి నాహృదయంబు సుగుణదుర్గుణవివేకశూన్యం బయి యాకులపడుచున్నయది. కాన నీవచనంబునం గలయర్థంబును నిరూపింప నమర్థము గాక యుండెదను. ఆయర్థం బటుండనిమ్ము. అంగనాజనానుష్ఠేయం బగుచంద్రోదయార్ఘ్యదానంబు నిర్వర్తించి కేళిగృహంబునకుం బోగడంగుము.

(ధనమాలిని గాంచి)

ప్రియసఖ! భర్తృదారికకుం జందనోదకంబు లంది యిమ్ము.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖ భర్తృదారికా! ఇదె వికచకల్లాతపరిమళసురభిశంబు లగు చందనోదకంబులు నిండియుండుకనకభృంగారంబు! దీనిం గైకొని తుముదబాంధవున కర్ఘ్యంబిడుము.

(అని భృంగారం బందియిచ్చుచున్నది.)

మదనసేన:—(భృంగారంబుం గైకొని. అర్ఘ్యం బిడంబోయి. శిథిలితాంగుళియై బంగరుగిండిని యిలాశలంబునం బడచేసి ఉలిక్కిపడి.)

ఏమి యిది? ఈగిండినియుతము వట్టుకొనం జాలక యున్నదాన. శిథిలి తాంగుళినై బడచేసితిని.

గుణమాలిని:—(చింతపడుచు, ఆత్మగతమున)

ఇదియ రాగలయనర్థంబునకు సూచకంబు.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖ భర్తృదారికా! ఎంతయు నస్వస్థశరీరవై యుండెదవు. అగిండి పోయినం బోగాక. ఇదె యీవజ్రకరకం బందుకొని శదంతర్జ్వలంబుల జల జలైరి కర్ఘ్యం బొనంగుము.

(అని వజ్రకరకం బందియిచ్చెను.)

మదనసేన:—(అందుకొని, చంద్రునింగాంచి)

చ. నిరతము సాధుసంతతులు నెమ్మి గ్రియ ల్రచియించి మించఁ గా

నరసిజబాంధవుం గలసి సప్తదముం గలిగించుచుండు వీ

వరుడుగఁ దేవత ల్విశరు లాదటఁ దృప్తి పహించుగా నుధా

కరనికరంబు నల్లెదవు గైకొను మోళశి మత్కృతార్ఘ్యముల్.

(అని చంద్రుని కర్ఘ్యంబిడి వజ్రకరకంబు ధనమాలినిచేతి కందిచ్చి నిలిచెను.)

గుణమాలిని:—ప్రియసఖ! ఇంకం గదలుము. ప్రాణనాథునికడకుంబోదువుగాక.

మదనసేన:—(అడు గెత్తిపెట్టి, దక్షిణాక్షిన్ముందనముఁ జూచి, ఆత్మగతమున దుఃఖంబుతో)

అ! దైవం వీడి యొకటి యుపక్షిప్తము గావించె. కట్టా! ఇది మహానర్థ సూచకము.

(అని కూరుచుండెను.)

గుణమాలిని:—(అత్తగతమున చింతాకులత్వముతో)

సర్వంబు ననర్థమయ్యె ప్రవర్తిలెడిని. స్త్రీల కుద్దిష్టకార్యోద్ద్యోగప్రవర్తన మున దక్షిణాక్షిన్నందనంబు కామితార్థసిద్ధివిఫలన సూచకంబు. మఱియు ననతిపాత్యా నర్థసంప్రాప్తికిం గారణంబు నగును. దీనికి మూఢు డగునాకుండు సంప్రాప్తుండై యుండుటతో మఱియు నేమియుడును రాబోయెడినో! ఏదియును నేమి సేయం జాలదును.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖ! దక్షిణాక్షిన్నందనంబు గూడనిది యని యుపవిష్ట వయితివా! ఇట్టివి యెల్ల ఫలియించుట కాకతాళియ మని యెఱుగుము.

క. అనువాచికంబు స్వప్నం, బురు హాచరిత్రంబు శకునపుంజము లివి యె
ల్లరు యాదృచ్ఛికముగ ఫలమునుగల్పించు ననె దొల్లిమునియంగిరసుండున్.

కానఁ బ్రాజ్ఞు వగు నీ విందుకు భయంపడు జనునే! లేవ్వు. నాకునిచెంగటికిం బోదము రమ్మ. ఇంక నొకత్రుటి యే నాలసించితివేని,

క. ఆభినవశరీషసుమమ్మదు, సుభగం బగునీదుమేను సుందరి దవన
న్నిభమదనబాణశిఖకిం, బ్రభవెడి దుస్సహస్రనిదుమపాలై డిందున్.

త్వరితతరంబుగం జనుకున్న సీయనర్థంబు గలుగక పోదు. కానఁ దడయక పెడ లుటయ కరం బుర వనియెదను.

గుణమాలిని:—భర్తృదారికా ప్రియసఖ! ధనమాలిని వచనంబులు సంగతార్థం బుల యనం జనును. ఇటుఁ దడసి చేయంగలకార్య మేమి? రానున్నది రాకమానదు. లేవ్వు.

మదనసేన:—(లేచెను. మువ్వరును బరిక్రమించిరి.)

గుణమాలిని:—భర్తృదారికా! ప్రియసఖ! ఇచ్చ నీకేళికాఽగారంబుఁ దఱియం జొచ్చితిమి. చంద్రకాంతశిలానిర్మితంబగు సీయనవనవర్తికృతకగిరివలనం బోదమి నిర్ద్వరిణి భవదీయంబగు కేళికామందిరద్వారోఽకంతంబున నిదిగో! ప్రవహించుచున్నది. ఇం దుద్వ్యానశరువాటి సంచారసక్రాంతం బగు పుష్పాడి పోవునట్లు పాదంబులు గడఁగి కొని లోనం బ్రవేశింపుము.

మదనసేన:—(నాట్యంబునఁ బదంబులు గడఁగి, అలకించి)

ఓసి ! ప్రియసఖ ! ఇ దేమి? ఇయ్యెడ నాగం బొక్కటి బుసలుకొట్టుచున్నది యుంబోరె భీతిప్రదం బగుధ్వని యొకటి విసంబడియెడిని.

గుణమాలిని:—(ఆత్మగతమున)

అయెడైదు గుఱువెట్టుచుండు వికృతధ్వని యిది. భర్తృదారిక యెన్నడు నిట్టి నులివు విన్నదిగాదు గాన భయంపడియెడిని. ఇందుకు భయంపడినం దీరునా !

(ప్రకాశముగ)

ప్రియసఖ ! రాత్రివేళ యగుటంజేసి యెన్నియో భూతంబులు వికృతధ్వనములు సేయుచు నయ్యెయెడల మెలంగుచుండు. అందుల కీవు భయంపడవలసినది లేదు. మెల్లన సోపానంబు లెక్కి కేళిగృహంబుం బ్రవేశింపుము.

మదనసేన:—(నాట్యంబునం జొచ్చుచున్నది.)

గుణమాలిని, ధనమాలినులు:—ప్రియసఖ ! భర్తృదారికా ! ఏము కన్యకాంతః పురంబునందు భవదీయం బగు ననర్థ మణిహారంబును గూరుచున్నయెడ నునిచి మఱచి లేచి పచ్చినారము, ఏనొండె నిదియొండె నాచోటు మఱచితిమి. ఇదె పోయి యన్వేషించి తెచ్చెదము. దానినే కద ! నీవు నీదముతురుఃఫలకాలంకారంబు గావించి యాసాంపుఁ జూచి యానంకింపం దలంపుఁ గొనియున్నదానవు.

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున)

ఈ చతురలు నన్నుం గాంతునంతికంబునకుం జేర్చి తాము వెడలి పో నగునమ యంబు గాన నీవ్యాజంబుఁ గల్పించుకొనిరి. వీరల నిష్ఠ డియ్యెడ నిలుపుకొనం జనదు.

(అని యనుకొని యూరకున్నది.)

(గుణమాలిని ధనమాలినులు నిష్క్రాంతైరి.)

మదనసేన:—(చంద్రకాలాంతరంబుం బ్రవేశించి, ఆలకించి, సభయముగ)

తొల్లింటి భయావహం బగు బలిశువునులివు వెండియుం బొడముచున్నది. మానసంబునకుఁ గరంబు భయం బయ్యెడిని.

(అంతటం గలయ నవలొకించి)

ఇం జందేని యేనశ్వంజేనిఁ గానంబడదు. ఇచట దడయ ధైర్యంబు సాల కున్నది. ప్రాణనాథునిచెంగటికిం జనియెద.

(అని త్వరితకరంబుగఁ జనుచు. నిలువంబడి)

మదీయం బగుశయనమందిరంబునన యీశులివు పొడమునట్లు తోఁతొపెడిని. పరీక్షించెదను.

(అని శయనాగారంబులోనికిం జనంబోయి భయపడి, వెనుకంబుండి)

కట్టా! నాప్రాణనాథుండే యిట్లు గుఱువెట్టుచున్నవాడు. ఈయర్థం బలి విచిత్రంబు. ఈయుక్తమపురుషలక్షణోపేతం బగు నలిమానుషరూపసారోదారం యైన విగ్రహస్థావ్వవంబెక్కడ? కరము దుర్భగుల కుండందగునీగుఱు వెట్టునవలక్షణగుణం బెక్కడ? ఇతని కిది చందురునికిం కళంకంబువోలె గావంబడియెడిని. “నవనంలేక త్ర నర్వే గుణాః” అని పెద్దలు నుడివియుండలేదా! ఇదియు గాఢనిద్రయు దూరప్రయాణా యాసంబు వలనను గలుగుట గలదు. బహుదూరదేశముమండి చనుచెంచుటంజేసియు నిన్నిదినంబులు పరిణయమంగళకార్యాతిపాతంబున నిదురసూర నయితగామింజేసియు నధిక పరిక్రాంతిం జెంది యాయతినుకుమారాకారుం డిట్లు లుండెడి గాబోలు! నమీశ మునకుం జని మేల్కొలిపెదను.

(అని పరిక్రమించుచున్నది.)

(ఈయనంబున మోకాళ్లు కడుపులోనికి ముడుచుకొని పరుండిన లంబభుజాండు ప్రవేశించెను.)

లంబభుజాండు:—(నిద్రించుచు గుఱువెట్టుచున్నాడు.)

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున)

ఆ! నాప్రాణనాయకుండు పాదంబులు ముడుచుకొని బల్బిహార్థంబు మార్వ కాయంబునం బ్రవేశించు బరుండుటం జూడ నిశఁడు కడు ననాగరికుంఁడని తోచు చున్నది. ఇది కరము జూగుస్సావహం బయ్యును నేవగించుకొనం జనదు. తొల్లి ఋశ్యశృంగాది మహాత్ములు నిట్లున్నవారల యని యితిహాసంబులు వల్కవే! గాఢ నిద్ర గూరువారల మేల్కొలుపం గూడదండ్రు. ఇంచుకనేపు వీణాగానంబు నేయ మేల్కొనకపోడు.

(అని వీణ వాయింది)

కట్టా! యితఁ డింతకును మేల్కొన్నాడు. మోహతాపంబు దేహంబును దహించు చున్నది. ఇతని మోమున మోమిడి ముద్దిదుకొనియెదను.

(అని ముద్దిదుకొనుచున్నది.)

లంబభుజాండు:—ఇనీ! తొలగించి యొందుచోట గట్టుమురా! మొగంబు కయి జలికిలం బడుచున్నది.

(అని చేతులం బట్టి త్రోసివేసెను.)

మదనసేన:—కట్టా! యితనివచనంబులు పశుపాలకులపలుకులం బోలి యున్నవి. ఇట్లుగలకుం గతం బేమొకో! పరికించిచాతము. ఇతఁడు కలవరించి నోలు చెఱచు కాళిదాస—

కొని చుండియుండెడిది. మృగమదళునసారప్రముఖపరిమళసువాసితం బగువీడియ ముమినెడఁగాక. అంతట నైనను మేల్కొనఁడా!

(ఆని తమ్మల మాతనినోట నుమిసెను.)

లంబభుజాఁడు:—(తమ్మలమును తువక్కున నుమిసి)

ఓరి! యీ పెంటిగాడిదె పెంటికలు వేయుచున్నది. పెంటకట్టునకుం దీయ రోరి పోలిగో!

(ఆని కూయుచు లేచెను.)

మదనసేన:—(ఆశ్చర్యపడుచు, కొంతతడవు నెవ్వఁజూపడినిలిచి, సశోకముగ)

కట్టా! ఈతండు గాడిదెలం గాయుచుండుమూఢమనుష్యుండని తెలిసె. హఠాదైవమా! నన్నీవిధంబుననా వంచించితివి! సర్వవిద్యాపారంగతుం డగువానిం బరిఁగాఁ బడయు గోరినందుకు నాగర్వం బడంగ గాడిదెలమేపువానిం దెచ్చి కూరితివే! ఇక నాజన్మమేల! హః! ఆయ్య! హః! తల్లీ! మీరు నాకై కరము ప్రయాసపడి యఖిలరాజవక్రవిరోధంబును సంపాదించుకొని మనంబుల మనముద్దులబట్టి మదనసేన సద్భుతపరసమాగమసుఖంబున నానందింపం గాంచి సంతసిత మని తలంపుం గొని యుంటిరి. ఆమనోరథంబు వప్తుయ్యె. ఆసమానవైదుషీవిభూషిత లగురాజకుమారుల ననాదరించి తుదకు మదనసేన యొకమూఢునిం గాడిదెలమేపువానిం జేబట్టి నన్ను యాడిక వీలుల బడిన మీర లెట్టివగలం బొగల బోయెదరో! అది వినునంతదనుక నాజన్మం బుండవలెనా! ఆ! దైవమా! కరము కఠోరుడవై యితఁడని యొనరించి తివి. ఇకనైన నీయనాగ; నశరణ; నలిదీన; నదృష్టవిరహిత; ననుకంఠనీయ; ననుగ్రహించి మరణం బిచ్చియైనఁ గావుము.

(ఆని మూర్ఛపోయి యిలకుయీ బడి కొంతతడవున కొడలుచెలిసి)

ఆయ్యయో! నాప్రియసఖులు నన్ను బాసి పోయిరి. ఏ మూర్ఖయైన నింకంగొంతకాల ముండక నివర్తించినయది. ఇక మరణంబు గాని శరణంబు లేదు. అదియు నీమందభాగ్యకు ల్భం బగుట యరుదు. రజ్జువిహగ్నిలంబులం బ్రాణంబులు వాయుదునన్న నాత్మనాశ్య యొనరించుకొనువారల కంధతామిస్త్రంబు లనులాకం బులు సతతవాస్తవ్యంబు లందురు గాదె! ఇక నేమి నేయుదును? ఏగతిఁ బ్రవర్తించును? ఎవ్వనిం జీరుదును? ఎవ్వరిలోఁ బల్కుదును? ఎవ్వరిలోఁ జెప్పకొందును? ఏది గతి? ఇట్టియపరిమితైశ్వర్యసంపన్నం బగుజన్మంబు వడసి యాడుపుట్టునై పుట్టి యపరిమితవైదుషీవిషంబున నందఱు మెప్పించి మించిననా కిదియో ప్రయోజనం బయ్యె! ఇట్టి దౌర్భాగ్యకాలిని నే దెలవారఁగా నెట్లు ప్రియసఖుల మొగంబులు

గాంతు. కన్యకాంతకపురంబు వెడలునప్పుడు నా కైనదుర్నిమిత్తంబు లిట్లుగుటకు సూచకంబైగదా పొడమె. ఇది యెఱింగియె కాఁబోలు గుణమాలిని నాకుం బ్రాణినిర్విశేష యగునఖి యుత్సాహంబుమాని యనుపదము చింతం గూరుచుండ్చివచ్చింది. అది యెఱుంగకయ ప్రవర్తించుచుంటి.

(విచారంబుతో)

కౌర! యే సంతయవిమృశ్యకారిణిని. లోకంబునం బ్రయికంబుగ నెల్ల వారును స్వప్నంబున నైనరణరణకంబున నగుభావితార్థంబులు వచించుటయుఁ గలదు. అట్టులుండం బోలదా! కొంతదనుక నారసి చూచినం గాని నిక్కంబు జెలియదు.

(అని సమాపమునకుం జరుచున్నది.)

లంఘనాదు:—(శయనంబున మోకరించుకొని కూరుచుండి, రాజపుత్రింజాచి బెదరుచు, ఆత్మగతంబున)

అయ్యలూ! ఏమి యిదుమ గల్గె!

(ప్రకాశముగ)

అసాదు! బలుటక్రూరిదయ్యమురా యిది! ఓరి! పోలిగాఁదూ! ఓరి! మారిగాఁదూ! ఈదయ్యముచు మన మెప్పుడుగాని సూచియుండలేదురో! ఓ రన్నా! ఇది మిణుపురుంబురువులదయ్యమురా! ఓరి బాలిగాఁదూ! ఇది యొంటం శశశశ లాదుమిణుపురుంబురువుల నలికించుకొనివచ్చినదిరో.

(నలువలంకులు సూచుచు, ముందుఁ దాఁ గొనితెచ్చిపెట్టుకొన్నచిత్రవస్త్రంబులు శయనంబున నయ్యెయ్యెడల నుడువఁగొని బ్రోగుజేసి దగ్గఱ నుంచుకొని, రాజపుత్రింజాచి)

ఓసి దయ్యమా! బలునోయ్యారంబుతోఁ బయిబడం గడంగదవే! ఓసి! యిదెచూడు. ఈబట్ట లన్నిం గట్టి యొకపెట్టున నీమోరఁ బగులం గొట్టెదను. చూడు నాయేటు?

(అని బట్టలు దిండుగాఁ జాట్టుకొనుచున్నాఁడు.)

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున)

కట్టా! మనంబున కొకతీరున నాశ్వాసంబుఁ గల్పించుకొంటిని. అదియు నివృత్తం బయ్యె. ఈశనిహుంకలవలన నితఁడు దయ్యాలతోడను గాడిదలతోడను వసించు వనచారి యగుమోటుచూనిసి యని నిర్ధారితంబయ్యెను. ఆ! ఇంక నేమి నేయంగలదానను.

(చింత నభినయించుచు)

ఇతండు దూరదేశ ప్రయాణాయాసపరిక్రాంతుడై గాఢనిద్రారణరణకంబు వీడక
తాఁ జూచివీక్షిస్తువుల నివృద్ధుడు తడవుచున్నాఁ డనియు దలంపవచ్చు. వీదియును
వీనిం జేయి వట్టుకొనిగాని యడిగి తెలిసికొనం బోలడు. వీఁడు లేచి యూడనిబాడం
గడంగడిని.

(అని సరసకుం జేరుచున్నది.)

లంబభుజాఁడు:—(బెదరుచూపులం జూచుచు)

ఓటక్కురిబూచీ! మోసమున దగ్గఱకుం జేరి పట్టుకొనం బోయెదవో! నీజిత్తు
లే నెఱుంగ నా! ఈయెఱుక యలంకిగ నీకు దొరకు ననుకొంటివో!

(అని శయ్యాశలంబు దిగి బట్టలదిండుచు చేతం బట్టుకొని తిరిగితిరిగి చూచుచు
నొడుగువాటునకు జనుచున్నాఁడు.)

మదనసేన:—(సహోకముగ, ఆత్మగతమున)

ఇది యితనికి నిద్రావేగజనితం బయినరణరణకంబు గాదు. స్వాభావికంబు.
వీధిమూటలవలన వీఁ డెఱుక యని తెలిసె. అక్కటా! ఈమదనసేనజన్మంబు ఎంతటి
దీనదకాచివీవదిదూషితం బయ్యె! ఆత్మ్యత్వము లగురాజసత్తములవంశంబునం జనించి
యొకకిరాతునికిం గొంగు వేయవలసివచ్చెఁగదా! చాలుంజాలు! మదనసేనజన్మం
బులు దాని జనసేజనకులవంశంబును గడలేరనియదియ. ఇట్టి యతిసేచకులునికిం గంతంబు
సూచవలసివచ్చినమదీయదుర్భగ కాయంబు కఠోర మగుదావవహ్నియందుంగ్రావక
శుద్ధి బోరయదు. ఇప్పుడు ప్రియసఖులు సమీపమున నుండి పెనుసౌదం జేర్చిన
నందుం దుమికి యీహృదయతాపంబు వావీకొనంగలను. నావిధివైపరీత్యంబు వారల
దవృత్తులకుం గొంపోయె. ఏమి సేయుదును? ఎల్ల యెవ్వరి మొగంబుగాని యెట్లుగాంతును.

(చింతరక్తంబుతో)

ఇతనియనవద్దం బగురూపంబుంగన సుత్తమవంశసంజాతుడని యెఱింగించు
చున్నది. సత్తమము లగుజాతిరత్నంబులు కృత్రిమరత్నంబులతోఁ గలసికొని యుండు
టయ్యం గలదు. ఆ బ్లేహేహువుననే నితఁడు కిరాతులతోఁ జేరియుండు నొకో! ఇది
యారయంజనును. ఉత్తమవంశజాతు డయ్యెనేని మజ్జనకకులంబు దోహద్యదంబు గాక
యండుఁగా! కాదేని నావలన నీరాజవంశంబు యహోవిదూరం బయ్యె నని యనుకొనం
జనును.

(అని వెండియు నాలంబభుజానిసరసకుం జేరం బోయెను.)

లంబభుజుడు:—(చూచి, భయంపడుచు, వెనుకంజయిడుచు)

ఇసీ! యీచయ్యము నన్నుం దినం బూనియున్నది. వదలదుకాబోలు! ఏమి సేయుదును? కానీ! దగ్గఱకు రానిచ్చి యీబట్టలదిండుతోఁ గొట్టెద. ఈచయ్యమును మనచనుపకుం దవ్వల నెప్పుడుగాని కనుగొన్నది లేదు. మఱి యనేకవిధంబు లగు దయ్యంబులప్పుడప్పుడు గానబడుచున్నవి. ఇది వదలి పోక వెంబడించుటం జూచిన నలంతిగం బోనిపెనుమాయలది యని లోఁచెడిని.

(అని వస్త్రములమూట చేలి కెత్తుకొనుచున్నాడు.)

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున)

ఇతఁడు కరము మూఁడుం దనుటయందు సందియం బొకింతయు లేదు. నయవచ నంబుల సప్తతిం గైకొనిగాని చెంగటి కేగం జనుదు. నాస్తవార్థంబు జెప్పి నన్ను దయ్య మనుకొనియుండు నితనిభ్రమంబు వాపెదను.

(ప్రకాశముగ)

ఓసత్తమా! ఏను దయ్యమును గాను. భయంపడవలదు. ఇదియుం జనుపగాదు. ఈద్వారసవంబునందలి కేళిగృహము నామేన నివి మగరాలసాములు. మిణుపురుం బురువులు గావు.

లంబభుజుడు:—(నస్తరణముగ)

బోసాను! బాపనయ్య నన్నుం దోడ్తెచ్చెఁగా! అది మఱచితిని. ఇది రాచనగ రనితెలిసికొంటిని. అట్లయిన నీ వెవ్వతవు?

మదనసేన:—ఓ సత్తమా! నేను రాజపుత్రిని.

లంబభుజుడు:—ఇసీ! ఇంతకుముందు నీవంటిరాజపుత్రికలు బెక్కండ్రు నన్నుంబలసికొని కాళ్లువట్టి యీడిచియుం జేతులువట్టి నలిపియు మొగమువట్టి శ్రేణి డియు నిట్లు పలుదెఱుంగుల నన్నుం గాఢీయపెట్టి తుదకుఁ దాళంజాలక నే విఱుగనడచిన నిదె వడియున్నవారు. కనుగొనుము. వారు నాలో మాటాడకపోయిరి. నీవు మాట లాడెదవు.

(అని భగ్నము సేయంబడియుండు కీలుంబొమ్మలఁ జూపుచున్నాడు.)

మదనసేన:—(కనుగొని, ఆత్మగతమున)

బోరా! ఇతఁడు రాగానే యితనికిం బరిచర్య సేయఁబనిచిన కీలుంబొమ్మలు తన్నుం బలసికొన నితండు జుత్తుపుంబొమ్మ లని యెఱుంగక వానిం గలయుఁ గమకించి యుండు. కాననే యిది యను వెఱింగి నడకుం దెలియమిచేత నితనిఁ గాఢీయపెట్టి యితనిచేఁ గొట్టువడి యిలకుయిం బడియున్నది.

(ప్రకాశముగ)

ఓ సత్తమా ! ఇది జంత్రపుంబోష్ణులు. రాజపుత్రికలు గారు.

లంబభుజుడు:—సరి! సరి! తనితాననే యొక్కొక్క రొక్కొక్కటి సెప్పుచుండు దురు కాఁబోలు ! తోలుత నే వచ్చినప్పు డొకలంకె పూలుగుచ్చినత్రాటి నొకదాని నాయులుతఁ బడవేయ నదియ రాజుకూతు రనుకొంటిని. ఆబాపనయ్య నాకుం జెప్పు నప్పుడు రాజుకూతురు బలితంపుకంపుగలిగి మెత్తనైయుండు నని నాకుం జెప్పె. అంత నది గాకపోయె. నీవు మాత్రము రాజుకూతుర మని నమ్మం గారణమేమి ?

మదనసేన:—(అత్తగతమున)

ఇతఁడు సెప్పునట్టిబాపనయ్య ఎవ్వఁడో! క్రమంబుగ నెఱుంగవలయు.

(ప్రకాశముగ)

ఓ సత్తమా ! ఏను రాజపుత్రిక ననుటకు నాకుం గలసౌందర్యాదిగుణంబు లట్లుండ నకలవిద్విలయండును సామర్థ్యము సంపాదించి యున్నదాన నగుటయుం దారాఁగియును.

లంబభుజుడు:—(సోత్పాసముగ)

ఓసీ ! ఎల్లచదువు తెఱుంగుదు ననుచున్నావుగదా ! గడ యెక్కి దొమ్మరియాట యాడఁగలవా ! ఎగిచి యెగిచి పులుఁగులం బట్ట బోదువా ! కొండలపేటల కెక్కి మెండుగఁ జెఱులు గొట్టి లేనియులు వట్టంగలవా ! ఈతపేళ్లు చీలిచి గంప లల్లంగలవా ! గాడిదలను మేపుకొని రాఁగలవా !

మదనసేన:—(అత్తగతమున)

కొర ! ఇదియా విద్యలు ! అరణ్యకు లగు నెఱుకల కుఱవై నని యావిద్యలు !

(ప్రకాశముగ)

ఓ సత్తమా ! నీనుడివని నాగరికు లభ్యసించునవి గావు.

లంబభుజుడు:—అ ! ఆలాగా ! ఆనాగరికవిద్య తెట్టుండునో చూపెదవా.

మదనసేన:—సత్తమా ! అట్లే తెలిపెదను. ఆనాగరికవిద్యలలో నుత్తమంబు గానము. అందు వీణావాదనంబు కడుమనోజ్ఞము. అదివినుము.

(వీణియుం గైకొని స్వరసంయోజనము సేయం దంతులు నవరించుచున్నది.)

లంబభుజుడు:—(అత్తగతమున)

హూలిమానినరేల యీశున్నంపువానిం ద్రంపలేక యిడుమ గుడుచుచున్నది. ఇదియ కాఁబోలు నాగరికవిద్య యున్నది. ఇది యెఱెఱుంగరా !

(ప్రకాశముగ)

ఓసి ఈద్య నాకును తెలిసినదే ! అది యిట్లుందియ్య.

(అని చేతులుసాచెను.)

మదనసేన:—(అత్తగతమున)

ఎల్లవిద్యలెరింగియు నెడైనొబ్బోరె దోచుదొడ్డుదేము యితండు ? కాదేని
వీరెవాయించుసామర్థ్యం బుండునే ! అది గలదేని సంతసంబ యగు. చూతము.

(వీణియ నందిచ్చుచున్నది.)

లంబభుజుడు:—(కైకొని, క్రిందంబెట్టుకొని)

ఇసీ ! ఇంతలేలిక యగుదీని త్రాళ్లు జంచుట యొకకష్టపడి ఏయందగుటయీ !
ఇదె చూడుము. ఈపని యెవడు సేయం జాలడు.

(అని వీరెతంబెలు తెగదీసి)

ఓసి చూచితివా ! నే నొకచిటికప్రయునంతలో జేసినాడను. ఈపనికె
కాబోలు ! నీవు కష్టములు పడుచుంటివి.

మదనసేన:—(అత్తగతమున)

అ ! ఏమి వీనిసామర్థ్యము ? ఈమూఢుని కింక నేమి నెప్పఁగాఁ జెలియంగలదు.

(ప్రకాశముగ)

ఓసత్తమా ! నీ వభ్యసించినవిద్య కరము గొనియాడందగినదియ. మీవిద్యలతో
మానాగరికవిద్యలు సరిపోలవు !

లంబభుజుడు:—ఓసి ! అది యిట్లుండనియ్య. రాజపుత్ర నాకు బెండ్లామయ్యె
నని బాచయ్య యనియెనే ! నీవేనా యాపెండ్లామవు ?

మదనసేన:—బేను. నేనె నీప్రాణవల్లభు.

లంబభుజుడు:—(భయంపడుచు వెనుకంబుండుచు)

ఓసి ! తెలిసె ! తెలిసె ! నాప్రాణంబులకు నీ వేలిక నంటివి గనుక నీవు దయ్య
మపే ! నాప్రాణంబులు గొన వచ్చియున్నదానవు ? స్కిము. ఇదె చూడుము నేను
నీకుం జిక్కుదునా !

(అని చంద్రకాలార్ధభాగంబున కెక్కికూరుచుండెను.)

మదనసేన:—(చింతాకులత్వంబు గాన్పించుచు, అత్తగతమున)

ఇతనిమూఢభావంబు గనిన నొక నే మేను వాయుట లగ్నని తోచుచున్నది.
ఇతనియందంబు జూచిన మించినయనురాగంబుచే నట్లుసేయ మనంబురాదు. ఇతనిని
శక్తికొలది దిద్ది చూచిన యనంతరముగాని యెది సేయుటకును నిశ్చయింపం జనదు.
అనువుమెయి నీతి నామాటకు వశంవదుండై ప్రవర్తించునట్లు చేసికొనదగును.

(ప్రకాశముగ)

ఓసత్తమా ! నేను దయ్యమును గాను. నీ పెండ్లామనే ! నీయిచ్చానుగుణముగనే మనము ప్రవర్తించుము దిగి రమ్మ.

లంబభుజాడు:—భయపడుచు దిగివచ్చి, వీపుమీది పుట్టముఁ దీసికొని మరలిచూసి.

అబాహుదయ్యయు నతనికి బండిదోలుకొనివచ్చినవాడును నన్ను గుఱ్ఱపుం జనుకుతోఁ గొట్టిన దెబ్బలదద్దులు గాంచితివా ! నాతోదినోరిక దెబ్బం గూడ దని వారు నన్నుంగొట్టిరి. అట్లుండ నే నెట్లు నెప్పుడును ?

మదనసేన:—(లంబభుజానివీపునదద్దులు గనుంగొని దుఃఖించుచు)

ఆ ! కడు నిర్దయులై వార లీకునుమనుమారాకారు నిట్లు గొట్టిరి. ఔరా! మనుజుని కేముండియు బుద్ధి వికలాబయ్యెనేని యేయవయోగంబు నుండదు గదా ! కట్టాయాయుత్తముఁ డిట్టికతోరప్రహరంబుల కర్హుండె ?

(ప్రకాశముగ)

ఓసత్తమా ! గలించినకార్యంబునకుం జింతింపనేల ! నానరసకుం జేరితివి గాన నీక వారలవలనిభయంబు మానుము. నీయిష్టంబు నుడువుము. అవశ్యముగ నెఱవేర్చదను

లంబభుజాడు:— ఓసి యట్లయేని నాచేతఁ జేయివేసి పఠిన గావించెదవా !

(అని చేయి చాచెను.)

మదనసేన:—ఓసత్తమా ! అట్లయగుఁ గాక.

అని యతని చాచియుండుకరంబుఁ గాంచి, ఆశ్చర్యంబుతో. ఆత్మగతమున.

చ. హలకులికాదిచిహ్నయుత మై యరుణాంబుజరాగలీలల

వెలయుచు సర్వభూతలము వార్ధిపరీతము నేలఁజాలును

జ్వల మగుభాగ్యరేఖయును సర్వమహిపతిమానసియ మా

లలితకవిత్వ వైఖరి నెలంగునుకీర్తి: గరంబు దెల్పెడిన్.

కాన నీయుత్తముం దుత్తమకులసంజాతుం డనుటయందు నందియంబులేదు.

(అని యతనిహస్తంబునందు హస్తాబిడి)

ఓసత్తమా ! నీయభీష్టంబు నెఱవేఱుతును బల్కుము.

లంబభుజాడు:—ఓసి ! నేను మాచనుపకుం బోయి మాయవ్వుం జూడవలె !

మఱియు నా కొక గాడిదకొదమ గలదు. దానికిం గాలు విఱిగియున్నది. అది కదిలినదా లేదా తెలిసికొనవలయు.

మదనసేన:—ఓసత్తమా ! మీచతుర యెయ్యెద నున్నది ! మీయవ్వు పేకేమి ? మీయయ్య యెవ్వడు ? పచింపుము. వారలకడకుం జొడ్కిని పోయెదను.

లంబభుజాడు:—ఓసి మాయయ్య యెఱుకలజేడు; వికటస్థాయిం డనువాడు. మాయమ్మ సెలబాల యనునది. ఈ యూరికిం జెంగట నుండునడవిలో మాచనుప యున్నది.

మదనసేన:—ఓస త్రమా ! నీవు వారలకుం బుట్టినపట్టివా !

లంబభుజాడు:—ఓసి ! కాను.

మదనసేన:—(కడుసంతసంబుతో ఆత్మగతమున)

నే నితఁ డుత్తమవంశసంభూతుండై యుండనోపునని తలంచినతలపును పరమార్థంబగునేమో ? ఎఱుకలకుం బుట్టినవాడఁ గా నని యితఁడు వల్లుటచే బావక త్వాలాదూయమాన మగుచుండుపాదపము జలభరితం బగుజలదంబునులుమునం బోలె నంతసిలుచున్న దానను. కల తెఱుంగం గెఱుంగం జనును.

(ప్రకాశముగ)

ఓస త్రమా ! కా నంటివే ! అప్పటి కీవు కిరాతులలోఁ గలసినవాడవే గదా ! ఎవ్వనికిం జనుచితివి ? ఎట్లు బోయలలోఁ గలసితివి ?

లంబభుజాడు:—ఓసీ ! అవి యెల్ల నామనంబునకుం దోచవు. ఇంకను మాపాఁగెపు వారలొందొరు లాడుకొనినది యేను విన్నాడ. అది యిప్పుడు బుద్ధికిం దోచెను. చెప్పెదను తెలిసికొనఁగలవా !

మదనసేన:—ఓస త్రమా ! తెల్పుము.

లంబభుజాడు:—ఓసీ ! వినుము. ఒకనాఁడు మాయమ్మకడ కొకఁఁడుకల వచ్చి నన్నుం జూపుచు మీఁడు మీగూడెమును జేరిననాటినుండి మీలగ్గెల్ల లెట్లున్నవి ? యని యడిగిన మాయమ్మ యిట్లునియె. ఓసింగీ ! ఈవ్రేలుంజేతులఁడు మాలోఁ గలసినదాదిగ మాచనుప యన్నిటం గడు పెంపు వడయుచున్నది. మా తొడుకులు లెక్కకెక్కువ యయ్యె, బేహారమునం గూడినసొమ్ము పెలుచునైనది. మీఁడు గాయచుండుగాడిదె లన్ననో తండతండంబులై మెండుకొనుచుండెడిని. ఇంతకంటె మనకుం గావలసినదేమి ? మీఁడుండు గాలిడినచే యెట్టిదో కాని యొక ముదుపలిగోద యైనం జచ్చినదిగాదు. అట్లుండ మాకేమి తక్కువ ? అనగా నా కొరవంటి యెసెలబాల మీఁడు కడలేని నీలిగలగొప్పవంగడంపుం బిడ్డం డని యెంచం బోలు ? మీఁడుండినచోటు లెల్ల నిట్లు లుండునుచో ! మోకాకులదనుక వ్రేలుకాడుచేతులు గలవాఁ డుండుచోటుల నీలి కరంబు పెంపు వడయుచుండు. మఱియు నొక వినుమానము గల దది వినుము. ఏకొ కవిలాసికిం బోయి యుండి యయ్యెడ నాప్రాచి మన్నినిపుంఠిరికుమరుం డెఱుకలలో గలసినవాడని పని యతనిరూపుంగల తెఱంగునం తెలిసికొని వచ్చినదాన. ఆ విన్నవాని

యందం బెల్ల నీసిన్నవానియం దున్నయది. ఇతం డామంతిగొమరుండై యుండంతోలు సుమీ! అనగా మాయమ్మ యేగు బైవ రెఱుంగుదు రనగా నా యెఱుకలసాని మాయమ్మతోనో నెలబాలా! ఆ గొమరుండు మీ బిడారమునం జేరుకొన్నవాడని యాయా విలాతులవార లాడుకొనుమాటలు నే వినియున్నదానను. కాన నుడివితిని. అని చెప్పి తనయిచ్చుం జనియె.

మదన సేన:—(కడుసంతసుంబుతో ఆత్మగతమున)

ఒక మహనీయవంశంబునం బుట్టనినాఁ డితని కిట్టిసురూపసంపద గలుగుట యెట్లు? నాకర్కం బభ్యుదయోదర్కంబయ్యె. నా సామర్థ్యంబున నితని నఖిలవిద్యాపారం గతుని గావించి యితనితో నుఖించెదను.

(ప్రకాశముగ)

సీనత్తమా! ఒక బావనయ్య నిన్నుం గొట్టించె నంటివే! ఆపాఱుని నీ వెఱుంగు దువా!

లభ్యుజాదు:—ఓసీ! యెఱుంగుదును. వాడె న స్నీనగరంబునకు దోడ్తెచ్చిన వాడు. ఒకనాడు వేకువఁ బావనయ్యలు గొందఱు నిష్కరగులంబెట్టి యేమేమో గొణుగుచు నెయిదోసిరి గదా! అందఱుక నాయుద్ధనయుండి వాడు దనయింటికిం జనియె. ఇదెమరలి వచ్చెదనని పోయినవా డింతదనుక మొగముఁ జూపక యుండెడిని.

మదన సేన:—(ఆత్మగతమున)

నావిద్యాచార్యుండు గౌరముడె తనయభీష్టంబు నెఱవేఱునికారణమున నా యందుం గోలించి విద్యాధికుని బెండ్లాడెద నన్ననామనోరథంబునకుం బ్రతిగా విద్యాగంధకూన్యని నొక్కని నెడ్డెమానిసిని దెచ్చి నాకుం బలిచేసి నన్ను దుఃఖ పెట్టవలయు నని తలంచి తనమనోగతి కనుగుణం దగునికని నన్వేషించి తోడ్తెచ్చి నాకుం బలిచేసె. ఇట్టనర్పి తనమాడు దీర్చుకొనియె. ఇక నితని నెవ్విధివైన విద్యా భూడితునిఁ జేసితిమని మన్ననోరథంబు సిద్ధప్రాయంబు. ఇప్పు డితనికిం గ్రమంబుగ విద్యలుగఱపుటకుం దగుమయంబు గాదు. దేవతాశుగ్రహంబునన యితని కియ్యది లభింపజేయఁ దగును. అచూదినములనుండి నాయుపాసించుచుండు కాలిమంత్రంబును మదియకులగుదు ప్రసాదా సాదితంబగు దాని నితనికుపజేళించి యంతకాలంబు నాయెవ ర్చిన పునశ్చరణాఫలంబు నొనంగిన నితఁడు కాలికాశుగ్రహపాత్రుండై యఖిలవిద్యా పారంగతు డగును. చేయందగుకార్యంబిదియ. నిక్కలిమెయి నిది నేయంజనును.

(ప్రకాశముగ)

హిసత్తమా! ఇక మీచనువకుం బోదము. ఇదె యీబంగరుగిండిలో నుండుజలంబులం బాదంబులు గడిగొనుము.

(అని యయ్యెడనుండుబంగరుగిండి యందిచ్చుచున్నది.)

లంబభుజుడు:—(హిసి! యూరికిఁ బోవుటకు ముందు గాళ్లు గడగొనవలయునా ?

మదనసేన:—ఔను ! మఱియు నాచమనము సేయవలయును.

లంబభుజుడు:—(స్వరణ మభినయించి)

హిసి! ఆచమనమును తొల్లి యెప్పడో నే జేయుచుండినట్లు తలంపునకు వచ్చుచున్నది. పుడిసిటం బోసికొని నీళ్లు త్రాగుట గదా ! అది. అది సేయునప్పుడు గొణుగుకొనవలసినవి పల్కు లేవోకొన్ని గలవు సుమా ! నా కవి మఱచినోయె.

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున సంతసించుచు)

ఇతఁ డుపనయనాదిసంస్కారంబులును వదసి యేదేని యొకమహన్నిగ్రహంబున వికలచిత్తుం డయ్యెనని విస్పష్టం బయ్యెడిని.

(ప్రకాశముగ)

హిసత్తమా! ఆగొణుగుకొనవలసినపల్కుల నే నుడివెదను. పాదంబులు గడిగి కొని పుడిసిట నీళ్లు వట్టుకొనుము.

(అని యతని తొలితచరణునిం గావించి సమంత్రకంబుగఁ దీర్థోదకంబుల నాచమింపం జేసెను.)

లంబభుజుడు:—హిసి ! యిది కొంతకాలమునకు ముందు మావారు సేయించినదే ! ఇకఁ బయన మయ్యెదము లెమ్మ.

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున)

ఆ ! ఏను జేరించినది నిక్కువంబయ్యె ! ఇతఁ డుపనయనాది సంస్కారంబులం బడయనివాఁ డగునేని యాచమించి యిది మావారు పూర్వము సేయించినదే యని యనఁడు. మే లయ్యెను.

(ప్రకాశముగ)

హిసత్తమా ! ఇదె పయన మగుదము మఱియు నావల్కాక్కటి వినుము.

లంబభుజుడు:—హిసి ! నీవు మంచిదానవు. నీమాటలు నాకు బాగున్నవి. విని యెదకు. ఏమి నెప్పెదవు ?

(అని చెవి యొగ్గుచున్నాడు.)

మదన సేన:—(ఆత్మగతమున)

ఓ భగవతీ ! నా పెనిమిటి కిప్పుడు భవన్సంక్రంతం బుబదేశింపవలసినది విధియయ్యె.
దీన నగుపాపంబు నా కేమాత్రము దగులుకొనకుండం జనును.

(అని కాళి కంజలి యొనర్చి, కాళికామంత్రంబు లంబభుజానిచెవిలో నుడువు చున్నది.)

లంబభుజాడు:—(కాళికామంత్రంబు విని మదన సేనం జూచి)

ఓప్రాణపల్లభా ! నీవలన నేను మహాఽఘనముద్రంబుం దాటితిని. చండ కరకిరణ ప్రసరణంబున నంధతమసుబువోలె నా మోహంబు ; నివృత్తం బయినయది. ఏత స్సంక్రమణ ప్రభావంబునంజేసి మదియం బగుభూర్వవృత్తంబు ; విస్మృతంబయ్యుండు నది మదియు స్మృతినమారూఢం బయ్యె. ఓ సుందరీతిలకమా ! గౌతమునికపటంబున నైన మహాసూర్యుండువలన నీవు కరము దుఃఖించెదవు. ఆ వంత మానుము.

ఏను కరుణాశ్రయిణి మహామాత్యుం డగు మిత్రమాధవుని కుమారుండను. కళాచంద్రుం డనువాడను. యుక్తవయస్సున మదియజనునచే నుపసేతుండనై వేద శిరుండించుచున్నదికడ ననుస్తకాస్త్రంబులును వేదాంబులును వేదాంగంబులును బురాణం బులు నభ్యసించుచుంటిని. ఏదేవతాసుగ్రహంబువలననో నిఖిలకాస్త్రార్థంబులు నితరుల కవిదితములగునవిసాకల్యముగ మదియబుద్ధికి నిరూఢప్రక్రియ విస్మృతికంబు లగుచుండె. మఱియు నకలరిసకజనక్లాఘనీయులలితపదరచనాచమత్కారసారం బయి యొప్పు కవిత్వయు నుద్భవితై ఆభూసురుం డుమృతసింహు కాస్త్రార్థంబులకును మదియ బుద్ధికిం దోచునాయర్థంబులకును భేదంబు వొడచూపుచు వచ్చుటాజేసి సౌశయాకు లుండనై తద్విచారంబులందు నాతనితో వివాచంబు నలుపవలసి యట్లుగావించుచుంటి. అందు నాకుం దోచిన యివియప్రమాణసహంబు లగుచువచ్చె. ఇట్లు జరుగుచుండ నొక నాడు నేనడిగినప్రశ్నముల కుత్తరం బొసంగంజాలక కడుఁ గుసీతుండై యాభూసుర వరుండు గనలుచు నన్నుంగాంచి ఓరీ ! నీ వలలిగఁ జదివినవాడ వయ్యు వలలివి వోలె నన్నాక్షేపించెదవు ! గురులిరస్కారపాపంబునం జేసి నీవు నీకుం గలసర్వ కళాకాశలగర్వం బడంగి కడు మూఢమానవుండనై వర్తింతువుగాక. అనిశపియించి వెండియుం గినుకఁ బూని యోరీ నీ వరుమిత్రశ్వర్యసూచున్నుండ ననియు నాగరికుండ ననియు రసజ్ఞ శిఖామణి ననియుం గరము గర్వించి యితరుల నరకునేయవు. ఇట్టి యహంకారం బడంగ నీదిశంబుందొట్టి నీచవృత్తు లగుకిరాతులతో నహంసంబును ఆ యనాగరికజనంబు నయిత మహాసేనం దగుబుద్ధిదౌర్బల్యంబును గలిగి యలి నీచ వృత్తిపై మెలుగుచుండుదువుగాక. అనియుం దిట్టినసేను విప్రకావంబునకుఁగోయంబడి యతనివివేదనంబు లాచరించి వేడుకొనఁగాఁ బ్రసన్నుండై యాతండు నాయుండు గర

మనుతసింఁచుచుం జేయునది లేక సమాధిని నెలకొని దివ్యజ్ఞానంబునంగాచి నొరీ వత్స కళాచంద్ర ! నీకు నే నొసంగినకామంబు నిరతికయ్యాభ్యుదయంబునకు మూలం బగు. భారతీసమాన యగునరహాసూతి జేబట్టి మహాభాగ్యు బయభవింబు బోయె దవు. ఆ రాజతనూజవలన నీకుఁ గాళికామత్రంబు సుప్రాప్తబగు. ఆమత్రప్రభా వంబునజేసి కావడోమంబు నివృత్తయై పూర్వస్మృతి జెందవు. అప్పుడు నీకపరి మేయ వైదుషీవిశేషంబు గల్గెం బోయెడిని. నీవు మూఢత్వంబున నుండునప్పుడు భవదీయం బగుపూర్వస్థితి యెఱుకవడక యుండును గాన నీచక్రవర్త్యంబులునేయ నేవగించు కొనక యుండంగలవు. అని నుడివిననేయ కౌపింపహతుండనై స్మృతిచెడి వికటఫాలుం డను సెఱుకలఱేని చనుపంజేరితిని. తన్మూలకముగ నెట్టిమహారాజకుమారులకు నందరాని భవదీయపాణిగ్రహణమంగలంబు గంటిని. భవదుక్తం బగుకాళికామత్రంబును మన శ్చరణంబు చేసి నకలకవికులలక నంద్రవనీయం బగువైదువ్యంబు సంపాదించి నీమనో రథంబును బూర్ణము గావించెదను. ఏను గాళికాలయంబునకుఁ జనియెద.

మదనసేన:—(మహాముదంబుతో, బాష్పంబులు విడుచుచు)

ప్రాణనాథ ! నీరూపరేఖావిలాసవిశేషంబులు గాంచిన దాదిగ నిన్ను మహాకుల ప్రసూతుండ వని తలంచుకొని యుండెదను.

ఇప్పుడు భవద్వచనసుధాధారలవలన నామానసతాపం బుపశాంతిం జెందినయది. మహానందగిరిశిఖరసమారూఢ నైతిని. నేను నాకంటె రసజ్ఞుఁ డగుసర్వవిద్యావిచక్షణుని బరిణయంబు చేసికొనం దలంచి యనేకరాజపుత్రుల విద్యావివాదంబునకు రప్పించి యోడించుచుండునప్పుడు నాసఖిజనంబు ; లితరదేశాగ్రులవలన మదనసేన విద్యావిశే షంబునకును రూపరేఖాతిశయాబులకుం దగినవాడు కళాచంద్రుండు గాని యితరుండు గాఁడనుచుడువులు విని వచ్చి నా కప్పడప్పుడు నెప్పుచుడువారు. నాకును నిన్నుం గనుంగొన నాన జనియించియుండె. నాకులదేవతలయగుగ్రహంబున నాకు నీవు లభించి తివి. ఇక నిన్నుం బాసి యొకనిమిషమజేని యోర్వగ జాల. ఏఁ జేసియుండుమత్రపు రశ్చర్యాఫలంబు నీ కొనంగెదను. అది నిర్దేశితుకముగఁ జేయబడినది గాన ననంతఫల ప్రదంలైయెనంగునది ; యిప్పుడు నహేతుకత్యప్రతీతి వాదముకతంబునఁ గడువైఖంబు ఫలంబుంఁగూరుచు. దీనంజేసి నీవు దేవిదయావిశేషంబు వడసి నన్నానందవారిధిం దేల్పం గలవు. అని తనమత్రపురశ్చర్యాఫలంబు దారవోసెను.

మహాకాళి:—(ప్రవేశించి, కళాచంద్రునిం గాంచి)

ఓవత్సా ! కళాచంద్ర నీప్రియురాలగుమదనసేన బహుకాలమునుండి నన్నుం గొలుచుచు నుర్వవిద్యాధికుం డగువారి బధయం గోరి భక్తి నలుపుచున్నది. ఇక్కన్య

యంతకుంబూర్వ మనుభవించుచుండిన మహాదుఃఖంబుం గాంచి కరుణాయత్తచిత్తమై దీని మనోరథంబు సుపాదించుం దలంపుఁ గొని మదీయమంత్రపురశ్చర్యాఫలంబును ఫలనిరపేక్షవృత్తింజేసినదగుటచేత దేవతానుగ్రహంబుం గడువైశంబ గలిగించుదాని నీరాజపుత్రి నీ కొనంగుడు నీకు నే సాక్షాత్కరించితిని. ఏను భవదుపాసితమంత్రదేవతనగుకాళిని, నీకుం గోరినవరంబులీఁ జనుదెంచితి. మదనుగ్రహంబున సర్వవిద్యలు నీ కవగతంబు లగు.

(మదనసేనయుఁ గళాచంద్రుఁడును, ఆశ్చర్యపడుచు, సర్వాలింగితభూతలంబుగఁ బ్రణమిల్లిరి.)

కళాచంద్రుఁడు:—(భక్తిప్రశయంబులతో నంజలిబంధంబుఁ గావించుకొని)

*శ్యామలూదండకము

*శ్యామలూదండకము అనఁగా = మాతంగీదేవతను వర్ణించుదండకము అనియర్థము. శ్యామలూదేవతయే మాతంగీదేవత. మంత్రరత్నాకరగ్రంథమున బాలలఘుశ్యామలూమంత్రకథనతరంగమందు.

శ్లో. న్యాసా నేవం విధా స్మృత్వా మాతంగీమాసనే స్వరేల్,
సురార్ణచాంతరీవస్థ రత్నమందిరమధ్యగే.

ధ్యానం.—మాణిక్యాభరణాన్నితాం స్థితముఖం నీలాత్మలాభాంబరాం

రమ్యాలక్తలిప్తపాదకమలాం నేత్రత్రయోల్లాసినీం,

వీణావాచనతత్పరాం సురనతాం కీరచ్ఛదశ్యామలాం

మాతంగీం శశిశేఖరా మనుభజే త్రాంబూలపూర్ణాననాం.

లక్షం జపే స్వధూతోక్తైః షాహుయా దయుతం శుభైః,

మాతంగీప్రదితే పీతే లఘుశ్యామాం ప్రపూజయేత్.

అనుచోటఁ బిలుకఁజెక్కలరంగువంటి దేహచ్ఛాయగలుగుటంబట్టి శ్యామల యనియు నాయర్థమే శ్యామ యనుపదము చెల్పుచున్న దనియు నేర్పడుటయే గాక మాతంగీప్రదితమయినపీతంబున శ్యామలనుబూజించునగు ననుటచే మాతంగీశ్యామల శేతత్వము సువ్యక్తమయ్యెడిది. మఱియు, శ్లో. వాణీ శుకస్త్రియా కేంతా విద్యమే మినశేతనః, కామేశ్వరీ ధీమహిలి తన్నశ్యామా ప్రచోదయాత్. అను మాతంగీ గాయత్రియందు శ్యామలూపదమునే మాతంగీపదమునకుఁ బర్యాయముగఁ బ్రయోగించి యుండుటవలనను దానిమీఁదట (శ్లో. ఏషాదితాతు మాతంగీగాయత్రి సర్వసిద్ధిదా) అనుష్టోకమున శ్యామాఘటిత మగుదానిని మాతంగీగాయత్రి యని చెప్పుటచేతను మాతంగీయు శ్యామలయు నొక్కతెయే యని సిద్ధించుచున్నది.

స్తోత్రము

1. మాణిక్యవీణా ముపలాలయంతీ మదాలసా మంజులవాగ్విలాసాం,
మహేంద్రనీలద్యుతితోమలాంగీ మాతంగకన్యామబలాం స్మరామి.
2. చతుర్భుజే చంద్రకళావతంసే కుచోన్నతే కుమమరాగశోణే,
పుండ్రేక్షుపాశాంకుశపుష్పబాణహస్తే నమస్తే జగదేశమాతః.
3. మాతా మరకతక్యామా మాతంగీ మధుశాలినీ,
కుర్యాత్కటాక్షం కల్యాణీ కదంబవనవాసినీ.

1. మాణిక్యవీణాం = మణులుసెక్కినవీణీయను, ఉపలాలయంతీ = వాయించు నదియు, మదాలసాం = యావనమదముచే సొక్కుచుండునదియు, మంజులవాగ్విలాసాం = మనోజ్ఞమగువాగ్విలాసిగలదియు, మహేంద్రనీలద్యుతితోమలాంగీ = ఇంద్రనీల మణులకాంతిపండికాంతిచే నందమై యొప్పునంగంబులుగలదియునైన, మాతంగకన్యాం = మతంగమునికన్యకను, మనసా = మానసంబున, స్మరామి = చింతించెదను.

మాతంగకన్యమునేరవత్స్యంస్త్రీ మాతంగి యని శబ్దార్థకల్పతరువునఁ జెప్పఁబడియున్నది. కాన మాతంగుఁ డనుమునికిం గూఁతురని యెఱుంగునది. మాతంగశబ్దమే మాతంగ అని యగును. కాన మాతంగుఁ డనఁగా మాతంగుడే. అతని కన్య యని యర్థము.

మాతంగి మాతంగమునికన్యక యనుటకును ఈమెయే క్యామల యనుటకును బ్రమాణము.

సాభాగ్యలక్ష్మీకల్పమునందు స్కందేశ్వరసంవాదమున దశమపటలమునందు శ్లో. ఛందో సుప్తవ తథా ప్రోక్తం దేవతా క్యామలాంబికా, లంగన్యాః కరన్యాసం కుర్యా త్రారత్రయేణతు, జననీ జగతాం ధ్యాయే న్నతంగమునికన్యకామ్. అని

2. చతుర్భుజే = నాలుగుభుజములుగలదానా! చంద్రకళావతంసే = చంద్ర రేఖను శిరోభూషణముగఁ దాల్చియుండుదానా! కుచోన్నతే = గొప్పబిగువుగుబ్బలు గలదానా! కుమమరాగశోణే = కాత్తిరంపురక్తకాంతిచే నెఱుపుమీఱినదానా! పుండ్రేక్షు, పాశాం, కుశ, పుష్ప, బాణ హస్తే = తెల్లదామర, చెఱుకు, పాశము, అంకుశము, పుష్పములు, బాణములు హస్తముల ధరించుకొన్నదానా! జగదేశమాతః = జగములకు మొదటిశబ్ద! లే = నీకు, నమః = నమస్కారము.

3. మరకతక్యామా = మరకతమణివలె నల్లనిదియు, మధుశాలినీ = మదిరాఘూర్ణితయు, కదంబవనవాసినీ = కడిమిచెట్లయడవియందు వసించునదియు, కల్యాణీ = మంగళ మొనఁగునదియు, నై; మాతా = తల్లియైయుంపు, మాతంగీ = మాతంగి, కటాక్షం కుర్యాత్ = కటాక్షముంచుగాక.

4. జయ మాతంగతనయే జయ నీలాత్మలద్యుతే,
జయ సంగీతరసికే జయ లీలాశుకప్రియే.

దండకము.

1. జయజనని. 2. సుధాసముద్రాంతరుద్యన్తఁ జిదీష్వపసంరూఢబిల్వాటపీమధ్యకల్ప
ద్రుమాకల్పకాదంబకాంతారవాసప్రియే. 3. కృత్తివాసుకప్రియే. 4. సాదరార్థసంగీత
సంభావనాసంభ్రమాణానీపప్రగాభధచూళీసనాథత్రికే. 5. సానుమత్సుప్రికే. 6. శీఖరీ
భూతశీతాంశురేఖా మయూఖావలీనద్ధసుస్థిగ్ధనీలాలక్రీణిశృంగారిలే. 7. లోకసంభా

4. మాతంగతనయే=మాతంగునికూతురా! జయ=విలసిల్లము. నీలాత్మలద్యుతే=
నల్లకలువలవంటి కాంతిగలదానా! జయ=వర్ధిల్లుము. సంగీతరసికే = గానరసమెఱిగిన
దానా! జయ = ఎగుగుము. లీలాశుకప్రియే=క్రీడాశుకమునందు బ్రിയముగలదానా!
జయ = జయమునొందుము.

1. జనని=ఓతల్లి! జయ=జయంబు నొందుదువుగాత ఈజయ అనుపదము ప్రితి
శక్త్యా వసంతేనచానందిలే, యను సంబోధనము దనుక ననువర్తింతునొందగనది.

2. సుధా...ప్రియే:—సుధాసముద్రాంతరుద్యన్తఁ జిదీష్వప = అమృతసముద్రము
నడుమఁ బొడమెడుమఁజిదీష్వపమునందు, సంరూఢ=మొలచిన, బిల్వాటపీ = బిల్వకాననపు,
మధ్య=నడుమనుండెడు, కల్పద్రుమ=కల్పకవృక్షములు, ఆకల్ప = అలంకారముగాగల,
కాదంబకాంతార = కదంబవనమున, వాస=వసించుటకు, ప్రియే=ప్రియముగలదానా!
జయ. ఇట్లేమీఁదలను.

3. కృత్తివాసుకప్రియే = శివునికిం బ్రియురాలా!

4. సాద...త్రికే:—సాదర = ఆదరముతో, అర్థ = ఈప్రకమింపఁబడిన,
సంగీత=గానమును, సంభావనా = శ్లాఘించుటవలన, లోల=కదలనట్టి, నీపప్రక్=కదంబ
పుష్పమాలికచే, ఆభధ=చుట్టఁబడిన, చూళీ=కీల్పడతో, సనాథ=కూడిన, త్రికే=నితంబో
బరిచేశముగలదానా!

5. సానుమత్సుప్రికే = వర్ధకమునకుం గూతురైనదానా!

6. శీఖ...రిలే:—శీఖరీభూత = శిరోభూషణమై యుండు, శీతాంశురేఖా=
చంద్రరేఖయొక్క, మయూఖావలీ=కాంతిపుంజముచే, నద్ధ=వ్యాప్తములయిన సుస్థిగ్ధ=
కరమునుపుమీఱిన, నీలాలక్రీణి = నల్లనిముంగురులగుంపులచే, శృంగారిలే . అలంక
రింపఁబడినదానా!

7. లోకసంభావలే = జనులచేతఁగని యాదంబడినదానా!

విలే. 8. కామలీలాధనుస్సున్నిభభ్రులతాపుష్పసందేహకృత్ కామగోరోచనాపంకశో
లలాహుళిరామే. 9. సురామే. 10. రమే. 11. ప్రొల్లసద్వాళికామాక్షికశ్రేణికాచంద్రి
కామండలీద్వాపిగండస్థలన్యస్తకస్తూరికాపత్రరేఖాసముద్భూత సారభ్యసంభ్రాంతభృం
గాంగనాగీతసాంద్రిభవన్త్రతంత్రీస్వరే. 12. భాస్వరే. 13. వల్లకివాదనప్రక్రియాలోల
తాళిదళాబద్ధ తాటంకభూషావిశేషాన్వితే. 14. సిద్ధసమ్మానితే. 15. దివ్యహాలామదో

8. కామ...రామే:—కామలీలాధనుస్సున్నిభభ్రులతాపుష్ప సందేహకృత్ =
మన్మథునియొక్క లీలాచాపమునకు సమానము లగుకనుబొమ లనులేవెలకుం బొడ
మినపుష్పమో యనుసందేహమును గలిగించునట్టి, చారుగోరోచనాపంక శోలలము =
సుందరముగగోరోచనాపంకమున నుంచబడినవిలాసంపునొనటిబొట్టుచే, అభిరామే =
మనోహరాలా !

9. సురామే = ఉత్తమురాలైనకాంతా !

10. రమే = లక్ష్మీరూపిణీ !

11. ప్రొల్ల...స్వరే:—ప్రొల్ల సద్వాళికామాక్షికశ్రేణికాచంద్రికామండల =
కరముకులుకు లాలుకు బావిలి ముత్తయంబులగుంపుల తెల్లనికాంతులచేబొలుచు, గండ
స్థల = చెక్కిఁబలయందు, న్యస్త=వ్రాయఁబడిన, కస్తూరికాపత్రరేఖా = కస్తూరిచే వ్రాయఁ
బడిన మకరికాపత్రములనుండి, సముద్భూత=పొడమిన, సారభ్య=చరిమళమునకు, సంభ్రాం
త = త్వరపడునట్టి, భృం=గాంగనా = ఆడుతున్నెదల, గీత=గానముచే, సాంద్రిభవత్ =
అధికమగుచున్న, మంత్రతంత్రీస్వరే=మంత్రవీణియయొక్కస్వరముగలదానా !

12. భాస్వరే = ప్రకాశమానురాలా !

13. వల్ల...న్వితే:—వల్లకివాదనప్రక్రియాలోల = వీణవాయింపు తెలుగునం
గదలునట్టిదియు, తాళిదళాబద్ధ = తాటాకుచే జేయబడినదియనగు, తాటంకభూషా
విశేష = కవ్వ లనుసాముతో, అన్వితే = కూడినదానా !

14. సిద్ధసమ్మానితే = సిద్ధులచే సమ్మానింపఁబడినదానా !

15. దివ్య.....త్వరే:—దివ్య = దేవతాయోగ్యమగు, హలా = మదిరవలనఁ
గలిగిన, మద = మత్తుచే బొడమెడు, ఉద్వేగ = మేరమీరిన, హేలా=విలాసములచే,
లసత్=వెలంగునట్టి, చక్షుః = కన్నులయొక్క, ఆందోళనశ్రీ = కూరుకుపాటుతోఁగలసిన
తిరుగుడుపడుసొంపుచే, సమాక్షిత్త = చెదరిన, కర్ణాకనీలో త్వరే=ఒంటి చెవిమీది నల్ల
కలువ గలదానా ! మదిరామదమున భూర్జిత మగులోచనపుంగంతిచేత నొకచెవిమీది
కల్పవృక్షాక్షేపకాంతి యూక్షిత్తమగుచున్న దని భావము.

కాళిదాస—6

దేవలహాలసచ్చక్షురాండోశసక్రిసమాక్షిప్తకర్ణానిలాత్పరే. 16. పూరితాఽశ్చ
లాకాభివాంఛాఫరే. 17. స్వేదదీందూల్లసత్ఫలలావణ్యనివ్యందసందోహసందేహకృ
న్నాసికామాత్తికే. 18. సర్వమృత్రాత్తికే. 19. కుందమదస్సితోదారవక్త్రస్ఫురత్పూగ
కర్పూరతాంబూలఖండోత్కరే. 20. శ్రీకరే. 21. కుందపుష్పద్యుతిస్నిగ్ధదంతావళి
నిర్మలాఽలాలకల్లాలసప్తేశనస్తేరశోణాధరే. 22. చారువీణాధరే. 23. సులితనవ

16. పూరి.....ఫరే:—పూరిత = సమగ్రముగా నీబడిన, అశేషలొక
వాంఛాఫరే = ఎల్లజనులతోరికలపంటలు గలదానా !

17. స్వేద.....త్తికే:—స్వేదదీందు = చిలుచెమట బొట్టతో, ఉల్లసల్ =
ఓప్పుమిగులు, ఫల = నొసటి, లావణ్యనివ్యంద = లావణ్యపుంజాలల, సందోహ =
గుంపులనియెడు, సందేహకృత్ = సందియమును గలిగించునట్టి, చారు = మనోహరమగు,
నాసికామాత్తికే = ముక్కుముత్తియము గలదానా ! ముక్కుముత్తియము చిలుచెమట
బొట్టతో గరగి జాటుఫాలలావణ్యబిందుసందోహమో యనదగియున్నది యని
భావము.

18. సర్వమృత్రాత్తికే = సమస్తమంత్రమయురాలా !

19. కుంద.....త్కరే:—కుందమదస్సితోదార = మొల్లలకాంతి గొల్ల
లాడుచిలునగవు దేటుటాజేసి కరము మనోహరంబైయొప్పు, వక్త్ర = మొగమున,
స్ఫురల్ = అమరునట్టి, పూగకర్పూరతాంబూలఖండం = పోకపలుకులయు కర్పూర
ఖండంబులయు తమలంపుమడుపులయు, ఉత్కరే = తెగలుగలదానా !

20. శ్రీకరే = సుపత్యరురాలా !

21. కుంద.....ణాధరే:—కుందపుష్పద్యుతిస్నిగ్ధ = మొల్ల మొగ్గల యాకా
రముతో నునుపుమీఱు, దంతావళి = పలువరుసల, నిర్మలాలాలకల్లాల = నిద్దంపువ స్నైలం
జేన్నుమిగులుచుం గదలు కాంతికరంగంబులయొక్క, సప్తేశన = చేరికగల, స్తేర =
చిలునగవుతోనొచ్చు, శోణాధరే = ఎఱ్ఱని పెదవిగలదానా ! మొల్ల మొగ్గలపంటిపలు
వరుస యించుకవెలికిం జెలియునట్లు లలఁతిలేనగవు నవ్వగా నా నగవుయొక్క
కాంతులు కొంచెము చలించుచు నెఱ్ఱనిమోవియు నొలయుచున్నది యని భావము.

22. చారువీణాధరే = మనోహర మగు వీణియును దాల్చియుండుదానా !

23. సుల...ధరే:—సులితనవయావనారంభ = కడుమనోజ్ఞ మగునభివతారు
ణ్యారంభమనియెడు, చంద్రోదయ = చంద్రోదయముచేత, ఉద్యేల = మేరమీఱు,
లావణ్యదుగ్ధార్ణవ = లావణ్యమనియెడిపాలుమున్నటినుండి, ఆవిర్భవల్ = పొడమునట్టి,
కంబుశంఖమునకుంగల, విద్యోక = విలాసములను, హృల్ = ఆనవారింజెడు, కంధరే =

యావత్సారంభవం ద్రోదయోద్వేలరావణ్యదుగ్ధార్థవాఽవిర్భవత్తంబుబిబ్బకహృత్తంధరే.
 24. మంధరే. 25. బంధురచ్చన్నవీరాదిభూషాసముద్యోతమాసానవద్యాంగశోభే.
 26. శుభే. 27. రత్న కేయూరరత్నచ్చటాపల్లవప్రొల్లసద్దోర్లతారాజితే. 28. యోగిభిః
 పూజితే. 29. విశ్వదిత్తండలవ్యాప్తమాణిక్యలేజస్సురకృంకణాలంకృతే. 30. సాధుభిః
 సృక్తృతే. 31. వాసరారంభవేళాసముజ్జృంభమాణారవిందప్రతిచ్ఛన్నపాణిద్వయే.
 32. సంతతోద్యద్వయే. 33. దివ్యరత్నోర్మికాదీధితిస్తోమసంధ్యాయమానాంగుళిపల్లవో

కంతముగలదానా ! కంతము ; సారెసారెకుఁ దోచు నభినవతారుణ్యోదయ మను
 చంద్రోదయమువలన నీమెయొక్కలావణ్య మనియెడిసుధాసముద్ర ముప్పుంగఁగా
 నందుం బొడమెడు శంఖమో యనునట్లు వెలుంగుచున్నదని భావము.

24. మంధరే యావత్సారమున నలన యయినదానా !

25. బంధు...శోభే:—బంధురచ్చన్నవీరాదిభూషా = సొంపులుగుల్కునంగ
 విల్ల మొదలగుసొమ్ములచే, సముద్యోతమాన=కడుఁ బ్రకాశించు, అనవద్య = దోషము
 లేని, అంగశోభే = అవయవములకాంతి గలదానా !

26. శుభే = మంగళమయ్యురాలా !

27. రత్న.....రాజితే:—రత్న కేయూరరత్నచ్చటా = రత్నసంపు బాహు
 పురులమెఱుంగుల గుములను, పల్లవ = చిగుళ్లచే, ప్రొల్లసత్ = కడుసొంపు సంపా
 దించు, దోర్లతా=బాహులశలచేత, రాజితే = ప్రకాశించుదానా ! బాహువు లను
 తీవలకుఁ గేయూరమణికాంతిరేఖలు పల్లవములభాతిం దోచుచున్నవని భావము.

28. యోగిభిః పూజితే యోగనిష్ఠులచేత నర్చింపఁబడుదానా !

29. విశ్వ.....కృతే:—విశ్వదిత్తండల = సమస్తమగు దిశాసమూహము
 నందును, వ్యాప్త = కలయంబువిన, మాణిక్యలేజః=మణుల లేజంబుచే, స్ఫురత్ = వెలుంగు
 నట్టి, కంకణ = చేతికడియములచే, ఆలంకృతే = ఆలంకరింపఁబడినదానా !

30. సాధుభిః = సాధువులచే, సక్రృతే = పూజింపఁబడినదానా !

31. వాస.....ద్వయే:—వాసరారంభవేళా = దినోదయకాలమునందు,
 సముజ్జృంభమాణ = వికసించునట్టి, అరవింద = ఎఱ్ఱతామరపువ్వులతో, ప్రతిచ్ఛన్న =
 సాటియగు, పాణిద్వయే=చేదోయి గలదానా !

32. సంతతోద్యద్వయే=ఎల్లప్పుడు నావిర్భవించుచుండు నెలప్రాయముగలదానా!

33. దివ్య...దలే:—దివ్యరత్నోర్మికాదీధితిస్తోమ=దేవతార్చనము లగుమణులు
 చెక్కిన ముద్దుటుంగరపుఁగాంతిపుంజముచే, సంధ్యాయమాన=సంజయిలోఁబెడు, అంగుళి

ద్యన్నభేందుప్రభామండలే. 34. ప్రాల్లస త్కుండలే. 35. తారకారాజినీకాళహరా
వళిస్తేరచారుస్తనాభోగభారానమస్తధ్యవల్లి వళిచ్చేదపీఠీసముల్లాససందర్శితాకార
సౌందర్యరత్నాకరే. 36. శ్రీకరే. 37. హేమకుంభోపమోత్కుంఠవక్షోజభారావస్తే. 38.
త్రిలోకావస్తే. 39. లనద్వృత్తగంభీర నాభీసరి తీరతైవాలశంకాకరశ్యామరోమావళి
వల్లవ = చిగుళ్లకొవ్వైన చేతిచేరులవలన, ఉద్యత్ = పొడమునట్టి, నభేందుప్రభా
మండలే = నభకుండ్రప్రభాపూజము గలదానా ! ముద్దుటుంగరమునం జెక్కబడియుండు
రత్నములకాంతులు వర్షినయెఱ్ఱనిచేరులు సంధ్యారాగములవలె దోచు నందు నభకాంతి
మండలము చంద్రోదయమయినట్లు లొప్పుచున్నదని భావము.

34. ప్రాల్లసత్కుండలే = కడునొప్పిదంబుగల కుండలములు గలదానా !

35. తార...కరే:—తారకారాజినీకాళ = నక్షత్రములవరుసతో సరిపోలు,
హారావళి = ముత్తెయింపునరులగుములయొక్క, స్తేర = వికాసముచేత, చారు = మనో
హరమగు, స్తనాభోగ = గుబ్బలనిబ్బరముననైన, భార = ప్రేమచేత, ఆనమల్ =
ఇంచుకవగిన, మధ్యవల్లి = కానుదీవియయందలి, వళిచ్చేద = కడుపుమీదిముడుతల
విభాగములయొక్క, సముల్లాస = నిక్కుచేత, సందర్శిత = కాన్పించబడిన, సౌందర్య =
సౌందర్యమనియెడి, రత్నాకరే = నమస్త్రముగలదానా ! నక్షత్రవక్షికిసమానమగు
ముత్యాలపేరులుదాల్చికొనియుండుటబట్టి సౌంపుమీటుచున్నవి గుబ్బలు. అట్టి
గుబ్బలనిబ్బరంపుచేగన వలియంతాటుచు నించుక వంగునట్టికానుదీవియను నిక్కించు
కొనునప్పుడు కడుపుమీదిముడుతలు వెలువడుచున్నవి. అముడుతలు సౌందర్యసమస్త
మునకు తరంగములు. అట్టి యాతరంగములు గానవచ్చుటంజేసి సౌందర్యరత్నాకరము
పొంగివచ్చునట్లున్నదని భావము.

36. శ్రీకరే = నంబత్కారిణీ !

37. హేమ...నస్తే:—హేమకుంభోపమ = బంగారుకుండలకెనయి, ఉత్కుంఠ
= పొడవుమీడిన, వక్షోజభార = కుచభారముచే, అవస్తే = కొంచెమువంగిదానా !

38. త్రిలోకావస్తే = ముల్లోకములవారిచే సేవించబడుదానా !

39. లన...వక్షే:—లనద్వృత్తగంభీర = పాలుపుమీది బటువై లోతుగలది
యగు, నాభీ = పొక్కిలియనెడి, సరిత్ = న్నదముయొక్క, తీర = గట్టునమొలిచిన,
తైవాల = దీనికైవాలియాయను, శంకాకర = నందియముం గలిగించు, శ్యామ =
నల్లని, రోమావళి = నారు, భూచక్షే = అలంకారముగాగలదానా ! అందముమీటి
గుండ్రనయి లోతుగలిగియుండుపొక్కిలియే న్నదము. నారు దానిగట్టున నుండు
కాచుతీయవలె నొప్పుచున్నది యని భావము.

భూషణే. 40. మంజూసంభాషణే. 41. చారుశింజత్కటిసూత్రనిర్భర్త సతానంగలీలాధను
శ్శించిసీదంబరే. 42. దివ్య రత్నాంబరే. 43. పద్మరాగోల్లసత్తేఖలాభాస్వరశ్రోణి
శోభాజితస్వర్ణభూభృతలే. 44. చంద్రికాశితలే. 45. వికసితనవకింకుకాతామ్ర
దివ్యాంకుకచ్చన్నచారూరశోభాపరాభూతసిందూరశోణాయమానేంద్ర మాతంగహస్తా
ర్గళే. 46. క్యామళే. 47. శోమలస్పిగ్ధసిలోత్పలాపాదితానంగతూణీరశంకాకరోద్ధా

40. మంజూసంభాషణే = మనోజ్ఞముగ మాటలాడుదానా.

41. చారు...లరే:—చారుశింజల్ = మనోహరముగ శబ్దించునట్టి, కటిసూత్ర =
మొలనూలిచేత, నిర్భర్త = బెదరుపెట్టబడినదగు, అనంగలీలాధనుశ్శించి = మన్న
భుని లీలాచాపగుణముయొక్క, దంబరే = ఆడంబరముగలదానా! కటితటంబునం దాచిచి
యుండురశనాదామముయొక్క నులివు మన్నభునిలీలాధుద్గుణభావమును మీఠియున్న
దని భావము.

42. దివ్యరత్నాంబరే = దేవతార్హమగురతనంపువలుప దాల్చినదానా!

43. పద్మ...త్తలే:—పద్మరాగ = పద్మరాగమణులచే, ఉల్లసల్ = ప్రకా
శించెడు, మేఖలా = ఎనిమిదిపేటలుగల మొలనూలిచే, భాస్వర = అందముమీఱు,
శ్రోణి = నితంబముల, శోభా = ఒప్పదముచే, జిత = కీడ్పఱచబడిన, స్వర్ణభూభృ
త్తలే = బంగరుకొండనైత్తములుగలదానా! పద్మరాగమణులు సెక్కినయెనిమిదిపేటల
మొలనూలును వైనధరించియుండు నితంబబింబములు బంగరుకొండనైత్తములువోలెం
గాన్నించుచున్నవని భావము.

44. చంద్రికాశితలే = వెన్నెలవలెఁ గన్నులకుఁ బల్లనైనదానా!

45. వికసితనవకింకుక = వికసించిన శ్రీతమోదుగువలె, ఆతామ్ర = అంతట
నెఱుపుమీఱు, దివ్యాంకుక = ఉత్తమమగు వలువచే, భన్న = ఆవృతములయిన, చారూ
రశోభా = అందపుండోడలమెఱుంగులచే, పరాభూత = అపమానింపబడిన, సిందూర
శోణాయమానేంద్రమాతంగహస్తార్గళే = సిందూరమలందుటంజేసియెఱుపుగలయు గడియ
మ్రానునకుం దీటగుచుండునైరావళపుండముగలదానా! ఆపృథు వికసించిన మోదుగు
పులవలె నొప్పునెఱుగి దివ్యవస్త్రముచే నావృతములగుంటజేసి తొడలు సిందూర
మలందియుండు; నింద్రునిమాతంగముయొక్క. యర్గళములవంటి తొండములకు దీటై
యున్నది యని భావము.

46. క్యామళే = ఓలుకఱెక్కలరంగువంటి దేహచ్ఛాయ గలదానా!

47. శోమ...లరే:—శోమలస్పిగ్ధ = అందుపునునుపుగల, సిలోత్పల = నల్లకలు
వలచే, ఆపాదిత = కలిసింపబడిన, అనంగతూణీరశంకాకర = మన్నభుని యంబుల

మజంఘాలతే. 48. చారులీలాగతే. 49. నమ్రదిక్పాలసీమన్తినీకుంఠశస్నిగ్ధసీలప్రభా
పుంజసంజాతదూర్వాంకురాశంకసారంగసంయోగరింభన్నభేదూజ్వలే. 50. ప్రాజ్వలే.
51. దేవ, దేవేశ, దైత్యేశ, యత్యేశ, భూతేశ, వాగేశ, శోణేశ, వాయ్వశ్శోణీర
మాణిక్యసంఘృష్టబాలాశపాదామలాక్షారసారుణ్యలక్ష్మీగృహీతాంఘ్రిపద్మద్వయే. 52.
అద్వయే. 53. సురుచిరవరత్న పీఠస్థితే. 54. సుస్థితే. 55. శంఖపద్మద్వయోపాశ్రితే

పాదులాయసుదియంబుగలిగించెడు, ఉద్దామ = గొప్పవియగు, జంఘాలతే = తీవ్రయల
వంటి పిక్కలు గలదానా! జంఘాలతెలు మన్నభుని కందంపువల్లకలువలచే జేయం
బడిన తూణీరములూ యన్నట్లు లున్నవియని భావము.

48. చారులీలాగతే = మనోజ్ఞమగులీలాగమనంబు గలదానా!

49. నమ్ర...జ్వలే:—నమ్రదిక్పాలసీమంతినీ = నమస్కరించునట్టి దిక్పాల
కాంఠలయొక్క, కుంఠశ=ముంగురులయొక్క, స్నిగ్ధ = సుసుపుమీఱిన, సీలప్రభా=నల్లని
కాంతుల, పుంజ = గుంపులవలన, సంజాత = కలిగిన, దూర్వాంకురాశంక = గఱికపోచ
లనియెడు సుదియము నొందిన, సారంగ = (చందురునిలోనుండు) జింకయొక్క, సం
యోగ=కూడికచేత, రింభల్ = ఒప్పుమిగులు, నభేందు = నభచంద్రునిచే, ఉజ్వలే=ప్రకా
శించుదానా! దిక్పాలకామిసులు ప్రణామముసేయునప్పుడు వారలకుంఠలముల కాంతి
పుంజము దేవచరణంబులవైఁ బర్వంగా నదిగాంచి లీలాసారంగము పచ్చనిగరికపోచ
లని శంకించి చరణముల నాకుటకురాగా నాసారంగము చంద్రునిలోనిసారంగమనియు
నదిరాగా దానితోఁ గదలిపచ్చినచందరునిబోలె నఖంబు లొప్పుచున్నవనియు భావము.

50. ప్రాజ్వలే = కడునందమగుకాంతిగలదానా!

51. దేవ.....ద్వయే:—దేవ = దేవతలయు, దేవేశ = దేవతలయు,
దైత్యేశ=దైత్యనాథులయు, యత్యేశ=యక్షనాథులయు, భూతేశ = భూతపతులయు,
వాగేశ = సరస్వతీనాథునియు, శోణేశ = మూలకధిపతు లయినవారలయు, వాయు =
మారుతునియు, అగ్ని = అగ్నిదేవునియు, శోణీర = కిరీటములదలి, మాణిక్య=మణులచే,
సంఘృష్ట = ఒరయబడినదియై, బాలాశపాదామ = రేపటియొడవలె మించునట్టి, లాక్ష
రణ = లక్షయొక్క, అరుణ్యలక్ష్మీ = ఎఱుపుబెల్లిదంబున, గృహీత = కమ్మకొనబడిన,
అంఘ్రిపద్మద్వయే = అడుగుపద్మములదోయి గలదానా!

52. అద్వయే = సాటిలేనిదానా!

53. సురుచిరవరత్న పీఠస్థితే=అందమగునవరత్నసీమానముననుండెదదానా!

54. సుస్థితే = చక్కనిదానా!

[దానా!

55. శంఖపద్మద్వయోపాశ్రితే = శంఖనిధిపద్మనిధులజంటచే సౌక్రయంబుబడిన

56. ఆశ్రితే. 57. దేవిదుర్గాపటక్షేత్రపాలైయ్యతే. 58. మత్తమాతంగకన్యాసమూహాన్వితే
59. ధైరవైరవృత్తిశ్చేష్టితే. 60. దేవివామాదిభిస్సంశ్రితే. 61. లక్ష్మ్యాదిశక్త్యష్టకాసేవితే
62. ధైరవీ సంవృతే. 63. పంచబాణేన రత్యాచ సంభావితే. 64. ప్రీతశక్త్యా వసంతేనచా
నందితే. 65. భక్తిభాజాం పరంశ్రేయసే కల్పసే. 66. ఛందసా మోజసే భాజసే. 67. యోగి

56. ఆశ్రితే = భక్తు లాశ్రయించియుండుదానా !

57. దేవిదుర్గాపటక్షేత్రపాలైః = దుర్గాదేవితో, పటవృక్షముతో, క్షేత్రపాల
కులతో, యుతే = కూడినదానా !

58. మత్తమాతంగకన్యాసమూహాన్వితే = యావనమదమునం బొదలుమతంగముని
కన్యకలగుంపులు బలసికొని యుండుదానా !

59. అష్టభిః ధైరవైః = ఎనమద్రు ధైరవులచే, పేష్టితే = పరివేష్టించబడినదానా !
ఉన్నత్తుడు, కపాలుడు, భీషణుడు, డమరుభౌస్కరుడు, రవిధతుడు, కాలుడు,
చండుడు, మహామంథారుడు, అనువారు ధైరవు లెనమందుగురు.

60. దేవివామాదిభిః = వామాదేవిప్రముఖులచే, సంశ్రితే = ఆశ్రయించబడిన
దానా !

61. లక్ష్మ్యా.....వితే = లక్ష్మ్యాది = లక్ష్మీప్రముఖులగు, శక్త్యష్టక =
ఎనమందుగురుశక్తులచేత, ఆసేవితే = సేవించబడుచుండుదానా ! లక్ష్మీ, చాముండి,
బ్రాహ్మి, మాహేశ్వరి, కామారి, వైష్ణవి, వారాహి, మాహేంద్రి అనువారు ఎనమందు
గురు శక్తులు.

62. ధైరవీసంవృతే = ధైరవీదేవతలచే జుట్టుకొనబడినదానా !

63. పంచబాణేన మన్మథునిచేతను, రత్యాచ = రతీదేవిచేతను, సంభావితే =
గౌరవించబడినదానా !

64. ప్రీతశక్త్యా = ఇష్టపడినశక్తిగలవాడగు, వసంతేనచ = వసంతునిచేత, ఆనం
దితే = సంలేసించబడినదానా !

65. భక్తిభాజాం = భక్తిగలవారలకు, పరం = మిగుల, శ్రేయసే = మేలుకొఱకు,
కల్పసే = పలంపెవయ్యెదవు.

66. ఛందసాం = వేదముల, హీజసే = ప్రకాశమునకు, భ్రాజసే = ప్రకాశించెదవు.

67. యోగినాం = తపస్సులయొక్క, మానసే = మానసమందు, ధ్యాయసే =
ధ్యానించుబడియెదవు.

నామనసే ధ్యాయసే. 68. గీతవిద్యానుయోగావిత్పప్తేన కృష్ణేన సంపూజ్యసే. 69. విశ్వ
వృద్ధ్యేన గద్యేన పద్యేన విద్యాధర్మైరియసే 70. యక్షగంధర్వసిద్ధాంగనామండలైర్మండితే.
71. సర్వసౌభాగ్యవాంఛావలీభి ర్వధూభి స్సురాణాం సమారాధ్యసే. 72. సర్వవిద్యా
విశేషాన్నితంచాటుగాధాసముచ్చారణాకంఠ ముల్లాలనద్వర్తరేఖాన్నితం శోమలం శ్యా
మలూదారపక్షద్వయం తుండశోభాతిదూరీభవల్కింశుకాభం శుకం లాలయంతీమివ శ్రీ
దసే. 73. పాణిపద్మద్వయేనాపరేణాక్షమాలాగుణం స్ఫాటికం జ్ఞానసారాత్మకం పుస్త

68. గీతవిద్యానుయోగావిత్పప్తేన = గానవిద్యానుబంధమునం దనివెందని,
కృష్ణేన = కృష్ణునిచేత, సంపూజ్యసే = బాగుగఁ బూజింపబడియెదవు.

69. విద్యాధర్మైః = విద్యాధరులచేత, విశ్వవృద్ధ్యేన = ప్రపంచమునకు
మనోజ్ఞమగు, గద్యేన = గద్యముచేతను, పద్యేన = శ్లోకముచేతను, గీయసే = గానము
సేయఁబడియెదవు.

70. యక్షగంధర్వ సిద్ధాంగనామండలైః = యక్షులయు గంధర్వులయు సిద్ధు
లయు ముగుడలగుంపులచే, మండితే = ఆలంకరింపఁబడినదానా !

71. సర్వసౌభాగ్య వాంఛావలీభిః = సర్వవిధసౌభాగ్యంబుగోరెడు, సురా
ణాం పధూభిః = దేవకామినులచే, సమారాధ్యసే = పూజింపబడియెదవు.

72. సర్వవిద్యావిశేషాన్నితం = ఎల్లవిద్యావిశేషములతోఁ గూడినదియు, చాటు
గాధాసముచ్చారణాకంఠం = చమత్కారపద్యము లుచ్చరించుకంఠంబుగలదియు, ఉల్లా
లనద్వర్తరేఖాన్నితం = విశేషించినమంచిరంగులు దేఖారేఖలతో నొప్పునదియు, శోమ
లం = అందమయినదియు, శ్యామలూదారపక్షద్వయం = శ్యామలవర్ణముగలగొప్ప
తెక్కలజంటగలదియు, తుండశోభాతిదూరీభవల్ = ముక్కుయొక్క మెఱుంగునకు
దూరంబగుచున్న, కింశుకాభం = మోదుగుమొగ్గలనిగ్గు గలదియు నగు, శుకం = చిలుకను,
లాలయంతీమివ = బుజ్జగించునదివోలే, శ్రీదసే = విహరించెదవు.

73. ఆపరేణాక్షమాలాయుక్త, పాణిపద్మద్వయేన = కేలుందప్పిదోయిట, స్ఫాటికం =
స్ఫటికమణి నిర్మితమయిన, అక్షమాలాగుణం = జువ్వమాలికసరమును, జ్ఞానసారాత్మకం =
జ్ఞానసారముయగు, పుస్తకం = పుస్తకమును, విగ్రహీతం = తాల్చుచున్నదిగా, యేన = ఎవ్వనిచే,
సంచిత్త్యసే = చక్కగఁజేరించుబడియెదవో ! తస్య = అట్లు ధ్యానము సేయువాని
యొక్క, వక్త్రాంతరాల = వదనమునుండి, గద్యపద్యైర్వికా = గద్యపద్యస్వరూపిణియగు,
భారతీ = సరస్వతి, నిస్సరేత్ = వెడలును. వీణీయ నొకేలను శుకంబు నొకేలను
హుణియొకేలుండోయిట స్ఫటికాక్షమాలయుఁ బుస్తకంబును చాల్చియుండునట్లు
భావించినవాడు హుళివియగు నని భావము.

కం చిభ్రతీయేన సంచిత్యసే తస్యవక్త్రాంతరా ద్ద్యుపద్యాత్తి కాభారతీనిస్సరే. 74. జ్యే
నవాత్వంసనాథాఽకృతిర్పావ్యసేసోపి లక్ష్మీసహస్రైః పరిక్రీడతే. 75. కింసిద్ధ్యేద్వయ
శ్శ్యామలంకోమలం చారుచంద్రావమాడాన్వితం ధ్యాయత. 76. స్తస్యరీలాసరోవారిధి.
77. స్తస్యకేళీవనం నందనం. 78. తస్య భద్రాసనం భూశలం. 79. తస్యగీర్దేవతాకింకరీ. 80.
తస్యవాచాకరీశ్రీస్వయం. 81. సర్వయంత్రాత్తికే. 82. సర్వమంత్రాత్తికే. 83. సర్వ
ముద్రాత్తికే. 84. సర్వశక్త్యాత్తికే. 85. సర్వవర్ణాత్తికే. 86. సర్వరూపే. 87. జగన్మాతృకే

74. త్వం = నీవు, యేనా = ఎవ్వరిచేనేని, సనాథాకృతిః = పెనిమిటితోఁ
గూడినయాకారము గలదానవుగా, భావ్యసే చింతింపబడియెదవో! సోపి = అట్లు ధ్యానిం
చువాడు, లక్ష్మీసహస్రైః = వేనవేలలక్ష్మీదేవీజనముతో, క్రీడతే = క్రీడించును. పెని
మిటితోఁగూడిన యాదేవిని భావించినవాడు విష్ణువదనిని బొందునని భావము.

75. శ్యామలం = చిలుకవంటి చచ్చవన్నె గలదియు, కోమలం = మనోహరమును,
చారుచంద్రావమాడాన్వితం = మనోహరుడగు చందమామను శిరోభూషణముగఁ దాల్చి
నదియనగు, పుష్పః = ఆకారమును, ధ్యాయతః = ధ్యానమునరించువానికి, కింసిద్ధ్యేత్
= ఎది సిద్ధింపదు.

76. తస్య = అట్లు ధ్యానించెడువానికి, వారిధిః = సముద్రము, రీలాసరీః =
క్రీడాసరస్సును.

77. తస్య = అతనికి, నందనం = నందనవనము, కేళీవనం = క్రీడోద్యాన
మగును.

78. తస్య = అతనికి, భూశలం = భూస్థలి, భద్రాసనం = భద్రపీఠమగును.

79. తస్య = అతనికి, గీర్దేవతా = సరస్వతి, కింకరీ = దాసురాలగును.

80. తస్య = అతనికి, శ్రీః = లక్ష్మీ, స్వయం = తానె, వాచాకరీ = కలంకము
టగును.

81. సర్వయంత్రాత్తికే = సకలయంత్రస్వరూపిణీ!

82. సర్వమంత్రాత్తికే = సకలమంత్రస్వరూపిణీ!

83. సర్వముద్రాత్తికే = సకలముద్రాస్వరూపిణీ!

84. సర్వశక్త్యాత్తికే = సమస్తశక్తిస్వరూపిణీ!

85. సర్వవర్ణాత్తికే = సమస్తవర్ణస్వరూపిణీ!

86. సర్వరూపే = సకలస్వరూపిణీ!

87. జగన్మాతృకే = లోకములకుందల్లియగుదానా!

88. హేజగస్తాత్యకే. 89. పాహిమాం. 90. పాహిమాం. 91. పాహిమాం. 92. పాహి.

(అని స్తుతించి భక్త్యవనరుండై నిలువంబడియెను.)

కాళి:—(కడుసంతసంబుతో)

వత్స కళాచంద్ర ! నీయొనగ్నిసంస్తవంబున కతులామోదంబు జేందితిని. భవదీయ కవితారసవిశేషంబునకు మానసంబున నలరి మహాకవి యనుబిరుదనామం బొసంగితిని. మదన్మగ్రహంబున నిట్టివిశేషంబు నీ కద్బీనందుకు నిదర్శకంబుగ నీ విది సుత కాలిదాసుండపనామంబు వహింపుము. నీవు కావ్యనాటకాలంకారాదుల నుద్ధరింప భూమియందవళరించిన భారతీదేవివిగాని సామాన్యమనుష్యమాత్రుండవు గావు. ధారాపతి యగుభోజభూపతి భవదీయకవితాసారసర్వస్వం బెఱింగి యపరిమితధనంబు లొసంగుచు నిన్నుం గారవించు. మఱియు భవదీయసుకవితాచాతురికి 'మెచ్చి పెక్కండ్రు' దేశాధిపతు లగణితంబు లగుధనసంచయంబులు నమర్పింపంగలరు. కాన నిర్విచారుండవై రాజ్యతంత్రంబు నొప్పరికించి యిప్పుడు కలికాలవినప్తు బయ్యున్న గీర్వాణభాష నుద్ధరింపుము. 'సుకవితా యద్యస్తి రాజ్యేన కిం' అన్నట్లు సుకవితా నిర్వర్తితజీవనోపాయంబుకన్న షష్ఠాంశవృత్తికి బాసటయై యుండుట సుఖావహంబు గామి నీ నందులకు నియ్యకొనకుము. నీవు జాలిస్తరుండవై విస్తయసియంబు లగు పెక్కులై కార్యంబులు జరుపం బోయెదవు. ఇంకను నీయపేక్షితం బెయ్యది ? నీ వడిగిన నెల్ల నొసంగం గడంగియున్నదానను. మదన్మగ్రహంబు వడసినవానికి సర్వంబు సిద్ధించు.

కాలిదాసుడు:—ఓలాకైకజనని ! ఇంతకంటె నాకుం గావలసిన దేమున్నది ? అయిన నొక్కటి యడిగెద.

చ. అనుకల మీవు నన్ను నదయాత్మకః జాచుచు వైరిసంఘముల్
వనువడి చేయు నెగ్గులను భవ్యగతిం దొలగించి కాచుచుక
నిను మది సెంచునప్పు డతినిర్భరసత్కరుణాత్మమూర్తివై
కనఁబడుచు న్నమస్తనరకాంకనతాంఘ్రినిఁ జేయుచుండుమీ !

88. హేజగస్తాత్యకే=సర్వప్రకంచోత్పత్తికింగారణరూపమగు ప్రకృతిస్వరూపిణీ!

89. మాంసనన్ను, పాహి=కావుము.

90. " "

91. " "

92. పాహి=కావుము.

కాళి:—వత్స ! కాళిదాస సీతార్థనంబు నంగీకరించితిని. భవదభీష్టార్థంబు ననుకూర్చ నప్పు డప్పుడు నీకుం గన్పడుచుండును. భక్తజనాపేక్షితప్రదానంబుకన్న నాకుం బ్రിയంబు లేదు. సుఖంబున నుండుము.

(అని యంతర్హిత యగునట్లు నిష్క్రాంతయయ్యె.)

మదన సేన:—(కరమునూతనించుచు)

ప్రాణనాథ ! ఈదేవికి నీయందుఁ గలకరుణానిరేకంబు కడు సంప్రసనీయంబు. ఇట్టి నిన్నుం బలిగాఁ బడసిననాయదృష్టంబై పొగడికొనఁ దగియున్నది.

చ. ఆభినవమన్నథుం డనుచు నంగన లెల్లఁ మెచ్చురూపమున్
విభవసముజ్వలం బయినవిశ్రుతియుం దగునాభిజాత్యమున్
సుభగతమీఱువై దుషియు శుద్ధయశోవిభవంబు నింద్రస
న్నిభ మగుసంపద ల్వలయునిన్ను నలుతుల కానె పొందగన్.

ఏను నాతొలిపుట్టువునం జేసినపున్నియుం బెట్టిదియో ! ఇట్టి సుకవికులావతం సంబం జేపట్టఁ గలిగితిని. మఱియు నీవు సరస్వతీనవావతారుండ వనుటకు సందియంబు లేదు. కావే మంత్రోపదేశమాత్రంబునన దేవి సాక్షాత్కరించి వరంబు లొసంగునే ! ఆదియునుంగాక యిట్టిరసాస్పదం బగుసుకుమారార్థపదబంధురం బయినవచనరచనా చాతురి మచ్యూమాత్మల కుండునే !

చ. అరుణకరప్రసారవికచాంబుజమండనికామనిర్గళ
ద్వారమకరందబిందుర్మురై ఖరిచారుపదావళిమనో
హర మయి యొప్పసీకవిత నాన వినంగ సుధాఽబ్ధివీచికల్
వరుగఁ బై బయిం బరవి వచ్చువిధంబునఁ దోచె నాత్మకున్.

ప్రాణనాథ ! చిరకాలసంప్రార్థితం బగుచున్నమనస్తోరథంబు నాయర్పించు చుండెన కులదేవతయనుగ్రహంబున నిప్పుడు ఫలియించె.

కాళిదాసుండు:—(మహాహర్షంబుతో)

ఓచందలలాలనాలికమా ! వినుము.

చ. సురగరుడోరగ ప్రముఖోభనగాత్ర లకండరానియా
నిరుపమరూపసంపదల నివ్వటిలంగలనిన్ను మన్ననన్
సరభవనాంబుజాలయను సర్పిరిఁ బెండిలియైతి నింక న
తెచ్చెరు వగుజన్మభవ్యఫలసిద్ధి లభించెడు నాకు నెచ్చెరి,

(సేవ్యంబున వై తాళికుండు)

చ. చెలువపుదీవి యకామదనసేనను బెండిలియై మహాన్నతి

జెలగుచుఁ గాళికావరముచేత మహాకవి వైతి వింక నీ

కులము పవిత్రమయ్యె సతికోరికియు న్నలియించె నివ్వ డీ

బలజనుఖుండు దోచుతఱి చయ్యనఁ దగ్గఱ మేలుకోఁ గడే !

(వెండియు సేవ్యంబున యొండు వై తాళికుండు)

చ. అమలిన మైననీయశమ దుతటఁ బర్వఁగఁ జూచి వెల్లనై

యచుకలము న్నలించు చిపు డంబుజవైరియుఁ గ్రుంకుచున్నవాఁ

డమరవధూవతంసనుషమాపహరన్నత గాత్రఁ గూడునా

భ్రమ మిపు డొప్పుదయ్య ! భరభానునిఁ గొల్వఁగ మేలుకోగడే !

కాళిదాసుండు:—ఓ ప్రాణేశ్వరీ ! దేవీసాక్షాత్కారాదిశుభపరంపరలఁ గాలంబు గడచుట యెఱుంగమైతిమి. ఇప్పుడు వేకువ యయ్యె ! ఏను కాపోపహతుండనై యొండు నప్పుడు కర్మానుష్ఠానంబు సేయక మానుకొన్నందుకుఁ బ్రాయశ్చిత్తంబు చేసికొని విశుద్ధి బోరయవలసియున్నది. ఈనగరోపకంఠంబునఁ గలపుణ్యనదికిఁ జని యుష్ణ స్నానంబు నల్పి ప్రాచితంబుచేసికొని సూర్యోపస్థానాదులు దీర్చి వైశంబ వచ్చెద. మద్విరహంబున నీవు భిన్నతం జెందకుము.

మదనసేన:—(కాళిదాసునిఁ గౌఁగిలించుకొని)

చ. నిను నెడబాసి యొక్కత్రుటి నీరజసాయకమార్గణాళిక

మనమున నోర్వఁజాల నిక మానవలోకసుధామయూఖ ని

న్గనుఁగొనకుంటిసేని ద్రుటికాలము గల్పశతంబు గా నగు

ఘనశుభకీర్తి రమ్మ వెన కాల్పసుకృత్యము దీర్చి యానలోన.

(మఱియు నిప్పుడు)

చ. నిను నెడబాయఁ బోవఁ గడు నిర్భర మైనవియోగపేదన

మనము మహాంధకారమున మగ్నతఁ జెందినరీతిఁ గాంచ మ

త్తను విడఁ గ్రాగ సాగె నొకకష్టము దుర్భర మైన దివ్యదే

మునుకొని కల్గఁ బోవు నని ముచ్చును దోచుచున్న దాత్తకు

అతియును గాక మస్తానసు బనిష్టాంకి యై యుత్తలంబడియెడిది. కాన నీ జాంటి సేగకుము. ఈభవంబునకుఁ గావలియుండురక్షకభటవర్గంబును వెనువెంటఁ దోడ్కొని పొమ్మ. పేగ రమ్మ. నాయందుం గరుణయుంచి యుద్బుధముగ్ధసరసిజ శోభామనోహరం బగునీనగుమొగంబు వైశంబ వెండియుం గానిపింపుము.

కాళిదాసుడు:—ప్రాణవల్లభా! నా కెవ్వరును జోడు రావలయు నన్నది లేదు. అయినను సీమనస్సమాధానముకొను వారలం జోడ్కొని పోయెదను. కాన మధ్యతం బగుచింతచే నితాంతసమాకులస్వాంతవై యుండకుము. ఓభీరు! సికొంటి సుండంగలకే!

మదనసేన:—ప్రాణనాథ! ఒంటి యన నేల! వేకువ యయ్యె. ఇప్పుడ నాప్రియ నఖిలు గుణమాలినీధనమాలినులు రారా! అందుకుం జింలించవలదు.

కాళిదాసుడు:—ప్రాణవల్లభా! అట్లయిన నరే. ఏ బోయివచ్చెద.

(అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.)

మదనసేన:— (కొన్నియడుగులు వెనువెంట జని, వైవలనికి దృష్టులు నిగుడించి)

అ! ఏమి యిది! ఇప్పుడు మూడవయామామి ప్రవృత్త బగుచున్న దని తార కలం గాంచిన చాలిసె. వైతాళికులు వేకువ యయ్యె నని వల్కరి. నా ప్రాణనాథుని నన్ను నెడబాప నెవ్వడేని క్రూరు డిట్టినికృతి గావించెనో!

(శంకాశంకంబులతో)

వేకువ యయ్యెనేని దీపములకాంతి తగదా! అట్లు గానంబడదే. దూరాలొచన సేయకయ వలిం బంపితిని. మానసంబు కర మలయుచున్నది. ఏమి సేయును! మాన సంబునం దేదియేని యొకయస్త్రియుంబు గల్గబోయెడునని తోచెడిని.

(ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి, భయనాధ్రమంబులతో)

నావిద్యాగురు వసమయంబున గౌతముడు మఱియొక్కరునితో నియ్యెడకుం జనుడెంచుచున్నవాడు. కట్టా! ఇతడు నాపయ్యు లేమా బుంచి తొలుత నక్ర మంబు సేయం బూనినవాడు. ఇప్పుడు నేదేని యహితంబుసేయుటకే చనుడెంచు చున్నాడని తోచెడిని. కాదేని యిప్పు డియ్యెడ కేల ననుడెంచు. నే నియ్యెడ సుండుట యుచితంబుగాదు. దవ్వలకుం జనియెద. భవనరక్షకభటవర్గంబును లేదు. ఆర్యశ్రుతునితో జనియె. అహ! యొకసిమిషంబులోనన దురతిపాత్యం బగునెట్టి యిడుమ సంభవించినయది!

(అని వెనుకంజ యిడుచుం ద్వరితతరంబుగఁ జనుచున్నది.)

(యవనభటసహితుండై గౌతముడు ప్రవేశించె.)

గౌతముడు:—ఓమదనసేనా! పోకుము పోకుము. ఇంకఁ దప్పించుకొన నీకుం దరంబుగాదు. ఇది నిశ్శనమయంబు. నీ వీకేళిగృహంబునం బ్రవేశించుటకు ముంద నిగూఢగతి నే నీకేళిమందిరంబు జొచ్చియుండి యిందు జరిగినవృత్తాంతంబు సూచుచు నీ నాయకుని నిన్ను నెడబాపి నిన్నుపహరింపం గదంగి వైతాళికులవలె నుడివి నికృతి పెయి నాళని వెలువఱచితిని. ఈ వీరభటుని నాకుం గావలి దెచ్చుకొని మందిరబహి

భలంబున నిలిపి నీవతి తెలికిం జనునప్పు డంతరంబుఁ గల్పించుకొని వచ్చిన యీతనితోఁ జేరుకొని నిన్నువహరింప నిదె ననుదెంచి నాడ. నీ విక ఋణభావంబునం గదలి నద్దు సేయక నాగనితెచ్చియుండునరదంబు నెక్కి నాయంటికిం జనుదెంచితివేని మేలగును. అట్లు సేయమే ని స్మియవనుండు కరకలితభద్రధారాఖండితగాత్రిం గామింపబోయెడిని.

మదనసేన:—(భయశోకంబులతో, ఆత్మగతమున)

కట్టా! నామానసంబునఁ దోచినయర్థంబు నత్యంబయ్యె. అనతిపాత్యంబయిన యిందును వొడమినయది. ఏమి సేయంగలదానను. ఇందాలస్యం బొనర్చితివేని యితఁడు నన్నుం బట్టుకొనుట నిశ్చయంబు. అట్లు గాక యితనివచనం బనుష్ఠింపం బూనినదానం బోరె నటించితివేని త్రోవ నెవ్వరేనియు నడ్డబడరా!

(అని చింతించుచుండె.)

గౌతముఁడు:—ఓసి రాజపుత్రి! ఇకం జీతం గూరుటవలన నుపయోగంబు లేదు. వెడలుము వెడలుము.

మదనసేన:—(శోకంబుతో)

ఓ యనాధరక్షకా! ఆశ్రితవాత్సల్యజలధీ! గజేంద్రవరదా! ద్రౌపదీమానపాల! రుక్మిణీనాథ! నీకంటె నాకు దిక్కివ్వరున్నాయ! ఈ దీనను గావ నీవు నాప్రక్కన యున్నాడ వని నమ్మియున్నదానను.

(అని పలుకుచు వెడలుచున్నది.)

గౌతముఁడు:—ఓ సుందరీలిలకమా! నాయభీష్టంబు నెఱవేర్చెద నంటివేని నిన్ను నేన రక్షించెదను. ఇంతటివనికి గజేంద్రరక్షకునిం దడవ నేల! ఓసి కామినీమణి! నీ యిష్టంబుం దెర్పెదవేని యింద నీతోఁ గేళివిహారం బనుభవించి నిన్ను వదలి చనియెదను.

మదనసేన:—(భయంబున! ఆత్మగతమున)

కట్టా! నా కియ్యెడ నుండక చనుటయ యిప్పటికి మేలు!

(అని త్వరితగతిం జనుచున్నది.)

గౌతముఁడు:—ఓ కాంతామణి! నేను తుద కొకమణి నీతో నుఖంబం గోరితిని. నీ వివుడు నాకు సంతతము ప్రియంబు సేయం గడంగెదవు. నాకు నీవంటియభీష్ట ప్రదురాలు గలదా! మంచిది పొమ్ము. రథం బారోపింపుము.

మదనసేన:—(అడుగులుతడఁబడ రథముకడకుఁ ద్వరితగతిం బోవుచు నిహక్రింత యయ్యె.)

గౌతముఁడు:—(వెనువెంటం జనుచు)

ఓరీ యవన ! నా వచనంబున నీ నుందరి రథారూఢ యయ్యె. విను నిక రథం బారోహించెదను. నీ వతివేగంబున నరదం బెక్కి రగ్వంబుల నడుపుము.

యవనభటుడు:—ఓ బాచనమ్మా ! అట్ల యొనర్చెద.

గౌతముడు:—(సంతసంబుతో)

ఉ. అంబుజపాణి నాకును న్వహస్తధనం బయి పొల్చె నివ్వడే
బింబఫలాధరిం గొనుచు భీతిల కెయ్యెడ కైనఁ బోయి యీ
యంబుదవేణిఁ గూడుచు సుఖాంబుధిఁ జేలుదు మధ్యమార్గమం
దుం బరిపూర్ణి యడ్డమయి తోచకయుండిన మేరె యయ్యెడిన్.

(అని యరువురతో నిష్క్రమింతుండయ్యె.)

కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణంబునందు చతుర్థాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ రస్తు కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణము

పంచమాంకము

(నీర్యగుత్తుండు ప్రవేశించుచున్నాడు.)

నీర్యగుత్తుండు:—ఓర! మదనసేనకుం గలసౌందర్యంబు లోకంబున నుండు పువ్వులతోడుల కెవ్వారలకేని యుండ దని యనుకొనియెదను.

ఉ. అవనజాక్షి ముద్దుమొగ మక్షిబంధునఁ దోచుటాదిగా
భావిత మైనకీతకరపార్వణబింబము నింపు గాదు నా
భావము దానిచంచలకరాంచలలోచనము ల్లనంగ ని
చ్చారిధిఁ గాంచ దుత్పలనిసర్గవిలాసము లాత్మ మెచ్చంగన్.

మఱియును,

ఉ. దానితోమ ల్లనుంగొనిన దర్పకచాప మ జెందుకొను పో
దానికురు ల్పయోదములకండముల స్మిరసింపఁ జాలు న
ద్దానియొడల్ కతోరళిభ్రతప్రసువర్ణమనోజ్ఞ రేఖయే
దానికి నీదుగారు పెరతామరసాయతనేత్ర లిద్ధరన్.

అదియునుంగాక,

చ. రతి సౌందర్యవిలాససంపదల సారాజీవవత్ప్రాక్షి భా
రతి విద్యానిచయంబులందు సుషమారంభంబున హృద శ్రీ
సతి యైశ్వర్యకలావిశేషమున నాచంద్రాన్య తా నాకచీ
సతి యా దానిని జాడకున్న నిక నాజన్మం బధన్యం బగున్.

ఇనీ! ఎమిది! ఏను దానితో విద్యావివాదంబున నోడినాడను. మఱియు నయ్యందువదన పెరవానిం బెండిలియయ్యె. ఏ నీవిధి నందరానిపండ్ల కజ్జుసాచు చున్నాడ. ఇక నా కాకన్యారత్నము లభించుననుట ఎక్కడిమాట. కార్తాంతికుండగు విత్తుండు ధనలోభంబున నాకుం ద్రియతనంబులు నెప్పి యొనికీనియందు నన్నుల యింకం కేనెడినో! దానియందుం గలయుక్తంతార్తవిశేషంబునంజేసి యాభావయ్య నెప్పివచనంబుల నప్పి యొచిచ్చుచీకటులం బడి కడు నలయును. గరుగితం బయిన

రథనంబు నన్వేషించుచున్న నీకులవెంట వెదకుచున్నాడను. అకస్మాత్కారత్నంబియ్యెడ దొరకునాయని మదికి నెవ్వెఱయ్య బొడమక యున్నది. విధి యనుకూలంబగునని యభిమతార్థంబు నన్వేషింపమునుండియైనను గనితెచ్చి కాకతాళియంబుగతి జేర్పకపోదు. ఇట్లులేకదా! లొలుక నీ రాజపుత్రితో విద్యావివాదంబు సేయఁ గోరి యాయూరికిం జనుచెంచి పురబాహ్యోపవనంబున విడిసియుండి మదనసేనానందరత్ననంబున నిచ్చ వొడమి యున్నవాడ నగుటజేసి యుత్కృంతితం బయ్యచిత్తంబునకు నించుక విసోదంబు గల్పించుకొన నొంటరినై యా యారామసీమం జెలువారుచారుతర తరునికరంబుల నిరీక్షించుచు నందుఁ గడుదప్పులకుం జనిననాకు చెలికత్తెలతో నయ్యెడకు యదృచ్ఛానమాగత యయినయారామణీయకనిధిదర్శనంబు నయనంబులకలిమికి ఫలంబుగ నమకూరినయది. ఇప్పువోత్సవంబు లభించినవిధానంబున మఱియు నిట్టివి జన్మఫలంబులు సంప్రాప్త్యంబులు గలుగఁబోలును. ప్రాయశ్చిత్తంబుగ బ్రహ్మణులకుల కల్లులు గావు. ఎదఱోరాజకుమారు లీరాజపుత్రికం గోరి వచ్చినవారలు దానితో వివాదంబున నోటువడి యపమానంబున కోర్చి తమపురంబులకుం జనిరి. ఎవ్వనినైన నీమదన సేనం దోహ్మనిగాని మదీయపురంబులోను బట్టు జన దని యావిడువనిపట్టుదల నాకుం గలుగుటయుఁ దదనుగుణముగ నీనక్షత్రకాస్త్రవేది నెప్పుటయుంజూడ నభిమతార్థ సిద్ధి గావచ్చుననియుం దోచుచున్నది.

ససారథికంబగురథంబున నారూఢులై గౌతముఁడును మదనసేనయుం బ్రవేశించిరి.

గౌతముఁడు:—ఓ ప్రాణవల్లభా! ఏల నీ వీయరదంబున నొకవంక సంకుచితాం గివై నిలువఁబడి యుండెదవు? వేడ్కమెయి నాయుకతలంబునం గూరుచుండుము.

చ. సరసిజపాణి నీ దిగువుఁజన్నుల న న్నమరాగపూరభా
సురగతిఁ జేర్చి వైశానవె సుందరి నీనుచుమోవిపానకం
బరుదుగఁ గ్రోలకున్న నొక నంగము నిల్వదు మన్మథాగ్నిని
ర్భరతరకీలల వ్దగిలి భస్మ ముగాఁగల దాదరింపుమా.

మదనసేన:—(కోకంబుతో)

గురువరా! ఈబుద్ధి మీ కుండంబునదు. ఏను మీకు సుతానమానను. శిష్యును. మఱియు మీయింట దాస్యంబు సేయంగల కింకరిని. అట్టికార్యంబుల నియోగించి నన్నుం బావనతరపదవీధిచ్యుతం గాకయుండునట్లు సేయుఁడు. ఇట్టి తుచ్ఛసుఖంబులు మీసాలపై లేనియ లని మీర లెఱుంగరా! దయయుంచి నన్ను విడిచివ్రుచ్చుఁడు.

కాళిదాస—7

వీర్యగుప్తుఁడు:—(చెవియొగ్గి విని)

అ! ఈశిఖసమయంబున నెవ్వఁడో తనకు గూర్చునిదాని నొకచాన నపహరించి, దాని బలాత్కరించుచు గూడ దలంచి తనయభిప్రాయంబు నెప్పు నాబాల సేయునది లేక శోకభారోద్వేలలీలాఽవికలంబుగం బ్రతిష్ఠించుచున్నది. ఇదె కన్యకాంతఃపురోపవనసీమం జెలువారు సుకటరథ్యయందు వీరలు మాటలాడెదరు. వీరచెవరో! అరయుదము.

(స్మృతి నభినయించి)

ఎవ్వరో యన సేల! గౌతముం డీరాకన్నీయవిద్యగురు వతండు మదనసేనయందనురక్తుండని విందు. వీరలవచనసందర్భంబు గౌతముమదనసేన లని యెఱింగించుచున్నది. మదనసేనయె యయ్యెనేని నాతపంబు పండె. బాగుగ నాలకించి సేయంగల కార్యంబునకుం గడంగెదను.

(అని గౌతమాదుల కభిముఖంబుగ నడుచుచున్నాఁడు.)

గౌతముఁడు:—ఓసుందరీలిలకమా! ఈమాట లెల్ల మానుము.

క. ఓమదనసేన విమమా, రామామణి వీవు నాకరస్థ వయితి వో

భామిని బహుకాలముగా, నే మది తహతహ పడంగ నీ వెఱుగవొకో.

వీర్యగుప్తుఁడు:—(సంతసంబుతో)

ఏఁజింతించినయర్థంబు నిర్ధారితం బయ్యె. వీఁడు గౌతముఁడె! మదనసేన నపహరించుకొనిపోవుట నిక్కంబు. వీని బట్టి బంధించి ఈనారీరత్నంబు గొందును.

(నిరూపించి చూచి)

ఇదె వీతదధిష్ఠితం బగునరదంబు నానమీపనమాగతం బయినయది. శబ్దం బుప్పుతిల్లిన నిం దిరువురకుం గార్యఃని యగును. కానఁ గోలాపాలంబు గలుగసీకయ తొలుత సారథిం దునిమిగౌతమునిం బట్టి బంధింపవలయు. గౌతముండును సారథియుఁ దమ లోకంబై యున్నారు. వీరల కెఱుకపడక రథం బెక్కిన నాయుద్ధిష్టకార్యంబు సాధించుకొనుట సుకరము.

(అని నాట్యంబున రథంబెక్కి గదచే సారథి నడచుచున్నాఁడు.)

యువకుఁడు:—అయ్యయో చచ్చితినిగదా! ఏ భూమివయిం బడుచున్నాఁడ.

(అని బంగ్గంబులు వదలి, ప్రహరవేదన నభినయించుచు, గరచరణవిక్షేపములతో నిష్క్రమింతుఁడయ్యె.)

మదనసేన:—(సంతసంబుతో)

నాజేడుకొనిన దీనాలాపంబు లాలకించి యాపాంచాలీమావరక్షకుండు వీరల నిరసింప నేతెంచెనో.

(నకరుణముగ)

ఓదయాదిధీ! ఈ బ్రహ్మబుధువును బ్రాణంబులు దీయకుము.

వీర్యగుప్తుడు:—(ఆశ్చర్యపడుచు)

ఓకనకాంగీ! నీ కింతవిప్రియంబు గావించినవా డయ్యును వీనిం జంపవల దంటివి. నీదయారసంబునకు మెచ్చుకొంటిని. నీకొకవరం బీడలంచినాడ. ఇట్టిసుగుణ సంపత్తిగల నీయందు నీదుర్భగుం డిట్లు కట్టిడియై ప్రవర్తించెం గాన వీనిం బట్టి శిక్షించెదను.

(అని కుప్పించి గౌతమునిసిగం బట్టి ధనుర్భాగగుణంబుచే బెడతెక్కులు విఱచికట్టి)

ఓగౌతమా! పూర్వము నే నీరాజకన్యకతో విద్యావివాదంబు సేయంగడంగి నప్పుడు నికృతిమెయి న న్నవమానించి నాకుం బాణిగృహీత గావలసినదీనిం దప్పించి తివిగదా! ఇప్పు డేమి సేయంగలవో చూచెద. ఇది వాగ్వివాదంబు గాదు. వీర్య సారవివాదంబు. నీ విందుం జేయంగలవని యేమొ? ఇందు నిన్ను వధింపవలయు నన్నది భావ్యం బయ్యును బ్రాహ్మణుండ పని యీవనజాతీ కనికరించి యట్లు గావించకు మని ప్రార్థించియుండు కతంబున నాదారుణవ్యవసాయంబువలన నివృత్తుండ నైతి. ఇదె నిన్ను బంధించితి. ఇక నీకు విమోక్షణం బెప్పటికో!

(అని గుడ్డుంబుముచున్నాడు.)

గౌతముడు:—(ఆత్మగతమున)

కట్టా! ఏజేసిననికృతికిం జేసేత ఫలం బబ్బినయది. అట్టి కాళికానుగ్రహ పాత్రుని కళత్రంబును దొంగిలితెచ్చుట యూరక పోవునే! వీనికి నే సేమియుం బ్రతిపచనం బొసంగఁజాల.

(అని యూరకున్నాడు.)

వీర్యగుప్తుడు:—(మదనసేనం గాంచి)

ఉ. చంచలనేర్తి నీవికచసారసమత్రవికాలలాలనే

త్రాంచలలీలఁ గాంచ మది నాస జనించినవాడ నుగ్ధరీ

కుంచితసీలముగ్ధశుభ కుంఠలసంతతిసుందరంబుగా

నంచితరీతి గాంచు భవదాన్యసరోరుహ మెత్తి యానలోన.

మదనసేన:—(సాతంకంబుగ ఆత్మగతమున)

వీడు నన్ను రక్షించు ఇనుదెంచె నని యనుకొన్నందుకుఁ ద్రోసివేయఁ గూడని శత్రు వయ్యె. గౌతముఁడు బ్రహ్మణుఁడుగాన మదీయధనుర్విద్యాకుశలతాదిగుణంబు లకు భయింపదుచునతిక్రమించు చాలక యుండినవాఁడు. ఇతఁడు నాకు భయంపడు వాఁడు గాఁడు. ఏమిసేయుదు.

(ఆశ్వాసంబుతో)

నామనస్సున కొకసమాధానంబు గలదు ; వీ డుత్తమశ్రుతియుండు గాన నల్ప బుద్ధియై కుల్పితంపులబలుకం జొరఁడు. గంభీరుడై ప్రవర్తించు. ఎన్నిధియైన నితనివలనఁ దప్పించుకొనవచ్చు నని తోచెడిని. ఇప్పటికి సమయోచితముగ బొంకియైన నితఁడు నన్ను దాఁకకుండఁ జేసికొనియెద. మానభంగంబు గాఁబోవుకాలంబున దానం దప్పించు కొనుటకు బొంకులాడుట దోహదహంబు గా దని ప్రామాణికపదనంబు గలదు. మఱియు నితఁడు నావచనంబులు వినకపోఁడు. ఎట్లనిన :

క. వనజాక్షులయం దాసలు, గనినట్టియుదారశీలఘను లగుమగ లా

వనజాక్షులపదనంబుల, కును జవదాటరు తదీయకుతుక ప్రియులై.

మఱియు,

క. రసభావజ్ఞులు మదిలో, నసదృశ మగుశ్రీతి యున్న నంగనలమనః

ప్రసవంబులు సౌరభగతు, లాసుగక తహశహలుగూర రుక్మంతితులై.

(ప్రకాశముగ)

ఓవీర్యధుర్యా ! నన్ను జౌర్యమున నవహరించి తోడ్కొనిచనుచున్న యీ విప్రుని శిక్షించితిని ఇక నేను నీధనమను గాని యితరునిసొత్తు గాను. నూతిసీగ్ధ వెల్లువఁ బోననుభయంబుం గూర నావశ్యకంబు లేదు సూర్య. ఉత్తమవంశసంజాతు లగుభూ నాథులు తారు నెప్పినమాట మరల్చరు. కాన నివృద్ధు నాయందు సంతసించి కోరిన వరం బొసంగెద నన్నవచనంబు యథార్థంబు గా నాజేడినయర్థ బుగీకరింపుఁడు అది యెద్ది యంటిరో. తడవులంబట్టి యే నొక్క ప్రతంబు సేయం బూనుకొనియున్న దానను. అది యొకవత్సరమునకు సమాప్తి కెందు. అంతదనుక నాయందు మీర లున్వి శులూరం జనదు. ఇదిసాకు మీరు కరుణించి యాదగవరంబు. ఇది యొసంగిన ప్రత సమాప్త్యనంతరము భవదభీష్టార్థంబు నెఱవేఱుచుకొనంజను.

వీర్యగుప్తుఁడు:—(నంతసంఘతో)

ఓ నుందరీవశంసమా! అట్లయగుంగాత. రాజకన్యకం దోడైచ్చినాడ ననుయ శంబ నాకుఁ బాలును.

క. ఇంటికిని లక్ష్మియై నా, కంటికి దా నమృతపత్తికయుఁ బోలేను పె

న్నింట ముదంబునఁదేలఁ గఁ, గంటికి ఫల మనుచు, నిప్పుఁ గనుఁగొనుచుందున్.

ఓనుందరీ ! ఏను మదీయం బగుకరూశదేశమునకు రథము దోలుచున్నాడను.

(అని యరదముఁ దోలుకొనుచు నిష్క్రమింతుండయ్యె.)

కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణంబునందు పంచమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ రస్తు కౌళిదాసచరిత ప్రకరణము

షష్ఠాంకము

(గుణమాలినియు ధనమాలినియు సుభ్రమంబుతోఁ బ్రవేశించిరి.)

గుణమాలిని:—ప్రియసఖ! ధనమాలిని! ఏమే యీవంత! మనభర్తృదారిక
యగు మదనకేసగృహంబున నిశ్శిశువయంబునందు వైతాళికులు నిద్రమేల్కొలుపు
నట్లున్నది. గాఢనిద్రాభియోగహతమతులై యిండుక మేల్కొంచి యావైతాళికులు తఱి
యెఱుంగక యిట్లు గావించిరి గాఁబోలు? పూర్వదినంబునం బరిణయకార్యవ్యాప్తులై
యిందుటండేసి యిట్లు జరిగియుండవచ్చును. ఎట్లయినను మనము వైశంబ రాజపుత్రి
కడకుం జనవలసినవారము గాదే! భర్తృదారిక యన్నదాగమనంబునకుం బ్రతీక్షించు
చుండు. మనకును గతయామినియందు నిదురలేమిండేసి పేకుప యయ్యు నిశ్శిశు మని
తోఁచుచున్నదియో! ఎందుకుఁగాని వైశంబ చనవలయు.

(అని ద్రుతతరంబుగఁ జనుచున్నారు.)

ధనమాలిని:—(శ్రమం బభినయించుచు)

ప్రియసఖ! గుణమాలిని! మన మెంతవరువెత్తిన సుద్యానమునందలి భర్తృదారిక
యిండుకేగిగృహపుమార్గంబు ముగియకున్నది. మనము భర్తృదారికను బాసి యింటికిం
జనినకార్యం బుచితంబు గాదు. ఇప్పుడ యింటం దలవాల్సివెమి. అప్పుడ లేచి వరుగత
వలసినవచ్చు.

గుణమాలిని:—ప్రియసఖ! యిట్లు వచ్చునని యెవ్వ తెలుఁ దెలియునే!

(మొందుకు దృష్టులు నిగుడించి, భయంబడుచు నిలిచి)

ఓసి! ఆదె కనుగొనుము. యమభటుండుతోరె నతిభయంకరాకారం దెవ్వఁడో
మరణకేదనకుం బాల్చుడి యూర్పులు విడుచుచు గాలుసేతుల నిలకుం దాచుచుం
జొరలుచున్నాఁడు. సమీపమునకుం జన భయం బగుచున్నది. ఈనంకటరక్షయందుఁ
జోయిగంగాని వైశంబ భర్తృదారికకేగిగృహంబునకుం జేరలేము. ఏమిసేయనగును!

ధనమాలిని:—ప్రియసఖ! భయంపడినం దీటునా! భర్తృదారిక మనరాక కెంత తహతహపడుచుండునో! ఏమైనను గానిమ్ము. పోదము రమ్ము! భర్తృదారికకేరీ గృహంబుం బాసిపోవుటంజేసి మన మపరాధల ము యున్నారము. అయ్యెడ నేదేని యొక యప్రియంబు జరిగిన మనకు మాట రాదటే!

గుణమాలిని:—ఓసి! నీ వేమిచెప్పినను వామనంబునకు ధైర్యంబు గల్గలేదు.

(అని మెల్లన నడుగులిడుచు ముందు కొడలువంచి నిరూపించి చూచి)

ఓసి! వీడు మనభర్తృదారికయం దుత్కృంతితుండై యుండుగౌతమునిసహచరుండు గిరిసారుం డనుయవనవీరుండు. రథ్యాప్రదీపశిఖాప్రకాశంబువలన బాగుగఁ దెలియబడియెడిని. వీనిం గాంచి యీనగరంబునం గలకాంచనాగు తెల్ల భయంపడుచుండిరి. వీడు సచ్చుట సంతోషావహం బయ్యు వీ డియ్యెడఁ గఠోరప్రహారంబున నిలకుం ద్రెల్లియుండుటంబట్టి గౌతముండు నికృతిమెయి భర్తృదారిక కహితంబుఁ గావించి మధ్యమార్గంబునఁ దననేస్తకానిం గోలుపోయి సుంకటపడి యున్నవా డను నర్థంబు దోచుచున్నది. దీన మనభర్తృదారిక కేదియో యిడుమ సుప్రాప్తం బయ్యె ననుట నిర్ధారితం బయ్యె. వైశంబ పోయి ప్రియసఖం జాతము రమ్ము.

(అని త్వరితతరంబుగఁ బరిక్రమించుచున్నారు.)

గుణమాలిని:—(పురోభాగంబునకు దృష్టులు వఱిపి, నెవ్వెఱుపడుచు, త్వరతో)

ఓసి చూడవే! మనతలంచునర్థంబు వివృతంబు లగునుద్యానద్వారకవాటంబుల చేత నిర్ధారితం బగుచున్నది.

ధనమాలిని:—ఓసి యంతియ గాదు. కేళీమందిరరక్షకభటు లెవ్వరును గనంబడరు. దానికవాటంబులును దెఱవంబడియున్నవి. మఱియు నీమందిరంబు విజనం బయిన విధంబునం దోచెడిని. ఏమే! యీకష్టము!

(ఉరంబున మోడుకొనుచు)

గుణమాలిని:—ప్రియసఖ! నీనుడువువల్కులు వినినంతన నాయంగంబులు విశ్లి ధంబు లయినయట్లు కార్యాత్మమంబు లై ప్రసరింపకున్నవి. ఏమిసేయంగలనే!

ధనమాలిని:—ఎట్లున్నను బోయి చూడవలయుగదా! ఇంటం బ్రవేశించిచూత మురా! (ఇరువురును మందిరాభ్యంతరంబుం బ్రవేశించుచున్నారు.)

గుణమాలిని:—(కలయనవలొకించి)

అయ్యయో! మనభర్తృదారిక గనంబడదే! కట్టా! మదనసేనకు; సర్వవిద్యా వికారదకు; కారదాదేవీసహనకు; సకలైశ్వర్యసంపన్నురాలికి; యప్రియసఖ కిట్టిగతియూ పట్టెను?

(అకాశము లక్ష్యముచేసి)

ఓప్రియసఖ భర్తృదారికా ! ఓప్రియసఖ మదనసేనా ! ఓప్రియసఖ యధిప
మానవలాకశారదా ! ఆ ! ఎంతసిలిచినను బలుకవేమె ?

(సశోకముగ)

ఓసీ ! నే నిం కేమి సేయంగలనే ! హాప్రియసఖ ! ని స్నేకతినందు గాఢాయం
పెట్టెనో ! ఏకూరకర్షునిచేతం జిక్కుకొంటివో ! అక్కటా ! నీ వేగతి పట్టితివో ! ఆహా
నీ వేయిదుమలు వడియెదవో ! ఎవ్వధంబునం బెగ్గెదవో ! ఏరితి నోర్చుకొందువో !
ఎవ్వరి నెవ్వరిం జీరెదవో ! ఏమని విలపించెదవో ! ప్రియసఖ ! నీవెట్టిప్రారదశావిశేషం
బనుభవించెదవో ! ప్రియసఖ ! భర్తృదారికా ! ఏము నీకుం గష్టము సంప్రాప్తమగుకాల
మునకు నిర్భయము మై యుడబాసెపోతిమిగదే ! ఓముగుదా ! మమ్ము ప్రియసఖులని నమ్మి
యుంటివే ! ఏము కఠినాత్మల మై యిట్టిసమయంబున లేకపోతిమిగదే ! నీకండ్రీ
నిన్నొకదినముననైన జూడక యుండలేదే ! ఎల్లియందయంబున నెవ్వరిమొగంబుం గాం
చుం బోను. దేని మమ్ముగాంచి మదనసేనసుఖం బడిగెనేని యేమని నుడువంగలవారమే !
ప్రియసఖ ! ప్రియసఖ జగం బంతయు జీర్ణారణ్యం బయ్యెనే ! ప్రియసఖ !
నిన్నిట్లు లచింతిలోచనత మయిన యిడుమకుం బాలుచేసి యాగుణమాలిని భూమియం
దిక జీనింపవలయునా ! ఓదైవమా ! కుటిల ! ఈతవస్థినికి మూఢునిం బరిగణజేసిన
కొఱంత యట్లుండ నివ్వడు మొదటికే మోసము దెచ్చితివి. హా ! యాకాశరాత్రి నాకు
వేగంబోదునుమా ! వేగినదిపో ! నేనెవ్వరిమొగం బెట్లు గాంతు. ఓగుణమాలిసీ ! నీకు
భర్తృదారిక ప్రాణనిర్విశేష యని యందుకే ! ఈమాట కల్ల యయ్యెగదా ! నీవు వాసి
పోయినను బ్రాణంబులు వోకున్నయవి.

ప్రియసఖ ! మదనసేనా !

హా ! యింకేలనే గుణమాలిని బ్రతుకవలె ! హా ! నీనాయకునిగతి యెట్లయ్యెనోగదే !

(అని మూర్ఛపోయి యిలకయింబడియె.)

(భటుండు ప్రవేశించి)

ఓసీ ధనమాలిని ! మనభర్తృదారిక యగుమదనసేనదయితుండైన కళాచంద్రుడు
తనప్రాణదయితకుం తెచ్చు మని నా కాళ్ళపించి పుషిపయథ్థంబు నిని యది రాజపుత్రి
కకుం దెల్పుము.

ఉ. ముద్దులగుమ్మ నిమ్మఁ గడు మోహముచే నెడబాయలేక నే
దద్దయుఁ గుందు చు న్నదికిఁ దత్క్షణ వచ్చితిఁ దీర్థమాడ నీ
ప్రాద్దును దీర్ఘమై యెనుఁగ పొల్లియొ పెండియు వత్తు నన్ననో
కొద్దిగ లేయి యుండు నని తోమలి నిల్చితిఁ దాన మాడఁగన్.

క. మానిని నే లే ననుచున్

మానసమున ముదముఁ దక్కి మనికికము పడం

బూసుకొనఁ బోకుమీ యను

మానింపకు వేగ వచ్చి మన్నింతుఁ జేలి. అని.

ధనమాలిని:—సఖ ! సఖ ! యూరటాజెందుము. మనమదగ సేనకు భర్త యయిన వాడు కళాచంద్రుడట. అతడు నదీసన్నానార్థంబు సని ప్రాద్దు గల దని యయ్యెడన తడసి యందుకుం దన ప్రాణదయిత యుత్తలపడకుండఁ బ్రణయసందేశంబుం బంపి యున్నవాడు. దీనివలన గళాచంద్రుండు మూఢవేషమున వచ్చి తనరూపంబు బయల్పఱచి వైతాళికులవచనంబుల మోసపోయి తన ప్రాణవల్లభ యింట నున్న దని యాసందేశ ముపినయర్థంబు నున్నట్లుబయ్యె. అట్టికళాచంద్రుని బలి గాఁ బడసి యాసుకుమారాకారునిలో సౌఖ్యంబుఁ గూరుటకు లేక యారాజపుత్రిక యెంత దీనశకం జెందిన యది. కట్టా ! యాతపస్విని కెట్టిచెట్ట యుట్టిపడెనే !

గుణమాలిని:—(అశ్వాసంబుఁగల్పించుకొని)

సఖ ! మనస్త్రియసఖిం గళాచంద్రుండు బలియయ్యెనన్నది విన్నది క్షణిదరిలేని దుఃఖిసాగరంబున మానసంబు మునుంగకున్నె ! అకళాచంద్రుండు కడుసమర్థుం డని యుఁ గరూతభేదాభీతునిమంత్రికుమారుం డనియు విందును. మనము వైభావ చని మదనసేన యయ్యెడం గానంబడనివృత్తాంతంబు నతనికి వివేదింకము.

(అని ధనమాలినిలో లేచి, భటునిం జూచి)

అర్య ! కళాచంద్రుండుండుచోటికి మమ్ముం గ్రహ్మనఁ జోడ్చొని పొమ్ము. రాజకన్యకావృత్తాంతం బతని కెఱింగింపవలయు.

భటుడు:—ఓసి గుణమాలిని ధనమాలినులార ! రండుపోద మతని కడకు!

(అని వారలం జోడ్చొని నిష్క్రమింతుండయ్యె.)

ప్ర వేశ క ము

(కళాచంద్రుడు ప్రవేశించి, శోకంబుతో)

ఉ. మనవతీమణిం దలచి మానస ముత్కటదుఃఖసాగరా
నూనవినూత్నపూరమున నోలి మురుగుచునున్న దక్కటా
యానలినాయతాక్షికుటిలాలకలాలితమందహాసల
క్షీనపకాంత మామొగము మేలిమితో నికర జూడఁ గల్గునే !

ఇది యి:క నీమందభాగ్యుని కందరానిదియ యన్మితలంచెదను. నియతముగ నియతి
యీకళాచంద్రుని గవ్వములువెట్టిం బూనుకొనియున్నాఁడు.

ఉ. శోరుచుచుంటి నేఁ దొలుతఁ గోమలగాత్రను బెండ్లియాటమం
గూరిచి నామనోరఘు గూఢముగా విధి యిప్పు డేడ్డెఱ్ఱ
ఘోరవియోగతాప భర గుంభితపేదన పాలుచేసె న
స్మిరహి సేయ నీనియతి శేమి యొనర్పితి నో విరోధముల్.

హ ! వైపంబు తనకుంగలకవ్వదానవై పుణ్యంబు నాయందుం గాన్నించినవాఁడు.

ఉ. ఆనవమోహనాంగి గనినంతన గౌగిటఁ జేర్ప లేకనే
మాననిమూఢభావమున మ్రొన్నడియుంటి నొకింతకాల మా
మానిని నాకు మూఢదశ మానిచి యెల్కొనఁ బూనునంతలా
చానను నన్నుఁ బాపె విధి సహ్యమె యెరికి వైన నీవ్యధల్.

ఇ:క నీకళాచంద్రుని కీలాకయాత్ర యెవ్విధిఁ జరుగఁ బోవునో !

ఉ. కంటికి నిద్ర రాదు నృపకన్యకఁ బాసిననాటినుండి నా
యింటికిఁ బోవఁ గా హృదయ మెల్లవిధంబుల నువ్వులింపదు
తక్కుంటకీతత్వముం గనుచుఁ గాయము దాపముఁ దాళలేదు న
న్నంటరిఁ జేసినే విధి పయోరుహలాలచనఁ బాపి వ్రేల్చి డిన్.

ఇంక నీకళాచంద్రుడు భూతలంబునకు భారభూతుండు గాని మానీతజీవుండు
గాఁడు.

ఉ. పాపపునాభపం బిల్లుడు ప్రాప్తఫలంబును గోలుపోయె ను
తాపపరీతమై తనువు దగ్ధతఁ గాంచుచు నున్న దింతియున్
జేబడురాద రెవ్వియును జీతమున స్వస్థరియింతు వే మొఱో

(అశ్వాసంబుఁజేసికొని)

శ్రీపతిసద్దయామహిమచేత శుభంబులె కల్గు నన్నియున్.

మదనసేనప్రియసఖులు గుణమాలినియు ధనమాలినియు నాకడకుం జనుచెంచి రాజకన్యక గానంబడ దని నాకుంజెలిపిన దాదిగ.

క. పాతాళగుహను బడిన, ట్లాతతగాఢాధతమన మలమినరీతిన్

భూతోపహతము మాడ్కిన్, చేతోగతి స్త్రుక్కె గరము చింతాకులమై.

ఏనుసు సేయంగలకార్యంబు దోచక మదనసేన జననీజనకులం జూడ నొల్లక నా తలిదండ్రులకడకుం బోనిచ్చగింపక యచ్చపలాక్షీమణిని దలంచుచు ననేకదేశంబులు దిరిగి ధారానగరంబుఁ జేరితిని. కనుగరాధిపతి భోజుండు కవిమలంబున కవ్వారిగ ధనంబు లొసంగుచున్నవాడు. ఇతనిసభాస్థలమునకుం జేరితి నేని సర్వకాలము కవివరు లతో విద్యావివోదంబునం గాలయాపనము సేయుచుండవచ్చు. అట్లయినం బ్రియా విరహవిక్లబం బగుమానసంబునకు వ్యాపారాంతరప్రవణతాబలంబునం గొంత యాప్యాయత గల్గిందోలు.

(ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి అశ్చర్యకడుచు)

ఔరా ! ఈయెదుటం బొడసూపు బాలికావతంసంబు పురహరనయనాన్ని దగ్గుండగుమ్మ ధునికిం గల్పించినసండేవనొషధివిశేషనవాంతురంబునాఁ దోఁతెంచు చున్నయది. ఔరా యాకుందరదనయందం బేమందును ?

ద. నును కవడంపు దీవియయచుంగునిగారపుఁగావిమోది

కుందనపుఁజొకాటపుంగొమరు శ్రశ్శులకాటు మెఱుంగ మేను శో

భననవసీలసీరజనిభం బగువల్లసుదోయి యొప్పు నీ

యనుపమరూప బాలిక భవాంబుధి కిందిర న్నాగఁ బోల్చెడిన్.

ఈనితంబువలీకులాభరణంబుం గాంచినంతన నిది నాకన్నుల కమృతవర్తికయుం బోలె నకులానందంబు సమకూరుచుచున్నది.

మఱియును,

ఉ. చానసు బాసి దుఃఖభరసాగరమందు ముసుంగుచుండునా

మానస మీసుమాస్త్రనసమానజయేందిర బాలికామణిన్

జానుపడంగ నాత్త కును సంకరణం బనియెంచి మించి యీ

మానవలీలరామరయి మక్కువ జొక్కుచున్ను చెంతయున్.

ఈకాంచనాంగి తనయీడు బాలికామణులం గూడి తాళపత్రాదిలేఖనోపకరణ హస్తయై చనుచుండుటం గాంచిన నీపంచాననమధ్య విద్యాభ్యాసంబు నెఱవ విద్యా కాల కరుగుట నువ్వు క్తం బయ్యెడిని. ఈచక్కెరబొమ్మ యిట్లేగుడెంచుటయు మించిన రాగవిశేషంబుం బురికొల్పుచున్నయది.

క. ఈలబన తాళపత్రము, గేలం ధరియించి రాగఁ గేదఁగిబాపం
లీలఁ దనమగని దనుచుం దాలించి చనుడెంచురతివిధానం దోఁచెన్.

(స్మృతినభినయించి)

కొన్నిదినంబులకు ముందు సాయంసమయకర్తవ్యం బగుభువనేశ్వరీచరణలిన నమస్కరణంబునకుం జనుచున్న నానయనపథంబునం దగిలినబాలారత్నం బిదియ కాఁబోలు! అప్పు డేను కార్యాంతరాసక్తుడనై యతిత్వరితగతి నరుగుచున్నవాడ నగుటంజేసియు నాకనకాంగి బాలక్రీడాపరాయణయై యుండుటంజేసియు బాగుగ నిరూపింప నయతి గాకయుండె. ఈలనామణియు నాకు సమ్ముఖముగ నేతెంచు చున్నయది. బాల్యంబున నుండుటంజేసి యంతగ లజ్జాగతి యెఱుంగనిది గాన ననంకు చితమనస్కరయి నావచనంబులకుం బ్రతివచనంబులాసంగును. కులకుమారికా జనోచితంబు గానిరథ్యాపర్యటనంబు నేయుకతంబున నిది వేశ్యాకన్యకయై యుండఁ బోలు, దీనితో నంలపించి దీనిసరసవచనామృతంబుం గ్రోలి విరహదపదహనాయ త్తలై యుత్తలంబడుచి త్తంబున కొకించుక తనివఁ గల్పించుకొనియెడంగాక.

(అని యువసర్పించుచున్నాడు.)

(వేశ్యాకన్యకయు నఖులును బ్రవేశించిరి.)

నఖులు:—ప్రియసఖి యిదె చూడు! మొకసర్వావయవమందరుండు మూర్తిం దాలించినమన్తధుండునా బోలుచువాడు కరం బచురాగంబుతో నిచ్చుం గాంచుచు నీరామణీయకమున . కెద మెచ్చుకొనుచు మందహాసమందరం బయినపదనారవిందం బుతో నీచెంగటి కేగుడెంచుచున్నవాడు. ఇతని యతిరమణీయాకృతిం జూడుము. మనకుం గరము గౌరవ్యుండు. కాన మన మొకింతకడవు నిలువంబడి యామనాభాగుని వచనంబులు విని నుబహుమానంబుగ వీడ్కొని పోవుదము. ఇతండు కొన్నిదినంబులకు ముందు నీచాలక్రీడావిశేషంబుం గాంచి కర మరుదుగ వర్జించియుండు సరసకవితా విశేషవిధానమిటుండు. ఇట్టి మనసీయులయన్గ్రహంబునకుం బాత్రంబ వయితివేని శ్రేయంబులెల్ల ననుకూడు.

(వేశ్యాకన్యక గాలిదాసుని గాంచి విస్మయపడుచు నిలుచుండె.)

కాళిదాసుడు:—కాంచనమాలకు దగ్గతి)

1. శ్లో. కా త్వం బాలే.

వేద్యకన్య:—దినయంబుతో

2. శ్లో. కాంచనమాలా !

కాళిదాసుడు:—(అత్తగతమున)

బొర ! ఇది దీనికిం దగినపేరు. దీని నిరవద్యం బగుసౌందర్యమునకు శోభావి
హంబుగ విద్యయు నుండుట బంగారమున కామోదం బుండుటయ.

(ప్రకాశముగ)

3. శ్లో. కన్యాః పుత్రీ !

కాంచనమాల:—(ప్రణయంబుతో)

4. శ్లో. కంచుకవత్సాః.

కాళిదాసుడు —(అత్తగతమున)

కంచుకవతి భోజభూపతిరాణి యగులీలాచేవికిం బ్రధాననైరంధ్రీవదంబున
నుండునది యనియు నసమానరూపగుణగణోపేత యనియు వినియున్నాడ. దీని వివ
యవివేకాదులు దానియాత్మజాత యనుటకుం దార్కాణ యయియున్నది.

(ప్రకాశముగ)

5. శ్లో. కిం తే హస్తే.

కాంచనమాల:—(ముఖవికాసంబుతో)

6. శ్లో. తాళిపత్రం.

కాళిదాసుడు:—(అత్తగతమున)

బొర ! దీనిప్రత్యుక్తిమాధుర్యంబు కర మభినందనీయంబై యొప్పుచున్నది.

(ప్రకాశముగ)

1. టి. బాలే = పిపడుచా ! త్వం = నీవు, కా = ఎవ్వరెవ్వ ?

2. టి. కాంచనమాలా = కాంచనమాల యనుదానను.

3. టి. కన్యాః = ఎవ్వరెవ్వ, పుత్రీ = కూతురవు.

4. టి. కంచుకవత్సాః = కంచుకవతియనుదానికూతురను.

5. టి. తే = నీయొక్క, హస్తే = నేలియందుండునది, కిం = ఏమి ?

6. టి. తాళిపత్రం = నాచేత నుండునది తాటాకు,

* స్తో. కా చా రే ఖా.

కాంచనమాల:—(మందహాసంబుతో)

† స్తో. కా ఖా గా ఘా.

కాలిదాసుండు:—(శ్రామించుచు)

ఓర ! అతివిస్త్రయనీయం బగునీబాలభావంబై యిట్లు విలాభనీయంబై యండ
దీని యభినవతాదుణ్ణవిలాసం బింతకంటె సెంతో మనోహరంబై యండదా !

ఉ. బంగరురీతెయందు నవపల్లవ ముద్భవమాట చిత్తమా
నంగతరోచి యై యదియ సారసుధారస మొల్కు టబ్బురం
ఋం గలిగింపకున్నె యిక్కఁ బుష్పసముద్గమకాల మయ్యెనే
నిం గలుగంగఁ బోవుఫలనిర్వృతి యెట్టిదో తోచ దాత్మకున్.

(అని కాంచనమాలం గాంచి నవ్వుచు)

ఓకులుకులాడి ! యిప్పు డివు.

చ. కులుకుంగుత్తపుగుబ్బచన్నుగవతోఁ గ్రొమ్మించు మైదీఁగతో
నలఘుశ్రోణిభరాలసం బగుకరంబందంపుయానంబుతో
లలితోదారవిలాసలాలనకళాలిశ్యవైచిత్రితో
విలసన్నాత్మపయోవిలాస వగుచుక వేడ్కల్ దగం జేయుమీ !

కాంచనమాల:—(స్థితముఁ గావించుచు, ఆత్మగతమున)

* టీ. రేఖా = గీత, కాచా = ఏమి ? త గీత యేమి యని ప్రశ్న.

† టీ. కాఖాగాఘా = కాఖాగాఘాలు.

ఈకాంచనమాల నవనీలనీరజాభాము లగువాలుంగన్నులును ఎఱుపుమీఱులే
మోవియుంగలది యని కవి వర్ణించుటవలనను ఇది సుందరుం డగుపురుషుని గాంచి
విస్త్రయంబడుటవలనను ఇట్టిగుణము లావిర్భవించుతారుణ్యప్రాదుర్భావ పూర్వకాలికం
బయినదనిసంవత్సరములప్రాయము గలది యని నిర్ణయింపవలసియున్నది. అప్పటికి
కాఖాగాఘాలు వతించుచుండుట వయస్సునకుం దగినదిగా దనవచ్చు. మఱియుం గవి
యడిగిన స్లోకసమస్యలకు స్లోకరూపముగా నుత్తర మొనంగుటజేసి విద్యాకవిత్వవిచక్షణ
యనియుం జెలియుచున్నది. కాన నిచట కాఖాగాఘా అని విశేషాకారముతోఁ బల్కి
నందుకు నక్షరసామాన్యతాప్రతీతియే భావ్యము సామాన్యమును విశేషముచేతఁ బల్కుట
యయ్యెయెడల విదిత మగుచున్నది. భక్తమందారుండు అనుచోట వృక్షవిశేషమును
జెప్పుటకు సామాన్యమగుకల్పవృక్ష మన తాత్పర్యము గదా !

ఈమందరాకారునిపలుకులవలన మానసంబు లజ్జాకులితం బగుచున్నది.

ఈతనియెదుట నుండ నోట. చెలికత్తెలమరుగున కరిగెదను.

(అని సఖులమాటునకుఁ జనుట నభినయించుచు నిష్క్రాంతయయ్యె.)

సఖులు:—(ఒండొరులతో)

ఏమే యీచిత్రము! ఈకవితచంద్రుండు మనసఖి కభినవయావనాగమంబు గలిగిన నెట్లుండునోయని యాచితోషంబు గనుంగొనం దలంచుచుఁ దదనురూపంబు లగువచనంబును వల్కు నవి ముగిసినతోడన మనప్రియసఖి సమూరూఢయావన యగుచు రతీదేవివిధంబున బోలుపారుచున్నయది. ఇట్టిమాహాత్మ్యంబు గలవాఁడు కళాచంద్రుండయని విందుము. ఆతఁడె యయ్యె నేని మనకాంచనమాలభాగ్యంబు వండినయదియ.

(నేపథ్యంబువలనికిఁ జూచి)

ఓసి! ప్రియసఖి! కాంచనమాల! ఏలనే యిట్లు సిగ్గుపడియెదవు? ఎప్పుటికైన నిట్లు గావలసినదానవేగదా! అమృతహితయం బిప్పుడ సమకూరి యివ్వహాపురుషాభినందనీయం బగుటకు మహాముదుంబు నందుచు నిట్టిమేలు సమకూరిచినయీమహాకవికిం గృతజ్ఞతానసూచనం బొనర్చక మామాటునకుం జనుట పాడియే. అట్లు పోవం జనదు. ఇతని వీడ్కోనియైన జనవలయుఁ గాదే! కవికడకు రమ్మ.

(అని చేతులు వట్టి తిగుచుచున్నారు.)

(అభినవయావనముతో లజ్జావనతాననయై కాంచనమాల ప్రవేశించి)

ఓసి సఖులార యేమతిశయంబుం గాంచిమీరలిట్లు న న్నగదుపెట్టం గడంగితిరి?

సఖులు:—ఓసి ప్రియసఖి! నీమైందీఁగె నేమతిశయంబు వాడసూపినది యెఱుంగవా?

కాంచనమాల:—(తన్నుం గలయం గాంచుకొని, ఆత్మగతమున).

ఉ. చిత్ర మిదేమి నాశ్రవణసీమలకుం జనె నేత్రపద్మముల్
గాత్రము వీడసాగెడిని కాంతునిపై మదిఁగోర్కిగల్గె నే
మాత్రము గానరాదు గదె మధ్యమ నూఁగుగ నారు దోఁచెడిన్
మాత్రన భార మయ్యెఁ గటిమండలి సిగ్గుచు నిగ్గదేరెడిన్.

ఇట్టి యభినవతారుణ్యకళావిశేషంబు వాడముటకు ఫలంబుగ,

చ. సుభగవయోవిలాసుఁ డతిశోభనగాత్రుఁ డుదారకాంతి యీ
యభినవమన్మథుండు నను నాదర మారగఁ జెట్టకట్టి నా

యభిమతసిద్ధిఁ గూరిచి సుఖాంబుధిపీచికలందుఁ జేల్పునే
శుభగతి నాభవంబును విశుద్ధతఁ జెంది కృతార్థతం దగన్.

సఖులు — ఒండొరులతో)

ఓసి! ఈవిమలకుంజరుండె కొన్నినినములగు ముందు మనసఖి డాగిలిమూత
లాదం గడంగి యందు కనువువడకపోవుటంజేసి భేదంబుగొన నాసొంపుం వర్జించి
చెవుల పండువు నల్పినవాడు. ఈరసికవరునకు గాంచనమాల ననురాగనిబంధనంబుం
గావింపంజనును.

(కళాచంద్రుని గాంచి)

ఓసరసకులావతంసమా ! నీవు కొన్నిదినంబులకుముందుఁ గార్తీకరవ్యాపృతుం
దవు వోలెఁ ద్వరితగతి వేశ్యవాటికం జరుచుంటివి. అప్పుడు మాప్రియవయస్య తన
యాడుబాలికామణులు డాగిలిమూత లాడుచుండుటకు సుతసంపదుఁడు దాను
నాయాటలాదం గోర్కి వొడిమి వారలు దరిసిన నద్దానిం దమతోఁ జేర్చుకొనక
తమతెగనుండి వెలువడిచినం గాంచనమాలయుఁ గడు భిన్నయై యేడుచుచుం దనతల్లికిం
జెప్పఁగా నది యందుకుం గతంబు విచారించి తనూజాత యార్తీయాసదృశాభిరూఢ్య
ద్యోతకంబులగువచనంబులు కొన్ని ముగుదతనంబునంజేసి వానిభావంబెఱుంగక వల్కిన
నందు కలరుచు న ధైరుచుచున్నదానిం బలుమాటు ముద్దుగొనుచు నవ్వుచుండఁగా
నందుకు మఱిగొందఱు సవయస్య లబ్ధురంపదుచు నయ్యెడకుం దత్కాలసమాగతుండ
వగునిన్నుంగాంచి నీరూపగాంభీర్యాదుల కలరుచు నీతో మాటలాడం గోరి ప్రియ
వయస్యవృత్తంబు నెఱుఁబు గావించుకొని నీకుందరిసి నిన్నుం జీరి యోయయ్య ! యీ
యబ్బురంబు గాంచితివా! ఈబాలిక యేడువనేడువ దీనితల్లి నవ్వుచు ముద్దిడుకొను
చున్నది. ఇదియేమి ? యని యడిగిరి. అందు కీ విట్టంటివి.

* ప్ల. న మాతం శక్యంమే నయనయుగమాళీకరతలైః,

తనుజ్యోత్స్నా పేయం విఘటయతి గాఢాంధతమనం.

సవయస్యలు తామాడుడాగిలిమూతలాటలకు రాసీనికారణంబున భిన్నురా
లైన బాలిక తనతల్లితో వారలు తన్ను వారియాటలలోఁ జేర్చుకొనమికిం గారణములు
వచించుచు నేడుచుచున్నది.

టీ. * పుత్రివచనము. హేజనని = ఓకల్లి! మే = నాయొక్క, నయన
యగం = కన్నుదోయి, ఆళీకరతలైః = చెలికత్తెలవస్త్రకలములచేత, మాతం = పని

నభినామాహూతిం విరచయతి సారథ్యమితి తాం,

రుదంతీం తన్వతా హసితపదనా చుంబతి ముహూః.

మిలియైనర్పుటకు, నశక్యం = సాధ్యముగాదు. ఓయమ్మా ! నాకన్నలు చెలికత్తియలచేరలకొలకకు మీటియుండుటచేతఁ గన్నలు మూయుచుకొనువారి తెగలోఁ జేర్చుకొన రని యనుచున్నది. కొందఱు దాచుకొనునప్పుడు వారిని వెదకి పట్టవలసినవారిని మఱికొందఱు కన్నలు మూయుచు దాగవలసినవారు దాగినవెంటనే కన్నలు తెఱచివిడుచుటయుఁ గరతలములచేతనే కన్నలు మూయవలయునన్నదియు తాకికక్రీడావిశేషరాయణసమయసిద్ధము. కన్నలుపూర్ణముగ మూయనిచో దాగి కొనువారు కనఁబడుదురు. మూసియుం బ్రయోజనముండదు. దీనికన్నలు చేరల కెక్కువయై యున్నది కానఁ గన్నలు మూయనది తా మూయనచున్నది. సేయంతను బోయిత్తాన్ = శరీరచ్ఛాయాచంద్రిక, గాఢాంధకమగు = దట్టమగు సంధకారమును, విఘటయతి = చెదరఁగొట్టుచున్నది. ఇతరులకుం జెలియఁబడకుండ సంధకారావృత మగుస్థలంబున దాఁగెనేని వెన్నెలనంటికరీరకాంతి యాచోటియంధకారంబును రూపుమాపి యందఱకు నన్నుం జెలియనట్లు సేయుచున్నది. కాన దాగికొనువారు వైశింబ పట్టుపడు దానిని జేర్చుంజన దని తమతెగకవమానము రాకుండు గాచి కొనుటకుం గదంగి తన్నుం జేర్చుకొనుటకు నవ్వలింపరు. అని యనుచున్నది. కడు దవ్వలకుం జని దాగికొనవచ్చునే యన్నచోః—సారథ్యం = దేహమునంగల పరిమళము, నభినాం = చెలికత్తెలకు, ఆహూతిం = పిలుపును, విరచయతి = చేయుచున్నది. పద్మనియగుకాంతకు దేహమందు దివ్యపరిమళ ముండుచుగాన నీబాలికయు నాజాలిలోఁ జేరినదియగుటంజేసి యట్టిసారథము శరీరమం దున్నది. ఇది పోయినమార్గమున సారథము గ్రమ్ముకొనుకారణముచేత దానిని నిరూపించి సఖు లక్రమమునం బట్టుకొందురు. ఎంతదవ్వల కఱిగినను మార్గమున మూగినసారథము కాంచనమాల యావైపునకుం జనియె, రుదం పట్టుకొనుండు అని తెలుపుచున్నది. కానను దాగికొనువారలను తమతెగలోఁ జేర్చుకొనరు అని జనులోఁ జెప్పచున్నది. ఇతి = అని, రుదంతీంతాం = ఏడుచుచుండునద్దానిని, తన్వతా = దానితల్లి, హసితపదనా = నవ్వుదేఱు మోముగలదై, ముహూః = సారథు, చుంబతి = ముద్దిడుకొనుచున్నది. తాను స్త్రీరత్నమగుటంజేసి తనకన్నలు చేరల కెక్కువయై యుంట కడు సౌందర్యవతి యనుటకుం దార్కాణ యని యెఱుంగక ముగద యగుటంజేసి యిది యాటలాడుటకు భేక పోయెనే యని భేదపడుచున్నదే యేమి దీని హాగ్యమని తల్లి దానిని ధానియొక్కొక పల్కునకు ముద్దిడుకొనుచున్నది. ఇట్లే కక్కినరెండు మాహించునది.

అని వచించి యుద్ధిష్ఠకార్యంబు సాధింపం బోలివి. అది విని యీకాంచనమాల తల్లి కడు సంతసించుచు నిట్టిరసీకకులావతంసంబునను రాగంబు వడసినం గదా యీ కాంచనమాలరూపరేఖాదులు సార్థంబు లగును. ఇతనియుక్తిమాధుర్యంబు కరం బరుదై తోచుచున్నయది. ఇంతదనుక సీయతివిలాభసియాకృతికిం దగినవాడు రసీకవతం సుండువలబుం డగువా ! యని చింతం గూరుచుండునాకు మానసంబునం గలిగియుండు నాకులభావం బిప్పుడు నివర్తించినయది. ఇట్టిసరసాగ్రీసరులు తమకు రూపాదార్యాది గుణాంబుల దద్దయు నుద్ది యగుముద్దుగుమ్మలయందు ననురాగపూరితాంతరంగులు గాక పోరు ఊడనిమ్మిచింత దీని కభినవయావనంబు సుప్రాప్తం బయినయనంతరము గదా సలువవలయు. అందు కింకను రెండు మూడు వత్సరంబులు గడవవలసియున్నవి. ఆకాలమునకుం జూచుకొందము. అని యిట్లు నెప్పుకొనుచుం దనకూతు నూరడించె. ఓకవివలావతంసమా భవదనుగ్రహంబున నాయతిశయము సయిత మిప్పుడ సమకూరిన యది. దానికి ఫలంబుగ మాప్రియసఖాయం దనురాగంబుం గైకొని కంచుకవతిప్రార్థనం బుగీకరించి తదీయమందిరంబును భవదీయ పాదకమలరజశివరిపూతంబు గావింపుము.

కాళిదాసుండు:—ఓకాంతాలికంబులార ! మీవలకులవలనకరంబు సంతసం బుందిరి. ఆనాడు భువనేశ్వరీపాదపందనాభిరక్తి వైశింబు చుచున్నవాడం గాన బాగుగ నిరూపింప ననువువడకపోయె. ఆబాలికావతంసంబె యిది యని నిర్ధారణ సేయంకాలక సంకయాక్రాంతమానసుండనై యుంటిని. రూపరేఖావిలాసంబులు బర స్పరసమానభావంబునం బరగుబాలికామణు లెందఱో యుందురుగదా ! ఆబాలికావతం సంబె యిది యగుటవలన నాకుం బరమామోదంబు సమకూరె. దీనితల్లి కంచుకవతి దీని ముద్దుగొనుచున్న నాతియేనా ! దానివినయాదిగుణాంబులకుం గడుసంతసించినాడ.

(నేపథ్యంబునం గలకలంబు గల్గెగా)

(కాంచనమాలసఖులు తిరిగిచూచి, భయసంభ్రమంబులతో)

ఓసి ప్రియ సఖ కాంచనమాలా ! అదె కనుగొనుము; భోజపూపాలని స్థూల కుండు కమలా, యాదేవీసహోదరుడు తురగారూఢుడై సమీపమున నుండు పురజనం బులం బ్రహరించుచు మనయుండుకడ కేతెంచుచున్నవాడు. ఇతఁడు కరము కఠో రుడు. రాజవల్లభుడు నగుటజేసి తాఁ జేసినవచులకుం బదులుసేత యుండ దని గర్వంబుం గొనియుండువాడు. మఱియుం గామవశిక్యతుండై సుందరీసందోహంబునం దక్రమం బాచరించుచున్నాడని విందుము. మీడు మనకాంచనమాలం గాంచెనని సంచలితస్వాతుండై యవినయంబునకుం గడంగక పోడు. విమి సేయం జనున అక్కటా ! యీదు స్తరంపు దుఃఖసముద్రంబునుండి ప్రియసఖ శిల్ప తప్పింపం జనున. విమి సేయదము !

తురగాధిరూఢుడై రాజస్థానకుండు ప్రవేశించుచున్నాడు.

రాజస్థానకుండు:—(అత్తగతమున)

హౌరా! ఏమి యాచిత్రము! ఒకనిమిషకాలమునకు ముం దీవేశ్యాకన్యకాకెదురయ్యె! అప్పుడు బాల్యము వీడకయుండినయాయండజయాన యిట్లు లొక్క మడుగునన యభినవయావనోద్భేదసుభగ యగుట కర మబ్బురంబై యున్నది. అరయ వియావనాగమ మత్యద్భుతంబు. ఈపుండరీకాక్షిశైశవంబునన యుండినదాని! హిచుచుండునప్పుడ

చ. ఉరమున సుబ్బుమితై గుచయుగ్మము కన్నుల దీర్ఘభావముక్
సరగున సెచ్చె గన్పొములు సారెకు వక్రము లయ్యె నంతకుక్
గరము వచోవీలాసములు గన్నడె వక్రము లాచు మధ్యముక్
బరమతనుత్వముం గొనియె భారము లయ్యె నితంబుంబముల్.

అదియునుంగాక యారమణిశిరోమణికి యావనవిశేషోద్భేదంబువలన నంగకంబులం గలిగిన గుణవినిమయంబు కరము శ్లాఘనీయం బైనయది బాల్యంబువీడుచుండ నేక సదంబునన తారుణ్యంబు గూడుచుండునప్పుడు.

ఉ. తనుభావంబు గటికటంబు దొరంగం దాఁ గైకొనె క్లాను లా
చనముల్ పాదవిముక్తచంచలగతుల్ శ్లాఘీచు చంగీకరిం
చెను వక్షంబు సురోజకుట్టలయుగ శ్రీరమ్యతం బూనె యా
వన మీకాంతశుభాంగకంబులగుణవ్రాతంబు వే మార్పగన్.

ఇది లీలాదేవిసైరంధ్ర యగుకంచుకవలికూతురు కాంచనమాల. దీని బహు దినంబులుగ రాజకులంబునం దనవారితో మెలగుచుండుదానిం గాంచుచు దీని రామ ణీయకంబున కరుదండుచు దీనినవయావనాగమగంప్రాప్తి గోరుచుంటిని. మదీయ భాగ్యబలంబునన కాఁబోలు! నిది యిట్టిరమణీయావస్థం గాంచినయది. బహుకాలం బునకు నామనోరథంబు నీడేక. దీని నాయుంటికి దోడ్పొనిపోయెద ఈనగరం బున నాసేయంగదంగిన పనుల కర్షముపల్కుట కెవ్వనికైనం దరం బగునే! ఏ నశ్వంబుం దిగి దీని నశ్వారూఢం గాంచికొని తోడ్పొని చనియెద. ఇట్లయిన నితరులు నన్నుం దటాయంకం జనుచుచిరేని నాప్రియురాలు వారికి హస్తగత గాకయుండు నట్లు గాచుకొన నగును. ఇది సామాన్యాకన్య యగుటజేసి యిట్లు సేయుట యంతగా నవరాధంబుగఁ బరిణమింపదు. వైశమ మనోరథంబు నెఱవేర్చుకొననగు.

(తురగంబుడిగ్గి కాంచనమాలసైరై యశ్వంబుపైఁ గూరుచుండంబైట్టెను.)

సఖులు:—(హాహాకారములు సేయుచు దేచాటుచేసికొని.)

ఓసి! మనముద్దుచిల్ల బావురుదిల్లివాతం బడియెనే! యిక నేమిసేయం గలవారము. ఈక్రూరకర్మనివలన విడిపింపనివా డీముద్దుగుమ్మ యొడలు విడుచు. ఇందు జుపుసేయం జనదు. ఎగ్గు వాటిల్లు. కాన వైశంబ చని మనయేలికసాని లీలా చేవి కీయద్యుతంబు విన్నవించితిమేని యాదేవి కుతూహలబడి కాంచనమాలను గాంచం దనకడకు రప్పించుకొనుచు. అట్లును నీ క్రూరునిరీరోధులు మనసభాకిం బాయు. ఓం దుపాయం బిందువయోగింపడు. ఇందు మనలో గొందఱు నని విన్నవించు జనులు.

(అనుకొనుచు సఖులలో గొందఱు నిష్క్రమింపఁబడిరి.)

కాంచనమాల:—(విన్నవైన మోముతో, కంపమును భయమును పెనంగొన, వాడి మిగులుచూపులఁ గాళిదాసునిం జూచి)

ఈ. రాలిని వోవు రేవకడ రాగల ధైర్యముఁ దుష్టవించుఁబో నూతనకాంతి తప్పిసిరి నూల్కొనినవ్యయ నూవె యంచు నీ భాతిని పంకజోదరనిబద్ధము వట్టచి యాసుఁ గాంచి నం భూతమదంబు వాన్తి యొకపూనికి నట్టిని సంహరించెడిన్.

కాళిదాసుండు:—(అత్తగతమున)

ఈయింటి లానుడివనపద్యంబువలనఁ దాను దన కిష్టండైన ప్రియునిసమాగమం బునకుం గుతూహలపడుచుండఁగా దన యిష్టార్థంబునకు విరోధంబుగ నీకష్టనిచేతం బడ వలసివచ్చె నయ్యయో యేమిసేతు ననుభావంబు నాకు సూచితము గావించినయది. ఈదుర్వృత్తునిమదం బడంచి యీనాతి నీసంకటమువలన విముక్తం జేయ నగును.

(ప్రకాశముగ)

ఓరాజస్యాలక !

* ప్లో. చతురం తురగం పరినర్తయతః పథి పౌరజనా న్పరిమర్దయతః, నహి లే భుజిరీర్యభవో విభవో భిసిభగభాగ్యభవో విభవః.

* టీ. పథి = మార్గమునందు, పౌరజనాన్ = అడ్డముగావచ్చినపురజనులను, పరిమర్దయతః = ప్రహరించుచు, తురగం = గుఱ్ఱమును, చతురం = చాతుర్యముతో, పరినర్తయతః = ఆస్కందితము, ధారితకము, వల్లితము మొదలగునశ్వధారావిశేషంబులతో నడిపించుచు, లే = ఇట్లు ప్రవర్తించుచుండునీకు, విభవః = ఇట్టివైభవము, భుజిరీర్య భవః-విభవః = బాహువీర్యముచేత సంపాదించిన విభవము, నహి = కాదు. మఱి:— భిసి భగభాగ్యభవః = నీతోడఁబుట్టినదానిభగముచేసినభాగ్యమువలననైన, విభవః = వైభవము. నీ ఇట్లు మార్గమున కడ్డమువచ్చినవారిం బ్రహరించుచు గుఱ్ఱపుచ్చారిసేయు వైభవము నీకు నీబాహువీర్యమువలన నైనది గాదు. మఱి నీతోడఁబుట్టినదానియం దనురక్తుండై యుండుభోజనియందుం గలదాక్షిణ్యధిక్షేపము. అనిభావము.

రాజ స్వామకుడు:—(నెవ్వరితోనూ, కాళిదాసుని గాంచుచు. ఆత్మగతమున)

కట్టా! వీడు నన్ను నిపుణులుగ నుపాలంబించినవాడు. వీడు నన్నభిజ్ఞు
పించుట విని రథ్యాజనులు స్త్రీరముఖు లయి నన్నుం గాంచుచు నేగుచున్నారు. ఇంత
కంటె నవమానం బేమి గలదు. వీనికి మాటొడ్డితి నేని యింతకంటె మిక్కిలముగ
బరిభవంబు గల్గుట నిక్కంబు. కాన వీనితో మాటలాడం జనదు. మఱియు సీత
దీయూర నుండు నేని నావంటిగర్వితులగర్వం బడంచుచుండు. వీని నేవిధినైనం దుద
ముట్టించుట యుత్తమంబు. ఆ ట్లయినం గాని నాగడంగినకార్యంబు నిరభ్యంతరంబుగ
జరగదు. ఏవిధి పీనింజంపింతును.

(చింత నభినయించుచు సోల్లాసముగ)

ఆ! చింతితిార్థంబు నెఱవేలుచుకొనుటకు ద్రోవ దొరికినయది. ఇట్లు నేని
వీడు బ్రహ్మరక్షిహతుడై చచ్చు. ఇదియ కర్తవ్యంబు.

హస్తసంజ్ఞచే భటునిం బిలిచెను.

(భటుండు ప్రవేశించి)

అర్య! యే మాజ్ఞ యిడెదరు!

రాజ స్వామకుడు:—(భటునికర్ణంబునం గొన్నయర్థంబులు వచించి)

ఓరి! వైశంబ నని కార్యం బనుకూలంబం జేయుము.

భటుడు:—అయ్య! మీయానతిం జరిపెదను. ముదలఁ గొనుచున్నాడను.

(అని నిష్క్రమింతుం డయ్యె.)

స్వామకుడు:—ఎదుటికి దృష్టులు నీగుడ్డి.

(ఇదె లీలావతీపరిచారికలు గొందఱు త్వరితగతిం జనుచుచున్నారు. ఏలతో!

చింతం గూరుచుండెను)

(లీలావతీపరిచారికలు ప్రవేశించి, ఒండొరులతో)

ఓసి యిదేనటే మనకంచుకవతికూతురు కాంచనమాల!

ఏమే యీచిత్రము! ఈనాటియందయంబున మనము సూచినప్పుడు బాల్యం
బున నుండినయది. ఇప్పు డిట్టితారుణ్యంబు నొందు టకరము చిత్రంబు గాదె! దీనిం
గాంచుచుండినప్పుడెల్ల కమలాలయాదేవీసహోదరుం డీశండు శృంగారరసవత్తత్వంబు
జెందుచుండువాడు. వీడు దీనియావనాగమమునకుం బ్రతిక్షించుచుండినయర్థంబు
రాజకులంబునం గలపరిచారికాజనంబునకెల్ల నువిదితంబు. ఇదియుఁ దగునమయంబున
నిజుంచేతికిం దొలకె. లీలావతీసందేశంబుం జెప్పితిమేని యీనాతిని విడువం జాలక
యుత్తమంబు. ఎట్లైనను శిష్యుక కప్పునే!

(సమీపమునకుఁజేరి)

అర్చ్య జేవి యగులీలావతి తన ప్రధాననైరంధ్రిక కూతునకుం గాంచనమాలకు ననుమయంబున వింతగ నభినవయోజనంబు గలిగి నని విని యాకనకాంగిం గాంచం దలంచి దానిం దోడ్కొని రమ్మని మమ్మిందఱి సంపీయున్నది. జేపీనియోగం బనుష్ఠింపం జనును.

స్వామలకుడు:—(చింతతో ఆత్మగతమున)

కట్టా! చేయలంటిం దొరికినబంగారము చేయిజాఱిపోవునట్లున్నది. ఏమి సేయనగును. జేవియానతి దురతిక్రమణీయము తదీయపరిచారికాజనంబునకుం దదాక్షాప్రతిపాలనంబు నప్రతిషేధ్య మగు.

(అని చింతించుచూరకుండె.)

కాంచనమాల:—(ఆత్మగతమున)

ఇదియ పీనిచేతినుండి తప్పించుకొనుటకుం దగునమయము.

(గుఱ్ఱమునుండి దిగ్గనుఱికి లీలావతీపరిచారికాజనంబుతోఁ గలిసికొనియె.)

(నియోగిజనులు కొందఱు ప్రవేశించిరి.)

నియోగులు:—ఈరాజస్వామలకుండు మనకుం జేప్పినంపినరహస్యంబు చెఱువ మన మియ్యెడ కేగుదెంచియున్నారము గాదా! వీఁ డీపాపం బెవ్వనియందు జేయం దలం చినవాడో?

(కాళిదాసునిం గాంచి)

ఎవ్వనియందని విచారింపనేల! ఈమనోహరాంగునియంద యని నిర్ణయింపం జను. వీఁడు రూపవంతులం జూచి యోర్వంజాలనివాఁడు. ఈలేజోపంతునదుట గాధాంధతమనంబు సూర్యునెదుటంబోలె రాజస్వామల కృతం బగునికృతి యడంగక పోవునా! అయిన నతఁడు సేయకపటంబు కడు దుస్తరంబు. ఎట్లయ్యెడినో! మనకుం జేసినయాజ్ఞ యనుష్ఠింపక తీరదు గదా!

(కాళిదాసునిం దరిసి)

కవివరా! వందనము! ఈధారానగరంబున భోజభూపాలండు తననగరంబున నుండువారిం గడుసమర్థులకీర్తివరులం గొని నకలజనయనమనోహరంబుగ నొకభవ నంబు విసోదార్థంబుగ నిర్మించి దానం గ్రైతగ నీయునికిం జనుదెంచినవారలం గని పిలిచికొనిపోయి యాలిశ్యంబుసేయ మమ్ము నియోగించియున్నాఁడు. మేమును బ్రతిసంధ్యము నుంవరించుచు సాధువులం గనిపెట్టి తోడ్కొనివని వారలకు విం చొనర్చుచుండుము. నీవు కవికులవర్మండవు. నిన్నుం బూజించితిమేని యాధారా వతి యొనరించినపని సార్థకం బగును. మాస్వాధ్యం బంగీకరించి మామెనువెంట రమ్ము.

(కాంచనమాలయు సఖయలును ఆత్మగతంబున)

కట్టా ! ఈ నియోగిజనులు రాజస్థానకునిదుర్జయంబునకు లోనై యామనోహ రాంగుని బ్రహ్మరాక్షసునికి భక్ష్యంబు గావించు గడంగియుండెదరు. వీరలు సెప్పిన భవనంబు ప్రాంతరస్థయం దున్నది. అది నిర్మించిన దాదిగ ననేకులు పాంథులేమఱు పాటున నాయుంటం బరుండి దానిం గాచియుండు బ్రహ్మరాక్షసునిచేత భక్షింపబడి మడిసి రని యిది యాయూర సెల్లరకుం బెల్లంబయినయది. భూతాధిపీతం బైన యీమందిరంబునకుం గొనిచని యీకవిచంద్రుని జువంబోయెదరు. ఏమి సేయవచ్చు ? ఈమన్నభోషమునికిం గలిగినదు స్తరంపుటిడుమ సెట్లు తొలంగింపవచ్చు. కట్టా ! ఇట్టి యాపదకుం బాల్పటిచి విధాత యీశనియం దకార్యంబు సేయం గడంగి. బైవమా సీకతోరచరితంబు సేమనంజాలుదును. నీసేయంగడంగినపనులకుఁ బ్రతివిధానంబు లేక యున్నది. ఓయనాగరక్షకా ! శ్రీయశతీ ! నీవ యీకవిం గావంగలవాడవు.

కాళిదాసుఁడు:—ఓయధికృతులార ! మీప్రాధికారం బనుష్ఠింప నే సిద్ధపడి యున్నవాడ. పోదము రండు. ఆభవనం బునల్పశిల్పమైపుణిమం ?ని విందు. దానిం జూడఁ గోరిక నాకును గలగు.

కాంచనమాల:—(అత్తగతమున)

ఆ ! ఏమిసేయుదు ? ఈకవివరుండు నియోగిజనులప్రార్థనకు సమర్థులైన వాఁడు. ఈజగత్తంగళిరూపనిర్మాణనిమొగ్గుంబు గాంచనివాఁడు నే నీయొడలు దొరంగుట నిక్కంబు. ఈతని కేదేని యిడుమ దొడరిన నాప్రాణంబు లుండవు. ఈ యభినవమోహనాకారునితో నయ్యెడకుం బోఁ జూ దని వచింతు నన్ననో ఈరాజ స్థానకునికిం గోపంబు గల్గు నని తోచుచున్నది. ఇందుఁ జేయంగలకార్యం విది యని నాడెందంబునకుం దోఁపదు. ఈమకుమారాకారుని గుండనివాఁడు నాకా యంబు దురంతవేదనానికాయంబై యడంగుట నిక్కంబు.

లీలావతీపరిచారికలు:—ఓసి ! గాంచనమాల ! దేని నిన్నుం గాంచఁ ద్వరపడి యెడిని. పోదము రమ్మ.

(ఆని దానిం బోడ్కొనిచనిరి.)

కాళిదాసుఁడు:—(అత్తగతమున)

కాంచనమాల బైవవశమున సీయవిసీతునిచేతినుండి విముక్తయయ్యె. లీలావతీ దేవికడకుం బోడ్కొనిపోఁబడియెడిని. కానం దదాజ్ఞానుసారిణి యై కంచుకవలి యాత్మతమాకాశయభీష్టార్థంబు సంతపెర్చుకపోదు. క్రమక్రమముగ నిది నాకు లభించు. ఇప్పుడు ప్రియోవీరహనిక్తబం బయినమానసంబున సీకాంచనమాలం గాంచి యిండుక యాశ్వాసంబుండెంద నగు నని తలంచుకొనుచుండ విధి యీకాంచనాంగినిగయత

మెడబావుచున్నది. ఇప్పుడు ప్రతికూలపువర్తనంబున నుండువిధి యనుకూలప్రవర్తనంబు నకుం గడంగక పోదు. తఱియోగిజనులు పిలుచుభవనంబునకుం జని యందు జరుగు కార్యంబులచే గొంతప్రొద్దుపుచ్చెదను.

కాంచనమాలనఖియలు:—ఓసి మనస్త్రియగుభి ! ఈకవివల్ల భునియం దనురా గంబుం జేరినదియదియ. ఇతని కేదేని యస్త్రియంబు గల్గిన జీవితమునుసయితము మరిత్య జింపం గడుగు. ఇప్పు డీకవివరునికిం గలిగినయడరున నితనికి రహస్యార్థంబు విన్నవించి నచోఁ దప్పించుకొనంగలడు. లేనిచో బ్రహ్మగాక్షనునివాతం బడును. మనలో నెవ్వతె యైనం గవిననుసరించుకొని యాభవనంబుదనుకంజని యయ్యెడ వేచియుండి తఱి దొరకిన నితని కీకపటంబు విన్నవించవలయు. ఇందు కీమధురవచనయ నరి.

రాజ స్థానికుడు:— (అత్త గతమున)

పోని మ్మికాంచనమాల; రాజకులంబుననయుండునది; నాకుం దొరకక పోవునే ! ఇప్పుడు నానీయంబూనినకపటంబునం గవిని పిలుకుమార్చి మానసంబునకు నున్నట్లతం గలిగించుకొనియెద. తదుచితసావిధానంబు జరుపంజోయెద.

(అని నిష్క్రమింతుడయ్యె.)

కాళిదాసుడు:—

చ. స్త్రియరు దలంచి మానసము పెక్కు లెఱుగులఁ గుండసాగె నా
నియతికి నాత్మలో నిపుడు నెన్ని యొకించుకయేని గల్గ దా
శ్రయ మొకటైన లేక మది సుతతదుఃఖము వాయకున్న దిం
తము వనజాయతాక్షునికృతం బడలా బనిలేదు దీనికిన్.

క. వనజాక్షునిదయ గల్గిన, ఘనతరదుఃఖంబునిధిని గాల్వయుఁబోలెన్,
జనులు దరింతురు నా కతఁడనఘండు శరణంబు గాక యన్యుడు గలఁడే.

ఇప్పుడు రాజునియోగిజనంబులతోఁ జని చిత్రసీమం బరుపేరం బరగుభవనోత్త మంబుం గనుగొనుచు రాత్రి పుచ్చెదను.

(అని నియోగిజనంబులతో నిష్క్రమింతుడయ్యె.)

కాంచనమాలనఖియలు:— ఈమధురవచన కవివెంట నరుగుంగాక. మనమందఱ ముని గృహంబులకుం తోవుదము.

(అని యందఱు నిష్క్రమింతురైరి.)

కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణంబునందు పట్టాంకము సుప్రసాదము.

శ్రీ రస్తు కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణము

సప్తమాంకము

(భోజభూపతియు లీలాదేవియు బ్రవేశించుచున్నారు.)

భోజాడు:—దేవి! నీ విప్రుడు వితతయైన లేనగవుతో గమపట్టుచున్నావు. దీనిం గాంచ నీముఖసారసంబువలన నే గ్రోల దగు శ్రవణామృతం బొందు గల దని తోచు చున్నది. అట్టి దేదేని యుండిన వీచులకు వి దొనర్చుము.

లీలాదేవి:—(స్థితము గావించుచు)

ఆర్యపుత్ర! భవదీయం బగువనసారనిండుంబు మాదహనిసుందరంబై యొప్పునది యొప్పు డీమత్సంశయాకులం బగుచుండుట గాంచిన మీరు నన్నేదే నొకయర్థం బడుగం వలంచినట్లు సూచితం బగుచున్నది.

భోజాడు:—దేవి! నీకర్మం బుపపన్నంబు. కొన్నిదినంబులకుండి యొకవిత కాంత నానయనపథంబునం దగులుచున్నది. అది మనసైరొధి యగుకంచుకవతి కూతురు కాంచనమాల యని యూహింపం దగియున్నను దానికూతురు శైశవంబునన యుండునది గాన నాసంభావన యసంభావితంబై కనంబడుచున్నది. ఆకాంత యెవ్వ తెయో యని సంశయించుచున్నవాడ.

లీలావతి:—(లేనగవుతో)

ఆర్యపుత్ర! అదితకాంత యెవ్వతె యని మీ రుకొంటి?

భోజాడు:—దేవి! అది కాంచనమాలయే యని నిర్ణయించుకొనియుండెదను. కాంచనమాల యయ్యెనేని యిప్పుడ తరుణియు చూపట్టం గతంబు లేదు. కాన సంశయించెదను.

లీలావతి:—ఆర్యపుత్ర! మీయొనరించిననిశ్చయంబు యథార్థంబు.

భోజాడు:—(వైచిత్ర్యముతో)

దేవి! యేమి యిది! అది కాంచనమాలయేనా! అట్లైన దాని కభినవయావ నాగమం బకాలంబున నెట్లయ్యె?

లీలావతి:—ఆర్యపుత్ర! ఒకమనఃకవలన నది లభించినయది.

భోజాడు:—(ఆశ్చర్యంబుతో)

దేవి ! ఇది కడు చిత్తమై యొప్పుచున్నది. అట్టిమహాత్ముం డగుకవివరుం డెవ్వండో ! అకాలంబునన యాపనాగమము గలుగునట్లు వచించిన యామహితాత్ముని వాక్సిద్ధి నేమందుచు ! ఈవృత్తింబును సా కల్యముగఁ జెల్వము.

లీలావతి:—అర్యపుత్ర ! విన్నవించు వినుండు.

(అని రాజు చెవిలోఁ జెప్పెను.)

భోజాడు:—దేవీ ! నీచెప్పినకవి కాళిదాసుండై యుండనోపు ! కాని నాఁడితని పదనంబుల నర్థంబు వుత్తించుట యెక్కడిది ? అట్టి వాక్సిద్ధి యాతనికి గలదనియే నెఱుంగుదును.

ఇతనిం గాంచం గోరి బహుదినములుగ నే బ్రయత్నించుచున్నవాడ. ఇట్లుండ నేను నామంత్రి యగుసార్యబుద్ధిసాగరుండు నొకనాఁడు వేహంతరధారులమై నగరపరీక్షార్థంబు పఞ్చవీధిక నరుగుచు నం దొకమాంసాపణముదగ్గఱ నస్యాసి నిలువం బడి పలలము దేరమాడుచుండుటం గాంచి ఆ ! మననగరమందు నిట్టియధర్మము జరుగు చున్నదిగదా ! యని యచ్చెరువందుచు నతనివృత్తం బారయం గోరి యాతనిం జేరి నే నిట్లంటిని.

1. భిక్షో మాంసనిషేషణం కిముచితం.

అని యడుగఁగా నతఁ డిట్లనియె.

2. కిం తేన మద్యం వినా.

అనఁగా నితం డింతటితో నుండువాడు గాడు; మద్యంబునను ప్రియంబు గలిగియున్నాఁడు. ఆ ! ఏమి వీని సన్యాసప్రకార మని యనుకొని యిట్లంటిని.

3. మద్యం చాపి తవ ప్రియం.

అనఁగా నతఁడు

4. ప్రియమహో వారాంగనాభి స్సహ.

1. భిక్షో = ఓరిసన్యాసీ ! మాంసనిషేషణం = మాంసభోజనము, ఉచితంకిం = యుక్తమాయేమి ?

2. మద్యందినా = మద్యములేక, తేన = అమాంసముచేత, కిం = ఏమియుపయోగము?

3. తవ = నీకు, మద్యంచాపి = మద్యమునయితము. ప్రియం = ప్రియమా ?

4. వారాంగనాభిస్సహ = వారాంగనలు త్రాగఁగా శేషించినది వారలతో, గలిసిత్రాగుట, ప్రియమహో = ప్రియము.

అసెను. అది విని యేను మనంబున మద్యపాననిరతునికి వారాంగనారతియు నత్యంతప్రియంబు గాకపోవునే యని తలంచుచు నట్టి వారాంగనారతి ధనాధ్యునిక కాని భిక్షుకుని కెట్లు దొరకంబోవు నని శంకించుచు నాతనితో

1. వారస్త్రీరతయే కుతస్తవ ధనం.

అని యడిగితిని. అందు కాతఁడు

2. ద్యూతేన చౌర్యేణ నా !

అనఁగా నే నతనివల్కులకుఁ గడు నెవ్వెఱిపాఁయి మనంబున నితని కిభిక్షు వేషంబెక్కడ? చౌర్యద్యూత వారాంగనాసంగమమద్యపానమాంసభక్షణంబులెక్కడ? బ్రహ్మవిద్యాపరిశ్రమమున కుచితంబగు నీ పాపనాశ్రయమును స్వీకరించుట కిదియూ ఫలంబునొని యిట్లంటిని.

3. చౌర్యద్యూతపరిజ్ఞతాఽస్తి భవతః.

అని యడుగఁగా నతఁ డిట్లనియె.

4. భవ్యస్య కావా గతిః.

అనఁగా విని యది యేను మున్ను సన్యాసి యొకండు కాంతామరత్నండై యాశ్రమాచారభవ్యతం జెంది బ్రహ్మనందాధిరాజ్యపదవీచ్యుతియు సంసారసుఖ సంప్రాప్తివిరహంబును గాంచి రెంటికిం జెడిసలేవణయై యుండ నదిసూచి తద్వర్తనం బరయం గోరి కవిసంఘంబున కీసమస్య యొసంగినాడ. ఆసమస్యార్థంబును నాకుం దెల్పి మనకవులలో నెవ్వఁడేని యిట్లు వేషాంతరధారియై వచ్చి నా కీయర్థం బెఱిగించెనో! యని సంశయించుచు నాయర్థం బార్థబుద్ధిసాగరునితో జెప్పఁగా నతండు రాజా నీ

1. వారస్త్రీరతయే = వారకామినులతో రతిసేయుటకు, తవ = నీకు, ధనం = ద్రవ్యము, కుతః = ఎట్లుదొరకును ?

2. ద్యూతేన = మధ్యాహ్నమందు జూదమాడుటచేతను, చౌర్యేణవా = రాత్రి చేశల దొంగతనము చేయుటచేతను సంపాదించెదను.

3. భవతః = నీకు, చౌర్యద్యూతపరిజ్ఞతా = దొంగిలించుటయందును, జూద మాడుటయందును పరిజ్ఞానము, అస్తి = కలదా !

4. భవ్యస్య = వర్ణాశ్రమాచారమువలనం జెడిసవానికి, గతిః = గతి, కావా = ఎది. వర్ణాశ్రమాచారపరిభ్రష్టుని నెవ్వరు నాదరింపదు గాన నట్టివాని కీరిలి గాక లోక యాశ్ర జరుపుకొనుటకు గతి యేమున్నది ?

సభయం దీపాటిసమర్థుఁడగుకవిలేఁడు. ఇతఁడు క్రొత్తగ వచ్చిచేరియుండు జనును. నీయొనర్చిన యూహయుపమన్వం బైనయదియ. అయిన నిప్పు డితని నింతటితో నొప్పరికించి యుండినం గొన్నిదినంబులకు వాస్తవాకారంబుతో వెలువడకపోడు. ఇట్టి మహాకవి భవత్సందర్శనంబునకు రాక మానఁడు. అనఁగా వేను మనంబున నీవిద్యా పంతుం డెవ్వఁడో! మన్ననోగతార్థంబును చెల్లినవాడు. ఈయర్థంబు విచారించి యిదిసత్యం బగునేని యితని మహాకవి యగుకాళిదాసుండుగా నెంచవచ్చు నని శలంచు కొనుచుం బోయి కొన్నినాళ్లకు గూఢచారులవలనఁ బూర్వ మేను గాంచినభిష్ట సన్యాసి మద్యపానాదిరతుండై యుండుటయు నెఱింగి సత్యంబువల్లినకవివచనం బులఁ దలంచుచు నాతనిపునస్సమావేశమున కువ్విభులూరుచుండువాడను; బహుశర వ్రయత్నంబులు నల్పియు సఫలమనోరథుండఁ గాకయుండెద. అనాఁడు పణ్యవిధిక యందు గానఁబడినవాడె కాంచనమాలయం దీకడునబ్బురంబు గాన్పించినాఁ డని తోఁచెడిని. నీ వీకాంచనమాలను రప్పించుకొనఁగానే యాకవియొక్కడకేగనో! ఎవ్వరి కైన విడితంబె ?

లీలావతి:—ఆర్యపుత్ర! భవదీయస్యాలకుండు కమలాలయాసహోదరుండు చానికృతిమెయి బ్రహ్మరాక్షసాధిష్ఠితం బగుచిత్రసీమం బహుచాతనభవనంబునకుం దదధిక్యతులంగని తోడ్కొనిచనియె నట.

భోకాఁడు:—(ఉద్విగ్నుండగుచు)

కట్టా! ఈశశించిత్తుండు కవివరుని నమయించి యీలాళిగంబున భారతీలీలా సంబుమాపం గడంగినవాడు. వీనికంటె గడుఁ గన్తుండును గలఁడె? ఇప్పుటికాక విగతి యేమయియుండునో!

(ఒకనుందరి ప్రవేశించి), దేవి! జయంబగుంగాత, నీకుం గాంచనమాలయందుఁ గరము ప్రితి కలదుగాన దానిసేమంబు నీకు విన్నవించు జనుడెంచితిని.

లీలావతి:—(సంతోషముతో)

ప్రాణనాథ! ఈ మధురవచన నుడివినవచనంబులచేఁ గవివరుండు జీవించి యున్నాడని యెఱుంగం జనుకు మీ కజ్ఞిం గాంపం గల్గెం.

(నుందరిం గాంచి)

ఓమధురపదనా! నీవు కవివృత్తాంతం బారయ నాతనితోఁ జిత్రసీమంబునకుం జనియున్నట్టు లాకాంచనమాల వచియించె. ఆమధురీరంబునం జరిగినవృత్తాంతంబుఁ చెల్పుము.

మధురవచనము:—దేవి! కవికులచంద్రుం దగునామహానీయునిమహిమ యింటింకని చెప్పుం దరంబు గాదు. స్వామికచోదితు లును నియోగిజను లాకవిని నికృతిమెయిం జంపుగడంగి విషయంబు గాన్నించుచు నాబ్రహ్మరాక్షసాధిపతితం బైననూతనమంది రంబునకుం గొనిపోయి యాలిస్యం బొసంగి మృష్టాన్నపానాదులఁ బరితృప్తునిం గావించి మహార్థశయనంబునం బరుండు జెప్పి చనిరి. ఏను నాకవి పరుండినశయనంబు సమీపంబున స్తంభాంతర్నితనై యామగదిరుంబులొన నితరుల కెఱుకపడకుండు గని వృత్తం బరయం గోరి నాప్రాణంబు లాకవివరుండు గావం గలవాఁ డనుచైర్యంబుతో నుంటిని. అట్లుండు దొలిజామున,

ఉ. జాఁజులుపల్లవెండ్రుకలు జొల్లు దొరంగడునల్లసృక్వ మా
యంజనశైల మట్లు నలు పారుమహోన్నత మైనకాయముగ
గుంజరదంతకుంతసమఘోరతరాకృతి దీర్ఘదుష్టలక్ష్
పంజుల బోలుకన్ను లశుభస్థితి నొప్పెడురక్కసుం డొగిన్.

కవి యుండుచోటికిం జనుడెంచి యోరీ! నేను బ్రహ్మరాక్షసుండను; ఈ గృహంబు గాచియున్నాఁడ. నానుడివినసమస్యలకుం దగునుత్తరంబీనినాఁడు నిన్నుం జంపుదు. ఇట్టిమందిరంబునం దడవులంబట్టి నాచేత మడిసినవారల లెక్కింపం దరంబు గాదు. నీవు నట్లు నాచే భక్షితుండవు గాఁబోయెదవు సుమా! నాకుత్తరంబీగలవా! నుడువుము. (అని యిట్లు సెప్పె.)

బ్రహ్మరాక్షసుడు:—

శ్లో. సర్వస్యద్యే (అని నుడివెను.)

భోజాడు:—ఓదేవి! ఇది పాణినిముని రచించినయష్టాధ్యాయంబు దెనిమిదవ యధ్యాయంబునందలి మొదటిపాదపు మొదటిసూత్రము. ఈవ్యాకరణసూత్రము వీఘ్న ౭భీష్ట్య వర్జనాద్యర్థంబులందుం గొన్నిశబ్దములకు శబ్దస్వరూపమునకంతటికిని ద్వైరుక్తి గలుగు ననుసర్థంబు దోషింపం జెప్పింబడినది. దీనికి లాక్షికార్థంబు సుయోజితముగావించి వచించవలయు నను సుద్దేశంబుచే నమస్యగా నీఁబడియె. దీని కతం డేముత్తరం బొసంగం గలవాఁడో! యారయ నగు. మధురవచనా! అనంతరం బేమయ్యో? వచింపుమా.

మధురవచనము:—మహారాజ! ఆకవి యారాక్షసు నిండుశీనియు సరకుసేయక తక్షణమె యిట్లనియె.

కవి:—శ్లో సుమతికుమరీ సుపదాపత్రిహేతూ. (అని)

భోజాడు:—ఔర! అవ్యాకరణసూత్రమునకు లాకవివ్యవహారానుగుణముగ నర్థ యోజనంబు గల్పించి తదనుసూపముగ నమస్యారణంబు గావించిన యాకవివరుని బుద్ధిచతురత కరము మెచ్చుం దగినది. అంత నేమయ్యో?

మధురపవనః—మహారాజ ! ఆరాక్షసుండు కవి వచించిన ప్రత్యుత్తరము విని యప్పుడేమియుం జెప్పక చని శెడవయామంబున వెండియుం జనిచెంచి యాతనిం జీరి యోరీ ! యీసమస్యను నయితము పూర్ణము గావింపు మట్లు సేయనినాఁడు నిన్ను భక్షించెదను. (అని యిట్లు చెప్పెను.)

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు:—శ్లో. వృద్ధో యూనా అని.

భోజాఁడు:—ఓసి ! ఇదియుం బాణినిసూత్రమే ! గోత్రప్రత్యయాంతశబ్ద మునకు బ్రాచీనులు వృద్ధసంజ్ఞ పక్కాణించిరి. యవప్రత్యయాంతశబ్దముతో సమాసముం జేరిన గోత్రప్రత్యయాంతశబ్దము శేషించు ననునర్థంబు గలది యేకశేషాధికార మనం దున్నది. దీనికిని లాకికార్థయోజన మతం డెట్లు గావించెనో ! ఇట్టివిషయాలు లందు గదా ! కవివరులబుద్ధి ప్రకటితము గావలయు. మధురపవనా ! అందు కాకవి యేమి ప్రత్యుత్తర మొసంగె ?

మధురపవనః—మహారాజ ! అతని బుద్ధివిశేషం బసాధారణంబు. అవధరింపు మారక్కసునినోట మాట వెడలుదు నప్పడ యతండు వచియించె.

కవి:—శ్లో. సహపరిచయా త్యజ్యతే కామినీభిః. (అని)

భోజాఁడు:—(శ్లాఘించుచు ఆకాశము లత్యుమొసరించి)

భరిర ! ఓకపి కవియనుకబ్బంబు నీకే తగును. బాగుగ నెఱింగి పల్కిలివి. ఓ మధురపవనా ! ఆకవివృత్తంబు వివంబులుబులు గుతూహలం బయ్యెడిని. వచింపుము.

మధురపవనః—మహారాజ ! ఆబ్రహ్మరాక్షసుం డవి విని మిన్నక చని మూడవ యామంబున వెండియుం జనుచెంచి కవించీరి యీసమస్యను నయితము పూర్ణము గావించునాఁడు నిన్ను దినక పో నని యి ట్లనియె.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు:—శ్లో. స్త్రీ పుంపచ్చ. (అని)

భోజాఁడు:—ఓసి ! ఇదియు నచ్చోటిసూత్రమే ! గోత్రప్రత్యయాంత మగుస్త్రీ వాచకశబ్దము యవప్రత్యయాంతముతో సమాస మగునపుడు శేషించు. అది హేతు వుగా నాగోత్రప్రత్యయాంతము పులింగశబ్దమువలె నగును. అనునర్థంబు గలది. కవి తనబుద్ధికొశలంబున నె ట్లర్థాంతరయోజనంబు చేసినో తెల్పుము. దీనికిని లాకికార్థ యోజనంబు నుకరంబు గాదు.

మధురపవనః—మహారాజ ! ఆబ్రహ్మరాక్షసునినోట మాట వెడలుటయ తడవు గాని కవి వచించుట కొకించుకయు నాలస్యంబు లేకుండె. అట్లు చెప్పినందుకు గవి యిట్లనియె.

కవి:—శ్లో. ప్రభవతి యదా తద్ధి గేహం వివృతం. (అని)

భోజాడు:—ఓసి! ఇట్లు న్యాయకరణసూత్రమునకు సంగతముగు లాకికార్థ యోజనముగల్పించుట కలుతులకగునే! కడుమహానీయుం డనంజను. అంత వారల వృత్తం బెట్లు ముగిసె.

మధురవచన:—మహారాజ! అప్పుడు కవిబల్కులంబిని యాపాలసుదిండి యేమియు ననక చని నాల్గవజామున వైశేంబ నునెంచి కవి జీరి యోరీ! మమక్తంబగు సమస్యోత్తయమును పూర్ణము గావించితివి. ఇంక నొకటి గలదు. దానికి సముతము సంగతార్థంబుగ వచించితివేని భవదభీష్టార్థంబు సమకూర్తు. లేనినాడు నిన్ను భక్షింతును. (అని యిట్లు వక్కాణించె.)

బ్రహ్మరాక్షసుడు:—శ్లో. ఏకో గోత్రే. (అని)

భోజాడు:—ఓసి! ఇదియు నాపాణిసూత్రమే. అపత్యప్రత్యయములు సెప్పచోటం జెప్పబడినది. గోత్రార్థంబున నపత్యప్రత్యయములు పెక్కులు రావలయు నేని వానికి బదు లొక్కటియే వచ్చు నని దీనియర్థము. దీనికిం గవి వచించిన దేమి?

మధురవచన:—అట్లు బ్రహ్మరాక్షసుండు వల్కుగాఁ గవి మందస్థితసుందరవద నారవిదుడై కవి యిట్లనియె.

కవి:—శ్లో. * ప్రభవతి పుమాన్ యః కుటుంబా విభర్తి. (అని)

భోజాడు:—ఓసి! యేమి యీకవిచతురత! ఒక యర్థంబునకు మఱియొకటి వెనుదీయకుండం జెప్పినవాడు. ఇట్టి కాగ్యోప్యంబు గలకవియందు స్థూలకునికిం గాక యితరునికి నరహంతకునైన దయారసంబు గల్గక పోవునే! అనంతర మా బ్రహ్మరాక్ష సుండు కవియం దెవ్విధి బ్రవర్తించినవాడు?

* సర్వస్యద్యే, ఇత్యాదులకు లాకికార్థము.

టీ. సర్వస్య = సమస్తమునకు, సంపదాపత్తిహేతూ = సంపదలకును విపత్తులకును గారణములైనవి, సుమతికుమతీ = మంచిబుద్ధి చెడుబుద్ధు లనునవి, ద్యే = రెండు.

యూనాసహపరిచయాత్ = యావనముగలవానితోఁ బరిచయమునల్పుటవలన,

కామినీభిః = స్త్రీలచేత, వృద్ధః = ముసలివాడు, త్యజ్యతే = విడువంబడును.

స్త్రీ = ఆడది, పుంవచ్చు = పురుషునివలె, యదా = ఎప్పుడు, ప్రభవతి = పెత్తనముదీర్చునో! తత్ గేహం = ఆ యిల్లు, వివృతహి = చెడిపోయినదే.

గోత్రే = కులమునందు, యః పుమాన్ = ఏపురుషుడు, కుటుంబా = కుటుంబమును, విభర్తి = భరించునో, ఏకః = ట్టివాడొక్కరుడై, ప్రభవతి = కుటుంబమున నమరుడగుచున్నాడు.

మధురవచన:—దేవ ! వినుము. అంత నా బ్రహ్మరాక్షసుండు వినయము మొనరించు గవివరుం గనుంగొని యోమహతా ! యేను భోజభూపాలుండు వినోదార్థము నిర్మించు కొనిన యాయెంటం బ్రవేశించి యాసమస్య లడిగి వానిం బూర్తిసేయ వలంతులు గాక యుండ నట్టివారిస్థైర్య భక్తిచిహ్నిని. నామమస్యలభావబెరింగి పట్టుటజేసి నీయందు గరం బనురాగంబుం గొంటిని. నీయభీష్టార్థం బేదేని సమకూర్పుం గడంగియున్నాడ. నీకార్యం బొనర్చి కృతార్థతం గనం దలంచెదను. అని మనయంబుగం బ్రార్థించు గవియు రాక్షసుం గాంచి యిట్లనియె. ఓభూతనాయక ! నీ కీభూతలంబునం జరుగుచుండువృత్తంబు లెల్ల సారయుచుం దెలిసికొనుచుండుదివ్యజ్ఞానంబు గలదు గదా ! నా ప్రాణదయిత యగు మధుమంతపురాధీశుని పుత్రి మదనసేన నన్నుం బాసిపోయినవిభంబును నీకుం దెలిసి నదియే ! ఆకన్యకావశంసు దివ్య డెయ్యెడ నున్నదో నీదివ్యజ్ఞానంబున నెరింగి నాకుం దెల్పుము. ఇదియ నాకు నీవు సేయఁదగుచుకరము. అనిన నప్పడ యంతర్హితుండై యారాక్షసుండు మఱుగిమిషంబున,

నీ. పరిణతకేళికపరి పాండుదుర్బలరమణీయకరకపోలములదాని

భూలిభూసరము లై తూఁగుముంగురులతోఁ గడు విన్నవైనమొగంబుదాని
కరుణరసంబె యీకనకాంగి రూపున వెలసెనో యునుట్లు పొలుచుదాని
విరహవ్యధాభారవివశతావైచిత్రి యంగకంబులఁ బొలుపాతుదాని

గీ. జీర్ణమై కడు మాసినచీరదాని, గంతుఁ బాసినరతియ నాఁ గ్రాలుదాని
భూభువనలక్ష్మీయేయనఁబొలుచుదాని, దెచ్చెనొకరూపసారయామచ్చెకంటి.

దేవ ! వినుము.

ఉ. ఆరమణీయగాత్రిసౌగ సారసి చూడ సరోజవాసినీ

భారతులందు దేవవతిభామినియందు సుమాస్త్రరాణీయం
దారఁగ నుండఁ బోల దన నచ్చర లెంతటివారు తన్నవో
దార మనోజ్ఞవైఖరి ధారుణిఁ గాంతలు సాటిలేరటన్.

దారుఫలకాశయిత్రయై భూతసాక్షిసమాసీత యయినదాని నాకాంచనాంగిం గవి కనియు నవిరళబాష్పధారలు నయనకమలంబులం దొరంగ నిట్లనియె.

ఉ. కామిని నీవు నాతోటకుఁ గాణీయ నొందుచున్నదాన వా

కామనికాతబాణమాతి గన్మీయ యావిధి స్రుక్కుచు శ్మవో
ద్దామదియోగదావళిదాహముఁ గాంచుచు నుండె దయ్యె యో
భామిని యిట్లు నీవు కడుపాటులు సూచి సహింప లే. ఇదన్.

అని చెప్పి బ్రహ్మరాక్షసుని గాంచి యోభూతనాథ! యీకామిని నియత వ్రతంబు నలుపుచుం గడు దస్సి శ్రమావల యయి నిదుర గూరుచున్నయది. ఇది యెయ్యెడ నీ కువలభి యయ్యె? అని యడిస నారక్కసుండును గరూళవతిపురంబున నొకమనోహరోద్భావంబునందు నా కీమచ్చకంటి దొరకనయది. అనినం గవియు నోభూత నాథ కరుణించి యీకాంచనాంగి నంద విడియింపుము. ఆకరూఢాధిపతి మజ్జనకునిచేత సుశీతలుం దగుటంజేసి తనయం దిష్టవదని కామినులం దన్యాయం బాచరింపడు. ఈ యంగనయు నచటం జేరినకతంబున నామనంబు గొంతదనుక నాస్థాయికం బగుచున్నది. అతం దన్యాయ మాచరింపడు గాన నిట్లు. చౌర్యంబునం దెచ్చుట తగదు. ఎల్లరకు నువిదితంబగునట్ల చెప్పింపం గలను. దీనిం దీసికొని పొమ్ము. పూర్వమిది యున్నచోటన యుంచుము. అని ప్రార్థించినంతన నాకాంచనాంగింగొని రక్కసుండు ననియె. వెండియుం గడుమేరంబు బ్రవేశించి యారాక్షసుండు కవిం గాంచి యోమహత్తా! నీకు నొందు ప్రియంబు సేయంగలను. అద్దానిని వచింపుము. అనినం గవియు రక్కసుం గాంచి యోరతోనాథ! నీవు నాయందుఁ గరుణ గలిగి యుంట నిక్కంచేసి యామంది రంబుం బాసి చనుము. ఇదియ నాకుం గావలసినవరంబు. అనిన నట్ల యగుంగాక యని యా బ్రహ్మరాక్షసుండు ననియె.

ఇంతలోఁ దన్మందిరాధిక్యతులు తలుపులు దెలుచుకొని వచ్చి యాకవి జీవించి యుండుట కచ్చెరువందుచు నాతనిమాహత్వంబు వర్ణించుచు నతనికి వందనంబులు నల్పి యిట్లనిరి. ఓయయ్య యింతదనుక నీయుంటంబురుండి జీవించినవారు లేరు. నీ వొక్కరుండవ బ్రతికితివి. బ్రహ్మరాక్షసునివలనం దప్పించుకొన్నవాడవు. ఈగృహంబు భోజభూపతి వినోదార్థంబు గట్టించినది. కట్టిన దాదిగ భూతాధిష్ఠితంబై యుండిన కతంబున నామహిమతి యాగృహంబుం బరదేశకాగతుల కాలిగ్యంబు సేయుట శీర్ష తీచినవాడు. ఏమహత్తునివలన నైన నీయనిష్టంబు దొలంగునో యని తలపోయు చుండు. ఈబ్రహ్మరాక్షసునిం దోలి రాజాకడ బహుమతులు వదయుఁజొరకతో ననే కులు మంత్రకాస్త్రపారంగతులు ననుజించి యీభూతంబును బాఠదొలం గడంగి వానిచే భక్షితు లైరి. నీవు దానిం జయింపక జీవించియుండవు. ఈవృత్తంబు రా జెఱింగెనని కరము నిను నన్నానించు. అని చెప్పచుండఁగా గవియు వారల విడిచి యామందిరంబుం బాసి పోయె. నే నామందిరంబుం జొచ్చి యచటి యధిక్యతులును బరిచారకులును ననునయనంతరము కవితో మాటలాడందలంచుకొనుచు వారలు ననిన వెంటదేన యాబ్రహ్మరాక్షసుండు రాగా ననువు పడకయుండి యంతలో నదియు మరలి పోగా నిక నీకవికి దీనివలన భయం బుండదని తలంచి వృత్తంబారయ నితా కాళిదాస—9

భక్త్యయిన నుంటిని. కవి సనీయనంతరమును నేను వారలకుం గానంబడించో నాయం దన్యథాబుద్ధిఁ గావించు రని యెంచి న న్నగవఱుచుకొనకయ యొదిగి యొదిగి కంబం బులమఱువునన యాయిల్లు వెడలి వచ్చితిని. ఇట్లుగుటం జేసి కవికిఁ గాంచనమాల యిల్లు నూపి యతనిం దోడ్కొనిపోవుట కనువుపడ దయ్యె.

భోజాడు:—(కుతూహలముతో)

ఓమధురపచనా ! యిప్పుడు కాంచనమాల యెయ్యెడ నున్నది ?

మధురపచని:—దేవ ! భయదీయస్యాలకునికి భయంపడుచు నీలీలావతిదేవి న్ను ధానంబునన యున్నది. అతండు దీనిం దనకడకు రప్పించుకొనం దనవలన నైనంత దనుకనుపాయంబులు వచ్చుచున్నవాడు. దేవిన్ను ధానమువలన నిర్గమించెనేని గాంచనమాల యతని మాయాజాలంబునం దగులుకొనక పోదు. ఆకారణమునన దేవియు దాని నెడబాయదు.

భోజాడు:—(లీలావతిం గాంచి నవ్వుచు)

ఓదేవి ! కాంచనమాలం దప్పించుటకును దర్పసారు నతిసంధానం బొనర్చున దగినయూపాయంబుం బన్నవలసియున్నది. ఇందుకు నాకుం దోచినది చెప్పెదను. వినుము. నాకడ నడవంబుంబట్టునర్జునుం డనువాడు కరము చతురుండు. కాంతలు సేయుచిలానంబుల నభినయించుటయందు వానివలె నెట్టి దిట్టలను శక్తులు గారు. వానిప్రాయంబును గాంచనమాలప్రాయంబుతో సమాన మయినయది. వానికిం గాంచన మాలచేమంబు వేసి యది వస్తులించినట్టులు స్వాలకునికడ కంపినం గాంచనమాలకుం గలిగిన నిర్బంధంబు వాయు. ఇదియ చేయందగినది. వాడు నాకు మఱిది గాన నతనిం బరిహాస్యనిం జేయుట తగనిది గాదు.

లీలావతి:—(మందహాసంబుసేయుచుం దలవాంఛుకొనుచున్నది.)

భోజాడు:—ఓమధురపచనా ! ఈయర్థంబున వానికై ప్రయత్నించునది యెవ్వ తెయో ! యెఱుంగుదువా !

మధురపచని:—దేవ ! కమలాలయాదేవివరిచారిక వేత్రవతి యిందుం బ్రవర్తించి యున్నది. పెక్కుప్రయత్నంబులు నల్పి విఫలాద్యమ యయి మీదటికార్యం బాలా చించుచున్నయది.

భోజాడు:—ఓసి ! అట్లయిన నావేత్రవతితోఁ జెప్పుము. కాంచనమాల రాజ భవనమునాదమున నుండుకృతకోరకం బనునద్యానంబునకు రాగలదు. విజనం నైయుండు నచోటికి దర్పసారుండు వచ్చునేని యతనిమనోగతార్థంబు నెఱవేఱు. ఇది రాజాస్థానమున కెఱుంగం జెప్పుము. అని వేత్రవతికింజెల్పి మఱియుం గృతకోరక

వనాధిక్యమునతోఁజెప్పి యాచనము విచిత్రము గావింపుము. పొమ్మ. అర్జునుని కీవృత్తంబుఁ దెప్పి చందురుండు దోఁతెంచుట కించుకముంద కాంచనమాలానైభ్యంబుతో నయ్యెడకు రమ్మనుము.

మధురవచనః—(నవ్వుకొనుచు)

దేవ ! దేవరయాజ్ఞానువర్తనంబుం గావించెదను. (అని నిష్క్రాంతయ్యెను.)

భోజాడు:—దేవీ ! మనము కృతకోరకోపవనమునం బొలుచుదారుపర్వతకంబు వైసుండుచంద్రశాలకుం జేరి యందుండి మాయాకాంచనమాలతో మదియస్థలకుండు వ్రవర్తింపబోవువేడ్కలు కొన్ని కన్నులపండువుగఁ జూతము. నిగూఢమార్గంబున నయ్యెడకుం బోదము.

లీలావతి:—అర్జువుత్ర ! మీస్థలకుని నందఱు నీకఁ బరిహసించురు. ఇంక నతండు నలంపురిలొక దలయొత్తంబోఁడు. బండు వగువాని నిట్లవమానపఱుచుట తగునా !

భోజాడు:—దేవీ ! వాని నే నవమానింపవలసినది లేదు ! మఱి తనయవినయం బునన తనకుఁ దాన యవమానితుం డయ్యెడిని. చూడుము ; ఆకవివలన నెట్టిదూఱు పడసినవాడు !

లీలావతి:—అర్జువుత్ర ! ఈ వృత్తంబు కమలాలయచేవి కెక్కెనేని దుర్తనాయ మానమానన గాదా !

భోజాడు:—దేవి ! తన సహోదరునిగర్వం బడంగునట్లు కవి వచియించినదర్శం బువిని యాకాంత తన సహోదరునియంద దుర్తనాయమానమానన యయియుండు. కాని మఱియెవ్వరియందును విర నుపడం బోదు. అదియునుగాక వానికి గర్వ భంగంబు సేయకపోరాదు. కావించనిచో వీడు సాధువుల కిట్టియపకారంబులు సేసి లిట్టులు పడుచుండు. దీన నపకీర్తి నాకుచు గల్గు. అది యట్లుండనిమ్మ. దారుపర్వత కారోహణంబుఁ గావంతము రమ్మ.

(భోజలీలావతులు పర్వతారోహణం బభినయించిరి.)

భోజాడు:—దేవీ ! ఇదె చంద్రశాలకుం జేరిలిమి. ఇందు జాలకాంతర్నికుల మైయుండి వేడ్కలు గనుగొందము.

(అని దేవితో జాలకాంతరోపవిష్టంబై కృతకోరకంబువలనికి దృష్టులు నిగుడించి.)

దేవీ ! అదె కనుగొనుము. నాస్థలకుం దగుదర్శనారంభం మధురవచన వన్నిన కపటంపువలం దగులుకొని కృతకోరకంబుం బ్రవేశించుచున్నాఁడు. వీడు కాంచనమాలానైత్తుండు గావున దద్విరహవేదనాజుతపాండు తాదిగుణంబులం దద్దయం మాఱియుండెడిని.

దర్శసాయండు:—(ప్రవేశించి)

కట్టా ! కనిని నమయింపం జేసివ్రయత్నంబు వస్తుయ్యె !

పోని మ్మయర్థంబు ? కాంచనమాలాప్రాప్తికి జేసిన ప్రయత్నంబులు ఫలార్థు
ఖంబులుగా నుండ నది యే మయిన నేమి ?

ఉ. కాంచనమాలఁ గాంచి మదిఁ గామకరాహరిఁ గుందుచుండఁ గా

నంచితమైరి వేత్రవతి యాత్మహితం బగుమాటఁ జెల్పినె

మించినకౌతుకంబునను మీనవిలోచనఁ గూడవచ్చితి

కుంచశరుండు నావయిఁ గృపావశతం గనె నేమి భాగ్యమో !

(నలువలంకులు నిరూపించి)

దైవవశంబున నీయుపవనంబును జనవర్జితంబై యున్నది.

క. కృతకోరకము వివిక్తము, సుతనువు ప్రేమమునఁ గూర్చె శుభగతిఁ గన నా
యతనుఁడు దయఁజూచెను న, న్నతులితమోదాద్రిశీఖర మారోహింహన్.

ఏలకో తడవయ్యుం గాంచనమాల రాకున్నయది !

(కాంచనమాలావేషధారియై యర్జునుండు ప్రవేశించె.)

అర్జునుఁడు:—(ఆత్మగతమున)

ఏను భోజభూపరినియోగం బనుష్ఠించువాడ. కామాతురుండై చతుగతిం
ప్రవర్తించు నీదర్శసారు నవమానితుం జేసెను. వీ డీరసాలపాదపంబుమాటున నుండి
కాంచనమాలరాశి కెదురుచూచుచున్నాఁడు. నావచ్చినజాడ లెఱుంగఁడు. నాపాల
కుప యెఱుకబడనేని త్వరితగతిం బఱులెంచు. కాన నెఱింగించెదను.

(ప్రకాశముగ)

ప్రియనఖ వేత్రవతీ ! మధురవచన నీతో నీకాంచనమాల కృతకోరకోద్యావని
లోక నోత్సుకతం జెలంగుచున్నది ; దీనిం దోడ్కొనిచని యావనంబుసౌంధ్య గాన్పిం
పుము ; ఏను దేవికార్యంబునకుఁగా జనవలసియున్నది యని చెప్పి నీచేతికి నన్నప్ప
గించినందుకు నీ వీయుపవనంబునన నన్నొంటి విడిచి పోలివి. ఇదేవలే చెలిమి !
ఇది యని యారయక పోలివి. ఈయుపవనంబు వివిక్తం బయియున్నయది గాన
ననిపోయె. కానినో నేమిగతి కావలె ? ఇట్టి మోదాద్రి పని యెఱుంగుదునేని
నీతో నేను రానే రాను.

(నలువలంకులు దిలకించునట్లునయించి)

(సంశ్రమముతో)

అ ! ఇట్లుండ నన్యపురుషులతోలుకువ యున్నట్లు గానంబడియెడిని. ఏమి సేయవచ్చు ! ఏకతంబునం బురుషుం డుండుచోటికి ముగ్ధుడ యొంటిమీఁ జనుచుంటే నేని, దానింగాంచి గరగరికగలమగవాఁ డూరకుండునే !

భోజాదు:—(నవ్వుచు)

దేవి ! అర్జునుండు సేయుకటంపువగలు సూచిలివే !

లీలావతి:—ప్రాణనాథ ! ఇట్టియర్థంబులందు మీరలె యాతనిం దిద్దినట్లు లున్నది. మీకు మీ దడవగాఁడు గాన సర్వజ్ఞులరగు మీవలన ననేకము లగునర్థంబుల నెఱింగియుండఁదా.

దర్పసారుడు:—(మాయాకాంచనమాలం గాంచి, సంతసించుచు) ఆత్మగత మున) వేత్రపతి యొనరించినయ్యుపాయంబు కరము జ్ఞాఘనీయంబు. కాంచనమాలయుం జేయలెనిని జిక్కినయది. దీనిని విస్త్రంభణోపాయలిమన వశగతం జేసికొనియెద.

(సమీపమునకుం జని)

ఓవగలాడీ ! ఏ నన్యుండను గాను. తడవులబట్టి నీయం దాకుఁ గాంచుచుండు వాడను. నన్నుం గాంచి భయంపడఁ బోకుము.

(మాయాకాంచనమాల:—దర్పసారునిం జూచిన ట్లభినయించుచు, లజ్జావినయ సంభ్రమంబులతో మఱియొండుచోటికిం జనియె.)

దర్పసారుడు:—(వెంటనంటి చని)

ఓముద్దులగుమ్మా ! నీ వేల న న్నిచ్చునికించి చనియెదవు ?

ఉ. మారకతోరకాతసుమమార్గణతాపభిరంబు హెచ్చ నీ

చారుపయోధరస్తబక సంగత చందన పంకజేమి

చ్చార్చరతి జెందఁ గోరితిని సాంకవగంధిరొ నీవు నాపయికో

గూరిమిఁ గాంచి నాభవ మకుంతగతి న్సల మొందఁ జేయుమి.

మాయాకాంచనమాల:—(తలవాంచుకొనియుండె.)

దర్పసారుడు:—(కామావేశంబుతో)

క. సుమగంధి మాటలాడవె, రమణీ నీబిగువుచనుల రహిఁ జేర్పవె న
ద్గమలాక్షి మోవిలేనెలు, గ్రమమునఁ గ్రోలంగనివ్వు కనకత్రుణోమ్మా.

మాయాకాంచనమాల:—(తెగుటుంజాపులం జూచి)

చ. సరసము చాలు చాలు నిలు సారసూచన బొంటి నుండగా
నరసము జేర రాఁ దగునె చక్కనిచానల కాడికల్ భువి

దిరముగఁ గల్లఁ జూపె యలఁలిం గడుఁ గవ్వము గల్లు నక్కటా
పురుషుల కక్కరత్ గడవ పొల్తుల నొప్పరికింతు రంతటన్.

(అని యవ్వలికిం జనుచున్నది.)

భోజాడు:—ఓరి ! యద్దునా ! భగిరా ! నీనుడివినపచనంబులు మెచ్చుకొనం
దనినదియ. చక్కనిచానల కాడికలు గలుగు ననుట నిక్కంబు.

లీలావతి:—అర్యశ్రుత ! పురుషుల కక్కరత్ గడవ పొల్తుల నొప్పరికింతు
రన్నది తథ్యంబు గాదో ?

భోజాడు:—(నవ్వుచు)

దేవి! యదియు నత్యమే. ప్రవృత్తం బగువినోదంబు గాంచెదము.

దర్పసారుడు:—(అనునయించుచు వెంటంజని)

ఓ. నిలుము లతాంగి పోకు కరుణింపుము నాపయఁ గోప మేలనే

చిలుకలకొల్కిలో ! భయముఁ జెందకు బంటను నేను నీకు నీ

లలితదినాత్మయావనవిలాస పశిక్వత మానసుండనై

పలచితి నిల్వలేదు పెరవాడను గాను మృగాక్షి గావుమీ.

(అని యామాయాకాంచనమాలచెయి వట్టెను.)

మాయాకాంచనమాల:—(మొగ మోరఁ జేసికొని)

గీ. సారశర మైనముత్యాలఘర మొకటి, కసికి దొరకిన మూర్ఖుని గాంక్షమీఱ
లేహనమొనర్పు నానన మూహ నెత్తు, కొని నటించును గాక తద్గుణము గనునే.

భోజాడు:—(నవ్వుచు)

ఓరియద్దునా ! మర్కటసాదృశ్యముచే బాగుగ వీనినధిక్షేపించితివి, మానహీనుండు
గాన వెండియు నీ నన్నునరింపం గడంగెడిని.

దర్పసారుడు:—(నెవ్వెఱువడి నిలిచి, వెండియు ననునయించుచు)

ఓ. కోమలి రిక్తకోపములు గూడునె యెప్పటికైన నాపయిన్

గామునిలీలం బ్రణయగౌరవరమ్యము లైననీస్కలం

నేమఱు గాంచబోయెదవు వేడుక న న్నలయించె దింతయే

సామజయాన మోడి యింకఁ జాలును లీల నేలు గ్రక్కునన్.

(అని చుటుకంబుంబట్టి యెత్తి ముద్దగొనఁబోయె.)

మాయాకాంచనమాల:—(తటాకున వానిచేయి వట్టిచేసి)

గీ. చనుక నీ కిది పెద్దలచాటుఁ బాయ, కుండుముగుడలయం దిట్లు బుచ్చితభామ

దప్పి నడుచుట సిగొప్పుతనమునకును, దగినవిధమున నడచుకొని దగును నీకు.

దర్పసారుడు:—(అత్తగతమున)

మయింబయి బడలులతో మెండొడ్డం గూడదు. కాన నివ్వడు బలాత్కరించు
చనివలన నివర్తించుకొనుట యుత్తమంబు.

(మాయాకాంచనమాలభుజంబు వదలి)

ఉ. సార మసారముం గననిచానలపొందును గాంచుకంటె నా

సార మెఱుంగునాలిముఖసారసవీక్షణమేనిఁ జాలు పో!

మాయాకాంచనమాల:—(అనూయ నభినయించుచు)

ఉ. పూరుపు లంగనామణులబుద్ధులు శుద్ధు లెఱుంగ కానతోఁ

జేరిన వారికూటములు చీయనరే కమలాక్షు లెల్లెడన్.

భోజాడు దేవి! మనయర్జునుడు కాంచనమాలావేషంబుం దాలించి యాదర్ప
సారుని వంచించునంచు మించినపెడుక గలిగింపజే! ఇంతకుం గాంచనమాల మధుర
వచనచే బోధితయై తనయింటికిం బోయి యుండు. ఈదర్పసారుండును పంచిత్యుడయ్యె.
ఇక వీరలు నివృత్తు లౌట మంచిది.

దర్పసారుడు:—(అత్తగతమున)

ఈ కన్యకామణి చేయలాలిం జిక్కియుం దప్పిపోవు నట్లున్నది. ఏమి సేయనగు!

(ప్రకాశముగ)

క. కరుణింపుము నావయి నో, యరవిందదళాక్షి నీదనంఘ్రులకును నా

శిరముఁ గదియించి మ్రొక్కెద్య. వరపర్ణిని నన్ను నేలు వాంధలు మీఱన్.

(అని మాయాకాంచనమాల యడుగులవయిం బడుచున్నాఁడు.)

అర్జునుడు:—(నవ్వుచు)

ఓరాజస్యాలకా! నేను వరపర్ణినిని గాను. ఇది చూడుమర్జునుండ. నన్నుం
గాంచి యేల మరులుపడియెదవు?

(అని చీక విడిచి పాఱవైచి)

ఓస్యాలకా! రాజాను దేవియు నీపడుపాట్లు దారువర్వలికారూఢులై గాంచు
చున్నవారు. ఇక నీకు రాజానెదుట మోము గాన్పించు దరంబుగాదు. ఏ
జోదుంగాక.

(అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.)

దర్శసారుడు:—(నవ్వెఱువడి, కొంతసేపూరకుండి, దీనాననుడై, ఆత్మగతమున)

అ! మోసపోలిని. ఏమి సేయవచ్చు! కామాంధులకు జ్ఞానంబు మాసియుండు బిడ్డది యథార్థంబయ్యె. ఇంక సీయూరనుండి రాజుమొగంబుం గాంచుటకంటె నవమానం బేమియు లేదు. ఇంక నింటికిం జనుట యుత్తమంబుగాదు. నిజనగరంబున కరిగెదను.

(అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.)

భోజాడు:—(నంతసంబుతో)

దేవి! ఈ మానహీనుని నూరుపెలువలుచ నెంచియు గమలాలయకు మోమోడి యట్లు సేయకుంటిని. ఇప్పుడు విధివశంబున మీడె మనపత్ననంబు వదలి పోవలసివట్లయ్యె. ఇంక నాయెదుటికి రా మోమోడును. కాంచనమాలాకప్పిదులవృత్తం బారయుదము నగరునకుం బోదము. మధురవచనకడకుం గలాలాప నంపి వృత్తంబుఁ జెలిసికొందము.

(అని నిష్క్రాంతులైరి.)

కాలిదాసచరిత్ర ప్రకరణంబునందు సప్తమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ రస్తు కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణము

అష్టమాంకము

కలాలాప:—(ప్రవేశించి)

ఏను భోజలీలావతులయాజ్ఞానువర్తినినై మధురపచనయింటికిం జనియెద. గత
దినాంతంబున దారువర్వతకమునుండి దిగి వచ్చి రాజును రాణియు నన్ను జేరి యోసి
కలాలాప! దర్పసారం దర్పనునికటంబున వంచితుండై యాయూరు వాసె. కాంచన
మాల నిర్బంధంబు నివృత్తం బయినది. నీవు మధురపచనకడకుం జని దాని నడుగుము.
కాంచనమాల యింటికిం జనినయనంతరము కవిసంప్రాప్తి దాని కయ్యెనా! లేదా!
ఇది తెలిసిగొని రమ్మ. అని యానతి చేసి పంపిరి. ఏను మధురపచనయింటిదాపు
నకు వచ్చిరిని. అది సాప్రియసఖి మధురపచనయు నతిత్వరితగతి నెక్కడకో చనం
బయనమై వచ్చుచున్నది.

మధురపచన:—(ప్రవేశించి, (సంశయంబుతో)

ఏలకో కేవలకడ స్ర్రియసఖి కాంచనమాల నన్ను బిలువ నంపినయది. స్ర్రియ
సంప్రాప్తివలన సంతసంబు గూరుచుండినయాకాంత కేదేని కొంత యుండునో! లేనిచో
నన్నెల రప్పింపం బూనినయది ?

(ముందుకు దృఢులు నిగుడ్చి, వైచిత్ర్యంబుతో)

రాజాంతశ్చరపరిచారిక కలాలాప యిది నాకడ కేగుదంచుచున్నయది. ఏదేని
కారణంబు లేక యది రాదు. కాన నారయ నగు, స్ర్రియసఖి! కలాలాప యంతశ్చర
పరిచారిక వగునీకు మావంటివారియిండ్లకు రాగతంబు పీఠులకు వింటై యుండును.
ఏటింగింపుము.

కలాలాప:—స్ర్రియసఖి! అవన్నియు నట్లుండనిమ్మ. కాంచనమాలకుం స్ర్రియ
సంప్రాప్తి యయ్యెనా! ఈవృత్తం బారసి రమ్మని భోజలీలావతులు నన్ను నీకడ
కంపిరి.

మధురపచన:—స్ర్రియసఖి! లీలావతీదేవికిం గాంచనమాలయందుం గలస్ర్రియంబు
కడు నధికంబు; కాన విచారించుకొని రమ్మనినయది. చెప్పెదను వినుము. అర్జునుండు
కాంచనమాలాశేషంబుం దాలుచుకొని కృతకోరోద్యానంబునకు నాతోఁ జనుచుండె.

రాజస్థానమున కార్యములు లండు వ్యాపకతలై యుండువేత్రవతీప్రధానలు వాని గాంచన మాలయే యని యెంచి త్వరితతరంబుగ నతనికి వృత్తంబు విన్నవించిరి. అందు వేత్ర వతికపటంపుం గాంచనమాల ననుసరించె. అది గాంచి యేను వాని నెడబాసి పోయి కాంచనమాలాగ్రహణనియుక్త లగుదాసీకలు తమకార్యంబు ఫలించిన దని యేమఱు పాటున వారివారియిండ్లకుం జనుగా నరినిగూఢమార్గంబునఁ గాంచనమాలం దోడ్కొని తెచ్చి దాని యింట విడిచిరి. స్త్రీయసఖ కవిగతం బగుచింతలో విహదంబు నొందుచు స్నానాదులు నిర్వర్తించుకొని సౌధోపరిదేశంబున నుండి నలువలంకులు దిలకించు చుండె. అప్పుడు తత్సమీపరక్ష్యయం దాకవివరుడు సనుచుఁ గాంచనమాలం గాంచి యిట్లనియె.

శ్లో. * ఝడితి ప్రవిశ గేహం మా బహి స్తిష్ఠ బాలే
గ్రహణసమయవార్తా శ్రూయతే శీతరక్షేః,
తవ ముఖమకళంకం వీక్ష్య నూనం స రాహు
ర్గ్రసతి తవ ముఖేందుం చంద్రబింబం వినైవ.

* శ్లో. బాలే = ఓపడుచూ ! ఝడితి = వేగముగ, గేహం = ఇంటియందు, ప్రవిశ = ప్రవేశింపుము. బహిః = వెలుపల, మాలిన్య = ఉండకుము. వీలయనఁగాః— శీతరక్షేః = చంద్రునికి, గ్రహణసమయవార్తా = ఉపరాగము సంభవించునమయ మను వార్త, శ్రూయతే = వినబడియెడిది. ఈయూరఁ జంద్రగ్రహణము గలుగఁ బోయెడు మని వదలి వినంబడుచున్నది యని యర్థము. చంద్రోపరాగము గలిగినఁ గలుగ నిచ్చు ! అందుకై వెలుపల నుండక యింటిలోపలికిఁ జనువలసిన దేమి యన్ననోః— అట్లు పోనినాఁడు గలిగెడుకష్టము దెల్పుచున్నాఁడు. స రాహుః = అచందరుని మ్రొగం గడంగురాహువు, తవముఖం = నీమొగమును, వీక్ష్య = కని, చంద్రబింబం = చంద్రబింబమును, వినైవ = వదలిపెట్టియే, అకళంకం = కళంకరహితుడైన, తవముఖేందుం = నీయొక్కముఖచంద్రునిని, గ్రసతి = మ్రొగెడిది. నిర్దోష మగువస్తువు దొరికె నేని నదోషమగువస్తువును గోరరు. కాన నకళంకచంద్రుండై యొప్పు నీమొగంబు గాంచి కళంకి యగుచంద్రుని వదలి రాహువు నీమొగంబును మ్రొగఁబోవు. నీమొగంబు కళంకము లేనిచంద్రబింబమువగిది నొప్పుచున్న దని భావము.

ఈ శ్లోకమునకు సరియయిన యాంధ్రపద్యము:

చ. ఘనకచ యింటిలోపలికిఁ గ్రక్కునఁ బో మ్మిక లైఁట నుండఁగా
జన దుపరాగ వేళ యిది చంద్రుని కంచును పొరు లాడుటలో
వినుటడె నీముఖేందువును వేడుక రాహువు గాంచెనేని భా.
మిని యకళంకి మ్రొగఁ గడిమి న్నకళంకుని బాసి ప్రేల్చిడిన్.

ఇట్లు కవి వచించినవలుకులు విని యతనిరసికతావిశేషమునకు మనంబున మెచ్చుకొనుచు వెండియు నాతనిసరసోక్తిసుధారసంబుం గ్రోలం దలంచి యూరకుం డుగా నాకాంచనమాలభావం బెఱింగి నే నాకామినీమణి కంచుకము దాల్చుకయుం డుట మనంబునం దలంచుకొనుచు గవిం గాంచి యోకవికులలిలకమా! యిది యింటి లానికింజని చేయవలసినకార్యం బేమేని గలదా! అనతిమ్ము అని యడుగఁగా నాతండు గాంచనమాలం గాంచి.

శ్లో. * కనకాంగి కలయ కంచుక మనయో స్తనయో ర్జవేన ఘనతరయోః,
పురుహూతదిగ్విభాగాదుదయతి శోకారి రద్య పరిపూర్ణః.

అని చెప్పిన నాతనిసుధామధురంబు లగుచతురోక్తుల కలరుచు నాకాంచనమాల వేగంబు సౌధతలంబు డిగ్గి పరిచారిక యందిచ్చునారంజపుత్రైక దొడిగిని నభిశదంబు కంబు తోడ రాఁ దనగృహబహిర్ద్వారదేశగతుం డైన తనసరసుని నెదుర్కొనం జను దేరనవృథు కవివరుండును బ్రణయరసపరిప్లుతంబు లయి మందహాసరోచిరుదంచితంబు లగు సుదారకటాక్షనీత్యుంబుల నాకాంచనమాలముఖాంబుజంబువయి నొలయించిన సిగ్గుపడుచు మాప్రియసఖి తనకేలుందమ్మిం బయింబచెఱుగు నెత్తి మోముదామర కడ్డముచేసికొని సుస్థితంబు సేయ నది గని కవి యిట్లనియె.

శ్లో. † ఉచితం గోపన మనయో స్తనయోః కనకాద్రికాంతితస్కరయోః,
అవధీరితవిధుమందలముఖమందలగోపనం కిమితి.

* టీ. కనకాంగి = బంగారమువంటి యొడలిచాయగలదానా! ఘనతరయోః = కడుగొప్పవియగు, అనయో స్తనయోః = ఈ స్తనములకు, జవేన = వేగముగ, కంచుకం = అవికను, కలయ = తొడుగుము. అద్య = ఇప్పుడు, పురుహూతదిగ్విభాగాల్ = తూరుపు దిశయొక్క భాగమునుండి, శోకారిః = జక్కవలకుసూడగుచంద్రుడు, పరిపూర్ణః = కడుఁబూర్ణుండై, ఉదయతి = ఉదించెడిని. ఓకాంతా! నీయొక్కకుచములు జక్కవ లగుటజేసి చక్రవాకవైరి చందరుం డుదయ మగునేని కుచచక్రవాకంబులు విరియుం గాన వేగముగఁ గంచుకక దొడుగు మనుచున్నాఁడు.

ఈ శ్లోకమునకు సరియయిన యాంధ్రపద్యము.

క. కనగాంగి గవ్విగుల్బుల, మునుపడఁ గంచుక దొడుగు ముద్దియ యదిగో

కను శోకవైరి యేదైత, ఘనమందలుఁ దగుచుఁ బొడముఁ గాబ్రాగ్దిశలోన్.

టీ. † కనకాద్రికాంతితస్కరయోః = బంగరుకొండపన్నెలుదొంగిలించిన వగు టంజేసి, అనయో స్తనయోః = ఈ నీ స్తనములకు, గోపనం = దాపణికము, ఉచితం =

అనిన నతని సరససంభాషణామృతలహరీపరంకురల నోలరాడుచు నాచందపరవశం బగుచిత్తంబుతో నమృతకాళిసీతలకంబు మానసంబునఁ గుఠూహలంబుం గాంచుచుండు నదియయ్యు లజ్జాగ్రహగృహీతయై యూరకున్న నాశృంగారవరీపతంసంబుభావం బెఱింగి యే మెల్లరమును బూన్పు నాసరసాగ్రే సరునికిం గైదండ యొసంగి తోడ్కొని చని కేళిమందిరంబున ననల్పసుఖదం బగు తల్పంబునం దుపవిష్టుని జేసినయది. అంత మేము మాయిండ్లకుం జనుచెంచితిమి. కాంచనమాల యింతకు ముంద నన్నతిత్వరిత గతి రఘుని చెప్పి పంపె. కతంబు స్ఫురియింపదు. ఇదియ ప్రవృత్తం బగువృత్తాంతంబు. ఇది దేవికి నివేదింపుము. వైశంబ యేను గాంచనమాలమందిరంబునకుం జని యది నన్ను రఘునిపంపినకారణ మారసి దేవీనన్నిధానంబునకు వచ్చి విన్నవించుకొని యెదను. ఒకలాలాప దేవి తహతహపడుచుండును పొమ్ము. ఏ జనియెద.

(అని దానితో నిష్క్రాంతయయ్యె.)

ప్ర వే శ క ము.

తగినదియే. ఇతరులసొత్తు దొంగిలించిన వారలను రాజభటులకంటికిం గనంబడకముంద దాచియుంచుట యుక్తమే యనునది లోకవ్యవహారసిద్ధము. కాన బంగరుకొండ వన్నెలం దొంగిలించినది యైనకతంబునం గుచంబులను కంచుళికచే మూసివెట్టుట యొప్పిదంబ యగు నని భావము. అవ...చనం—అవధీరితవిధముండల = చంద్రమండలమును దిరస్కరించినదియగు, ముఖమండలముఖమండలమునకు, గోచనం = దాచుట, కిమితి = ఎందుకు ? ఇతరులను దిరస్కరించి విజ్ఞివీగుచుండువానిని దాహణిక మొనర్చు చుననది లేదనుట లోకవ్యవహారసిద్ధము. కాన చంద్రమండలమును దిరస్కరించి విజ్ఞి వీగుముఖమండలమును దాహణికమునయ నుచితంబు గాదని భావము. స్తనములను గూని కొనుట యుచితమే ! ముఖ మేలగవృక్షానియెదవు ? ఇది తగదని భావము.

తశ్శోకమునకు సరియయిన యాంధ్రీకద్యము:

చ. కనక మహీధరేంద్రకుళికాంకురః బల్లఱు దొంగిలించుట
స్తనకలశద్వయంబునకు ధారుణి గోచ మొప్పు గాని యా
ననమునకు నృరచ్చక్షిణున ప్రభల నిర్మలసింఛిమించుచు
దనరువుఁ జెందుదానికిని దాహణికం బొనరించు టావృక్షే

కాంచనమాల:—(ప్రవేశించి దీనత్వముతో)

నాప్రియసఖి మధురవచన యింకను రాకున్నది. ఏ జెప్పికుపి తడ వయ్యె.

మధురరవచన:—(ప్రవేశించి) ప్రియసఖి కాంచనమాలా! నీతోనికాంతునిం బడ
సియు సంతోషాంబునిధియందుం జేలనివిధంబు నీవిన్ననైన మొగంబు జెలుపుచున్నది.
మఱియును,

చ. నులయజకుంలేప మిటు మాయక యున్న నిదేమి చన్నులకొ

గలసినపత్రభంగములు గండములం జెడకున్న వేల ని

స్తుల మగునోష్ఠమింబమునఁ దోరపున్నద్దమలంపురాగముం

గలయక యున్న దేమి కలకంఠియొ యల్లితివొక్కొ నాథుడై.

కాంచనమాల:—ప్రియసఖి! యే మనియెడవే! ప్రాణనాథునిమోము గనంబడు
టకు ముంద ప్రణయకోపమా ! వింతలే నీమాటలు.

ఉ. కోప మదేల నాకు మదిఁ గోర్కులు వేసొనసాగకున్నవో

రూపవలీవంతసమ ! నిరూఢిగఁ జెప్పెద నాయకుండు ను

తాపవరీతుండై వ్యవసతత్పరతం గడుఁ గుందుచుండఁ గా

నే పగిది న్సుభంబుఁ గను నింతి కృపాకలితాంత రాత్నతోన్.

మధురవచన:—ప్రియసఖి ప్రణయంబు విశేషించిన నల్కగల్గుట చిల్కలకొల్లు
లకుం దగునర్థంబు గాన నడిగితిని. ఇట్టికారణము లేనినాఁడు రసాభిః శిఖామణి
యయ్యు నసురక్తయందు సౌభాగ్యలక్ష్మినవావతారయందుం బూర్వమును మోచితయైన
దానియందుఁ గ్రీడావిముఖుండై యుండఁ గలం బెద్దియో !

కాంచనమాల:—ప్రియసఖి! నాథుండు నాయుం దసురక్తుం దగుట యధార్థంబు.
ఇతండు కాంతాంతర సమానత్వం దై తద్వియోగంబునం గుందుచుండు విధంబు గానం
బడియెడి. బలవద్వియోగవ్యధావివక్షుండు తనయభీష్టాంతరంబులం బాటించుకుండుట
తెల్లంబ కదా !

మధురవచన:—ప్రియసఖి ! ఆయర్థం బటుండనిప్పు. గతరాత్రియం దతఁ డెట్లు
ప్రవర్తించెనో యెఱింగింపుము.

కాంచనమాల:—ప్రియసఖి చెప్పెదను వినుము.

ఉ. ఆరితో త్తముండు ప్రియ మార సుఖాంబుధి నోలరాదుటల్

గోరక మన్తభాస్త్రచయగుంఢితవేదన కోర్వలేక తా

సారెకు వెచ్చ నూరుచును సర్వమువై మది నీసడించుచుకొ

నారనిబాష్పసంతతివర్ణముఖాబ్జముతోడఁ జింతిలన్.

ప్రియగళ! యేమి సేయుదు. ఇందులకు మూలంబు తాపం ; బది యడంత
మనియేఁ జేసిన కిలోపచారంబులందు.

చ. తనువునఁ జందనం బలఁదఁ దక్షణమాత్రన పెట్టఁబాటె నూ
తనసుమమూల్యసంతతులు దావమునం బడిట్లు వాడె నే
మనియెదఁ దారహారము లహః యుర మంటినఁ గంపె వేల్చిడిన్
ఘనఘనసారలేఖము నికామగతి వ్వర్పియింపఁ బూసెడిన్.

ఇట్టి దురంతసంతాపవేదనావశీకృతస్వాంతుండైన యామనోహరాంగునికి,
క. సర్వలోకైకమంగళసార మైన, తనువు విరహజపాండితూధార మగుచు
చిక్కి యుగ్ధినవసౌభాగ్యశేష మయిన, సుందరాకారరేఖితో నందగించు.
మఱియు నాలాలో తరసౌందర్యలక్ష్మీస్వయంవరపతి యగు నాప్రాణనాథుండు
నాకడకుం జేరిన దాదిగ.

చ. పులకలు గ్రమ్ముచుండుమెయి పూరితబాష్పము లైనకన్నులున్
కలితవిమూర్ఛనాకతవికంపిత మై వెతఁ గాంచుమానసం
బలఘనురోచితేష మయి యందము మీఠెడుమేను గల్గి యా
కులపదఁజేసి నామనము ఘోరతరార్తి మునుంగఁ జేయుచున్.

ఇన్విధంబున రేయియంతయుం గడిచినం బ్రభాతశీషంబునను సయిత మాధన్య
చరితుండు.

ఈ. తానము నల్ప నిచ్చ మదిఁ దాల్పఁడు వేమఱు బల్కురింపఁగా
దీనతలోడఁ బల్కు నలిదీర్ఘ తరోద్గతమారుతాస్యఁడై
మాననిచింతలోడ నసమానవిలాసముఁ బాసి యుండు ను
మైనవనీరజాక్షి యెది యెక్కి? కతం వికఁ డిట్లు లాటకున్

మధురవచనః—ప్రియగళ! ఇందుకుం గతంబు గలదు. మధుమంతపురాధిపేత
కూతు రీతనికిం బ్రాణదయిత. ఏకారణంబునో దాని నెడఁబాసి యికండు వియోగ
వ్యధావివశాంతకరణుండై యుండెడిని. దానిరామణీయకం బనన్యసాధారణము. బ్రహ్మ
రక్షస్సమానీతయై యాకాలోదరి నూతనమందిరాంతరంబున నాకంటికిం గనంబడియె.
ప్రియగళ! లోకంబున నెందఱో సుందరాంగులు గలరు గాని యావిరవద్య రూపాపేక్ష
వంటినాలి యీభూతలంబున నుండదు. వినుము.

ఈ. ఆ నవమోహనాంగి కమలాలయ యే యన వచ్చు నాసరో
శానన రూపసంపదల కచ్చెరు వందక పోరు భోకు లా

చావయోవిహసములచారుత నే బొగడంగఁజాల నో

మానిని దానిఁ బాసి భువి మానవసత్తముఁ డోర్వఁజాలునే.

అకాంతం గాంచి యాకవివరుండు దానివిరహవ్యధావివశత్వంబునకు వగచి బాష్పాకులేక్షణుండై భూతనాథునితో వెండియు నిది యుండుచోటికి దీనిం జేర్చు మని ప్రార్థించిన నాబ్రహ్మరాక్షసుం డట్ల యొనరించె.

కాంచనమాల:—అ! ప్రియసఖి అట్టియచురూపవయోగుణోపేక్షయుం దనురక్తుండు గాననే యితరాసురాంగంబు తద్విరహవ్యధాకులితహృదయుం డగునీతనియుల్లంబున రసభావంబుం జెందక యున్నది.

ఉ. ఆరుచిరావనం గలసినంతట గావి ముదంబుఁ జెందఁ డా

సారవిచారుఁ డీసరసుసఖ్యము జన్మఫలం బ దెంతయున్

చారుమఖివతంసమ విచారము సేయుము దానిఁ జేర్చఁ గా

బోరన సర్వయత్నములు పూనికఁ జేయుట యొప్పిదం బగున్.

ఆరమణీవతంసంబుం బడసినం గాని యీతనిదురవస్థానిశేషంబు నివర్తింపదు. అది నివర్తింపనినాడు నాకు నీతనితో సుఖం బనుభవించు బోలదు. కాన నాకాంతా సమాగమం బీకవివర్యునికిం గలుగం జేయ నగును. ఇందు కను వేదియో యెఱుంగను.

మధురవచన:—ప్రియసఖి భోజునికిని కవికిని పరస్పరసమావేశం బయినం గాని యీకార్యంబు సాధితంబు గాదు. ఈవృత్తంబు లీలావతీదేవికి విన్నవించి తన్మూలక ముగ రాజుచెవి కెక్కింపు జనును. భోజభూపతి కవులవయిం గర మురారాంగంబు గల వాడు. ఈకవివరుని గాంచు గోరుచుండెడిది ఈతని గనుంగొనెనేని కరుణదేశ పతికి వృత్తం బెఱింగించి యానాతిం బెప్పించి యితని కర్పించు గలడు. లోలుత నీకభివతారుణ్యంబు గలుగం జెప్పిన యర్థంబు వినియే యితనియతిమానుషప్రభావం బునకు నచ్చెరు వొందుచున్నాడు. ఇట్టియద్భుతచరితములు పెక్కులు కవివరుని యందుం గాన్పించుటదె. అదియు నతనిచెవి కెక్కినది. కవియును రాజసన్నిధానం బునకుం జను. వీరికిం బరస్పరమైత్రి గల్గకపోదు. ఇందుకు భువనేశ్వరీపాదప్రణామంబు సతతము సేయుచుండుదుమేని కార్యంబు సమకూరు. ఏఁ జని లీలావతికి వృత్తం బెఱింగింతు. నీవు భువనేశ్వరిం గొలుచుచుండుము. ఉద్దిష్టకార్యం బను కూలించకపోదు.

(ముందుకు దృష్టులునిగుడ్డి, వైచిత్ర్యంబుతో)

ఓకాంచనమాలా! ఇది యేమిదింతయె. ఆర్యుండు బుద్ధిసాగరుండు తా నేనాఁ డేని యాచుకకు మరలనినాడు సుస్నాతుండై ధాతాంబరంబులు దాల్చి వైదికకర్త.

చిత్రవేషంబుతోఁ బాదచారియై యియ్యెడ కేగుచుంచుచున్నవాడు. ఈభోజిని ముఖ్య మాత్యుఁడిప్పు డిట్లు రాఁ గతం బే మొఱి ! ఇతఁ డెక్కడ కేగెడినో.

(నగుంభ్రమముగ)

ఎక్కడో యన నేల ? మనయింటి కే వచ్చుచున్నాడు.

కాంచనమాల:—ప్రియశఘ ! ఒకనాఁడేని యిట్లు రానివాడు తాన యిప్పు డిటు వచ్చుటకుం గారణము మహాకవిం గనుంగొనఁబలము ననుటయెకాని యొండు గాదు. కవియు నింత ప్రొద్దెక్కియు నికను శయనంబున నినురగురువాడునుంబోలె బరుండి యుండెడిని. త్వరితగతి లోనికిం జని బుద్ధిసాగరునిరాక కవికి నివేదించుగాక.

(అని మందిరాంతరాళంబునకుఁ జనుం గడంచుచున్నది.)

బుద్ధిసాగరుండు—ప్రవేశించి, (సత్వరముగ)

ఓకాంచనమాలా ! నన్నుం గాంచి నీవు త్వరితగతిం జనుటకుం గారణం బెఱుం గుదును. కవి యుండుశయనాగారంబున కేన వచ్చెద. అతనికిం బరిశ్రమం బొసంగం జనుదు.

(అని మందిరాంతర ప్రవేశ మభినయించుచున్నాడు.)

(శయనస్థుం డయి కాళిదాసుండు ప్రవేశించె.)

కాళిదాసుఁడు:—(శయనంబునం దుబవిష్టుండై)

ఆర్య బుద్ధిసాగర ! నీ వియ్యెడకుం జనుడెంచుటకుం గతం బెయ్యెడి ?

బుద్ధిసాగరుఁడు:—ఓమహాత్మా ! వినుము. మదియజనుని కడు పృథ్ధ నీ వీయూ రికిం జనుడెంచిన దాదిగ నుని గవ్విననిప్పవంటివా డితఁ డని చెప్పుచు వచ్చినది. కరము దేవపితృ సమారాధనంబునం దత్పరయై యుండినయది. పరిభ్రష్టిపరాయణ. ఆయమ నీ ప్రభావంబుగల తెఱుంగున నెఱుంగు. అసలి తనప్రాణప్రయాణసమయంబున నన్నుంటి యొబుద్ధిసాగర ! నేను పరలోకగత నైనయనంతరము నాకుం కేయ వలసినయార్థ వ్యవహార క్రియలయందుఁ గళాచంద్రుని నిమంత్రితుం జేసి యతనియందు మనంబున నీనడించుకొనక భోజనం విడవలయు. అట్లైన నే బరితృప్తిం గాంచి యచ్చుతం బగువదంబును వికరులయనుగ్రహంబునం బడసెద. ఇదియ నాయిష్టార్థంబు. అని నుడివిన నేనును. మాతృపాత్ర్య మనశ్శాసనప్రేయంబు గాన నట్ల యొనరించెద నంటిది. నాశల్లియుం బరలోక గత యయ్యె. తదిష్టార్థంబు నెఱవేర్చు నిన్నుం దోడ్కొని పో వచ్చితిని. ఈదినమున భవదీయపాదకమలరజఃపూతంబై నాయిల్లు నీకల సాధు జనునసేవ్యం బగుం గాక.

కాళిదాసుడు:—బుద్ధిసాగర! నీచుడివినవచనాంబుల కడ్డు గలదా! అట్లే జను దెంచెదను. నిమంత్తతో పాయంబునకు బూర్వభావికార్యంబులు సిద్ధపఱచుకొనుము.

బుద్ధిసాగరుడు:—మహాత్మా! అయ్యగృహీతుడ నైతిని.

(అని నిష్క్రామం దయ్యె.)

కాళిదాసుడు:—ఓ ప్రాణదయితా! కాంచనమాల! ఏలకో నామానసంబు దుఃఖాకులం బగుచు నుకపించుచున్నది. ఎవ్వరితోనైన మాటలాడ నొల్లను. రాలిరి నిదురలేమింజేసి యిండుక శిరోవేదనయు బాధించుచున్నది. సూర్యుండు నడిజామున కెక్కేసేని నా కెఱిగింపుము. అప్పుడ లేచి బుద్ధిసాగరునియింటికిం జనవలయు.

ఈ కథనాగారంపుండలుపులు మూసికొని పోయి.

కాంచనమాల:—ప్రాణనాథ! యట్లయే నిదురింపుడు.

(అని తలుపులు మూసినట్లభినయింపఁ గాళిదాసుడు నిష్క్రామం దయ్యె.)

మధురవచన:—ప్రియసఖి నేను దేవిలీలావతి కీవృత్తు బెఱిగింపఁ జనియెదను.

నీవు స్నానాదులు నిర్వర్తింపఁ బోయి.

(అని కాంచనమాలతో నిష్క్రామం దయ్యె.)

కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణంబునందు అష్టమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ రస్తు కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణము

స ప మాం క ము

(భోజాదు లీలాపతియుం బ్రవేశించుచున్నారు.)

భోజాదు:—దేవి! ఈదిన మేను విద్యత్సభయం దుండునప్పుడు శంకరుం డనుకవివరుండు సనుడంచి యొకపద్యంబు పచియించె. అందు కలరి యేను వానికిం బుద్ధైందులక్షలధనం బొసంగితిని. అట్లు లొసంగినందుకు నుదీయవృద్ధయగతం బగు కారణం బెఱుంగక కవులు తదితరు లగువారు విచ్ఛాయపదసులై ఈరాజు సమస్తకాస్త్ర విచక్షణు లగుతమకు లక్షధన మిచ్చుటయు గ్రామ్యుకవి యగు శంకరునికిం బుద్ధైందు లక్ష లిచ్చుటయు నాతనియవివేకం బని యనుకొనుచు నాయం దసూయాకులులై కోపంబు దీపింప వర్తించుటం గాంచి యేను నాకుపితులకడ నుండం జను దని తలంచి రాజ్యకార్యవ్యాజంబున నింటి కేతెంచితిని. వారలకుం గలిగినయోగ్రహం బుపకాంతం బయ్యెనో లేదో యెఱుకపడకున్నది. తెలిసికొన నగును. ఈ పరిచారిక నొకదాని నంపి నాచామరగ్రాహిణి సీత యను దాని రప్పింపుము.

లీలాపతి:—ప్రాణనాథ! అట్లయె.

(అని కలాలాపం గాంచి)

ఓసి! నీవు సభకుం జని సీతం బోడ్కొని రమ్మ.

కలాలాప:—దేవీ! ఇదె నీయానతి జరిపెదను.

(అని నిష్క్రమించి వెండియుం బ్రవేశించి)

దేవ! ముఖ్యామాత్యుం డార్యుండు బుద్ధిసాగరుండు జలపూరితసువర్ణకుంభం బులు మోచుకొని యుండుబ్రహ్మణులతో వాకిట నిలిచి భవద్దర్శనంబునకు వేచి యున్నవాడు.

భోజాదు:—(నంశయించుచు, ఆత్మగతమున)

ఇప్పుడు వృద్ధ యగుబుద్ధిసాగరునికల్గి కాలగతిం తెందియుండుకతంబునఁ దదూర్ధ్వ డైహికకృత్యంబుల వ్యాపృతుండై యుండవలసినవాడు బుద్ధిసాగరుం డిందులకుం

జనుచుచుటకుం గారణంబు బలవత్తరంతై యుండకపోదు. మఱియుం బూర్ణకుంభంబులు దాలుచుకొని యుండుబ్రహ్మణులం దోడ్కొనివచ్చుట యేలకో.

(ప్రకాశముగ)

ఓసి! ర మ్మని చెప్పము.

కలాలాప:—దేవ! అట్లయ.

(అని నిష్క్రాంతయై బుద్ధిసాగరునితోడను బూర్ణకుంభంబులు దాలించిన బ్రహ్మణులతోడను బ్రవేశించి)

అర్థ! అమాత్యసత్తమా! రాజు మధ్యాహ్నస్నానకాలాపురోవర్తిమండపమున నుండి భవదాగమనంబునకుం బ్రతీక్షించెడిని. ఉపసర్పింపుము. ఏను దేవియానతి సేయం జనియెద.

(అని నిష్క్రాంత యయ్యె.)

బుద్ధిసాగరుడు:—(భోజానికి సమీపించి)

ఓరాజా! మన మీదినమునందు జన్మసాఫల్యంబుం గంటిమి. స్వర్గలోకంబున నుండుమందాశీపావనీర్థంబు లివి బ్రహ్మణులచే నువర్ణకుటంబులందు మోపించు కొనితెచ్చి యున్నాడను. ఇందు దేవికి బ్రహ్మణసుమంగలులు వేఱుగ నాతీర్థంబులు దెచ్చియున్నారు. ఈపావనీదకంబుల నీవును దేవియుఁ దానమాడి నుమస్త కలుషవిముక్తులగుడు. నీకు మధ్యాహ్నస్నానకాలం బతిక్రమింకం బోవు నని త్వర పడుచు నీమహాలిశయంబు నీకుం బ్రాప్తింపజేయ నాకార్యంబు పదలియైన నిది సేయం జను నని నిర్ణయించి నీయందుం గలవాత్సల్యంబున నిది దెచ్చితి. అఘమర్షణ మంత్రంబులతో నీ విప్రవర్యులు నీ కభిషేకంబు సల్పెదరు. బ్రహ్మణపుణ్యయువతులు దేవిని దానమాడింతురు.

భోజాడు:—(మహాశ్చర్యంబుతో)

అర్థ! భగీరథునంతటివాడు తత్సూర్యపూర్వులును దానును రచించినదురత్యయంబగుతపఃఫలంబునను బడసినయ్యాదివృగంగాజులంబులు నీకు లభించుట యెట్లు! ఇది కరమాశ్చర్యకరంబై యొప్పెడిది. భవన్ములకముగ నాకు నీవిశేషంబు సంప్రాప్తంబయ్యె. మనయం దేదేవత కనుగ్రహంబు గల్గెనో తెలియదు. కృతార్థుల మయితిమి. నీకుం గలిగినయ్యామహాలిశయంబును నాకును సంప్రాప్తంబు గావించిన నీవాత్సల్య విశేషంబునకు నేను నీ కేమి సేయంశాలదు.

బుద్ధిసాగరుడు:—రాజా ! సాధుజనులసమాగమము గలిగెనేని యదియ జన్మ ఫలము. దానం బడయరాని దేదియును లేదు. అట్టిది యబ్బుటంజేసి యాయతిశయము నుపాస్త్రం బయ్యె.

భోజాడు:—ఆర్య ! అట్టిసాధు వెనడు లభించె ? ని స్త్రీవిధి ననుగ్రహించిన వాడెవ్వడు ? ఈవృత్తంబు జరిగినవిధం బెట్లు ? సర్వంబు వినిపింపుము. కౌతూహలం బయ్యెడిని.

బుద్ధిసాగరుడు:—రాజా ! యిప్పు డీయూర నతివతురకవితాచాతురిభూషి తుండగుకవివరుం డొక్కరుండు దిరుగుచున్నాఁ డని నీ వెఱుంగుదువుగాదె ! నాతల్లి యతని ప్రభావం బెఱింగినవృద్ధ తనయార్థవైహికకార్యంబులం దతని నిమంత్రితునిం గావించి భోజనం బిడు మని నాకుం జెప్పి కాలధర్మంబు నొందినయది. ఏను మాతృ వాక్యంబుననుండువాడఁ గాన నతని నీదినమున నిమంత్రితుం గ వించితిని. మధ్యందినమున కాకవియు.

చ. నిరుపమసారసౌరభము నిర్భరమై యలరారుమేనితో
వరతను మేనిచున్నసపువస్సెలు చెన్నెలరారు వల్వతో
నరుణత రాధరోష్ణమున నన్దపునున్దమలంపుఁగాంతితో
సరగున వచ్చి న్నానవిధి నల్పకయే కుడువం గడంగినన్.

ఏను మదీయమాతృవచనశౌరవంబునంజేసి యాతనియందు దోషబుద్ధి నలుప కుంటిని గాని యాతనికి సహనిమంత్రితులు విప్రులు తదతుద్ధి కీసడించుకొనుచు నోరీ బ్రాహ్మణుండు దానమాదక కుడుచుట యనుచితంబు. అంతియ కాదు. రాతిరియం తయు వేశ్యాగృహంబునం గడపి యా వేశ్యాసంభోగచిహ్నంబులను మాపుకొనకయ పాపపుంబాచివేషంబుతో నీవైదికకార్యంబునకుం గడంగుట కర మొప్పునిమి. ఇట్టి యనుచితకృత్యంబులు సేయునీతోఁ బొత్తున భుజించుట మాకుం బాలిత్యహేతు వగు. బుద్ధిసాగరునిం గాంచి యొర్పుకొనవలసివచ్చె. అని పరుషవచనంబు లాడిన నాకవిసంద్రుండు విని యెచ్చిప్రవర్త్యులారా ! యిప్పు డే జేయం దగుటని యేమియో ! ఆనతిండు. ఆనిన నాబ్రాహ్మణులు నోవీర ! నీవు తొలుతఁ దీర్థోదకంబుల దాన భూతవలయు ; సనంతరము ధాతాంబరంబులు ధరించి వైదికకార్యంబున కుపయోగింపం జను అని చెప్పిన విని యామహాత్ముండు నవ్వి యెచ్చిప్రవర్త్యులారా ! నన్నుం దీర్థో దకంబులం దానమాడు కుంటిని. అట్టియదకంబులం గానక యున్నాడ. పర్యుద్ధి తంబు లైనయదకంబులు విశుద్ధంబులు గానివి పరుల నెట్లు విశుద్ధులం జేయం కాలుగ.

భూమియం దుండునేయుదకంబుగాని పర్యుషితంబులు గానివి గలవా ! యని యడుగ నావిశ్రు లొకరిమొగంతొకరు నూచుకొనుచు బదులు నెట్లుం జాలక యూర కుండిరి. అప్పుడే నే నాకవివరునితో నోచుచున్నా యీ వపర్యుషితంబు లగుతీర్థో దకంబుల రప్పించుగలవాడె వని తోచుచున్నది. కానిచో నిట్లు నీవు వీరి నడుగవు. నన్నుం గాంచి నాయందుం గనికరించి నాతల్లి నీయం దుంచినభక్తిగౌరవంబులం బికించి యట్టి యుదకంబులు రప్పించి యెల్లరం బావనులం జేయుము. అతులితం బగుయశోవిధవంబుం గాంచుము. అని ప్రార్థించిన నామహాకవి నంతసిల్లి యించుక ధ్యాననిమిలితనేత్రుండై యుండి కన్నులు దెరిచి యిట్లనియె.

* స్తో. ఆదా వాదిపితామహస్య నియమవ్యాపారపాత్రే జలం
చక్రాత్పన్నగకాయినో భగవతః పాదోదకం పావనం,
భూయ శ్శంభుజటావిభూషణమణి ర్జహ్నోర్నహన్తే రియం
కన్యా కల్పమనాశసి భగవతీ భాగీరథీ దృశ్యతాం.

* టీ. ఆదా = తొలుత, ఆది పితామహస్య = ఆద్యుడగు బ్రహ్మయొక్క, నియమవ్యాపారపాత్రే = నియమానుష్ఠానమునకుఁగా నుంచుకొనియుండు పాత్రమునందు, జలం = ఉదకము, చక్రాత్ = పిచ్చుట, భగవతః = భగవచ్చబ్జవాద్యుడైన, చక్రగ కాయినః = శేషకాయినగునారాయణుని, పావనం = పరిశుద్ధమగు, పాదోదకం = పాద తీర్థము. భూయః = మఱియు, శంభుజటావిభూషణమణిః = మహాదేవునిజడల కలం కారరత్నము. జహ్నోర్నహన్తే = జహ్నువనుమహామునికి, కన్యా = కూతురు అయిన, భగవతీ భాగరథీ = భగవతియగు దేవగంగ, ఇయా = ఇదె తోఁతెంచెడిది. దృశ్యతాం = చూడవలె గాత. ఇచట భాగీరథీశబ్దమనకు భగీరథునిబ్రహ్మత్ర యునిన గంగ యర్థ మయినను మఠానికి కుపలక్షణమా.

తొలుత గోలొకమున మహాదేవునిగీతంబు విని ద్రవీభూతు లయినశ్రీరాధా కృష్ణుల శరీరములవలన నిస్సృతము లగుజలములకధిదేవత యయియొప్పుచు గంగాదేవి యుద్భవించె. అది యాకృష్ణుని గామించినందున రాధ కుమిత యై తజ్జలాత్మకస్వరూపం బును మ్రింగి రూపుమాపు గడంగుడు నది యెఱింగి గంగ తనస్వరూపముల నుపసంహృత ముల గామించుకొని రాధానాథునిచరణకమలముండు లీన యయ్యె. జలశక్తింబుతో నుంబంధులువాయుడు బ్రహ్మాండంబు పెట్ట సాగిన బ్రహ్మడు తాయనర్థంబు నాఠించె

అని వచియింపఁగా నవ్వుడ,

ఉ. కారదనీరదప్రకరచందన చంద్రమయూఖపూర నీ

హారదుచిప్రచార దుచిరాంతుభురీకలితాత్మయై నభ

శ్చిరమణీయహార మని చెప్పఁగ నొప్పులుగుల్కుచున్ దగ్గ

బోరనదూకె నాకిధుని భూమిని మద్దహమధ్యసీమకున్.

అప్పు డాకవి నన్నుం గాంచి యీనాకధునీజలంబు లవర్జ్యపీతంబులు ; వీని యందుం దానమాడినం బాపవిముక్తులనై విశుద్ధు లగుదు రని తా నాజలంబులం దాన మాడిన నెల్లరము గ్రుంకితిమి. అప్పు డీవు నమీపమున లేవు గాన నీకొఱ కాస్వర్ణదీ జలంబులం బంగరుకుండలం బాటులచేతం బట్టించి నీ మధ్యాన్నన్నానకాలం బతి క్రమింపకుండం దెప్పించితిని. ఇదియ యీపావనోదకములు దొరకుటకుం గతంబు.

భోతాదు:—(ఆశ్చర్యపడుచు)

అర్జు ! ఆకవివల్లభుని మాహాత్మ్యం జేమని పొగడంగలవాడను. ఇతనియందు

కొన గోలోకంబునకేసి కృష్ణునిం బ్రార్థించి యతనియావతి రాధాదేవిని కాంత ప్రోధను గావించిరి. అప్పుడు గంగ భగవంతునిపాదారవిందముబొటనవ్రేలం జల రూపిణియై వెలువడియె. ఆపావనోదకంబులను దొలుత నలువ దనకమండలువున నుంచు కొనియె. ఆతీర్థంబులను మహాదేవుడు శిరంబునం దాల్చుకొనెను. అంత యథా పూర్వముగ నాగంగ గోలోక స్వర్గలోకాదిస్థానంబులందు బ్రవహించెను. శ్రీయశివత బలిపై తుంగియొక్కనంబడఁగొని యింద్రుని కీఁదలంచి వామకుండై పుట్టి త్రివిక్ర ముండై పెరిగినకాలంబున సూర్య్యాండమును గొలుపం బయికిఁ బోయినయతనిచరణమును నళినగర్భుండు మున్ను దా నంపాదించుకొని యుండినకమండ లాదకంబులం గడిగె. ఆ త్రివిక్రము పాదోదకములను మందానీజలంబులు నొక్కటి యయి స్వర్గంబున నున్నయని. మఱికొంతకాలంబునకు భగీరథుండు ప్రార్థింపఁగా గమలగర్భునానతి నాగంగ యిలాశలంబునకు రా నయిన నాజలంబుల యరవడికి భూమి యోర్వం శాల దని మహాదేవుఁ డాయాకసంబునుండినుడు గంగాప్రవాహంబును శిరంబునం దాలించి మెల్లన విడువఁగా నాస్రవాహము జమ్బూమునియజ్ఞవాటంబు నావరింప నరకుడు యజ్ఞ విన్నవీలిచే నాజలంబుల్లె యోగబలంబునఁ ద్రాగి తనచెవినుండి విడిచెను. కాన వీరొగ జమ్బూమునికన్య యయ్యె. ఈచరిత్రవిస్తారంబు నేఁ దెలిగించి యుండు క్రిష్ణక్షైత్రపురాణంబునం దెలిసికొనవచ్చును.

దేవతలకు నయితము దయ కలిగియుండుట విన్నవ్వుం బయ్యె. ఇట్టిమహత్త్వం జీయూర నుండియుం గాంచుటకు లేకయున్న నాయభాగ్యం జేమనవచ్చు! అంత నేమయ్యె!

బుద్ధిసాగరుడు:—ఓరాజా! మే మప్పు డతనిమాహత్త్వంబున కచ్చెరువొందు చుండ నిమంత్రితు లగుప్రాప్తాణులలో నొక్కరుండు చోడేశాగతుండు నాలో నిట్లనియె. ఓమంత్రిపుంగవా! ఇంతదనుక నితడు కాళిదాసుం డని యెఱుంగుకుంటిని. ఈయతిమానుషప్రభావంబున నితని నిరూపించి చూచి గుఱుతువట్టితిని. ఇతనిప్రభా వంబు నితడు భగవత్ప్రణయపాత్రతం బడసినప్పత్తంబును వినుడు.

ఏను శ్రీరంగస్థలంబున ననుకలము రంగనాయకీప్రాణనాథునిం దర్శించుచుండు వాడను. ఒక్కదినంబున రాత్రి వేళ నాదేవపూజానియుత్తలగు పూజారులు గుడిమలు ముగింపుజేసికొని కవాటములు మూయుచుండిరి. అప్పు డీసువేషధారి యయ్యెడకుం జనుచెంచి రంగనాథుని దర్శింపు నోరి పూజారులు జీరి దేవుని దర్శింపవలయును దలు పులు చెఱువుండు అని యడుగఁగా నాగుడిపూజారు నితనిం జూచి ఓరి! దేవుడు సిద్ధించుచున్నాడు; ఇప్పుడు నర్వనంబునకు నమయాబు గాదు అని చెప్పి మ్రొమ్మనిం బోరె. బరిహసింపఁగా నీకవి తలయూచి యిట్లనియె.

* శ్లో. వింద్రీం పాటలయ న్నలక్తకరుచా మంఘ్రిల్విహం జాలకై

రాశాం రత్నకిరీటకాంతినికరైః పాశాయధీయా మపి,

పర్యంకే పవమానతూలభరితే పారే కవే రాత్తజం

ముద్రా కాచన ముక్తిదానకుశలా నిద్రాతి:—

* టీ. అలక్తకరుచాం = లక్ష్మకళాప్పయిన యెఱ్ఱని కాంతులుగల, అంఘ్రిల్విహం = పాదకాంతుల, జాలకైః = సమూహములచేత, వింద్రీమాశాం = ఇంద్రపాలిత మైన ప్రాచీదిశము, పాటలయ్ = రక్తవర్ణముగలదిగా నొనర్చుచు; రత్నకిరీటకాం తినికరైః = రత్నంపుబొమ్మిడికపువన్నెలగుంపులచే, పాశాయధీయామాశామపి = పరుణపాలిత మగుదిశము, పాటలయ్ = రక్తవర్ణముగాఁ జేయుచు, పారే కవే రాత్తజం = కావేరీనదీతీరమునందు, పవమానతూలభరితే = వాయుమయ మగుదూదినింపినదయిన, పర్యంకే = సానుపునందు, (అనఁగా: శేషశయనంబునం దనియు; నతడు నర్పణముగా నాతాశనుడని యి భావము.) ముక్తిదానకుశలా = మోక్షము నొసంగుటయందు సామర్థ్యముగల, కాచనముద్రా = ఒకముద్ర:—రక్షకవస్తువు, నిద్రాతి = నిద్రించుచున్నది. కాగర్తివా = మేలుకొనియేయున్నది! శ్రీరంగనాథుండు కావేరీతీరమందుఁ దూరుపు దిశకుఁ బాదపద్మములు సాచియుఁ బడమటిదిశయందు కిరం మిడుకొనియుఁ బయండ్రి యున్నాఁడని భావము.

(అని చెప్పినచోడనె యాయాలయంపుండలుపులు తమకుఁ దాను తెలుసుకొనును. అప్పుడు తదంతరంబునుండి)

- సీ. శ్రీరంగ నాయకీచారుకుచాభోగ కాశ్చిరసుభగవత్సంబుతోడ
నవనీలనీరదోద్భవసుందరచ్చాయఁ గడకుఁ ద్రోసెడుదేహకాంతితోడ
కరుణాశరంగముల్ గలయఁబర్వంగఁజేయు దళదబ్బవత్త సేత్రములతోడ
కుటిలబంధరసీలకుంతలావృత మయి కళ మీఱుముద్దుమొంగుతోడ
గీ. మణిమయోదారభూషణగణముతోడ, డంబు మితైదుకనకాంబరంబుతోడ
మధుకరాకుల మావనమాలతోడ, తరుణితోఁ గన్నడియె రంగధాముఁ డవుడు.

ఇట్లు మ్రోల గనంబడి యాదేవదేవుండు కవిం జీరి యోకాళిదాస! మహాకవి! మదియు లగుపరిచారకులు నీప్రభావం బెఱుంగక నిన్ను గ్రామ్యునింబోలెఁ బరిపాసించి దేవుండు నిద్రించుచున్నాఁడని యనిరి. తదనుగుణముగ నీవు నన్ను సంస్తుతించినట్లొకముచే నిద్రాతి యని యంటిని. ఆపలుకువలన నీస్థలంబు బ్రభావశూన్యంబై నిద్రించినదియుంబోలె నడంగు. కాన నీస్థలంబున నీకొఱత గన్నడకుండ నమర్థించు నది యని యానతిచ్చినం గవియు మహానందామృతలహరీవరంబరల నోలలాడుచు నిట్లనియె.

శ్లో. కాగర్తివా.

అని యిట్లు వక్రి యాలతీవతికిం బ్రదక్షిణమస్కారంబు లొనరించి, దేవా! నీవు నావయిం గరుణించి దర్శనం బొసంగుటంజేసి కృతార్థుండ నైతి నని సుస్తుతించిన నారంగధాముండు నంతర్నితం డయ్యె. అంతం గవియు నచోటు వాసించియె. అది గాంచి యపటసుండువార లచ్చెరు వొందిరి. ఇది నే నెఱింగిన మఱియొకప్రభావంబు. అని యాబ్రాహ్మణుండు పల్కఁగా మే మాశ్చర్యభూరంబునం జేలుచు నాస్వర్గ దీపావన జలంబులం వికరలుకు నివాహజులు నిర్వర్తింప నంతలో మత్సూర్యులును నాజనకుండు నాశల్లియు మాకన్నులమ్రోల గనంబడి యోపుత్రకా! నీ నీమహత్తు ననుగ్రహంబువడసి స్వర్గంగాజలంబులం దానమాడి మాకు నివాసంబు లొసంగినకతంబున మే పెల్లరమును బాపంబులు వాసి యచ్యుతం బగుపదంబుం బ్రాపించుచున్నారము; అని చెప్పి చనిరి. ఓరాళా! యాకవివరునిమాహాత్మ్యం బశ్చక్కుకంబు నీకుం తెల్పితిని.

భోజాదుః—ఆర్య! బుద్ధిసాగర! నీకల్లి యాకవివరునిమాహాత్మ్యం బెట్లెఱింగెనో; అప్పుత్తంబు నీ వెఱుంగుదుకని వచింపుము. అది కర మామోదావహంబు గాకపోదు.

బుద్ధిసాగరుడు:—రాజా! చెప్పెదను వినుము. వృద్ధ యగునాతల్లి; భువనేశ్వరీ పాదపంకజప్రణామబుద్ధిశయ యొకనాఁడు తదీయదేవాలయంబునకుం జని యాజగదం బికకుం బ్రణమించి సంస్తుతించి తనమనంబున నోదేవి! యేను భవసాగరాంతర్నిమగ్న నైభవదీయచరణసమాశ్రయణం బనునావం గాంచినదానను న స్తుత్యుగతికిం జేర్చు భారము నీది యని ప్రార్థించి యచ్చోటు వాసి యింటికిం జనుచుచు మార్గమధ్యం బున విజనంబైయుండు నొకగుడిసెలో నొకయోగిని బిడ్డని నొకని నెత్తుకొని యత్యా శతో నోనాభాితా! ముద్దిష్టా! యని యొకమాటు ముద్దిడుకొని యనంతర మబిడ్డ నినే భాితృపుత్రుఁడా! యనియు, పుత్రునిపుత్రుఁడా! యనియు, మామగారూ! అనియు, కుమారుఁడా! యనియు, పినతండ్రీ! యనియు, మఱిదీ! యనియు సంబోధించుచు ముద్దిడుకొనియెను. అది గాంచి నాతల్లి పరస్పరవిరుద్ధములయిన యీవరస లొక్కని కుండుట యెట్లని వితర్కించుచు గతంబు చెలియక యాయోగినికడకుం జని తనసంశయంబడిగిన నాయోగిని యిట్లనియె.

ఓయమ్మా! వినుము. ద్రవిడదేశమందు జంగమువాని కొక్కనికిం జారుతర సౌందర్యోపేత యగుకూతు రొక్కతె జనియించి మఱియొకజంగమువానికిం బల్నియై మగఁడు బిచ్చమెత్తుకొనుచు నూళ్లవెంటు దిరుగుచు దూరదేశంబునకుం బోయి యుండ జనుకుంట నుండెను. ఆ జంగముసింగారి సమగూఢయావసయై సమీపదేశం బున నుండు కొడెకాండ్రకుం దంగడిజాన్నై ప్రవర్తించుచు నొకకుమారుని గనియె. దానిజనసీజను లావృత్తం బితరుల కెఱుకపడకయుండ దాచి యాశిశువును తమ యింటి కతిథియై వచ్చిన. కన్నెడదేశపుజంగమువానికి సుతానశూన్యుని కొక్కనికిం బుత్రికగా నొసంగిరి. ఆనాటి తొల్లింటిపరె మఱికొందఱువగకాండ్రం గూడి రహస్యంబుగఁ గామసుఖం బనుభవించుచు గర్భంబుఁ దాల్చి నన్నుం గనియె. పూర్వపు శిశువులబోలె నన్ను నొకతెలుగుదేశపు జంగమువానికిం బుత్రికగా నొసంగిరి. క్రమ క్రమముగ నక్రమప్రవర్తనము బయల్పడుటం జేసి బంధుగులచే నాయంబ బహిష్కృత యయి యదరపోషణంబునకు రూపవతిగాన వేశ్యావృత్తిం నైకొని బ్రతుకుచున్నది. నన్నును నాయన్నును నైకొనిపోయినవారు కరస్పరబంధుభావంబు గలవారగుటంజేసి తమతమయారసపుత్రు లనియె చెప్పజ్ఞొనుచు మాయరువురకు వివాహంబు సల్పిరి. మే మిరువురమును భిక్షుకవృత్తిచే జీవించుచు నొకయూర నుండ నాభర్త యింట లేని కుమారుంబున నొకయోగిని కనుచుంచి నన్నుం గాంచి యోసి! అన్నను వివాహముచేసి కొన్నదానా! కడుఁ బాపిష్ఠురాలవే యనిన నేను గర మనుకనించుచు నా యోగినిని షేడి వృత్తాంతంబుఁ చెలికొని భార్యగమన పాపంబున కేవలించుకొనుచు నాయోగిని

నా కీపాపంబుఁ దొలఁగునుపాయం బుపడేశింపు మని వేడుకొనఁగా నాదయామయం
రాలు నాకు యోగం బుపడేశించి తనవెంటం దోడ్కొని చనియె. నామగండు
నన్నుం గానక దుఃఖాకులితుండై దేశంబులు దిరుగుచుఁ దల్లి వేశ్యయై యుండునగరం
బునకుఁజేరి దానిని నుపడమఁచెనొనియె. ఆయిరువురకుం జనించినవా డీ విద్వేడు.
ఏను పుణ్యక్షేత్రదర్శనోత్సుకతం జెలగుచుం బోవుచుండి మధ్యమార్గంబున పీని
గాంచి యాసు గొని దగ్గఱకుం జేరి నాకు నీకుమారునికిని గలసంబంధంబులు నెవ్వ
కొనుచు ముద్దుపెట్టుకొంటిని (1) వీడు నాజననికిం జనించుటఁజేసి తమ్ముఁడాయెను.
(2) నాతోడఁబుట్టినవానికిఁ గుమారుఁడు గాన నాకు మేనల్లుఁడయ్యెను. (3) నాజన
నికిం గుమారునికుమారుఁడు గాన దానికిం జవతినగునాకు వీడు పాత్రుఁడయ్యె.
(4) నాజననికి నేను కొడుకుపెండ్లామను గానఁ గోడలి నైతిగదా ! దానఁజేసి నాజనని
నాకత్తగాఁగలదు. ఆత్తగారిమగఁడు మామగారు. మామగారితమ్ముఁడును మామగా
రగును. నామగనియమ్మకుఁ గొమరుఁడు గాన నతనికి సహోదరుండయ్యె. ఆకతంబున
నాకు మామగా రయ్యె. (5) నామగనికిఁ గుమారుఁడు గాన నాకు సుతుండయ్యె.
(6) నాజనని పెనిమిటి నాకుఁ దిండిగదా ! తండ్రితమ్ముఁడు పినతండ్రి యయ్యె.
ఈ విద్వేడు నామగనియమ్మకుఁగొడుకుగాన నతనికిం దమ్ముఁడను. (7) నామగని
తమ్ముఁడు గాన మఱియిది యయ్యె. ఈ మేడుసంబంధంబులును జెప్పి ముద్దుగొంటినని
నుడివెను. నాకల్లియు నది విని యాశ్చర్యంబు నొందుచు నిట్టిపాపాటవీపటలిసహితము
యోగాన్నివలనఁ గాల్పుంబడి పోయె గదా ! సంసారమునకుండువారికి నిస్తరణో
పాయం విట్టియోగింద్రుల యనుగ్రహంబగదా యని చింతించుచు నాయోగానితో
నోభగవతీ ! నాయం దనుగ్రహించి యేదేని సద్గతి వడయునుపాయం బుపడేశింపు
మని యడిగిన నాయవ్యయు నోబ్రాహ్మణీ యేను పుణ్యక్షేత్రవిలాకనోత్కంఠాకుల
మానసమై వెగిరంబు యరుగుచున్నదానం గాన నిపుడు భవదభీష్టార్థంబు నెఱవేర్చు ననువు
పడదు ; దివ్యజ్ఞానంబున నాకెల్లవృత్తంబులు దెలియు ; ఇవ్వ డేను నీ విద్వనితో
నాచుకొనిననంబంధప్రకారంబు నాకుం గాక మఱియెవ్వరికిం దెలియదు ; ఈ సంబంధ
ప్రకారంబు ననుసర్యగాఁ బ్రతికంచిన నందు సత్యంబెఱింగి యెవ్వండు వల్కు ;
నాతనివలన నీ కుత్తమగతి గలుగఁబోవు నని వచించి చనియె. నాకల్లియు నయ్యెడ
వాని యేగుదెంచుచుం దన కెదురుగా భువనేశ్వరీపాదప్రణామానకుండై పోవునీకవిం
గాంచి జనకడ నుండుపరిచారికలు గొని “శ్లో. శిశుం లాలయంత్యుబ్రహ్మ త్సా బ్రాత !
స్సాత్సవ్య ! పాత్ర ! శ్వశుర ! సుత ! పితృవ్యతి తం దేవరేతి” అను సమన్వయ
శ్లోకం నది విన్నవోడన యతండు,

* ట్లో. జారోత్సన్న విస్మస్తా తనయదుహితరా దంపతీ దైవయోగాల్
యోగిన్యాగ్నితా సా తదనుగమవశా ద్యోగినీత్వం ప్రపేదే,
పశ్చాద్ద్యేక్యకృతాంబాజనిత సుతశిశుం లాలయం త్యజ్యప్రీత్యా
భ్రాతృభ్రాతృవ్య పాత్ర శ్వశుర సుత పితృవ్యేతి తం దేవరేతి.

అని చెప్పి చనియె. నాకల్లియు నది విని యానంబుధప్రకార మెఱింగి తెల్పి నందు కాకవిని సర్వజ్ఞుడైయుండునని మెచ్చుకొనుచు నానాటంగోరె నతనికడ దా నద్గతి నొందుటకుం దగినవెఱువు దెలిసికొనం గోరుచుండి యకస్తాత్తుగఁ దనకుఁ గాల గతింజెంద నైనం దనమనంబున వెర వూహించి నప్పుం దీరి యీవృత్తాంతంబుఁ జెప్పి తన యార్థవైహికకార్యంబునం దతని నిమృత్తితునిజేసి మృష్టాన్నాదుల సంతృప్తి నిం గావించినం దనకుఁ బరలోకంబున సమస్త సుఖంబు లబ్బు నని చెప్పి కాలగతిం జెందె.

భోజాడు:—ఆర్య బుద్ధిసాగర ! ఆకవి సర్వజ్ఞుడుగానినాఁ డీవృత్తం బతిరహ స్యాలెఱింగి చల్కుట యెక్కడిది ? పరోక్షమునా జగినవృత్తంబులు సయిత మితని కెఱుక పడనివి లేవు. ఇతనిమాహాత్మ్యంబు సాధారణంబుగాదు. తగ్గియచిర్యనంబె పాపాపహంబగును. అది నాకు సమకూరుకాలంబు బ్రతీక్షించుచున్నాఁడ.

బుద్ధిసాగరుడు:—ఓ రాజా ! కాలంబు రాక యెదియుం గూడదు. అది రాఁగాఁ గూడక పోదు. సర్వంబు కాలవశంబై యుండు. ఇప్పుడు మన కీర్త్యయతిశ యంబు గల్గెనని మనంబునైనఁ దలపోసియుంటిమా ! అది యట్లుండనిమ్ము. శేష కర్తవ్యకేమంబు గలవాడను. ఇంటికిం జనియెదను.

(అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.)

* ట్లో. జారోత్సన్న = జారపురుషునిచేఁ గలిగినవారగుటజేసి, తనయదు హితరా = కుమారుఁడును గూఁతురును, విస్మస్తా = పరిత్యజింపఁబడినవారు ; (ఆనఁగాః నితరుల కీఁబడి రనుట) దైవయోగాల్ = నిధివశముచేత, దంపతీ = భార్యభర్త లయిరి. సా = ఆకూఁతురు, యోగిన్యా = ఒకయోగినిచేత, గ్నితా = నిందితయై, ప్రదనుగమ వశాల్ = దానిననుసరించి చనుటచేత, యోగినీత్వం = యోగిని యొందుటను, ప్రపేదే = చెందెను, పశ్చాత్ = పిమ్మట, ద్యేక్యకృతాంబాజనితసుతశిశుం = ద్యేక్యగా వైవత్తల్లి దానికుమారునిపలనం జనించినశిశువును, లాలయంతీ = లాలన మొనర్చుచు, సా = ఆకూఁతురైనయోగిని, భ్రాతృ = ఓకకమ్ముఁడా ! అనియు ; భ్రాతృవ్య = అన్నకుమారుఁడా ! అనియు ; పాత్ర = కుమారునికుమారు డగుమునుమా ! అనియు ; శ్వశుర = శ్వశురుఁడా ! అనియు ; సుత = కుమారు ఁడా ! అనియు ; పితృవ్య = తండ్రికమ్ముఁడా ! అనియు ; దేవరే = మఱిదీ ! అనియును ; తం = అదిద్దనిగుఱించి, అబ్రహీ = వదించెను.

భోజాదు:—ఓదేవీ! కలాలాప విలువంబోయిననీత యందనుక రాలేదు. కవి పండితసంఘంబు కాంతకోధంబై యింటికిం జని యుండదేమొ! కానం దడయు చున్నది యని లోచెడిని. అది ననుజెంచునంతలో మాధ్యాహ్నికన్నానాదికృత్యంబులు దీర్చుకొని యభ్యుపహారంబు నల్పి యుండెదను.

(అని దేవితో నిష్క్రాంతుం డయ్యె.)

మిత్ర విష్కంభము.

నీల:—(ప్రవేశించి) ఏను మహారాజుసమాచారాతనై తత్సన్నిధి కరుగుచున్నదానను. కవివరులు కలహించుకొనుచు నభి వదలి పోతుండుటంబట్టి యధిపతిముదల కప్పడె చనుజెంచుటకు లేకపోయె. కలాలాప మహిపతి లీలావతీదేవిభవనంబున నున్నాడని వచించెం గాన నక్కడకుం జనియెదను.

(అని పరిక్రమించుచు, స్త్రుతి నభినయించి)

దేవర! ఈరాజసభకుఁ గ్రొత్తఁ జనుజెంచిన కవీంద్రునిసామర్థ్యంబై సామర్థ్యము. ఇంతటిసమర్థు లిందనుక నీరాజసభకుం జనుజెంచినవారు లేరు. రాజు శంకర కవి కొనంగిన ధనముచుగుఱించి కవులకుం బ్రవృత్తా బయ్యకలహంబునం దగునమాధానంబు నెప్పి యాజగదము నివర్తింపఁ జేసినయీకవించంద్రుని బుద్ధికౌశలంబునకు రాజు కరము మెచ్చును. ఆర్య! బుద్ధిసాగరుండు మొదలగువారు నుడవఁగా నలిమానుషం బగుసామర్థ్యంబు విని యాతనిగాఁబోలు మహీభర్త గనుంగొనం దహతహవడంబుండెడిని. ఈయవోమేయ ప్రభావసంపన్నుండు కొన్నిదినంబులకుండి యాయూరంబోడనూపువాడు దానిదనుక రాజసభకు రాకుండి యాదినంబున ననుజెంచుట యారసిహూడ బ్రహ్మణులు శోధమూర్ఖియై యభ్యుపహారాదికంబులు నయిత మొప్పురికించి యుండుటఁ గని దయమానమానసుడై వారల నుపశమితకోధులం జేయం దలంచియె కవిపండితసంఘంబు నాత్మీయసమావేశంబున నలంకరించె నని లోచెడిని. ప్రాయశఃపర మహాత్ములు పరులకష్టంబుల కోర్వంజాలరు. తమవలన నైనంతయుపకారంబునల్పి యాయుడును దొలగింపకపోరు. వారలన్వభావం బత్యుచారము. ఈకవివరునిం గనినచో మహిపతి యెంత సంతస్థించునో!

(ప్రత్యగీజ్ఞతో)

ఆ! ఈకవివర్మనియం జెంత సంతసంబు గల్గునో యంత యనూయ యాదినంబున నభకు రాజోవు చాందసులయందు తేనికిం గలుగకపోదు. నవరసాలంకార

మనోహరంబగు కవితాచమత్కృతి యున్నంగాని సంపాదించుడు. ఆఘాదముల కీగంధమే తెలియదు. వేదాంతము లగుబ్రాహ్మణవర్ణులు రాజాకడకుం జనుచుంచి యాశా భగంబుం గాంచి చనియెడిరే ! యని మానసంబు చింతాకులం బగుచున్నది. ఇందు కేమి సేయనగు ?

(చింత నభినయించి, తలయూచి)

సరి ! ఇది యీవిధంబున జరిపినచో సర్వము సమజసంబ యగును. రాజా కడ నాకవిరా జాదుకాలంబున ఘాదసబ్రాహ్మణులం బ్రవేశపెట్టినచో వారలందుం గలలూపంబును గవి సమరసపెట్టు. బ్రాహ్మణులును భగ్నాకులై చనరు. వేయందగు కార్యంబిదియ. ఇప్పుడు పగ లపరాహ్మణులు దాటె. సాయాహ్నంబు ప్రవృత్తం బయ్యెడిని. కవియు సభయంద యున్నవాడు. రాజునకు వృత్తాంతంబు నివేదించెను. ఇదె దేవియుండు నంతఃపురము.

(ప్రవేశమభినయించి, ముందుకు దృష్టులనిగుడ్చి)

అదె మహిభర్త మహావాతాయనాంతరోపవిష్టుండై యుపవనమారుతంబుల నేమించెడిని. సమీపమునకుం జనియెదను.

(అని యుపసర్పించుచున్నది.)

(వాతాయనాంతరోపవిష్టుండై భోజాదు ప్రవేశించుచున్నాడు.)

భోజాడు:—(అత్కగతమున)

ఏ జెప్పించి కడుఁ దడవయ్యు నిదనుక సీత రాకున్నయది. కవుల కలహం బిందనుక నివృత్తంబు గాకయుండునే !

సీత:—(రాజుసమీపమునకుం జని)

మహారాజ ! జయంబు గల్గుంగాత.

భోజాడు:—ఓసి ! సీతా ! నిన్నే తలంచుకొనుచుంటిని. వచ్చితివి. కరంబు సంతసం బయ్యె. నేను మధ్యాహ్నమునకు ముచ నిన్ను రమ్మంటివి. నీవు తడయుటకుం గారణం దేమి ?

సీత:—మహారాజ ! తా మేయర్థంబు న న్నడుగెం బిలిపించితిరా ? ఆయర్థం బప్పుటికి సాంతంబు గాకయుండె. శౌకరకవికి మహారాజా పుండ్రెండులక్షలధనం బొసంగిన కారణంబునఁ బ్రవృత్తం బగువిద్యత్కలహంబు కలాలాప జనుచుంచి దేవి యాత్మాప్రకారంబుఁ బెల్లనప్పుటికి నివర్తింపక యుండెను. కవులు బరస్పరము గల హించుకొనుచు సభాభవంబుం బాసి పోకుండ్రి. అందుచే రా ననువుపడకయుండె.

భోజాడు:—నరే ! నారలవివాదం బిప్పటి కెట్లు నివర్తించెదో తెల్పుము.

నీత:—మహారాజ! మీరు సభాభవనంబు బాసినయనంతరము తత్పూర్వ మంతః
క్రోధపరీతులై లోకాపలన కలహించుకొనుచుండిన యాకవులకుఁ గ్రోధాన్ని యుద్ధి
పితంబున నంతట నొండొరులు రోషపరపతులై వాక్కులహంబునకుం గడంగి ఈసర
వలియజ్ఞత యేమి ? పీని నీకఁ గొలుచుట యవమానకరము ; సకలమేద కాస్త్రవిచక్ష
ణులమై త న్నాశ్రయించుకొని యుండుమనకు లక్షధనమే యిచ్చెను. మనవలె సమ
ర్థుడుగాక గ్రామ్యుకవి యగుశంకరునికిం బుద్ధైండులక్షలధనం బొసంగె. పాత్రా
పాత్ర వివేకంబు లేనినీ డిచ్చిన నేమి ? ఈకుండిన నేమి ? ప్రభు పవిత్రమతి యయి
గుణా లగుమంత్రులయందుం బెడ మోముపెట్టి ఖలలకుం బోటిచ్చినవాఁడగునీని
యయ్యెడనజ్ఞసులు సేరం జనుదు. అని యివ్విధంబునం బల్కుచు మూఁడవయామంబు
గడచుదనుక సభాభవనంబు వదలి పోకుండిరి. అప్పుడు,

నీ. మణిగణమండిత మహనీయకుండల కలితకపాలయుగంబువాడు
మృగమదవంక సమృద్ధిశమలయజసాంద్ర చర్చితశుచ్ఛాయవాడు
కనకదివ్యాంతుకకల్పిత ప్రావరణానూనరుచులచే నమరువాడు
శృంగారరస మిట్లు రంగారఁ బరిణామ మొందెనో యని చెప్పనొప్పువాడు

గీ. కవిత యీరీతి దేహంబుఁ గాంచె నొక్కొక్క
వరవిలాసంబు మూర్తితో వఱలె నొక్కొక్క
యచుచుఁ జూడంగఁ దగునట్టియందగాడు
వచ్చె సభ కొక్కసత్కవివల్లభుడు.

ఇట్లు సమదించినవని; మహిపలయంబునకుం దిగినమహేంద్రుండుచుబోని
వాని ; నాకవిశిఖామణిం గాంచి యావిద్యత్సభ భయంబును గౌతుకంబును జెంది
యుండె. అతఁడంత నందఱకుం బ్రణామం బొనర్చి భోజభూవతి యొక్కడ ? అని
యడిగిన సాధాంతరంబున నున్నాఁడని సభాసదులు బదులు నెప్పుఁగా నతఁడు పండి
తులం గాంచి మీరలేల కుపితులై యున్నారని ప్రశ్నచేసి యందుకుం గారణంబు
జెలిపిని యిట్లనియె.

పీఠండితులార ! శంకరకవికి రాజు పుద్దైండులక్ష లిచ్చె నని మీ రనుకొనం
జనుదు. భోజనభిప్రాయంబు మీ కెఱుకబడినది గాదు. భోజాండు మానసంబున శంక
రునిం బూజించు దొడంగియండినవాడు గానఁ దత్సమయమన్నిహితుఁ డైనశంకరుని
యందు నేకాదశవర్షులున్నా రని యవ్వారల నొక్కొక్కలక్షచేతను శంకరకవి నొక

లక్షచేతను బూజించినవాడు ఇదియ తేనియభిప్రాయంబు. అని చెప్పెను. అని యిట్లు సెప్పఁగానిని నెవ్వఁడో పండితు లందఱు మాఱు పలుకక యూరకుండి కొంతనకు లేచి పోయిరి.

భోజాదు:—(అశ్చర్యపడుచు)

ఔర! ఈమహాకవికాళలం దేమని వర్ణింతును! నామానసుంబునం గల భావంబుం దెలిసి చెప్పెను. ఇట్టికాళలంబు మునుష్యమాత్రుల నుండదు. కాన నీతఁడు భారతీదేవ్యవతార మని యెంచ నగును. వైశంబ యాతనిం గనుంగొన నామానసం బుత్కృతితం బగుచున్నయది.

నీత:—మహారాజ! ఆతని నేను సింహాననాసీయం గావించి వృత్తాబు రాజానకు విన్నవించి ని న్నతనికడకుం దోడ్కొని చనియెద నని చెప్పి పచ్చినదానను. ముదల యేని దోడ్కొని వచ్చెద.

భోజాదు:—ఓసీ! యట్లయె! తోడ్కొని రమ్మ.

నీత:—(నిష్క్రాంత యయ్యె.)

భోజాదు:—(అత్తగతమున)

ఏలకో! నీత దోడ్కొనిరాగలపురుషునిం గనుంగొనుటకు మానసం బత్యనల్ప కుతూహలంబునం బొదలుచున్నది.

నీత:—(కాళిదాసునితో ప్రవేశించి)

నీత:—ఓమహాకవి! అదె మహారాజు వాతాయనాంకరోపవిష్టుండై యుపవస మారుతసేవ యొనర్చెడిని. సమీపమునకుం జనుము.

కాళిదాసు:—(రాజుసమీపంబునకుం జనుచున్నాడు.)

భోజాదు:—(కవిం గాంచి లేచి నమస్కరించి, అత్తగతంబున)

ఆ! ఏమి యితని సౌందర్యంబు. మన్తగోపసూతాదులం దిరస్కరించునట్లు తోచుచున్నాడు. ఆదినంబున మాంసాశుణంబుదగ్గఱఁ గానంబడినవా డితండ యని తోచెడిని. అప్పుడు నాకుంగలిగిన విక్కిరం బుపషున్నంబయ్యె.

కాళిదాసు:—మహారాజ! స్వస్తి గలుగుంగాత.

భోజాదు:—ఓ విస్తోత్రమా! భవద్దర్శనంబున సంతోషంబుధిం దేలుచున్నాఁడ.

(అని యాలింగనముచేసికొని కేలు తనకేలం గీలించి)

ఓకవివరా ! భవన్నామంబునం దగిలి యే యక్షరంబులు సౌభాగ్యంబుం గాంచిన యది ? ఏదేశపుజనులు భవద్వియోగమున బాధపడియెదరు ?

కాళిదాసుఁడు:—(భోజునిహస్తంబునందు “కాళిదాసు” అని వ్రాయుచున్నాఁడు.)

భోజుఁడు:—(కాళిదాసుని పాదంబులపైఁ బడియె.)

కాళిదాసుఁడు:—(రాజుం గవుఁగిటం గ్రుచ్చియెత్తెను.)

భోజుఁడు:—ఓ మిత్రమా ! ఇప్పటికి నాయదృష్టంబు పండినయది. నీ ప్రభావంబు జనులవలన బహుదినములం గ నిన్నుం గాంచ దహతహపడుచుంటిని. కవివరసమాగమంబు మాపఁటివారలకు నిరవద్యకీర్తిసంపాదకంబు గాదె ! ఇది భాగ్యవిశేషంబునం గాక యూరక దొరకునే.

కాళిదాసుఁడు:—మహారాజ ! కవి యగువానికిం బ్రభువర్తిగ్రహంబు లేకున్నను బ్రభువగువానికిం గవి లేకున్నను బ్రసిద్ధి గలుగఁబోదు. వినుము.

* శ్లో. మణినా వలయం వలయేన మణి ర్మణినా వలయేన విభాలి కరః,
కవినాచ విభు ర్విభునాచ కవిః కవినా విభునాచ విభాలి సభా.

భోజుఁడు:—(మహానందంబుతో)

మిత్రమా ! కవికులచంద్ర కాళిదాస ! భవదీయసరసవచనామృతధారలు గ్రోలం గంటి. జన్మసాఫల్యంబుం గంటి.

* టీ. మణినా = రతనముచేత, వలయం = కడియము, విభాలి = వెలింగడిని. వలయేన = కడియముచేత, మణి = రతనము, విభాలి = వెలింగడిని. మణినావలయేన = రతనముచేతను గడియముచేతను, కరః = హస్తము, విభాలి = ప్రకాశించెడిది. అట్లు—కవినాచ = కవిచేత, విభుః = రాజును, విభునాచ = ప్రభువుచేత, కవిః = కవియు, కవినావిభునాచ = కవిచేతను బ్రభువుచేతను, సభా = సభయు, విభాలి = వెలింగడిని. రతనము చెక్కుటవలన వలయమును ; వలయమునందు బొడుగుటచే రతనమును ; బ్రకాశము గాంచుచుండుట యట్లుండ నట్టి రత్నముచేతను వలయంబుచేతను వానిని దాల్చుకొను హస్తమునకు బ్రకాశము గల్గును. అట్లు కవిగూడుటచే రాజును రాజాదరముచే గవియు నీయిరువురు గూడుటవలన సభయు బ్రకాశించెడిది. అని భావము.

* శ్లోకమునకు సరియైన యాంధ్రపద్యము:

క. వలయము మణివలనను నా, వలయముచే మణియుం ఁట పరలేడి గరమ
ట్టిలగవించే విభుఁడు న్నది, యలవిభుచే వీరివలన నలలేడి సభయున్.

దొవారికుండు:—(ప్రవేశించి) మహారాజ! ఏదేశమునుండియో యిరువురు విప్రులు కనుకంచి ద్వారదేశమున నిలువంబడి భవద్ధర్మసంఘనకు వేచియున్నవారు.

భోజాదు:—ఓరీ! ప్రవేశపెట్టుము.

దొవారికుండు:—(నిష్క్రమింతుండై) బ్రహ్మణులతోఁ బ్రవేశించి,

ఓ బ్రహ్మణులార! అదే భూపతి కవితో మాటలాడుచు నిలువంబడి యుండెడిని. సమాపమునకుం జని మాయభీష్టార్థములు చెల్పుకొనుడు.

(అని నిష్క్రమింతుండయ్యెను.)

(బ్రహ్మణులు రాజుకడకుం జనిరి.)

భోజాదు:—ఓవిప్రులార! మీర లే మపేక్షించి వచ్చితిరి?

బ్రహ్మణులు:—మహారాజ! ధన మపేక్షించి నీదగ్గఱకుం జనుదెంచిసారము. వేదవేదాంగము లభ్యసించినవారము. నిష్పచ్చరంబునం గలుగునిడుమలు సహించు శాలక నిన్నుం గాంచ వచ్చితిమి.

భోజాదు:—ఓవిప్రులారా! మీకుం గవితాసామర్థ్యంబు గలదా! శ్లోకం బేడని రచించుకొని తెచ్చితిరా!

బ్రహ్మణులు:—ఓమహారాజ! శ్లోకము చేసికొని వచ్చితిమి. అది నామే కాని పూర్ణము గాలేదు.

భోజాదు:—(నవ్వుచు)

మీరు శాండనుల రని తెలియుచున్నది. అర్థశ్లోకమును రచించినవారు తక్కిన నగమును రచింపలేరా! మంచిది చేసిన యర్థశ్లోకంబైనను వచింపుడు.

నీత:—(అత్తగకమున)

వీరలనుగుఱించియు నేను చింతించినయది.

బ్రహ్మణులలో నొకండు:—

శ్లో. అశో రణీయాన్ మహతో మహీయాన్ (అనియెను.)

మఱియొక బ్రహ్మణుండు—

శ్లో. యజ్ఞోపవీతం పరమం పుత్రం (అనియెను.)

కాళిదాస—11

మిత్రమా ! ఈవిప్రులు కేవలము ఛాయనులు. తాము గణించినవేదవాక్యములను తాళికభండములని వచించెదరు. వీరలయజ్ఞానంబు గాంచిన మానసంబునకు వెగటయ్యెడిది. ఈరెండువాక్యములను జేర్చి సరసంబుగ నొకశ్లోకము వచింపుము.

కాలిదాసుడు:—మహారాజా! వినుము. వీరలు వచించినవాక్యములలో “అణో రణీయా” అనువాక్యము మొదటను యజ్ఞోపవీతం అనుదానిని కడపటను జేర్చుకొనిన నానుడువువాక్యము నడుమ సరిపడివచ్చును. ఎట్లన.—

* శ్లో. అణో రణీయా నృహతో మహీయా, నృధ్యం నితంబశ్చ యదంగ నాయాః,
తదంగ హరిద్ర నిమజ్జనేన, యజ్ఞోపవీతం పరమం పువిత్రమ్.

భోజుడు:—(సంతోషపరవశుడై కాలిదాసుని గౌరీటం జేర్చుకొని)

ఓమిత్రమా ! కాలిదాస ! కవి వన్న నీవ కావే ! ఇట్లు సరసంబుగ వచించుచు వాడెవ్వఁ డున్నాఁడు ? ఇట్టి సరసాగ్రణి వగు నీకుఁ బ్రియతమావరహం బుండంబోలదు.

క. నవనీతమువంటిది యీ భువి, సరసులహృదయ మెపుడు పూబోడులతోఁ

గవగూడి మెలఁగకున్నను, నవనవదుఃఖాన్నిభుల నలిఁ జెంది చెడున్.

నీవును ప్రియావరహంబునం గుండుచున్నా వని మధురపదనాబోధితయై లీలావరీజేవి నాకుం జెప్పినయది. నీవు దయితాసహితుడవై సుఖంబుం గాంచుచుండం

* టీ. యదంగ నాయాః = ఏకాంతకు, మధ్యం = నడుము, అణోః = సూక్ష్మమునకంటె, అణీయా = కడుసూక్ష్మమో ! నితంబశ్చ = పిఱుండు, మహతః = గొప్పదానికంటె, మహీయా = కడ గొప్పదియో ! తదంగ...మజ్జనేన:—తల్ = ఆకాంతయొక్క, అంగ = తనువున నలందుకొనియుండు, హరిద్ర = పసుపునందు, నిమజ్జనేన = మునుగుటచేత, యజ్ఞోపవీతం = జన్మిదము, పరమం పువిత్రం = కరము పరితృప్తము. అతీనూత్న మగుమధ్యంబు నలివిపులు బగునీకంబంబులను గలకాంత కరము త్రమస్త్రకాళిని యై యుండక పోదు. అట్టిదాని గౌరీలింఁచుకొనిన వద్దానియంగ సంగత మగునున్నసపున మగ్న మైన జన్మిదమే పరమపువిత్ర మైనజన్మిదము,

ఈశ్లోకమునకు నరియయిన యాంధ్రద్రవ్యము:

ఉ. ధారుణి నీలతాంగి నితంబ యుగంబును గౌనుదీపెయ్యో,

హరిమహత్తుకంటెను మహత్తనఁగా నలువై నదాని కిం

పారునలుస్వరూప మన నందముమీఱునో దానియంగ కా

త్తిరనిమగ్న మైనయలచెల్వపుజన్మిదమే పువిత్రమా.

జూచి యానందముం తెంద మనం బుద్ధికులూరుచున్నయది, తదానయనాథం దీక్షః
బ్రయత్నింపవలయు. ఇప్పుడు సూర్యుం దస్తగిరికిభారూధుం దయ్యె. సుధ్యయుం
బ్రవర్తింపెడిని. నీ పీ సుధ్యను వర్ణింప వినం గోరెదను.

కాచిదాసుండు:—మహారాజ! వినుము.

* శ్లో. వ్యసనిభివిద్యాక్షీయ లేమంకజక్రి, గుణిసభవవిదేశేదైన్యమాయాంతిభృంగాః,
కున్యపరివలాకంపీడయత్సంధకారో, ధన మివకృపణస్య వ్యర్థ తా మేలిచక్షుః.

భోజాండు:—(సంతసంబుతో)

మిత్రమా! ఇం దుపమానకల్పనము ప్రపంచానుసారంబై యుండుటఁబట్టి
కరము మోదాపహం బయ్యె.

(బ్రహ్మణులం గాంచి)

ఓబ్రహ్మణులారా! మీకు శ్లోకము రచించుసామర్థ్యము లేకపోయినను
మీరు సంతరించి తెచ్చిన శ్రుతివాక్యములచే నీమహాశివవలన సలిపిచిరాగ్ధాఽమృతంబుఁ
గ్రోలంగంటిని. ఇవ్వనణందంబునకుం గారణభూతుల కైతిరి గాన మిమ్ము సత్కరింప
వలసియున్నది. ఓరీ యెవఁ దక్కడ?

* టీ. పంకజక్రి = తామరసములయొక్కకాంతి, వ్యసనిః = ద్యూతాది
సప్తవ్యసనములం దగులకొన్నవానియొక్క, విద్యేవ = కాస్త్రజ్యోత్సానమువలె, షీయ
లే = షీణతనొందుచున్నది, కాస్త్రము లెన్ని సదివినను ద్యూతమద్యపానాదులం దగులు
కొన్నవానికి జ్ఞానము షీణించుచు వచ్చు. అట్లే సాయంకాలముగాఁగా బంకజముల
కాంతి షీణించుచున్న దని యర్థము. గుణిః = గుణవంతులు, విదేశిభవ = పరదేశము
నందుండులే, భృంగాః = తుమ్మెదలు, దైన్యం = దీనతను, ఆయాంతి = చెందెడిని.
గుణవంతులు వారలయోగ్యత యెఱింగి గారవిచువారలలేమింజేసి పరదేశంబున
దైన్యంబు నొందుచందంబునం దుమ్మెదలు తమ కామెత లొసంగి గారవిచుపంకజినీ
సముదయంబు మొగిద్దుకొనుటఁజేసి దైన్యంబును జెందెడిని, అంధకారః = దీక్షటి,
కున్యపరివ = కుత్సితుండగురాజువోలే, లాకం = జనులకు, పీడయతి = బాధించెడిని.
కున్యపరి కప్పుములు మొదలగునవి మొడుగ విధించి జనుల దారిద్ర్యదుఃఖంబున ముంచి
పీడించును. కృపణస్య = పిశుకునియొక్క, ధనమివ = ధనమువలె, చక్షుః = కన్ను,
వ్యర్థతాం = నిచ్చు)యోజనత్వమును, ఏలి = చెందెడిని. కృపణుండు ధనమును దానకు
భవించుడు. పరుల కీడు. వానిధనమునకు దానోపభోగములు లేమింజేసి వ్యర్థతయగులి.

దావారికుండు:—(ప్రవేశించి) మహారాజ యేమి ముదల ?

భోజాడు:—ఓరి దావారిక ! ఈవిప్రులను గోకాధికారులకడకుం దోడ్కొని పోయి చెరియొక లక్షధన మిప్పించునది.

దావారికుండు:—మహారాజ ! అనుగ్రహంబు.

(అని విప్రులం దోడ్కొని నిష్క్రమింతుండయ్యె.)

భోజాడు:—మిత్రమా ! మహావీ ! సంధ్యోపాసనాదికార్యంబులకుం బోదము రమ్మ. కొద్ది దినములలోనం గరూకదేశమునకుం జనం బ్రయత్నంబు నలుపుదము.

కాళిదాసుండు:— మహారాజ ! యట్లయగుంగాక.

(అని నిష్క్రమింతులైరి.)

కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణంబునందు నవమాంకము సంపూర్ణము.

—

శ్రీ రస్తు కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణము

దశ మాంకము

(బ్రహ్మణవేషధారియై భోజాదు బ్రవేశించుచున్నాడు.)

భోజాదు:—ఎను గళాచంద్రునికార్యార్థము కరూళదేశాధీశునికడ కరుగ బ్రహ్మణవేషధారియై యిడె వచ్చినాడ. కరూళదేశాధీశునివగరంబుం జొచ్చినాడను. బ్రహ్మణవేషధారి నైతినిగాన రాజసభయందు బ్రవేశంబు సులభంబయగును. ఇడె రాజుగరు.

(ప్రవేశం లభింపించి)

ఓరి ద్వారపాలక ! ధారాపతి యగుభోజభూపాలునిసభ నుండుకవి యొకఁడు దర్శనార్థియై వచ్చియున్నాఁడని వచింపుము. ఓరి ! యేమనియెదవు ! రాజా విద్యత్పరి వేష్టితుండై యితరదేశాగతు లగువండితులరాకకుం బ్రవీక్షించుచున్నవాడు; మీరలు నిరభ్యంతరముగ రాజుకడ కరుగవచ్చు ననియా పల్కెదవు ? ఆ ట్లైన మఱియు మేలయ్యె. ఇడె రాజసభ కేగెద.

(పరిక్రమించి)

పీఠ్యగుప్తుం డిదిగో ! సింహాసనాధిష్టితుండై యుండెడివి. సమీపమునకుం జనియెదను.

(అని కొన్నియడుగులు పనియెను.)

(విద్యత్పరివేష్టితుండై పీఠ్యగుప్తుండు ప్రవేశించె.)

భోజాదు:—రాజా ! స్వస్తి గలుగుగాఠ.

పీఠ్యగుప్తుఁడు:—బ్రహ్మణోత్తమా ! నమస్కరించెదను. మీర లెక్కడనుండి వచ్చితిరి ?

భోజాదు:—ధారాపతి యగుభోజభూపాలునిసభనుండి.

పీఠ్యగుప్తుఁడు:—(సౌధరముగ)

అట్లు లయిన సారకరవిద్యావిశేషవిభూషితులరై యుండుభోజు.

భోజాడు:—బోను. ఆ ధారానగరంబునందు నయితము కవిగానివాడు లేడు. అట్లుండం దత్తభావిభ్రాజిత లగువారి నడుగవలెనే! ఆభోజానినభ కళింగ, పూర, విసాయక, శంకర, తారేంద్ర, విద్యావిసోద, శేఫల, గోవింద ప్రముఖునకవికణంబుచే నలంకృతంబైయుండు. అందుఁ గాళిదాస, భవభూతి, దండి, భట్టబాణులు నలవురు కరమలిశయించినవారు. అందును గాళిదాసుండు మిన్నయై యుండు.

వీర్యగుప్తాడు:—ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! దండియు భవభూతియు భట్టబాణుండును నిరుపమకవితాచాతురీధరీణు లని విందు. వారికన్నను గాళిదాసుండు మేల్పండి యని యేర్పడిన చరిత్రంబు లుండునుగదా! అవి చెల్వి పీఠలకు విందొనర్పము.

భోజాడు:—రాజా! ఆట్టి చరిత్రంబులు పెక్కులు గలవు. వినుము. మహాకవి కాళిదాసుండు తనకవితాచమత్కారంబుచే ననుకలము ధారావతిని మెప్పించుచు నతఁ డొసంగిన యర్థసింహాసనమున నాభోజానితోడ నాసీనుడై యుండు. ఇట్టి గౌరవంబు గలుగుటంబట్టి భట్టబాణప్రభృతులు మనంబునం గవిమయి నసూయగలవారలయి రాజాన కతనియందుం గల గౌరవజ్ఞానమును దొలంగింపం దలంచి యాలొచించి కవివరుండు లేనినమయంబున భోజానికడకుం బోయి యోయి ధారావతీ! కాళిదాసుండు వేశ్యా లంకలుండై యున్నవాడే గాదు; మత్స్యంబులు నయితము భక్షించుచున్నాడు. అనుదిన మంగటివీధిలో నుండి యవి విలుచుకొని పోవుచుండఁగా మే మెల్లవారమును జూచినవారమే. బ్రాహ్మణుడై జూచి చేపలు దినుట ధర్మవిరుద్ధముగదా యని యనిన రాజేదలో నాలొచించి వీర లతనిమయి నసూయచే నసత్యంబులు వల్కు చున్నా రని నిశ్చయించికొనియు వారల మానసము చిన్నబోకయుండ నాద్విజాలతో నోపండితులారా! అతఁడు చేపల నెత్తికొని పోవుచుండఁగా నేను రమ్మన్నట్లు చెప్పి పిలుచుకొని రండు; మీరలు నుడివిన యర్థంబు యథార్థం బయ్యెనేని యతనిఁ బరిభ వించము. అని చెప్పి పంపఁగా వారలు తాము కల్పితయనత్యవనంబుల సత్యము లని నిరూపించ నోడి మఱునాడు మొదలు నభకు రాకుండిరి. కాళిదాసుం డది గాంచి వారలపంకయుదునం దలంచి యొకనాడు వారు నూచుచుండ ఘోషాశ్రయమునకుం జని పోవలగొని చంకఁ బెట్టుకొని రాజరక్షయందుఁ జనుజొచ్చుచుండెను. భట్టబాణ ప్రభృతు లట్లాతఁడు ననుచుచుండం గాంచి మించినముదంబున నతనికడకుం జని యొ మిత్రమా! కాళిదాస! నిన్నిచ్చడ భోజాడు దోడ్కొనిరమ్మని ముదలచేసెనని తెచ్చుగా దీనాననుండువోలెఁ దోఁతెంచుచు నొక్కింతకడవు తప్పించుకొనిపోవం గదంగి తత్తరమడుచాడునుబోలె నభినయించి తుదకు విధిలేక చనుడేరం బోసినవానిమగిఁ దదానీతుండై భోజనభకు రాఁగా,

రాజు కవిం గాంచి శ్లో. (1) “కక్షే కిం తవ” అని యడిగెను.

అందుకు గవి రాజుం గాంచి (2) “పుస్తకం” అని బదులుచెప్పెను.

అది విని రాజు (3) “కి ముదకం” అని యడిగెను.

అందుకు గవి (4) “కావ్యార్థసారోదకం” అని బదులు చెప్పెను.

అది విని రాజు (5) “గంధః కిం” అని యడిగెను.

అందుకు గవి (6) “ఘనరామరావణమహాసంగ్రామరంగోద్భవః” అని చెప్పె.

అది విని రాజు (7) “పుచ్చః కిం” అని యడిగె.

అందుకు గవి (8) “నవతాళపత్రలిఖితం” అని బదులువల్కె.

అంత రాజు (9) “కిం పుస్తకం హే కవే!” అని యడిగెను.

అందుకు గవి (10) “రాజా భూమిసురోత్తమాదృశ మిదం రామాయణం పుస్తకం” అని యాచేనలకట్టకు భూమిపము బడవేయఁగా నది కాళికటాక్షంబున రామాయణపుస్తకం లై యొప్పెను. రాజు పరమానందంబుం జేంచె. వైరుల్లెల్ల విచ్చాయ వదనులై యేమియు ననలేక యుండిరి. అదినుక భట్టభాణుండు కవి సునియం దలి మానువప్రభావంబు గల దని యెంచి యాతనితో నెయ్యంబున మెలుగుచుండెడిని.

వీర్యగుప్తః— ఓ విప్రవర్య! ఆకవివరునికిం గల దివ్యప్రభావం జేమని వర్ణింపగలము.

భోజాదు:—ఓరాజా! ఇంతమాత్రమే కాదు! దండికిని యీతనికి జరిగినకల హంబునం దీ తని ప్రభావంబు కరం బరువై తోచు. అది నెప్పెదను విను.

1. కక్షే కింతవ = నీచంకలో నుడువదేమి ?

2. పుస్తకం = పుస్తకము.

3. కిముదకం = నీళ్లేమి ?

4. కావ్యార్థసారోదకం = కావ్యార్థంబులలోని సార మియ్యదకము.

5. గంధఃకిం = కంపేమి ?

6. ఘన...ద్భవః = రామరావణుల మహాయుద్ధమునంజచ్చిన పీఠుగలకంపు.

7. పుచ్చఃకిం = తోకలేమి ?

8. నవ...ఖతం = కొత్తతాటాకులందు మొదట్ల కొనలు దఱుగనివనియందు వ్రాసెదది.

9. హేకవేపుస్తకం = ఓ కవి! అదేమి పుస్తకము ?

10. రాజా భూ...పుస్తకం = ఓ రాజా! విప్రోత్తము-లాదరించుచుండు రామాయణ పుస్తక మిది.

ఒక దినమంతా ఖేటక క్రీడకుం జనియుండి ప్రభాతసమయమునమాగతుండై తనకు
అంగటనుండుకవివరులం గనుంగొని.

భోజాండు:—“శ్లో. చరమగిరినికంటే చంద్రవీంబు లలంబే”

(అని ప్రభాతపర్వ నోదారమును నొకసమస్య యొనుంగు.)

అందుకుం దొలత భవభూతి:—“శ్లో. అరుణకిరణజాలై రంతరిక్షేగతశ్చే” అని
యనియె.

అంత దండియు:—“శ్లో. చలతికిశిరవాలే మందమందంప్రభాతే” అనివక్కాణించె.

సాయిరువురు నుడివినయర్థంబులును దనభావంబునం బొదలునవిగామిచేఁ గాళి
దాసుని నడిగెను.

అతఁడు:—“శ్లో. యవలిజ్ఞకదంటే నాగముక్తోవృథింటే. అని”.

(వచింపఁగా రాజు కరమునంతసించి కాళిదాసుని విశేషముగను దక్కినవారిని
యథోచితముగను నస్తానించెను.)

అందుకు దండితోపొద్దితిుండై రాజుం గాంచి నీవు కాళిదాసునియందుఁ బక్ష
పాతంబు గలవాడవు గాన నతని బెలుచ నస్తానించితి వని దూఱిన భూపతి మీ
యిరువురతారతమ్యంబు భువనేశ్వరీసమక్షంబునం గాని వ్యక్తంబు గా దయ్యెడకుం
జనుఁ దని చెప్పిన నతండు కాళిదాసునిం దోడ్కొని యయ్యెడకుం బోఁ బయన మయి
యూరు వెడలఁగా నొకనాఁడును వీ రిరువురును గాంచనిపూఁదోటయొకటి గన్పడియె.
దానిరమణీయత కచ్చెరవందుచు సాయిరువురు నందుం జొచ్చి యాయుద్యానము
నందుం బచ్చవిలుకానిమాయయో యనందగు నొకమచ్చెకంటిం గాంచి తదీయ సౌందర్య
విశేషంబున కరుదందుచు నాశ్రుచుద్రాసనతో మాటలాడం గోరిక వాడమఁగా
నాకుంభకుచుచెంగటికిం జేరిరి. అప్పుడు నండి లు ట్లనియె.

* టి. అరుణకిరణజాలై = అనూరునికిరణములగుంపులచేత, అంతరిక్షే = ఆకా
శము, గతశ్చే = నక్షత్రములుమాసినదికాఁగా, ప్రభాతే = ప్రాతఃకాలమునందు, కిశిర
వాతే = చల్లనిగాలి, మందమందం = మెల్లమెల్లగా, చలతి = వీచఁగా, యవలిజ్ఞకదంటే =
ఎలప్రాయంపులదతులగుంపు, నాగముక్తోవృథింటే = నాయకులచే విడువంబడె యథర
వింబములు గలది కాఁగా; అనఁగా నప్పుడే తమదయితల నభరరామ్యకంబు గ్రోలి
విడుచుచున్నారని భావము. చరమగిరినికంటే = అస్తాది సానువునందు, చంద్రవీంబుం =
చంద్రునివీంబుము, లలంబే = ప్రలాడెను.

* స్తో. చూర్ణ మానీయతాం తూర్ణం పూర్ణచంద్రనిభాననే.

(అని యడుగఁగాఁ గాళిదాసుండును.)

* స్తో. పర్ణాని స్వర్ణపర్ణాని కర్ణాంతాయతలాచనే.

(అనియనియెను. అందు కాకాంతామణి తననకియం జీరి యిట్లనియె)

* స్తో. పర్ణాని దీయతాం చూర్ణం తూర్ణం చంద్రనిభాననే,

కాళిదాసాయ కవయే దండినే పండితాయ చ.

(అని చెప్పి యాకాంత సఖితో నావనంబులో నంతర్హిత యయ్యె. అట్లు కాఁగా నది తమతారతమ్యంబుం దెల్పి బొడనూపి యంతర్హిత యయినభారతి యని యెంచిరి. తన్నుఁ బండితసామాన్యునిగాఁ బల్కినందుకు దండి గతాభిమానుడై కాళిదాసునిం గారవించె. ఇట్లై భవభూతియు నొకనాఁడు భోజునిచామర గ్రాహిణి నీతనేయుమన్న రత్యంతవర్ణనంబున నితనికి నోడిపోయె. అది యెల్లరకువి దితంబు.)

వీరగుప్తుఁడు:—(ఆశ్చర్యపడుచు)

అ! ఆకాళిదాసునియందు దేవికి గలవాత్సల్యాతిశయంబు నేమని పొగడం గలవాడ? ఆశ్చర్యస్థులం బాకవివరుని మాహాత్మ్యము.

* టీ. పూర్ణచంద్రనిభాననే = పున్న మచందురుని కొప్పుయిన మోముగలదానా! తూర్ణం = వేగముగ, చూర్ణం = నున్నము, అనీయతాం = కొనిలేఁబడుఁగాత.

† కర్ణాంతాయతలాచనే = చెవులదనుక దీర్ఘములై యొప్పుకన్నులు గలదానా! స్వర్ణపర్ణాని పర్ణాన్యపి = బంగారుపన్నె గల యాకులును, తెమ్మ.

‡ చంద్రనిభాననే = చందురుని కొప్పుయిన మోముగలదానా, తూర్ణం, వేగముగ, కవయేకాళిదాసాయ = కవియగు కాళిదాసునికి, పర్ణాని = ఆకులును, పండితాయదండినే = పండితుఁడైన దండికి, చూర్ణం = నున్నమును, దీయతాం = ఇమ్మా!

కవులునుడివిన పద్యమునం బూర్వార్థమునందుఁ దూర్ణ మనియెడుపద మభి కము. ఉత్తరార్థమునందుఁ గర్ణాంతాయత లాచనే యనుచోట హృదియంగమం దైనసాదస్యము నుండుటంబట్టి పూర్వార్థము నెప్పినవాడు పండితుఁడనియు సుత్ర రార్థమునుడివినవాడు కవియనియు నభిప్రాయము.

మఱియు భోజానిసభయందు జరిగిన యతని యతిమానుష్యభావద్యోతకంబు లగు చరిత్రంబులు పెక్కులు వినియున్నాడను. అతనిం బిలిపించి యతనియిష్టార్థంబు లొసంగి పూజించి కృతార్థతం గాంచ నెంచియున్నాడ. ఇది యెప్పటికి లభించునో యెఱుంగ.

భోజాడు:—రాజా! నీ కాయలిశయంబు జెందుట కిదియ యదను !

వీర్యగుప్తాడు:—విప్రోత్తమా! ఆదెట్లు?

భోజాడు:—రాజా! చెప్పెదను. వినుము. మధుమంతపురాధినేతకూతురు మదనసేన యిప్పుడు నీచేతం జిక్కియున్నదిగాదా!

వీర్యగుప్తాడు:—(సత్వరముగ) ఔను. అయినసేమి?

భోజాడు:—ఆకన్యకాశిరోమణి:నతని కర్పించిలివేని యతని యిష్టార్థపూరణంబు నల్పినవాడ వగుదువు.

వీర్యగుప్తాడు:—(వై చిత్త్రంబుతో)

కా కవి దానింగోరుంటకుం గతంచేమి?

భోజాడు:—అమదనసేన యనినది.

వీర్యగుప్తాడు:—(సోద్యోగముగ)

ఆ! అతనివల్ల నా నే నవహరించితిని!

అహ! ఎంతటి దుష్కార్యంబు నేయబడె! ఆ కన్యక విద్యలయందు నన్నీ డించుటచే నీను వెరిగి నమయంబు రాగా నాకస్తికంబుగ దొరకిన యాకన్యకాలోక శిఖామణిని గౌతమునిచేతం జిక్కి వెక్కుచుండుదాని దత్తవశయందై ననుకొంచిన యవసరంబు నిలుకుమాటిచి తోడ్కొని వచ్చితి. ఇతనిభార్య యని యెఱింగిన నప్పుడ యతనికి నమర్పించి నాజన్మంబు గృతార్థతాభాజనంబుగఁ జేయక పోదునే!

భోజాడు:—ఓ రాజా! ఇప్పటికి మించినదేమి? అట్లానర్పం జనును నుమా!

వీర్యగుప్తాడు:—ఓ విప్రోత్తమా! మదనసేన బ్రహ్మణుని యని యెఱుంగను. ఎఱింగిలిసేని తదవహరణంబునం బ్రవర్తిండు. గౌతముడు కడుటంబున నొకగాడిదల మేపువానికీ దానిం బెండిలిసేయించె నని వినియుంటిని.

భోజాడు:—ఓ రాజా! ఆగాడిదలమేపువా డెవఁ డని యనుకొంటివా! కాదే నీముఖ్యామాత్యుఁ డైనమిత్రమాధవునిమారుండు కళాచంద్రుండు. ఆతండ కాలిదాసుం డని కీర్తికెక్కియున్నాడు.

వీర్యగుప్తుడు:—(ఉల్లాసముతో)

అర్యుం డగుమిత్రమాధవునిపుడు కాళిదాసుండు ! కళాచంద్రుండు నాకు నెయ్యిండు. అతడు గురుకాపంబునం గడుకష్టలం గూడి మెలంగుచున్నాఁ డని యెఱింగి మిత్రమాధవునితో మనంబునందు గడు సంతపించుచు ననేకస్థలంబుల వెదకి పేదకి తడువలబ్ధిలేక చింలించుచుంటిమి. ఇట్లుండ నాకళాచంద్రుండే కాళిదాసుండయి గన్నడుచున్నాఁడని వింటి. ఇంతకంటె బరమముదంబు గలదే ! శబ్దంబు నెల్లెండు మదనసేనం జెచ్చినాడ నంతియకాని దానియం దేదేని విప్రియంబు నడవ నాకు మనం బొప్పదు. ఆకన్యాయు నియ్యెడకుం జరుగెంచుటాదిగ తనభర్తృసమాగమమున కేమొ కతోరప్రతంబు నల్పుచున్నయది. ఆసతీలకంబు సేయంబునినప్రతాపరణంబు పరమా మోదదాయకం బయ్యె. దైవవశంబునం బ్రాహ్మణాపరాధంబును మిత్రద్రోహంబును నాకుం గలుగక తప్పిపోయె. నేను తొలిపుట్టువున నేమిపున్నియం బొనరించితిన్ ! నాప్రాణమిత్రం బగుకళాచంద్రుని గాంచి యతనివల్లభ నతనికి నమర్పించి ధన్యుండను గావలె నని యున్నాఁడ. అతండెయ్యెడ చున్నాఁడో ! కమహానిశితంబు నా కెప్పటి కగునో ! మదనసేనను కళాచంద్రుని గూర్చి వారలు సుఖాంబుధిం దేలం జూచి నాకన్నులకుం ఫలంబు నెప్పుడు సంపాదించుకొనంగలనో !

భోజాడు:—ఓ రాజా ! అతం డీయూరన యున్నాడు. నీ వనుకొన్న కార్యంబు నెఱవేర్చి పరమామోదంబును భాసురతరయశంబుం గాంచుము.

వీర్యగుప్తుడు:—ఓనిప్రాత్రమా ! నాయందుఁ గరుణయుంచి యాకళా చంద్రుండుండుచోటికి నన్నుం దోడ్కొని పొమ్మ. అతనిని సపాదపతనంబుగ నభ్యర్థించి తెచ్చి మదనసేనతోఁ గూర్చెదను.

భోజాడు:— ఓరాజా ! అట్లయినం బోదము రమ్మ.

(అని నిష్క్రామింతురైరి.)

శుద్ధవిష్కంభము.

(లీలావతియుం గాంచనమాలయుం బ్రవేశించిరి.)

లీలావతి:—ఓసి కాంచనమాలా ! నేను సాధారణనిప్రకామినీమేమాంబుం బూని వచ్చినదావం గాన న న్నెవరు గనిపెట్టంజాలరు. హయవనంబు పురుషవర్జితంబై విక్తంబగుచు మనకుం గోరినచోటులకుం జన ననువై యున్నది. మఱియు నిది శుభ

కిక నిరంతరారావధిరకంబై చెవులు సోగియించెడివి. తుభకరంబు లగుశక్వనంబులు గానంబడుటంజేసి మనయభీష్టార్థంబు వేగమ సమకూరు ననియుం దోచుచున్నది.

(ముందుకు దృష్టులు నిగుడించి)

ఓసి కాంచనమాలా ! అదె యానరోవరంబును త్తరతటంబునం జూడుము. అయ్యెడ నొకమనోహరం బగుపర్ణకుటీరంబును దదంతరంబున నొకకాళికామూర్తియు నాదేవియెడుటఁ గతోరతపంబు నేయుచు గూరుచుండిన యొకపుండరీకపత్రాక్షియుం గనంబడెదరు. ఈకామినీతిలకంబై నీప్రాణనాథునిదయిత యై యుండనోవు. అయ్యె డకుం జని యాకామినీమణివృత్తాంతం బారయదము.

(చరిత్రమించుచున్నారు.)

లీలావతి:—(అశ్చర్యముతో)

ఓసి కాంచనమాలా ! ఈ సుందరీలోకలలామంబును గాంచితివేటి !

ఈ. ఏమి వయోవిలాస మిది యేమి సురూపవిశేష మేమి యీ
కోమలదేహభవ్యదుచికోమలికం విది యేమి యార యీ
కామకళామనోజ్ఞముఖకాంతి యి దేమియై గాంచలేదె యీ
సామజయానవంటి పెరసాంకవగంధుల నీధరాస్థలిన్.

ఈకోమలి యిప్పుడు కతోరతపశ్చర్యావిశేషంబు నలుపుచుండుటం గాంచి,

క. పతిఁ బాసి నవసి మానవ, నతిరూపున వ్రతము లాలిసలుచు గడఁగునా
రతియో యని కలఁచందగు, నతివ యి చేలా వ్రతంబు లాన నలిపెడిన్.

ఈ మనోహరాంగివృత్తంబు మన మారయం దగునదియై యుండు. ఈ కాంత నసిండు పర్ణకుటీరంబునకు దక్షిణమన నుండురసాలవల్లనీనికుంజంబునూటన నుండి లుది యాడుకొనుచునంబులచే దివివృత్తం బారయదము.

(కాంచనమాలయు లీలావతియు రసాలవల్ల దీనికుంజాతరిత లైరి. భోజాండును గాళిదాసుండును వీర్యగుప్తండును బ్రవేశించిరి.)

వీర్యగుప్తండు:—ఓభోజభూపతి ! నీవు విప్రమంబునం జనుడెంచి నన్ను మోస పుచ్చితివి. నీవు మన్నగరంబునకుం జనుడెంచినప్పుడు నిన్ను నే నేవిధి గారించి తోడ్కొనిపోవలయునో యది గావింపకుండ నన్ను వంచించితివి. ఇట్లు విప్రవేషం. బునం జనుడెంచి నావ్రమాదంబుం బ్రకాశించు జేసితివి.

భోజుడు:—వీర్యగుప్తుడా! ఏ నుద్యోగించినకార్యమునకు నీ వచుకూలించెదవో? లేక ప్రతికూలించెదవో? ఈయర్థం బెఱుంగఁ బ్రచ్ఛన్నవేషమునం జనుచుచితిని. అదియెఱింగి నన్నుం బ్రకాశితుం గావించితిని. నీవు నన్నుఁ గనిపెట్టుటయందుఁ బ్రమాదపడి నను గవికామినిం గాచుటయందుఁ బ్రమాదముం జెందవలసివె. అందుకుం గర మభినందిపవలసియున్నది సుమా !

వీర్యగుప్తుడు:—ఓభోజభూపతీ! ఇది నాయొనరించినపున్నియపుంబంట. బ్రాహ్మణ పత్నియం దవరాధంబు నల్పయు మిత్రపత్నియందు విప్రియంబు నల్పయు శుద్ధిం బొరయువాడు గలఁడె! అట్టియశ్రేయంబు నాకుం గల్గక యుండుటకంటె లగ్నండ్డే మిగలదు. అదై కనుంగొనుడు; మదనసేన తపఃబునల్పుచుడువిశేషము; మర మీనాతి వసించుచోటి కుత్తరమున నుండుతమాలకుంజంబుమాటున నుండి యారాజసుతనీయు సుగ్రతపశ్చర్యావిశేషంబు లరయుదము.

(ఎల్లవారును దమాలకుంజంబుమాటునకుం జనిరి.)

భోజుడు:—మిత్రమా! కాళిదాస! నీప్రాణదులుత యనుభవించుక్లేశంబుం గనుంగొంటివే!

ఉ. కన్నులనుండి బాష్పములు గ్రందుగ దారలుగట్టి వైపయిం
జన్నులవైన నుండు తెలివన్నునిచేలమునందు గారఁగా
నన్నున వెక్కి వెక్కి తనయాసకుఁ డ్రోవలు లేక స్రుక్కెడికొ
పున్నెపుదీవి గాలగరిఁ బొల్పుఁ దొఱుగు తెఱంగు దోవఁగన్.

కాళిదాసుండు:—(కన్నులనుండి బాష్పంబులు గార నూరకుండె.)

(కాళికాదేవిమ్రోల సుపవిష్టయయిన మదనసేన ప్రవేశించెను.)

మదనసేన:—(భోకంబుతో)

కట్టా! యేమిసేయుదు. ఏఁ జేయంబూనిన ప్రతంబును ముగిసినయది.

ఉ. అరసి నేఁ గళోర మగునట్టిప్రతంబుల నాచరించితికొ
భూరిదయామయాంశరకు భూతపలీందునిభాస్యకు స్తహా
దారకు నాయెడ న్దయ యధన్యయెడకొ బొడసూపదయ్యె నే
నేరహి ణిలతంబు ధరియించుదు మించుదు నాథుఁ గాంచుదున్.

కొన్నిదినంబులకై నను ప్రాణసాధునిసమాగమంబు బొరకదా యను నడియాస జలనం గాఱుంబు గడపుటకు వస్తువు లేకయున్నది.

ఉ. భూరమణుండు సాధుజన్మజ్ఞాండు గాన నను న్యథార్థమం
చారిణి గాఁ దలంచి ప్రతచర్యకు నస్తులిచేసినాఁడు ని
స్సార మ దయ్యె సుప్రతము సత్వరత స్మరపాలులోడ నే
మేరయొనర్చినట్టికటి మే లడఁగఁ జనుచెంచె నేటికిన్.

ఇంక నేవిధము లగు నెపంబులును జెప్పఁచుఁ గాలంబు గడప ననువుగాదు.

ఉ. ఏమి యొనర్పఁజాలందు మహిపతికి నృదు లేమి సెప్పుదున్
భూమిని నాఁడు కూతురయి పుట్టుటకంటెను రోఁత లేదు ని
ష్కామత నుండుటల్కూఁత గాదు వృధాగతిఁ బట్టె నేమముల్
వేమఱు నామనం బధికవేదనకు న్వశమై యడంగడిన్.

భోజాఁడు:—మిత్రమా! కాళిదాస! విడిచి నీ ప్రాణప్రియ సెప్పువచనం
బులు. నీవివలన నీకామిని తనపాలివ్రత్యంబుం గాచుకొనుచుండినతెఱుం గేర్పడలేదా!

కాళిదాసుఁడు:—ఁదాను.

కాంచనమాల:—దేవి! ఈగుడలివచనంబులవలన నాదయితునిదయిత మదనసేన
యని యేర్పడుచున్నది. నమీచమునకుం బోయి దీనివృత్తాంతం బారయందము.

(ఇరువురును మదనసేనకుఁగటకుం జనుచెంచుచు న్నారు.)

మదనసేన:—(ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి, ఆత్మగతంబున)

ఈకాంతామణు లెవ్వరో యెఱుంగను. వీరిం గనుంగొనుదు నామనంబునం గల
నిర్వేదంబు కాంతి జెందు తెఱుగున నున్నది. కారణం బెట్టిదియో యెఱుంగఁబడదు.

లీలావతి —(మదనసేనతో)

ఓయవ్వ! నీ వెవ్వతెవు? ఏకారణంబున నిట్లు తమంబు నల్పదవు?

మదనసేన:—ఓయవ్వలార! ఈమందభాగ్యవృత్తాంతం బేల యడిగెదరు? అది
విన్నమాత్రాన మీకును నంతాపంబు గల్గు.

క. ఏమందు నాయభాగ్యము, కామిని భూతలమునందుఁ గాంతలలాఁగఁ
క్రిమహిత నగుచు మగనికొ, గామనిఁ గోలుపోయి గాఁతయనఁడెదన్.

లీలావతి:—ఓజవ్వ నీ! నీవచనంబువలన నీవు కళాచ్యుద్బుధునివల్ని పగుమదనసేన
వని యెఱుంగఁబడియెడి. మాకుం దోచినయీయర్థంబు యథార్థంబె.

మదనసేన:—ఓయవ్వ! ఁదాను. ఎట్టివానిం జేట్టివ నేమి! తలవ్రాత యేరికేని
దప్పించు దరంబుగనే! క్రియఁబరిపుత్రుని జేట్టివరతికిం బ్రియవిరహంబునభ్రమం

గుండపలసిన్లైర్పడదే! గౌతముఁ డనునావిద్యార్థిచామ్యునివలన నామగండు న న్నెడఁ
బాయున ట్లయ్యె!

(శోకావేగంబుతో బొప్పులు బురబ్బుచు)

ఇంక,

గీ. భువనజననేత్ర నిర్మాణపుణ్యఫలము, లలితసౌభాగ్యలీలావిలాసవదము
రూపగౌరవలక్ష్మినిరూఢుడవి, మగనిరూకారరేఖ నెమ్మాడ్కిఁ గాంతు.

(అని యేడుచుచున్నది.)

లీలావతి:—ఓమదనసేనా! ఏయేకాలమున కెది యెది యెవనికి లభింపవలసియు
న్నదో! అది తప్పిపోవునా! ఇ ట్లని మానసంబునకుం దనవలన నైనంతదకుక సమాధా
నంబు చేసికొనవలయుంగాని యిట్లు దుఃఖావేశవేగంబున కెదురీదుచుండవచ్చునే!

మదనసేన:—ఓయవ్య! ఏమి సేయుదును. ఏటికిం దానమాడఁ బోయినవా
డింటికిం జనుచెంచునంతలా నాగతి యిట్లు లయ్యెనే! ఇందు కెంత చింతించినం
దీఱునా! అదియునుంగాక,

చ. అతిసుతుమారకాయుఁ డతఁ డంగజఘోరనిశాతసాయక

ప్రతలికిఁ జిక్కి వేదనలసాలయి యోర్వంగ లేక లోకనే

త్రతలిఫలంబు వాయంగను దక్కిన దౌతనదేహయాత్ర స

మ్మతి విడనాడె నొక్కొ యని మాటికి మాటికిఁ గుందుచుండెదన్.

లీలావతి:—ఓమదనసేనా! నీ నందులకై చింతఁ గూరవలదు. నీదులుతుండు
కళాచంద్రుం డిప్పుడు ధారానగరంబున నున్నవాడు. కాంచనమాల యనువేశ్యా
కన్యకవలన నతఁడు తనలోకయాత్రయందు శిథిలుండు గాక యుండెడిని.

మదనసేన:—(సంతసంబుతో)

ఇన్ని దినములకు నాదయితుని క్షేమవృత్తంబు వింటిని. చెవులకలిమికి ఫలంబుం
గంటిని. ఆనందసుధాంబుధిం దేలం గంటిని.

(అత్తగతమున)

నానాయకుండు మత్స్యప్రియం దాశ మాని వేశ్యాకన్యకతో నుఖించు
చున్నాడు గాబోలు!

(అకాశము లక్ష్మముచేసి, ప్రకాశముగ)

ప్రాణనాథ!

చ. అమరసమాన! నేను గర మాగు గతోరము శాస్త్రతంబులకే
 క్రమమునకే జేసి చేసి కడుఁ గాఱియఁ జెందుచుఁ గుందుచుండెదన్
 రమణిని గూడి నీవు ఘనరాగముతోడఁ జరించుచు న్సుఖం
 బు మహితరీతిఁ గాంచెదవు బోరనఁ బాసెద నిట్లు బ్రాణముల్.

(అని విముక్తకంఠయై యేడుచుచున్నది.)

లీలావతి:—ఓమదనసేనా! ఈశ్రలంపడకుము. ఆకాంచనమాలయే నీకు నీదయి
 తుని జేర్చుం బ్రయత్నించుచున్నది.

భోజాడు:—ఓ వీర్యగుప్త! మిత్రమా! ఈ మదనసేన ప్రియవిరహంబున నింకం
 గొంతడవునకు శరీరంబు వాయు నని తోచెడిది. దాని సమీపమునకుం జని కళా
 చంద్రునిరాక యెఱింగించి యూరడింపుము.

వీర్యగుప్తాడు:—ఓ భోజభూటతీ! యట్లు యగుంగాక.

(అని పరిక్రమించుచున్నాడు.)

మదనసేన:—(వీర్యగుప్తుని గాంచి, భయోత్కంఠంబులతో ఆత్మగతమున)

ఈ వీర్యగుప్తుని కే జెప్పినగడు విప్పటితో ముగిసె. వ్రతసమాపనానంతరము
 తనశయనంబునకు వచ్చెద నని నే జెప్పియుండుమాట మేరకు నాతోఁ గలయ నిద్ర
 యీతం దేగుజెంచుచున్నాడు. వీనివలనం దప్పించుకొనుట కుపాయంబు లేదు. ఈ
 సరోజంబులం బడి ప్రాణంబులు వాయుటయ మానంబు గాచుకొన నను వయిన
 విధానంబు.

(ప్రకాశముగ)

ఈ. ఏ నొకవత్సరంబు గడు వేడైఱి వేడిలి రాజు నిచ్చె న
 న్నానముతోడ నే వ్రతము మానక చేసితి వ్యర్థమయ్యె పో
 తునిక మీ డభర్తరతి పుట్టి ననుం గలయంగ పప్పెడిక
 మానము గాచుకొని జనుచు మాన్యక బ్రాణము లోలి బాసియున్.

క. జలముల బడి ప్రాణంబులు, లలి బాసిన నాకు నిం కెలం గలుగదు పో
 బలదవ్యధనము వ్రేల్చిడి, దొలగెదఁ గాయంబుతోడ దుర్విధివశనై.

(అతి త్వరితగతిం జలములకడ కరుగుచున్నది.)

భోజాడు:—అ! కష్టము! కష్టము! వీర్యగుప్తుండు తనకడకు వచ్చుటకుం గతంబు
 యథార్థంబుగ గ్రహించుం జాలక యానీలాలక యితఁడు తన కెగ్గిని గావించునోకో

యని తలంచి భయంపడి పాలిప్రత్యంబుఁ గాదున నెంచి జలంబులం బడం బోయె
డిని. మన మొండు తలంబ నాకనకాంగి మఱియొండు దలంచినయది. దీన ననర్థంబు
వాటిల్లనున్నయది. ఇది నివర్తింపజేయఁ బెరవారలు తగదు. మిత్రమా ! కళాచంద్ర !
నీవే చని యాదారుణసాహసంబువలన నీనలి నివర్తింపం జేయవలసినవాడవు. ఇందాలస్య
మొనర్పందగదు. వైశంబ చని యాశ్వాసితంజేయుము. ఇతరుని గాంచిన నిపుడు సిగ్గు
పడును గాన నే రాజునదు.

కాళిదాసుండు:—అట్లయి.

(అని త్వరితగతి మదనసేన కెదురేగి)

ఉ. కోమలి యాయనర్థమునకు న్నడఁగ న్జన దూరడిల్లమి
నీమది దుఃఖసంతతుల నేఁ డిటుఁ బాయుము; తూడునే బళా
సామజయాన కిట్టియతి సాహసవృత్తుల వెప్పుడైన నీ
కోమహిళాలలామమ నమున్నతి నన్గనుకాళిగానుడన్.

ఉ. చంద్రముఖలలామ భవసాగరరత్నమ నీవు కాయముకొ
సాంద్రతరాత్రివేఁ దొఱుగఁ జక్కఁదనంబున కిక్క లేదు ని
స్తంద్రసురూపలక్ష్మికి నిధానము లే దిఁక మీఁదటు గళా
చంద్రుని కేది దిక్కు గుణసంపద లిం కెట నుండు నుగ్గలి.

మదనసేన:—(భయ మొదలజ్ఞానంభ్రమంబులతో నిలువంబడి చూచి, ఆనంద
బాహ్మికులకపోల యగుచు)

నాథ ! జయంబగుంగాత.

కాళిదాసుండు:—

క. లలనా బాష్పస్తంభిత; గళివైకుంఠయ నాకుఁ గడువడి జయముల్
గల్గింపు నింక నాకు, లలవె భవల్లాభగరిమకంటె స్పృధముల్.

మదనసేన:—ప్రాణనాథ ! మీరలు ధారానగరంబున నున్నట్టులు వింటిని. ఇప్పు
డియ్యెడ కెట్లు నుండుచితిని.

కాళిదాసుండు:—ఓ ప్రాణదయితా ! ధారాపతి యగుభోజభూపతిసహాయంబు
యీ సేమమునకుం గారణంబు.

మదనసేన:—(నత్వర్తమాగ)

ప్రాణనాథ ! అభోజభూపతియు నీగుఁబదియుండెడినా నీమి !

కాళిదాసు—12

కాలిదాసుడు:—ప్రాణవల్లభా! మనయందుం గలప్రేమభరణమున నామహి
 ఖతియు నాతనిదేని లీలావతియు నియ్యోదకు వచ్చియున్నారు. ఆప్రాప్తాణకాంతా
 రూపమున నీతో నింతకుం దొలుత మాటలాడినతరుణియే లీలావతీదేవి! ఈవీర్య
 గుభ్రుండును నాకు బాల్యసఖుడు. ఇతఁడు నీవు నాసతివయితి వని యెఱింగి నిన్ను
 నాకు సమర్పించు నీకడకుం జనుచెంచినవాడు గాని యితరకారణంబునం గాదు. అది
 యెఱుంగ కీవు భయంపడితివి.

మదనసేన:—(లజ్జతో ఆత్మగతమున)

ఆ! వీర లిందుం ఋనునిక నాకుఁ బ్రాణనాథుని సంప్రాప్తి గలుగఁబోదు.

(లీలావతీదేవికి దగ్గఱి ప్రకాశముగ)

ఆర్యా! మదనసేన నిదె వందనమాచరించెదను.

(అని నమస్కరించె.)

లీలావతి:—ఓమదనసేనా! రాజపుత్రి! ఇక సెడఁబాయక నీనాయకునితో
 కుఖంపుము.

మదనసేన:—ఓయార్యా! ఏ నింతకుం దొలుత ని స్నేఱుంగక యథోచితవిధా
 నంబుఁ జరుపకుంటి. ఆయవరాధంబు శుమింకుం గోరెద.

లీలావతి:—ఓమదనసేనా! ఈనాలియ నీదయితునిప్రణయిని యగుకాంచన
 మాల. ఇదియ నీదయితునివిరహవ్యథావిశేషంబు మాకుం దెలిపి మ వ్వియ్యోదకుం
 దోదైచ్చినది. దీనియందు నీవు సహజస్నేహం బుంచందగు.

(అని కాంచనమాలకరంబు మదనసేనకరంబున నుంచి బట్టకొనుచున్నది.)

మదనసేన:—ఆర్యా! నీనియోగంబునకు నడ్డంకి గలదే!

(కాంచనమాలకరంబుఁ దనకరంబునం దెమల్పుచున్నది.)

మదనసేన:—ప్రియసఖి కాంచనమాలా! నాకు నీకంటెం ప్రియవయస్కులుగలరా!
 క. కలి యన్యాయకుం దని, మలి సెఱిగి తదీయ యైవమక్కును దీర్చుకొ
 నలి యెవరె గడగు నో, కృతమలి కాంచనమాల యిట్టిమాన్యవు నీవే.

భోకాడు:—(కాలిదాసునికడకుం జనుచెంచి)

ఓమిత్రమా! కాలిదాస! మహావీ! మదనసేనాదీతనిబంధన! వినుము.

చ. కుమసుకుమారగాత్రిని విశోధితపుణ్యపరిత్రం గాంచి తీ
 వమరెనీ ర్హితో నిచట నట్లుడు నట్లుడు నాపురంబునకో

గ్రమముగ సంతతంబును నీ కామమదంబున నుండి యిర్వరక్
రమణంబు గూడి సౌఖ్యము తిరంబుగఁ గాంచుచునుండుమీ భువిన్.

పీఠలికాఁడా! ఇంకను నీ కేమి ప్రియం బొనఁగూర్చుం గలవాడను ?

కాళిదాసుఁడు:—పీమిత్రమా ! భోజభూపతి! ఇంతకంటెను నాకేమిప్రియంబు
గావలెను ? అయిన నిది యగుంగాత.

భరతవాక్యము

గీ. నిరత మగుగాఁత జనులకు నిండుసుఖము

లవని ఫలియించుఁగాఁత నన్యంబు లెపుడు

లీల వెలుగోటిరాజగోపాలకృష్ణ

యాచభూమిందు శ్రీసతి ప్రోచుఁగాత.

ఇది శ్రీరాధానాథచరణకవలచంచరీకాయమాణమానస భార

బ్యాజగోత్రపవిత్రతీరుమలార్య పుత్ర పెరుందేవీగర్భజన్మ

చిలకపాటి వేంకటరామానుజశర్మ ప్రణీతంబైన కాళి

దాసచరిత్రప్రకరణమునందు దశమాంకము

సర్వంబును సంపూర్ణము.

చీలకపాటి వేంకటరామానుజశర్మగారి విరచితములు

వినోదకథాకల్పవల్లి యను మహాకవికాళిదాసచరిత్ర

దీనియందు నాటకచ్ఛాయ, మాయానుందరీవిజయము, రససంజీవనము అను నాటకత్రయము గర్భితమై యుండు.

ఈవినోదకథాకల్పవల్లియందు ; వైదుష్యంబునం గాళిదాసాదిమహాకవులతో నమానలయన భోజనీహూతులం దరుణాంబుజయు విరజాంబుజయు ననువారల విద్వద్రాజకుమారుడగునుదయాదిత్యునికిం గాళిదాసుండు పెండ్లిసేయించిన యతివిచిత్రపరిత్రము నుడువంబడియుండును.

ఈగ్రంథమునందుఁ బ్రతిపాదించఁబడియుండు కథాసంక్షేపము

విద్యావర్ధనవ్యవేదిని యను కపటపు తేశ్యాకన్యక తనరూపమయోవిలాసములకు మోహించి వచ్చినపారివలన నొక్కొకరాత్రికిని వేయివరహాలు గైకొని యట్లువచ్చిన వారిని తనయింటి ౬౪ హజారములయందుఁ గావలియుండువిదుషీశిరోమణులం గొని విద్యాప్రసంగంబున నోడించి తనకన్యకాత్వమునకు భాగంబు గలుగకుండ మాయోపాయంబులం బ్రవర్తింపట యెఱిగి మహాకవికాళిదాసుండు కట్టెలమ్ముకొనువాని వేషంబుతోఁ జని యరఁటియూచలకట్టను దన నేర్పుమెయి నాకనకాంగికి వేయివరహాలకు విక్రయించి యాధనమునే పడపురోయగ నొసంగి తనయనమానవైదుషీవిశేషంబు వెల్లడిసేయించు నొక్కొకద్వారాబునందుఁ బెక్కులు శృంగారవద్యములు నెక్కుచు నానాకిరలగడఁచి లోనం బ్రవేశించి యావేశ్యతో విద్యావివాదంబు నలిపి దానిం జయించి యది యేర్పఱచియుండు ప్రతిసిద్ధాంతానందంబుల నెలకొని తతన్వృత్త తత్వోపన్యాసపూర్వకంబుగ జయించి నాటకచ్ఛాయ యనునొకయువరూపకం బాడించి యారోపదంతి నతిచతురత్వంబునఁ బయల్పఱచి కాళికాదేవిని భోజనభూపతిప్రముఖులకు సాక్షాత్కరింపఁజేసి తదనుచరీగణంబులన మాయానుందరీవిజయ మనునొక యువరూపకము నాడించి భోజనీరాణివైగలిగిన యువవాడంబు నివర్తింపఁజేసి తరుణాంబుజా విరజాంబుజకు నుదయాదిత్యునికిని ప్రణయవిశేషంబు ప్రప్రకృం బయిన యతిమనోహరచరిత్రంబును రససంజీవనమనుపేరం బరఁగు నేడంకములనాటకంబుగ నభినయింపఁజేసి మనుషారిణి యనుమఱియొకరాజకన్యకారత్నంబుతో భోజనుకల నుదయాదిత్యునికిఁ పెండ్లిసేయించినకథ.

వెల రూ. 6-0-0.

సుమనో వినోదనభాణము. ఇది కాకుంకలాదులవంటి నాటకము. సుమశేఖరుఁ డనుశృంగారనాయకుండు నవమంజరియను బోగముకన్నెకుఁ దొలిగన్నెఱికము పెట్టిన శృంగారచరిత్రము. పద్యములుగలసినపదనవైరి బహురసవంకమైయుండును. 0-6-0.

వినోదకథాకల్పవల్లియు, కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణంబును, ఆంధ్ర భోజనచరిత్రంబును పరస్పరసంబంధముగలవి గాన వీనిలొ నొకటిజదువుకొన్నవారికి మఱియెందు నత్యావశ్యకము.

పాపిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్,

బొంబాయి 1872, నేపాల నుభావచంద్రశోభి రోడ్, మద్రాసు-1.

